

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Historický ústav ČSAV— Numismatická komise

NUMISMATICKÝ

SBORNÍK

III

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědecká redaktorka Dr. Emanuela Nohejlová-Prátová

Členové Numismatické komise:

akademik Josef Dobiáš, doc. Dr. František Graus, † František Kraumann,
Dr. Emanuela Nohejlová-Prátová, Dr. Josef Petryl a doc. Dr. Gustav Skalský,
člen korespondent ČSAV

NUMISMATICKÝ SBORNÍK

III

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

PRAHA 1956

K POČÁTKŮM ŘÍMSKÉHO MINCOVNICTVÍ

(Tab. I—V)

Obrací-li se v posledních letech vždy znovu a vždy intenzivněji badatelský zájem k počátkům římského mincovnictví, je to známkou, že přes všecku práci, vykonanou na tomto úseku starověkých hospodářských dějin nejpřednějšími autoritami všech dob a všech škol, nebylo dosud dosaženo takového cíle, aby bylo možno dosavadní výsledky považovat za uspokojující. A přece už před půl stoletím Haeblerlin ve své systematické nejstaršího římského mincovnictví prohlásil,¹⁾ že práce o souboru peněz těžké mědi jej přivedla k definitivnímu řešení těžkostí, které se do té doby stavěly v cestu poznání systému středoitalského aeris gravis bez nápisů. Ve skutečnosti jedny těžkosti byly překonány, jiné zůstaly nebo vznikly nové.

Od té doby se objevilo už několik pokusů o podání nového systému nebo o nové pohledy; nejúspěšnější z nich byla společná práce anglických badatelů Harolda Mattinglyho a E. S. G. Robinsona, věnovaná otázce zavedení denáru,²⁾ jež způsobila mezi badateli o římském mincovnictví opravdovou revoluci a rozštěpila je na dva tábory, stojící proti sobě v příkrém protikladu. Jedni, reprezentovaní hlavně Italy, se přidržují starých, tradicí takřka posvátných teorií, zatím co druzí nemilosrdně útočí na celou dosavadní koncepci a podvracejí ji v základech. Celý boj není dosud ani zdaleka dobojován a bude ještě dlouho trvat, než bude možno odstranit poslední pochybnosti zastánců starých teorií a přesvědčit je, že destruktivní práce nejnovějšího bádání se opírá o lepší základy a že nová interpretace pramenů literárních i materiálu mincovního je opodstatněnější než byla theorie stará. Je pochopitelné, že všeobecně uspokojujících řešení nelze dosáhnout najednou

¹⁾ E. J. Haeblerlin, Zum Corpus nummorum aeris gravis. Die Systematik des ältesten Römischen Münzwesens. Berl. Münzblätter N. F. 2 (27), 1905, str. 107.

²⁾ H. Mattingly-E. S. G. Robinson, The Date of the Roman Denarius and other Landmarks in Early Roman Coinage, London (z Proceedings of the British Academy XVIII, 1933). Mně byl přístupný jen německý překlad Marie Alheimové, „Die Datierung des römischen Denars und andere Marksteine im frühen römischen Münzwesen. Die Welt als Geschichte 3, 1937, str. 69–80, 300–319.“

a že ani nejrevolučnější badatelé se rázem neoprostí od všech přežitků, které jim vstúpilo dřívější chápání, jehož názorů se začasť sami drželi po dlouhou dobu.³⁾

Jen po poznání dřívějších omylů a po přezkoušení nosnosti a oprávněnosti revolučních myšlenek současné numismatiky budeme se moci přiblížití správnému poznání i na tak zdogmatisovaném úseku, jakým je římské mincovnictví, zvláště pak jeho doba nejranější, jdoucí až do zavedení měny denárové.

V těchto řádcích předkládám pokus o pohled na problémy počátků římského mincování, jak se mi začal rýsovat během několika let studia, věnovaného římským mincovním otázkám, které hodlám zpracovat v souborném díle, osvětlujícím historii mincovnictví římské republiky a snažícím se utřídit s nových hledisek všechn dostupný římský mincovní materiál z doby svobodné obce. Chci tak dát jak musejním pracovníkům, tak soukromým sběratelům i použitelnou příručku vedle proslulého díla Babelonova⁴⁾ a Gruebrova.⁵⁾ Nezasťírám si přitom ani obtížnost úkolu, ani četná nebezpečí, jimž je taková práce vystavena, ale věřím, že věcná diskuse a volný přístup k mincovnímu materiálu by pomohl zdolati i tento neskromný úkol a opravit četné omyly, jimž každé lidské dílo — tedy i toto — je podrobeno. Na místě, které mám tu k dispozici, nebude mi možno jít ve výkladu mého stanoviska do přílišných podrobností, jak tomu bude až v souborné práci, ale bude na místě vylíčení toliko hlavních hledisek.

Našimi domácími poměry, kde se vlastně po prvé přistupuje k podobné práci, budiž omluveno i to, že tu bude nutno uvést i takové věci, které jsou specialistům běžné; leč toto vše není psáno jen pro ně, nýbrž daleko větší zřetel byl brán na širší okruh zájemců o antickou římskou minci.

³⁾ Srov. H. Mattingly, *The Romano-Campanian Coinage and the Pyrrhic War. The Numismatic Chronicle Ser. V. 4, 1924, str. 181–209.* — Týž, *Roman Coins from the Earliest Times to the Fall of the Western Empire*, London 1928. — Týž, *The First Age of the Roman Coinage. The Journal of Roman Studies 19, 1929, str. 19–37.* — Týž, *The Romano-Campanian Coinage: An Old Problem from a New Angle. Journal of the Warburg Institute 1, 1937, str. 197 nn.* (mně zůstalo nepřístupno). — Týž, *The Earliest Coinage from Rome in Modern Studies. The Numismatic Chronicle Ser. V. 18, 1938, str. 1–35.* — Týž, *Aes signatum. Hofflerov zbornik (Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva N. s. 18/21, 1937/40, str. 537–545).* — Týž, *The First Age of Roman Coinage. The Journal of Roman Studies 35, 1945, str. 65–77.* — Týž, *Nummus und As. Ein Beitrag zur frühromischen Münzprägung. Schweizerische numismatische Rundschau 33, 1947, str. 5–15.*

⁴⁾ E. Babelon, *Description historique et chronologique des Monnaies de la République romaine vulgairement appelées Monnaies consulaires I–II*, Paris 1885–1886.

⁵⁾ H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum I–III*, London 1910.

Celková koncepce historie nejstaršího římského mincovnictví byla vždy a je ještě stále určována tradicí. Jednak to byla tradice antická, jak se s ní setkáváme u římských spisovatelů naukové literatury, jednak je to mladá tradice doby nové, vzniklá nekritickým přijímáním výsledků, k nimž dospěli novodobí badatelé numismatičtí i historikové političtí a ekonomičtí výkladem starověkých autorů a studiem numismatického materiálu a snahou uvéstí výsledky, získané z obou druhů pramenů v přijatelný vzájemný vztah, v soulad. Antická tradice byla vytvořena jednak historiky, jednak římskými starožitníky, z nichž jmenujeme především Livia na jedné straně a Plinia staršího na straně druhé jako nejvýznačnější příklady. Moderní tradice pak sahá do samých počátků moderní vědy o klasickém starověku, do konce století 18. i do doby jejích prvních vrcholů ve století 19. Síla obou těchto tradic byla tak silná, že ovlivnily rozhodujícím způsobem celé bádání o římském mincovnictví; vždyť první má hodnotu pramenů a druhou vytvořili největší badatelé o římském mincovnictví, ať to byli Eckhel a Mommsen nebo Bahrfeldt s Haebelinem, abychom jmenovali jen největší z nich.

Pokud jde o antickou tradici, není pochyb o tom, že Římané sami v pokročilé době své historie věděli celkem málo o počátcích svého mincovnictví, ale přece poměrně dosti, aby nám mohli zachovat základní články své národní víry, v níž nacházíme smíšen mythus s historickými skutečnostmi, exaktní zjištění skutečného stavu, ale i nepřesnosti a závažné omyly. Vysvětlení toho jest hledati v odlehlosti námětu a neodborném zaznamenávání při nejrůznějších příležitostech. Tam však, kde jde o zprávy historické nebo o odborné zpracování úředních pramenů v odborné práci starověkých učenců, najdeme rozhodně zprávy vždy prvořadého významu, kterých musíme dbát, i když odporují — či právě proto, že odporují — moderní koncepci, třebaže byla vytvořena sebevýznačnějšími autoritami, protože chyba není v antickém textu, nýbrž v jeho nesprávné interpretaci.

Z různých právních předpisů, zvláště o pokutách, vyplývá, že původním platidlem v Římě byl hovězí dobytek a ovce a že teprve poměrně pozdě došlo k zákonnému převedení těchto naturálních platů v platy v kovu na váhu. Jsou totiž zachovány staré výrazy, které označují placení jako vážení místo počítání jednotlivých kusů kovu, a že šlo při prvních platech v kovu o hrubou, nezmincovanou měď — aes rude.⁶⁾ Na to, že hlavním platidlem byla měď, ukazuje i název státní pokladnice — aerarium, t. j. místo, kde se ukládala měď — aes — jako kov hlavní, i když víme, že se tam opatrovalo

⁶⁾ Srov. J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung II²* (H. Dessau-A. v. Domaszewski), Leipzig 1884, str. 4 nn. — Isidorus, *Orig. XVI, 17. Festus s. v. „pendere“ 208 M.*

i nezmincované stříbro a zlato už v nejstarších dobách. Dobře věděli Římané i to, že jejich nejstarší mince byly těžké, liberní, a měděné, když se přešlo k vydání mince a vážení se nahradilo počítáním platby.

Nedbáme záznamů charakteru anekdotického,⁷⁾ z nichž vyplývá, že zavedení mince bylo připisováno už době mythické, v níž k vládci Ianovi připlul Saturnus, pohostinsky jím přijatý. Když pak Saturnus vyučil Iana zemědělství a byl jím přijat do společenství vlády, byla vydána prý společná mince obou, na níž na líci byla podoba vládce Iana a na rubu loď, připomínající Saturnův příjezd lodí. V době Romulově prý národ římský užíval zlatých a stříbrných mincí zámořských.⁸⁾ Jindy se zase tvrdí, že nástupce Romulův král Numa prý zavedl mince železné a měděné, nazvané podle jeho jména nummy.⁹⁾

V naukové literatuře se věřilo, že původcem římského mincovnictví byl, jak ani jinak nebylo možno, organisátor veškerého státního zřízení římského král Servius Tullius; ten prý dal jako první opatřit měď znaky, což se považovalo za rovnocenné s ražením mince. Tímto znamením na kovu byl prý obraz hovězího dobytka — pecus a odtud prý byl odvozen název peněz — pecunia.¹⁰⁾ Vyskytuje se i tvrzení, že jím byla zaražena i první římská mince stříbrná, jejíž váha prý byla o 4 scripule větší než u pozdějšího denáru,¹¹⁾ ale to je zmínka jen ojedinělá.

O peněžních poměrech v době od Servia Tullia až do 5. století od založení Říma (3. stol.) nemáme žádných zpráv o nějakých zásadách do organisace římského mincovnictví, nepřihlížíme-li ke zprávám o převedení dobytčích pokut v pokuty placené v kovu. Teprve když Řím zvítězil nad svým nejnebezpečnějším soupeřem a úspěšně skončil tak třetí válku samnitskou, podávají nám jak díla historická, tak encyklopedická první obsáhlejší a podrobnější údaje o římském mincovnictví. Tak se dovídáme, že bezprostředně po přemožení Samnia byl v Římě zřízen samostatný úřad s přesně vymezenou kompetencí mincovní, zvaný úředně triumviri aere argento auro flando feriundo nebo triumviri monetales,¹²⁾ jejichž úkolem bylo, jak název říkal, bdít nad litím a ražením mincovních kovů. Přitom je pro toto zjištění zcela lhostejné, zda se už tehdy krylo toto označení s názvem, jak jej máme zapsán v pramenech z doby pozdější.

Podle Pliniova data zavedení stříbrných mincí v Římě uplynulo dvacet let od zřízení mincovního úřadu do zaražení stříbrné mince.¹³⁾ Při této příle-

7) Macrobius, Saturnalia I 7, 21–22.

8) Festus s. v. „Patres“.

9) Suidas s. v. „Assaria“.

10) Plinius, N. h. XXXIII 43.

11) Charisius, Inst. grammat. I, Putsch. p. 81. Keil p. 105.

12) Cicero, De legibus III 3, 6. — Pomponius v Digestech I 2, 29–30.

13) Livius Per. XV. — Plinius, N. h. XXXIII 44.

žitosti podal Plinius i výklad o mincovním řádu, jak jej chápali staří, a vložil, že jednotlivé stříbrné nominály byly k měděným v tomto cenovém poměru: denár platil prý tolik jako deset liber mědi, quinár jako pět liber a sestertius jako půltřetí libry. Z jiných zmínek víme, že libra mědi byla lita v měnovou jednotku zvanou as,¹⁴⁾ a že dělením libry v různý počet dvanáctin se dosáhlo i drobnějších hodnot v mědi, a to půllibra — semis o šesti dvanáctinách, triens o čtyřech dvanáctinách, quadrans o třech dvanáctinách, sextans o dvou dvanáctinách, uncia o jedné dvanáctině a semuncia o jedné čtyřiaadvacetině libry mědi, abychom jmenovali jen nejdůležitější články řady.

Tento liberní standard trval podle Plinia až do první války punské, kdy velkými náklady válečnými byl prý Řím donucen snížit váhu assu z libry mědi na pouhé dvě dvanáctiny libry, tedy na váhu někdejšího sextantu, a zavést tak standard sextantní. V poměru k této nové váze assu byly pak sníženy i váhy ostatních drobnějších měděných nominálů. Od Plinia se však liší zpráva zachovaná u Festa,¹⁵⁾ který uvádí, že tato devalvace assu nebyla provedena za první války punské, nýbrž teprve za války druhé, vedené Hannibalem v samotné Itálii, kdy byl Řím v největší tísní. A konečně máme o této věci třetí versi, podle níž římský senát zasáhl do mincovního řádu a zavedl sextantní assy prostě za války punské, aniž se říká, za které; stalo se to proto, že národ římský byl tísněn dluhy a platily pak nové assy stejně jako dřívější assy liberní.

Plinius naopak zase klade do doby druhé války punské, do období diktatury Q. Fabia Maxima další snížení váhy assu, která prý byla tehdy stanovena na jednu dvanáctinu libry a tak prý byl už tehdy zaveden as uncijní. Těch šlo na denár šestnáct, na quinár osm a na sestertius čtyři. Na této výši zůstal pak as až do 7. století od založení Říma (1. stol. př. Kr.).

O zlatém mincování římské republiky máme zpráv ještě méně a to ještě záleží na tom, chceme-li čísti text Pliniův¹⁶⁾ s horšími rukopisy, že zlatý nummus byl zaveden 51 let po zaražení mince stříbrné, nebo s nejlepším rukopisem díla Pliniova, že tehdy byl zaveden ne zlatý — aureus nummus, nýbrž denarius nummus, a přijmeme-li některou z emendací moderních vydavatelů nebo vykladačů díla Pliniova.

V historických spisech antických, především v Liviovi, o jehož ceně se dnes už tak nepochybuje, jako tomu bylo dříve,¹⁷⁾ nenajdeme sice ucelený výklad soustavné historie římského mincovnictví, ale je tam roztroušeno značné množství zpráv, které jsou pro náš účel zásadní důležitosti. Nejde

14) Paulus p. 98M.

15) Festus p. 347M.

16) Plinius, N. h. XXXIII 47. Srov. k tomu J. G. Milne, Pliny on the First Coinage at Rome. The Classical Review 50, 1936, str. 215. Porušený text emendoval už Mommsen.

17) A. Klotz, Livius und seine Vorgänger, Leipzig-Berlin 1940, str. 79 nn. (Neue Wege zur Antike. II. Reihe: Interpretationen, H. 9, 1.)

nám o to, zda sumy peněz, o nichž se mluví při různých příležitostech, zvláště při uvádění válečné kořisti, odpovídají skutečností či jsou-li upraveny podle potřeb výkladu události, ač sotva je tu důvod k pochybnostem v základních údajích. Oč nám jde, jsou strohá konstatování faktů, že byla dovezena nebo zaplacená dotyčná suma v určité minci, jmenované specifickým jménem, jako na příklad quadrigatus, bigatus, denarius, as a pod. A i tu lze rozdělit údaje v takové, kde ve výkladu události jde prostě o snahu autorovu, přiblížit určitý obnos chápání čtenáře tím, že je suma vyjádřena v běžném názvu mince, ponejvíce assu nebo denáru, a v údaje, kde se mluví o minci specifického jména při určité příležitosti, jak byl pro ni zjištěn název v senátních aktech státního archivu římského při studiu historických pramenů, které byly starověkému historikovi po ruce. Mínil především záznamy o kořisti přivezené do státní pokladny triumfátory, jak je musel uchazeč o triumf specifikovat v úřední relaci o svých válečných činech, předkládané senátu, aby mohlo být o povolání triumfu vůbec jednáno.

Pročítáme-li dílo Liviovo pod tímto zorným úhlem, zjišťujeme, že v první dekádě se mluví o peněžních hodnotách jednak prostě jako o mědi, jindy je zase vyjádřena hodnota jako váha nebo udáním, že jde o aes grave; mluví-li se tam o assech, pak je nemůžeme chápati jako zmincované aes, nýbrž jako jednotky váhové, i když jsou svou vahou i hodnotou totožné; vyskytuje-li se ojedinele název denáru,¹⁸⁾ pak jde nepochybně jen o vyjádření obnosu formou pochopitelnou Liviovým současníkům.

Od devadesátých let 3. století až do počátku druhé války punské máme v Liviovi bolestnou mezeru, takže ani v náznacích nejsme zpraveni o tehdejších mincích.

V příznivějším postavení jsme opět v třetí dekádě, kde Livius nám zachoval názvy tehdejšího oběživa. Tak kromě stále obvyklých assů se setkáváme s quadrigáty, jež roku 216 žádal Hannibal při výkupu Římanů, zajatých v bitvě u Canen;¹⁹⁾ jindy jsou tyto mince zvány prostě nummi.²⁰⁾ Záhy nato, od roku 216, se už jmenuje jiný druh mincí — bigati,²¹⁾ které jsou uváděny ve zprávách o triumfech nad Insubry a Cenomany i nad Ligury a Boji roku 197,²²⁾ Insubry a Comensy v r. 196, při ovaci nad Celtibery i triumfu nad nimi r. 195, při triumfu nad Hispanií r. 194 i ovaci nad ní r. 191, stejně jako nad Boji. S pojmenováním mince jako denáru se setkáváme k roku 179 a dále.²³⁾ O denárech se sice mluví již před tímto datem, a to k r. 194 a 189,²⁴⁾

¹⁸⁾ Livius VIII 11, 16. XXI 41, 6.

¹⁹⁾ Livius XXII 52, 3. 54, 2. 58, 4.

²⁰⁾ Livius XXII 59, 18.

²¹⁾ Livius XXIII 15, 14.

²²⁾ Livius XXXIII 23, 37. XXXIV 10. 46, 2. XXXVI 21, 11. 40.

²³⁾ Livius XL 43.

²⁴⁾ Livius XXXIV 50, 6. 52, 6. XXXVII 59.

ale to nejde o specifikaci tehdejšího římského oběživa, nýbrž jen o vysvětlení obnosu a přepočítávací poměr, jež ukazuje, že attické tetradrachmy se stříbrem se váhově rovnaly přibližně třem římským denárům, stejně jako r. 189 při triumfu nad Antiochem se uvádělo, že z kořisti v zmincovaném kovu v obnosu 224.000 tetradrachem attických a 140.000 zlatých mincí filippovských i 321.070 cistoforů dostali vojáci určité obnosy, vyjádřené denáry. Jiný případ je ve zprávě o ovaci nad Hispanií Citerior v r. 196, kdy bylo v kořisti přivezeno i 34.500 denárů.²⁵⁾

I z tohoto zběžného přehledu jasně vyplývá, že římská tradice si byla vědoma toho, že prvotním platebním prostředkem byl dobytek a že teprve značně pozdě došlo k zákonnému nahrazení platů v dobytku platy v kovu a že tímto kovem byla prvotně především měď, že k zavedení stříbrné mince došel Řím až velmi pozdě, až po válečných úspěších v jižní Itálii. Tradice nám zachovala i rok této významné události, totiž 475 od založení Města, rok to konsulátu Q. Ogulnia a C. Fabia, tedy pět let před první válkou punskou.²⁶⁾ V paměti se udrželo i to, že tíha válek punských donutila snižovat těžkou váhu měděných mincí a ulehčovat tak státní pokladně krytí válečných nákladů. Tím, že historické prameny jmenují v různých dobách různé mince, jak je našly zapsány v úředních dokladech, umožňují nám poznati, který druh mince byl té které doby v oběhu. A tím je pro nás antická tradice velmi cenná.

Ponevadž však antická tradice byla moderními badateli různě chápána a podle toho jí bylo používáno k výkladu mincovního materiálu, je srozumitelné, že i výsledky jsou různé a že moderní tradice se vytvořila z výsledků, k nimž došli právě nejméně úspěšnější, to jest nejprůbojnější badatelé.

Následující řádky jsou věnovány poznání této tradice. A je-li starověká tradice považována za nesprávnou v mnoha bodech, překroucenou, takže neodpovídá mincovnímu materiálu, uvidíme, že i v novodobé tradici se událo během asi půldruhého století něco podobného a že teprve v posledních letech se bádání oproštuje ze zajetí stavby, vyrostlé na klamných základech.

Mezníkem mezi starší dobou zájmu o starověké mince a novějším systematickým bádáním se stal Josef Eckhel, opravdu geniální tvůrce prvního systému starověkého mincovnictví. V něm se uzavírá starší tradice, ale současně v něm začíná tradice nová. Jeho duch byl příliš spjat se svým osvícenským okolím a prostředím a proto i jeho poměr k problémům římského mincovnictví byl přímý a chladný a z toho pramenilo i to, že nesnáží, které s sebou přinášela různá řešení, se dotkl vždy jen lehce.²⁷⁾ Byl přesvědčen, že nelze pozitivně tvrdit o některých mincích, že by pocházela již z doby královské, třebaže uznává tradici, že první římské mince byly měděné. V posuzování Pliniova vyličení římského mincovnictví zachoval celkem střední cestu, takže se vyhnul hrubým omylům. Ji-

²⁵⁾ Livius XXIII 27, 1.

²⁶⁾ Plinius XXXIII 44.

²⁷⁾ J. Eckhel, *Doctrina nummorum veterum*. Pars II, vol. V 1, Lipsiae s. a., str. 1–50.

nak je tomu, jakmile přestává shledávat souvztažnost mezi literární tradicí a mincemi a začíná budovat vlastní teorii. Tu se stává nejen tvůrcem, ale i zakladatelem nové legendy o římském mincovnictví, a to nesnášenlivým k mínění druhých, neboť je přesvědčen, že všichni musí uznat jeho názor,²⁸⁾ i když to vyjadřuje formou společensky bezvadnou.

Nás tu zajímají ovšem výhradně Eckhelovy názory o nejstarším římském mincovnictví a proto se budeme obírat jen těmi. Právě tyto názory to byly, které se udržely a stále ještě udržují bez ohledu na to, že není pro ně pozitivního důvodu, leda autority Eckhelovy, které podlehl i ti, kteří se snažili oproštovat se od jeho předpokladů a zavést nový, opodstatněnější systém, jako Mommsen nebo Haeberlin. Jde tu především o teorii tak zvaných římsko-kampanských ražeb.

Eckhel dobře rozpoznal, že stříbrné ražby římských didrachmů a drachem se liší od pozdějších římských denárů jak svým krásným stylem, tak způsobem výroby, ježto mu připomínají víc mince řeckých měst kampanských než to, co známe z pozdějšího římského mincovnictví. A právě tímto vzhledem se dal svést a rozvinul svou zvláštní teorii o kampanském mincování pro Římany, při čemž mince vzešlé z těchto mincovních tradic jsou mu „nummi peregrini“, třebaš už sama legenda těchto mincí, říkajících, že byly raženy jménem národa římského, mu mohla a měla dostatečně vyjádřit, že jde o mince římské a ne o cizí.

Domníval se, že pro svou teorii o cizím původu „kampanského“ stříbra nachází oporu i v měděné didrachmě, jejíž řecké ethnikon ΡΩΜΑΙΩΝ mu sice hlásá, že nějak souvisí s Římem, ale svými typy nejen koření v neapolském mincovnictví, nýbrž přímo do něho zapadá. Leč tu je nutno upozornit na to, že zde Eckhel zašel příliš daleko a že důvody této emise byly stejně zvláštní jako je závislost mince na Neapoli, jak bude vyloženo později. U t. zv. římsko-kampanského stříbra něco takového však naprosto není; tam lze mluvit nejvýš jen o „kampanském“ slohu. A to je pro přisouzení mince kriterion přece jen poněkud slabé.

Zvláštním článkem této podivné teorie bylo tvrzení, že legenda ROMANO na stříbrných mincích má paralelu i v jiných mincích, značených podobně, jako CALENO, COSANO, SVESSANO. A do stejné řady kladl i legendy vyjadřující podobně, jako AQVINO, ARIMINO, TIANO. To vše dohromady mu byly tvary italské (oské?), zakončené zvláštní pádovou koncovkou -NO.²⁹⁾ Není, myslím, potřeba dnes vyvracet tuto teorii, vyvracející samu sebe, neboť tu nejde o tvary oské, jak ukazuje písmo latinské a také žádný italský dialekt nezná Eckhelovy hypotetické koncovky -NO. A jak pak můžeme vidět oporu v argumentaci, kde články řady jsou vedle sebe AQVINO, CALENO a ROMANO ve stejné platnosti?

²⁸⁾ Eckhel, uv. m., str. 44.

²⁹⁾ Eckhel, uv. m., zvl. pak I, str. 124nn, především 127.

Dalo by se čekat, že theorie Eckhelova vzbudila nějaký nesouhlas alespoň se strany filologů, ne-li už numismatiků, a i z vlastních slov Eckhelových je vidět, že jej čekal.³⁰⁾ Místo toho však jsme svědky bezvýhradného přijetí a povýšení Eckhela na nedotknutelnou autoritu v této věci, která není otřesitelná ani novodobým bádáním ani v měřítku takového Haeberlina.

A přece muselo být jasné, že nelze souhlasit s teorií, kde sloh mincovního obrazu je dostatečným důvodem pro určení místa vzniku, když stejně dobře se dá myslet na povolání řeckých řezačů želez a ostatních pracovníků mincovny do Říma, aby se vysvětlil sloh a fabrika mince, když jméno mince — ROMANO a ROMA — mluví jasně pro Řím. Dále: mělo-li by se přijat označení „kampanský“ jako opodstatněné a ne jen jako povrchní název, bylo by bývalo zapotřebí pečlivě rozebrat sloh jednotlivých „kampanských“ mincí a srovnat jej se slohem jednotlivých známých kampanských mincoven. Avšak hlavní překážkou pro uznání správnosti teorie je tvrzení, že mince kampanského slohu je mincí neřímskou, cizí. Jak by mohl někdo razit minci pod cizím jménem a nedopouštět se přitom penězokazectví? Stejně nelze dávat vykonávat mincovní právo jinému pod jménem toho, kdo by je přenášel, zatím co by nositel práva vykonával své výsostné právo jen omezeně, když víme, že mincovní výsostné právo vykonává vždy každý svým jménem, a to i tehdy, je-li mincovní právo uděleno někomu, kdo nemá vlastní suverenitu, opravňující k použití mincovního práva jako součásti těchto práv. Z toho tedy plyne, že mince vydané pod římským jménem, je nutně římská a ne „cizí“.

A i když Mommsen a Haeberlin se dovedli odpoutat od pojmu cizí mince, přece jen jim zůstal pojem „kampanských“ mincí, v nichž viděli sice první římské emise stříbra, ale domnívali se, že nebyly vydány pro domácí používání v městě Římě a jeho státním území, ale že jde o emise s vyhraněnou specifikací a diferenciací, určené pro jižní území Itálie. Neviděli v nich tedy první římské mince ve smyslu zpráv Pliniových a Liviových. A v této poněkud pozměněné a upravené formě se Eckhelova theorie stala východiskem nové tradice.

S takto koncipovaným obrazem římské stříbrné ražby ovšem nutně souvisí, že za první římskou, to jest městskou, stříbrnou ražbu byl považován teprve denár a jeho zavedení bylo podle zprávy Pliniovy kladeno do r. 485 od založení Města. A tu nastávala nová potíž, neboť se dobře cítilo, že není možné, aby se uvádělo takto vydané stříbro ve vztah se starým aes grave a proto bylo nutno tvrdit, že emise těžké mědi přestaly nějaký čas před zavedením denáru. Pokusů o jiný výklad nebylo a tak jeho systém zůstal základem vši práce po více než jedno století, třebaže dalo velmi mnoho práce vyložit všechny těžkosti, které tím vznikaly. Ale zdá se, že i bádání jsou schůdnější cesty všelijak kroucené než přímá cesta, jen když se nemusí hnout nějakým balvanem, který stojí v cestě a je považován za nedotknutelný. Snad také proto, že nikoho dlouho

³⁰⁾ Eckhel, uv. m., str. 44.

nenapadlo jít se podívat na základy a raději se upravovala porouchaná nadstavba; a pak věci zamotané jsou vždy oblíbenější než jednoduché a prosté.

Podnětem k revisi názorů Eckhelových mohla být Boeckhova práce „Metrologische Untersuchungen“,³¹⁾ kde Boeckh svou šťastnou intuicí podal výklad bližší pravdě než kdo jiný před ním nebo po něm. Jeho omyly, do nichž zabředl,³²⁾ jsou spíše tributem době než výsledkem vlastní práce. Dospěl k přesvědčení, že prvním oběživem Říma bylo aes signatum ve tvaru cihel a jen o něco později že bylo vydáváno liberní aes grave, a to až do první války punské; pak během válečných událostí váha assu stále klesala, až dospěla na váhu sextantní. U stříbrných mincí zastává názor, že k těžké mědi patří toliko těžší emise, tak zvané římsko-kampanské, a že jejich stylová souvislost s mincovnictvím řeckých měst jihoitalských není dostatečným důvodem k tomu, aby se místo jejich ražby hledalo v nějakém řeckém městě, mimo Řím. Z toho mu plyne další závěr, že stříbro uváděné u Plinia jako denár nemůže být mince značená značkou X, poněvadž z metrologických pozorování jasně vyplývá, že tato mince je spojena s assem, vydaným na standardu sextantním. Proto i stanovení data jejího zavedení je novým úkolem. Proti řeckému stylu stříbra didrachemního nalézá na quadrigátech už styl římský.

Avšak nevšímavost k Boeckhovým výsledkům zavinila, že jeho názory, které mohly ovlivnit rozhodujícím způsobem bádání o nejstarším římském mincovnictví daleko působivěji a plodněji než fikce Eckhelova, zůstaly bez užitku téměř jedno století, až do vystoupení Mattinglyho a Robinsona.

Velmi citelným vlivem na tvůrce dalšího článku moderní tradice, Mommsena, zapůsobil svými názory na aes grave Ch. Lenormant,³³⁾ který také odmítá možnost mincí Serviových. Nejstarší formou peněz mu byly cihly aeris signati a teprve po nich, někdy kolem r. 390 prý došlo k emisím kulatých assů, a to nejprve v Římě a teprve později prý bylo vydáváno aes grave i jinými Itáliky. Sextantní redukci kladl do r. 269, při čemž se neprávem dovolával Plinia. Byl však ochoten připustit, že cihly s kuřaty, rostry a hvězdami pocházejí teprve z doby první války punské, třebaže to vybočuje z jeho teorie. Latinské řady aeris gravis kladl podle Marchiho a Tessieriho³⁴⁾ do latinských měst, avšak stříbro nespojoval s řadami aeris gravis, stejně jako raženou měděnou minci drobných rozměrů. Měď neapolského typu PQMAION kladl k r. 320, quadrigát spojoval s Capuou v době kolem r. 300. Stříbrné mince zásadně nekladl před rok asi 364, přitom nevyklučoval možnost, že existovaly mince starší, vydávané o těžší váze, které se však nezachovaly.

³¹⁾ A. Boeckh, *Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfusse und Maasse des Alterthums in ihrem Zusammenhange*, Berlin 1838.

³²⁾ Uznával ještě minci vydanou králem Serviem, mince s legendou ROMANO považoval za padělky mincí s legendou ROMA, neporozuměl victoriátu.

³³⁾ Recherches sur les époques et sur les causes d'émission de l'aes grave en Italie. *Revue numismatique* 1844, str. 170 nn, 245 nn.

³⁴⁾ L'aes grave del Museo Kircheriano. Roma 1839.

Druhým velkým mezníkem v bádání o římském mincovnictví a na dlouhou dobu autoritativním měřítkem vši práce bylo geniální dílo, neztrácející v mnohém své ceny dodnes, dílo Theodora Mommsena, nazvané „Geschichte des römischen Münzwesens“.³⁵⁾

Podle Mommsena také nelze spojovat počátky římského mincovnictví s dobou královskou, neboť nemáme mincí, které by bylo možno považovat za emise serviovské. Co dovedl v té věci vykládat De Luynes,³⁶⁾ to bylo opřeno o falešné mince. Rozborem zpráv o nahrazení starých pokut, placených ve formě dobytka, platy v kovu, což se klade k polovině 5. století, byl přiveden k tomu, aby zavedení aeris gravis spojoval se zákonodárstvím decemvirů v letech 451—449 př. Kr. Stará forma oběživa, aes rude a aes signatum, zůstávala v užívání i po této době, a to značně dlouho. Aes signatum prý bylo vydáváno o průměrné váze 5 liber, ale nebylo to oficiální vydání v hodnotě 5 assů, neboť na cihlách není značek hodnoty. Ty jsou jen na skutečné minci v hodnotě assů, násobků assů i jeho dílů.

S římským aes grave je příbuzné „latinské“ aes grave, jež i Mommsen má za pravděpodobné emise latinských měst, spojenců to Říma. Redukované emise „libellní“ se mu zdají mít vztahy k Apulii.

Za metrologický základ přijal Mommsen liberní as o 10 unciích, takže as, který měl vlastně míti 12 uncií, byl vydáván zlehčený, podmincovaný. Během první války punské bylo nutno redukovat čtyřuncijní as — trientní — až na as dvouuncijní — sextantní.

Stříbrnou jednotkou mu byl sestertius, odvozený z mincovnictví sicilského. Za první římskou stříbrnou minci, vydanou v Městě, považoval rovněž denár. Didrachmon mu bylo římskou mincí podle zákona, ale duchem, ražbou a oběhem cizí, takže není divu, že byly považovány za odlišné. V tomto pojetí proniká Eckhelova theorie o římsko-kampanském mincovnictví nejvíce; i Mommsenovi je něčím samozřejmým, ačkoliv nepřejímal učení o „cizích“ mincích. A právě tato okolnost je největší slabinou díla, kde je sneseno tolik faktů a účenosti. Kdyby byl v tomto bodě Mommsen uvažoval opravdově a samostatně o tom, proč je denár považován za první římské ražené stříbro, když je přece známa celá řada jiného a staršího římského stříbra, nebyl by mohl podlehnout Eckhelově theorii, u níž ostatně bystře rozpoznal neudržitelost pasáže o „cizím“ původu tohoto stříbra.

Překvapuje to tím více, že Mommsen přece dobře rozpoznal, že quadrigát je didrachmon a ne denár, třebaž byl prý vydán až po zavedení denáru, takže došel až na hranice správného poznání, jehož důsledkem však je revise celého systému římského mincovnictví, jak byl obvyklý.

Mommsen rovněž věděl, k čemu vede požadavek Boeckhův, aby se staré

³⁵⁾ Berlin 1860. Poněkud modifikované názory vyjadřuje francouzský překlad Blacasův, Paris 1865—1875.

³⁶⁾ Le nummus de Servius Tullius. *Revue numismatique* 1859, str. 322 nn.

římské mincovnictví studovalo na zcela jiném základě než byl Eckhelův, ale reagoval na vše nesprávně, když říkal, že denár těžší, než je denár značený značkou X, byl vzat v úvahu již dříve a že takový denár žádají i úvahy Boeckhovy, v nichž dochází k identifikaci s římsko-kampanskými didrachmami. A poněvadž mezi oběma není souhlasu ve váze, tedy oba se mylí a proto setrval na theorii o t. zv. římsko-kampanském stříbru.

Po Mommsenově díle můžeme sledovat delší období epigonů, období květu tradice, kdy jen zřídka se objeví nový názor.

Na prahu nového období bádání stojí společně dílo Karla Samwera a Maxe Bahrfeldta, „Geschichte des älteren römischen Münzwesens“.³⁷⁾ Zatím co Mommsen dospěl k datování aeris gravis do doby decemvirů rozbořením pramenů písemných, je pro Samwera a Bahrfeldta rozhodujícím pramenem mince sama, a to její sloh umělecký a především tvar prory, což se jím zdálo ukazovat pro serii Ianus — prora asi k roku 350. Zvláště pečlivě a stále ještě vzorně byly jimi studovány otázky denáru a jeho souvislost s assy sextantními. Nám však dnes vadí datování denáru do r. 269 a setrvávání na theorii římsko-kampanské. Otázkám t. zv. římsko-kampanského mincovnictví věnoval pak Bahrfeldt i samostatnou práci, cennou sebraným materiálem.³⁸⁾

E. Babelon, autor proslulé příručky,³⁹⁾ setrval na datování aeris gravis do doby decemvirů. Mince „římsko-kampanské“ a „latinské“ řady aeris gravis pokládal za vojenské emise kampanské a apulské z let 342—211.

Vyvrcholením období je monumentální soubor všeho aeris gravis, vydaný E. J. Haebelinem a nazvaný prostě „Aes grave“,⁴⁰⁾ za jehož nedělitelnou součást musíme považovat předběžnou studii „Zum Corpus aeris gravis. Systematik des älteren römischen Münzwesens“,⁴¹⁾ když nevyšlo definitivní zpracování části druhé. Je to dílo, které ztělesnilo všecko úsilí a veškerý pokrok bádání předchozí doby i vlastní cíl autorův, jímž bylo ukázat, že mince je dokladem římského postupu v Itálii, že je obrazem a vyjádřením historických skutečností, vytvářejících římskou říši.

Podle Haebelina nebylo jednoty mincovní, vyjádřené jedním mincovním ústředím. Kampanské stříbro měl za emise mincovny capujské od r. 335, vydávající mince na základě politické unie s Římem jménem Říma, zatím co Řím se omezuje na lití těžkých mincí serie Ianus — prora, oslavující svým reversem vítězství nad Antiem v r. 338. Tento stav trvá v letech 335—312, avšak není tu ještě pevného vztahu mezi oběma kovy. V následujícím období mezi roky

³⁷⁾ Geschichte des älteren römischen Münzwesens bis circa 200 vor Christi (554 der Stadt). Numismatische Zeitschrift 15, 1883, str. 5—215.

³⁸⁾ Le monete romano-campane. Rivista italiana di numismatica 12, 1899, str. 387—446. — 13, 1900, str. 11—84.

³⁹⁾ Description historique et chronologique etc, srov. svrchu.

⁴⁰⁾ Aes grave. Das Schwergeld Roms und Mittelitaliens einschließlich der ihm vorangehenden Rohbronzenwährung I, Frankfurt a. M. 1910.

⁴¹⁾ Srov. pozn. 1.

312—287 je už pozorovat těsnější sepětí obou mincoven, větší vliv Říma na capujskou mincovnu a současně se projevuje pevný poměr mezi stříbrem a mědí. V Římě se dále vydávaly assy s Ianem, v Capuji pak se už vydávají řady stříbra a mědi v seriích, spojených dohromady typy nebo symboly emisí. Toto aes mělo obíhat v Latii. Konečně období v letech 287—269 je charakterisováno redukcí assu na standard semiliberní, zavedením quadrigátu a končí vznikem denáru a sextantním assem r. 269. Těžké „latinské“ serie Apollo—Apollo a mladý Ianus—Mercurius jsou přiděleny velmi volně do této doby, a to do Capuje a Říma. Cihly jsou přidělovány k různým seriím aeris gravis.

Dílo a výsledky Haebelinovy našly velký ohlas v celém bádání o nejstarším římském mincovnictví a byly přijaty skoro veskrze, jeho these jsou namnoze v platnosti u mnohých badatelů ještě dnes. Odpor, který se tu a tam vyskytl, týkal se jen podrobností, neboť jeho původci nebyli na výši, aby mohli čelit Haebelinovi.

Proti svým předchůdcům viděl Haebelin mincovnictví jasně na podkladě dějinných událostí a vyskytují-li se i u něho ještě nedostatky, vyplývají jasně z toho, že se nedovedl odpoutat od staré tradice, a dále z toho, že prvním římským stříbrem mu byl denár, kladený do r. 269. Z toho vyplývá, že předpokládal dvě mincovny, a to římskou a capujskou, avšak nikde není zdůvodnění tohoto předpokladu. Otázka předpokládané mincovny capujské je vůbec velmi nedoložitelná, ba lze říci velmi nepodobná pravdě. To, co předpokládal Haebelin, úzké společenství Říma a Capuje, je vratké a pak circulus vitiosus. A těžko si lze představit, že periferní místo bylo vybráno za mincovnu pro různé kraje s odlišnými druhy mincí; a nadto by bylo obtížné, ba i nemoudré vozit zásoby mincovního kovu z římského aeraria do hraniční okupované Capuje ke zmincování a hotové mince zase zpět do Říma. Tak nepraktičtí Římané jistě nebyli.

Takovými cestami byla tedy vytvořena novodobá tradice o římském mincovnictví a zdálo se, že bylo dosaženo určitého základního cíle, o němž nebude možno pochybovat. Ale po první světové válce se začaly jevit první známky toho, že se začíná pomýšlet na jiné cesty a že staré výsledky nejsou neotřesitelné. Těžiště bádání se posunulo do Anglie a tam se zrodilo období nejnovější, charakterisované úplným popřením všech dosavadních systémů a snahou posunout počáteční datum vydání římských mincí do doby co možná nejpokročilejší. Mluvčím této školy se stal Harold Mattingly, nejprve sám, později společně s E. S. G. Robinsonem. Ale ani cesta tohoto tvůrce nových idejí nebyla přímočará a hlavně ne jednoznačná. I on příliš podlehl starým tvrzením, než aby je dovedl naráz opustit a podat ucelený pohled nový. Kolikrát měnil své názory a kolikrát zatvrzele popíral to, co nedlouho předtím vášnivě prosazoval!⁴²⁾ Ale jeho dynamismus byl zdravý a nutný, neboť ukázal, že jsou možná

⁴²⁾ Srov. pozn. 3 a 2. Dále „Romano-Campanian“ Coinage. The Numismatic Chronicle Ser. V. 12, 1932, str. 236—238. — Týž, The Property Qualifications of the Roman

lepší řešení, než se dosud podávala. Ale musela být k jeho práci splněna základní podmínka: mít odvahu bořit bezohledně a pak z troskek stavět nebojácně novou, jednoduchou budovu, tak jednoduchou a prostou, jaký byl život věčného města, když stálo na prahu sjednocení italské země pod svou nadvládou.

Výsledky, k nimž došli oba tvůrci nejnovější teorie, lze shrnouti podle jejich základní práce „The Date of the Roman Denarius and other Landmarks in Early Roman Coinage“⁴³⁾ stručně v tyto body: Asi v r. 289 došlo k prvnímu vydání římského aeris gravis a známe-li Pliniův omyl o denáru, můžeme přijmout souhlasné svědectví Liviovo, Pliniovo a jiných spisovatelů o tom, že stříbro bylo zavedeno sice r. 269, ale nemůžeme v něm hledat denár, nýbrž t. zv. stříbro římsko-kampanské. Aes grave bylo po prvé redukováno asi r. 235 na standart semiliberní, i když o tom nemáme nikde zřetelné zmínky a snad jen nezřetelný náznak Pliniův a Festův. K druhé redukci na váhu asi 4 uncíí — as trientní — došlo v r. 216 nebo o několik let později, ježto v r. 216 byly mince první redukce ještě v oběhu, neboť Karthaginci za Hannibala a povstalci v Capuji, Calatii a Atelle jich použili přerážením pro své vlastní ražby, na př. triens je přerážen na starším sextantu (a tím se cena zdvojnásobuje). Stříbro, patřící k první redukci, je quadrigát. První victoriatus byl vydán asi r. 205 a byl pak hlavní mincí stříbrnou, obíhající v Římě bezprostředně před zavedením denáru, vydaného teprve v r. 187 spolu se zavedením sextantního assu a — snad o několik let později — zlatých mincí typu Mars—orel.

Další práce Mattinglyho byly už jen prohloubením této studie základní nebo drobnými korekturami. Naposledy své názory Mattingly precisoval v r. 1947 v článku „Nummus und As“⁴⁴⁾ kde do let 289—269 klade emise měděných cihel. V r. 269 pak předpokládá zahájení mincování ve dvou kovech, mědi a stříbře, v mincovně římské a ve třech mincovnách italských, a to vydáním nummů ve stříbře a assů i jejich dílů v mědi. První válka punská prý zůstala bez zřetelných zásahů do mincovnictví, ale brzy po ní byly všechny čtyři mincovny stabilisovány a zavedeny v nich stejné váhy pro nummus i měď. Invase Hannibalova donutila Řím na čas upustit od tohoto systému a převzít veškerou tíhu mincovnou římskou. Po vítězství nad Hannibalem už nebylo úplného návratu k dřívějšímu systému, neboť veškeré mincování ovládal už Řím. Konečný výsledek, nové sjednocení s denárem a sextantním assem, představuje kompromis. Typy nového nummu pocházejí totiž z jižní Itálie, jedné z italských provincií. Nummi, které existovaly v novém systému vedle denáru, quinár, sestertius a victoriatus, jsou úmyslně spojeny s „malými talenty“ západními, neapolskými, sicilskými a rhegijskými, tedy se systémy, které převládaly v mincovnictví jižní Itálie a na Sicílii.

Classes. The Journal of Roman Studies 27, 1937, str. 99—107. — Aes and Pecunia. Num. Chron. Ser. VI. 3, 1943, str. 21 nn.

⁴³⁾ Srov. pozn. 2.

⁴⁴⁾ Srov. pozn. 3.

Máme-li nyní prohlásit, jak se postavíme sami k antické tradici i modernímu bádání, nezbyvá než naznačit, které zásady považujeme pro svou práci za rozhodující, tedy především, co z antických pramenů přijímáme za autoritativní a co z nich zavrhuje a jak nakládáme s mincovním materiálem. Stanovisko k dosavadní práci badatelské vyplyne na příslušných místech.

1. Zřízení zvláštního úřadu pro mincovnictví znamená právně chápáno nutně i zaražení mince, tím spíše, že nenacházíme ve zprávách nepochybné hodnoty dokladové nejmenšího náznaku, že by byl měl nebo vykonával některý z římských úředníků zvláštní agendu mincovní.

2. Datum zavedení stříbrné mince je bezpečně doloženo pro r. 485 Města (269). Zavrhuje však mínění, že by šlo už tehdy o denár, poněvadž denár není nejstarší římskou stříbrnou mincí.

3. Stříbrné mince t. zv. římsko-kampanské jsou mince státu římského vydávané hlavní mincovnou Říma a nikoli podrobeným městem jménem národa římského pro jižní kraje.

4. Není t. zv. „latinských“ řad aeris gravis, neboť mincovní právo přísluší jen svobodné, suverénní obci, reprezentující celý národ římský. Není mincovního práva části národa svobodné obce, tedy není ani mincovního práva kolonií civium Romanorum nebo kolonií latinských, poněvadž jejich občané jsou občany římskými, byť s různým rozsahem práv občanských. I toto aes grave je mincí římskou.

5. Z Italiků mají mincovní právo jen svobodné obce, a to jak za doby plné suverenity, tak v době svého spojenectví s Římem, tedy právně až do získání civity za války spojenecké, kdy se stali všichni italští spojenci občany římskými.

6. V nejstarším římském období není stříbrné mince, která by byla hodnotou rovna 10, 5 a 2½ assům, jak čteme u Plinia. Není tedy nejstarší římské mincovnictví bimetalické, nýbrž Řím znal v první době toliko měnu měděnou.

7. Měděná měna byla vlivem událostí válek punských devalvována.

8. Ve stříbře staré nummi byly nahrazeny quadrigátem, trvajícím do druhé války punské, kdy byl vystřídán bigátem. Denár s Dioskury je tedy mladší než bigatus.

II

Před zavedením mince

Římské mincovnictví vychází z peněžních poměrů středoitalských a ve svých nejstarších formách je závislé na hospodářských zvyklostech jednak území vlastního, jednak na vlivech, jimiž působily sousední pokročilejší kraje. Než však směnné prostředky dostaly podobu římské mince, prošly dlouhým vývojem, shodným v podstatě u všech Italiků.

Směnné prostředky všech primitivních národů mají zpravidla obecný ráz

užitkového zboží, které je v těsném vztahu se zaměstnáním nebo potřebami dotyčného národa. A poněvadž prvotní společnost se věnovala postupně lovu a pastevectví, byly přirozeně jejími penězi zvířata, ulovená lovci stejně, jako zvířata pěstovaná pastevcí, a z nich získané suroviny. Když pak z nomádů se stali usedlí rolníci, obdělávající půdu, přistupuje k dosavadním „penězům“ nový druh platidel, totiž produkty, získané obděláváním země, zvláště obilí. V této primitivní společnosti je charakteristickou snaha po soběstačnosti, neboť každá domácnost si vyrábí všechny životní potřeby vlastními silami: potravu, obydlí, ošacení, ozdoby, náradí i zbraně.

Se změnou ekonomických podmínek přichází dělba práce a v tomto stadiu výrobnosti nastává nutnost, že jednotlivec, specialisující se na určitý druh výroby, vyměňuje své výrobky životních potřeb za jiné, kterých on sám nevyrábí, ale jež potřebuje. V této době funkci peněz zastávají přirozeně životní potřeby nejjednodušší a stávají se tak měřítkem ceny. K tomu se zvláště hodil dobytek, neboť dává nejdůležitější suroviny jak k potravě, tak k výrobě oděvu, ozdob i náradí. Ale nebyl platidlem jediným, neboť vedle něho se užívalo k placení kovů nezpracovaných i zpracovaných ve výrobky, a to jak kovů užitkových, tak drahých.⁴⁵⁾

Klasické národy středomořské, tedy i Italikové, vstoupily do historie už s velmi vyvinutou diferenciací společenských vztahů a proto také v jejich společenském zřízení je už překonáno stadium primitivní výměny. A přece máme možnost zjistit předchozí stupeň, kdy výhradním platidlem byl dobytek; vždy peníze se zovou pecunia a kapitál prozrazuje, že spočíval v počtu hlav dobytka. Pro Řeky máme u Homéra zachyceno přechodní období, neboť měřítkem ceny je ještě hovězí dobytek, zvláště kráva, ač vedle toho se setkáváme už i s novým druhem platidla, jímž jest kovové náradí a sekery, statek to ukládaný v pokladnicích, nebo i jiné náradí, na př. rožně.⁴⁶⁾ Ale vedle užitkových platidel znali Řekové i směnu za drahé kovy, která byla výhodnější při obchodu se vzdálenými kraji, neboť byla snadnější pro větší cenu kovu.⁴⁷⁾

Pro Italiky je možno předpokládat poměry obdobné jako v oblasti hellénské, třeba si musíme uvědomit, že v Itálii nebylo pronikavých vlivů orientálních a krétských. I v Itálii byl původním určovatelem ceny věcí a platidlem dobytek. Stopy toho nám zachoval římský jazyk a právní literární tradice, jak v etymologii slova pecunia,⁴⁸⁾ peculatus⁴⁹⁾ atd., tak v zákonech stanovících po-

⁴⁵⁾ Homéros, Ilias VII, 472–475. Herodotos IV, 196.

⁴⁶⁾ Ilias XXIII, 885, 703; VI, 236. XXIII 705. Odysseia I, 431. Ilias XXI, 79. VI, 236. II, 449. IX, 122, 123, 264, 265. XXIII 259, 264, 268, 485, 702, 885; Odys. XXIII, 851. XVII, 573. Orion, s. v. „obelos“. Etym. m., s. v. „obeliskos“.

⁴⁷⁾ W. Dörpfeld, Troia und Ilion, Athen 1902, str. 334 nn. — Herodotos III 96; I 50. — Polybios I 27, 12. — I G VII, 303. — Homolle, Bulletin de correspondance hellénique VII, str. 94, 134.

⁴⁸⁾ Varro, De l. L. V 95.

⁴⁹⁾ Festus, p. 237 M.

kuty počtem kusů dobytka, které teprve v druhé polovici 5. století byly převedeny na určitá množství kovu.⁵⁰⁾ Převedení dobytčích pokut v pokuty vyjádřené kovem se připisuje době mezi r. 454 a 430. I kdyby tu chtěl někdo předpokládat snahu římských antikvářů, aby vylíčili římské poměry podobně, jak se toho dočetli u Řeků v líčení činnosti Drakontovy a Solonovy, přece nelze popřít, že i italský a tedy i římský vývoj se bral shodnými cestami jako u Řeků a jiných národů.

Došlo-li v uvedeném období k nějaké zákonné úpravě, je jasné, že se tak nemohlo stát převedením hodnoty dobytka na minci, nýbrž na váženou měď, a to z toho prostého důvodu, že tehdy ještě nebylo římské mince. Dovedli-li antikváři uvádět převedené pokuty v assech, bylo jejich počínání usnadněno tím, že libra váženého kovu byla při zavedení mince určena za váhu assu, takže byla naprostá shoda mezi librou kovu váženého a jednotkou mincovní, assem.

A tak nic nestojí v cestě domněnce, že vedle užívání dobytka jako platidla i v Itálii se záhy vyvinul zvyk užívat jako směnné hodnoty kovu a že antikvářské záznamy uvedených zákonů můžeme považovat za projev vědomí, že v určité době bylo možno platit pokuty (a tedy i ostatní platy) oběma druhy platidel a že po této době bylo stanoveno, že pokuty možno platit způsobem pohodlnějším, to jest v kovu, a že tato zákonná norma stanovila přesný cenový poměr mezi dobytkem a kovem, totiž vůl byl hodnocen 100 librami mědi nebo assy, ovce 10 librami nebo assy.

Tím se dostáváme k otázce, jakého druhu byl kov užívaný k platbám na váhu. Zprávy literární i nálezy archeologické nám souhlasně dosvědčují, že v Itálii u Italiků se užívalo po řadu století hrubé mědi, nazývané aes rude. A toto aes rude bylo i římským platidlem.

1. Aes rude

Zatím co v Orientě a ve východním Středomoří se k platbám užívalo kovů drahých, oblíbily si italské kmeny pro směnu kov užitkový, měď a bronz — aes, neboť zlato bylo ve značné části Itálie ještě neznámé a stříbro velmi vzácné a bylo je nutno dovážet z ciziny, zatím co měď se dala získat ve vlastní zemi, a to v dostatečném množství.

Měď se objevuje v Itálii už koncem mladší doby kamenné, kdy přicházejí měděné nástroje společně s nástroji kamennými a ve stejných tvarech s nimi a tvoří tak přechod k době bronzové,⁵¹⁾ kdy bronz ovládá v náradí úplně a výrobní technika dosahuje vysokého stupně. Theoreticky není námitek proti ná-

⁵⁰⁾ Varro, De r. r. II 1, 9.

⁵¹⁾ Pohřebiště v Remedello sotto. G. A. Colini, Il sepolcreto di Remedello sotto nel Bresciano e il periodo eneolitico in Italia. Bollettino di paleologia italiana 24–29, 1898 až 1903.

zoru, že už v této době se platilo bronzem hrubým nebo zpracovaným, avšak pozitivního důkazu pro to podati nemůžeme;⁵²⁾ ten máme teprve v dalším období, v době železné.⁵³⁾

Nálezy potvrzují, že peněžní hodnotu měl bronz nejméně od 12. nebo 11. století, a to jak severně hřebene Apenninu (Villanova, celá východní Emilia), tak i na jih od něho (celá Toscana, Řím, Latium).⁵⁴⁾ Vcelku se kryje oblast užívání bronzu jako směnného prostředku s územím vzdělanosti villanovské, v níž byl nebožtíkům dáván do hrobu stejně jako v území etruském.⁵⁵⁾ Tento zvyk známe i z doby plně historické, kdy se dávaly do hrobů mrtvým měděné mince, když už nebylo hrubé mědi. A právě tato okolnost nám dokazuje, že v době předhistorické byla funkce peněz vykonávána hrubou mědí. Jsou-li mince někdy půleny anebo roztlučeny, měly se tím rituálně připodobnit hrubé mědi.

Druhým dokladem peněžní hodnoty hrubé mědi jsou votivní oběti — stipes — tohoto kovu v chrámech a chrámových okrscích⁵⁶⁾ i v posvátných vodách a pramenech,⁵⁷⁾ jak to dosvědčují i zprávy antické literatury. I tato skupina je v mladších vrstvách smíšená s bronzovými mincemi a tak tvoří i přechod od hrubé mědi k mědi zmincované.

Třetím druhem jsou vzácné nálezy hromadné, v nichž aes rude přichází pomíšeno s mincemi aeris gravis.⁵⁸⁾

Rozborem nálezů lze pak dojít k poznání, že aes rude je v hrobech severní Itálie za vzdělanosti villanovské daleko hojnější než v hrobech nekropolí, ležících na jih od Apenninu. V Etrurii se objevuje teprve v 7. století (Orvieto, Sovana), v Umbrii nepřichází před 5. stoletím, v Picenu se s ním setkáváme také teprve kolem r. 500. Staršího data je však opět v Latii; v Palestrině v nejstarší nekropoli sice není, avšak v Normě se objevuje koncem doby villanovské.

V Římě samém nekropole na foru byla bez hrubé mědi, esquilinská pozdější nekropole (4.—1. století) měla aes rude jen příležitostně, a to v tom-bách CXL a CLIV, v pohřbech na Piazza Vittorio Emanuele v hrobech 3 a 4

⁵²⁾ Srov. O. Montelius, *La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux*, Stockholm 1895—1910, str. 161, 163, 170. — E. Brizio, *Epoca preistorica (Storia politica d'Italia)* 1901, str. 57—60, 66, 79—90.

⁵³⁾ *Bullet. d. paleontol.* 21, 1895, str. 22, tab. 1, 7. — G. Gozzadini, *Di un sepolcreto etrusco scoperto presso Bologna*, Bologna 1854. — Týž, *Intorno ad altre settantuna tombe del sepolcreto etrusco*, Bologna 1856. — Montelius, *uv. m.* I, str. 419—428, tab. 89—93. — Brizio, *uv. m.*, str. 119—136.

⁵⁴⁾ G. Pinza, *Necropoli laziali della prima età del ferro*. *Bullettino della Commissione archeologica di Roma* 28, 1900, str. 147—219, tab. 10—13. — 30, 1902, str. 37—55, 106—187. — *Notizie degli scavi* 1902, str. 96—111, 114—115. — 1903, str. 123—170, 375—427.

⁵⁵⁾ Přehled nálezů podal naposled a nejuplněji H. Willers, *Das Rohkupfer als Geld der Italiker (Etwa 1000—343 v. Chr.)*. *Zeitschrift für Numismatik* 34, 1924, str. 213—258.

⁵⁶⁾ Srov. Willers, *uv. m.* a str. 265. — Livius XXVI, 11, 8—9.

⁵⁷⁾ Willers, *uv. m.*

⁵⁸⁾ Willers, *uv. m.*

a možná i 56—58, 87 a CXXI;⁵⁹⁾ několik kusů patří snad 5. století. Chrátová favissa od kostela S. Maria della Vittoria na Via XX Settembre vydala aes rude 7. století,⁶⁰⁾ suš pod lapidem nigrem na foru s hrubou mědí má nejstarší vrstvy ze století 6. a deposit chrámu Vestina, davší asi 100 kusů aeris rudis, má předměty od velmi raných dob až do konce republiky⁶¹⁾ a sedmé až páté stratum na comitium s několika kusy jde nejméně do 6. století.⁶²⁾

Poměry v jižní Itálii jsou velmi nejasné, neboť není prozkoumaných pohřebišť z té doby; v Lukánii je sice aes rude s vlivy villanovskými, vadí však přílišná osamocenost.

Ze všeho jasně vyplývá, že po celém území villanovské kultury bylo užíváno hrubé mědi jako peněžní hodnoty a že v hrobech v této funkci se rozšířila teprve asi v 6. století.

Kde v Itálii po prvé nabyla měď funkce být měřítkem ceny, platidlem, to ovšem říci dnes nemůžeme, třebaže se zdá, že se tak snad stalo v Emilii, neboť v ní v době villanovské byla rozsáhlá měděná industrie (srov. Bologna — Prato di S. Francesco). Odtud, přes Etrurii, přišla ve funkci platidla do Latia a Říma, kde slouží jako platidlo až do zavedení římské mince, kdežto v rituálu ji zjišťujeme ještě dále do 3. století a v právním životě a v jazykových residuech až do doby velmi pozdní.

Tvarově zůstává aes rude od svého počátku až do 3. století beze změny, neboť podržuje své charakteristické formy, jak je vytvořila doba villanovská. Také nelze po celou dobu trvání tohoto platidla zjistit pokus o to, že by se měď byla lila v kusech, které by měly určitou váhu a tím také určitou hodnotu, což by bylo učinilo vážení zbytečným a přiblížilo aes rude minci. Přihlédneme-li k tvaru blíže, pak vidíme, že aes rude se vyskytuje ve dvou hlavních druzích, a to v kusech úplně beztvarych a v kusech, kterým byl litím dán nějaký tvar. Kusy úplně beztvare je možno považovat za starší, neboť jsou pravidlem z mědi, vzácně pak z bronzu.⁶³⁾ Měď je obecně dobře čištěna, takže neobsahuje přílišné procento železa, jako na příklad severoetruské hrubé lateres. Z mědi je vyrobena ještě i značná část aeris rudis, jemuž byl dán litím nějaký tvar, třebaž většina tohoto materiálu má už vzhled patinovaného bronzu. Lité kusy byly získány z jednodílných forem, do nichž byl nalit roztavený kov. Hlavní tvary aeris rudis lze dělit takto: 1. tvar koláčovitý, 2. dortovitý, 3. cihlovitý, 4. tyčovitý, 5. ložkovitý, 6. varia.⁶⁴⁾

⁵⁹⁾ Willers, *uv. m.*, str. 247. — *Jahreshefte des Österr. archäolog. Instituts* 6, 1903, str. 149, 155. — *Notizie degli scavi* 1900, str. 183, 324, 333. — I. Scott Ryberg, *An Archaeological Record of Rome from the Seventh to the Second Century B. C.* London-Philadelphia (1940), str. 89n., 95nn., 107.

⁶⁰⁾ Ryberg, *uv. m.*, str. 64.

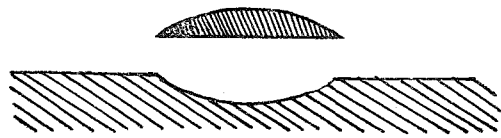
⁶¹⁾ Ryberg, *uv. m.*, str. 67, 95.

⁶²⁾ Ryberg, *uv. m.*, str. 69, 95.

⁶³⁾ Haeblerlin, *Aes grave*, str. 4.

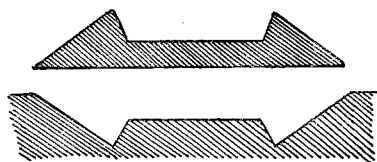
⁶⁴⁾ Haeblerlin, *uv. m.*, str. 4n. — Willers, *uv. m.*, str. 272—282.

První tvar, koláčovitý, byl lit zprvu v jednoduché miskovité prohlubni v písku, později v pevné formě. Tvar formy i odlitku podává *obr. 1*. Je to nejčastěji užívaný tvar *aeris rudis*. Odlitý koláč byl, zdá se, roztlučen ještě dříve, než kov úplně ztuhnul, na různě veliké kusy a teprve takto upravený kov byl použit v obchodním styku. Drobné kousky se zdají velmi často úplně beztvaré. Pokud jde o ryzost, dala analýza mědi z Marzabotta takovýto výsledek: 64,4% mědi, 32,53% olova, 1,5% síry a zbytek připadá na jiná znečištění. (*Tab. I, 1.*)

Obr. 1.

Kusy dortovité jsou značně tlustší a zdá se, že byly většími lity v pevných formách, jejichž vyhloubení má šikmé stěny a dno je uprostřed vyvýšeno, takže při obvodu dole vzniká vhloubená brázda a odlitek dostává nahoře při okraji vyvýšený prstenec (*srov. obr. 2*). Kusy tohoto tvaru jsou méně četné. Ve větším počtu velmi nápadně byly zjištěny v Castelnovo di Porto, dále jsou zastoupeny v Caere a Tarquiniiích, takže je snad možno považovat je za výrobky jihoetruské. Jsou veskrze z bronzu. (*Viz tab. I, 2.*)

Obr. 2.

Cihlovité exempláře jsou jednak obdélníkové, jednak čtvercové a na užší straně jsou většinou zakulacené. Jejich tloušťka dosahuje většinou značnějších rozměrů. Jsou-li méně tlusté, pak mají na okrajích ostřejší hrany.⁶⁵⁾ Podle analýzy materiálu z Bologne,

kde bylo 98,9% mědi, 0,35% cínu, 0,14% olova a 0,14% fosforu, lze mít za to, že prvotní výrobou získaná měď byla značně přirozeně nečistá, takže bylo nutno rafinovat ji dříve, než se mohla užít ke zpracování. Vyčištěná měď dostávala teprve potom určitou obchodní formu a také byla míchána s cínem na bronz, což bylo řemeslným zpracovatelům velmi vítané. Není pochyby o tom, že touto obchodní formou byl tvar cihlovitý, neboť ten se zachoval v podstatě pro slitky cenného kovu po celá dlouhá staletí. Než ani tento tvar není zachován v celku, takže zřejmě byl vyráběn k tomu, aby se dal pohodlně dělit. V nálezích se však příliš často nevyskytuje.

Tyčovitá forma dostávala průřez buď obdélníkový, čtvercový nebo kulatý. Není pochyby o tom, že takto litá měď se hodila k dělení daleko lépe než ve tvaru terčovitém či deskovitým. A přece nálezy tohoto tvaru jsou značně vzácné. Obdélníkový průřez mají tyčky z Villanovy, čtvercový v Palestrině

⁶⁵⁾ L. Pigorini, *Bullet. di paletnol. ital.* 21, 1895, tab. 1, 7. — Haeblerlin, *uv. m.*, str. 4.

a Vicarellu, kulatý v Este. Způsob výroby ukazuje, že byly lity ve formách otevřených na jedné straně nebo nahoře.

Loďkovité tvary, průřezu jak ukazuje *obr. 3*, přicházejí jen ojediněle v Cerveteri, kde jsou známy jen ve dvou exemplářích.

Poslední skupina různých tvarů obsahuje celkem vždy jen ojedinělé formy. Tak v Certose, Este a Vicarellu byly tenké terčovité kusy, v La Bruně byl nalezen široký klínovitý tvar lity v korýtku se svislými stěnami. Patina nasvědčuje tomu, že je vyroben z mědi silně znečištěné železem. Zcela náhodné jsou válcovitý kus z Cerveteri a kus ve tvaru třístranné pyramidy, který však nebyl lit ve formě, nýbrž byl zhotoven z tlustého koláčovitého kusu. Pozoruhodnou formou jsou bronzové astragaly v různých velikostech, ve váze od 132,44 g do 9,49 g. Je nápadné, s jakou přesností napodobovaly skutečné kůstky. Byly to hrací kostky či platidlo nebo obojí? (*Tab. I, 6.*)

Obr. 3.

V Etrurii a v Sabinsku se našly kusy *aeris rudis* s vbitými značkami; v Ancaranu je to značka na jedné straně jakoby tvaru hlavy kola se čtyřmi loukotěmi a na druhé nezřetelné podoby srpku měsíce. Táž značka je v Perugia a v Orvietu je hlava silněji vypracována, avšak značka na druhé straně chybí. Všecky jsou původu zřejmě etruského a patří 4. či 3. století. Nemáme dnes prostředků vyložit tyto značky jednoznačně (určitý účel, výrobní značka, prý i váha). S jistotou nelze také určit smysl vbité značky F z Pontelandolfo; může to být stejně obrácené latinské F jako oské digamma. Ale právě tyto značky dodávají jednotlivým kusům zvláštní důležitosti, neboť nás přibližují kovu již značenému, tedy minci bezprostředně předcházejícímu.

Nápadná je okolnost, že všechno *aes rude* přichází skoro vždy ve zlomcích, jen ojediněle v celých kusech.⁶⁶⁾ Jak se však kusy kovu dělily? Je známo, že v rozpáleném stavu se dají i tlusté kusy mědi nebo bronzu lehce štěpit, a to ne příliš silným úderem kladiva nebo úderem na přiložené dláto. To se skutečně dalo, a to většinou při takové teplotě, že kov na povrchu začal se opět skoro tavit a proto se také na lomech po rozkouskování zakulatil.⁶⁷⁾

Váha jednotlivých kusů je velmi rozdílná a pohybuje se od několika kg (Bologna, Prato di S. Francesco: 6200 g) až do několika g (2,21 g). Těžké kusy jsou spíše surovinou než platidlem, pro platební účely vyhovovaly lépe kusy váhy nižší, váhově celkem shodné s pozdějšími mincemi *aeris gravis*; proto také nacházíme většinou kusy roztlučené. Poněkud zvláštní poměry jsou v Etrurii, neboť severoetruské cihly svými vahami ukazují, že byly určeny především pro zpracování; s tím by souvisel i značný obsah železa v nich.⁶⁸⁾ Ale i v nich jsou zlomky, takže i tu byly používány jako platidlo. Velké váhové

⁶⁶⁾ Haeblerlin, *uv. m.*, str. 5. Dortovitý kus nebyl vůbec nalezen v celku.

⁶⁷⁾ Haeblerlin, *uv. m.*

⁶⁸⁾ Haeblerlin, *uv. m.*, str. 6.

rozpětí mezi jednotlivými kusy pak ukazuje zřetelně, že kov se vůbec nelil podle určité normované váhy a že tedy ani dělení se nedálo na určitou váhu a že tedy placení hrubou mědí se mohlo dít pouze po předchozím odvážení kovu, čili, že tu nebylo vyhraněné funkce mincovní, i když byla funkce peněžní.

A jaké byly speciální poměry v užívání aeris rudis v Římě? Bylo už řečeno, že aes rude bylo zjištěno v Římě jednak ve favisse na Via XX Settembre nebo ve vyvezené ssuti na foru u lapis niger, že však ho není v hrobech, patřících kulturnímu období villanovskému (forum), v pozdějších hrobech že je poměrně vzácné. Neuspokojují-li nás plně hroby, máme zato důkaz jiný pro peněžní funkci aeris rudis a ten nám dává latinský jazyk, neboť zachoval výrazy a rčení, jež pocházejí nesporně z doby, která ještě neznala mince. Tato okolnost byla ostatně známa už starověkým autorům.⁶⁹⁾ Zvláště obsírně se vyjádřil už Varro,⁷⁰⁾ když psal, že stále ještě se mluví o „stips“ (obětní dar bohům v hrubé mědi), když se dávají do pokladnice bohů assy; stejně se říká při platební povinnosti „stipulari“ a „restipulari“; žold vojáků je stále „stipendium“ proto, že ta stips se vážila a proto také psal Ennius, že Punové stipendia váží. Rovněž od vážení mědi se nazývá dispensator a proto také v účetnictví se vydání nazývá expensum a proto první i další platby jsou „pensio“. Ztráta se nazývala „dispendium“, protože při vyvažování se množství obyčejně zmenšuje; zisk byl „compendium“, poněvadž při dávání na váhu se množství spojuje, úrok se jmenuje „impendium“ — přivažek, protože přibýval ke kapitálu. Že se při placení užívalo váhy, toho památkou byla ještě za Varrona váha, uložená v chrámu Saturnově. A konečně se podle mědi — aes — nazývala i státní pokladna — aerarium. Obdobné výklady nacházíme i u gramatiků, vykládajících výrazy, související s aes nebo s placením; jako příklad uveďme aestimare = ceniti, aes alienum = dluh, aerarium = státní pokladna, aes militare = žold, aera = položky účtu, aere conlato = sbírkou peněz.

A tak vidíme, že pojmy, týkající se mědi a váhy, peněz a placení, pocházejí vesměs z doby, kdy Řím ještě neznal minci, ale kdy užíval k placení hrubé mědi, odvažované do potřebné hodnoty na vahách. A také není náhodným zjevem, že jednotka váhy — libra — byla i základem mince, když byla v Římě zavedena, neboť as vážil podle zákonné normy libru. Ovšem v početním systému mincovním se tato jednotka nemohla nazývat váhově libra, po případě pondo (libra), což bylo možno výhradně v systému váhovém, nýbrž početně „jednotka“ — as (aeris).

Stejně stopy původních platebních zvyklostí jsou dále patrné i v právním životě římském; na příklad výraz per aes et libram neznámá jen koupit něco za hotové (vyplacením odvážené mědi), nýbrž i provéstí právní akt ve

⁶⁹⁾ Srov. Digesta L 16, 159.

⁷⁰⁾ Varro, De l. l. V 182–183. — Festus p. 24M, 72M, 108M, 246M, 208M. — Plinius, N. h. XXXIII 42 atd.

vší předepsané, žádoucí formě.⁷¹⁾ Podobně zná právní jednání při mancipaci a při slavnostním placení a splacení půjčky až do pozdní doby starý druh placení mědí,⁷²⁾ neboť placený obnos je tu představován beztvarym kusem mědi, zvaným raudus, raudusculum.⁷³⁾

Při udávání peněžních obnosů jest ke genitivu aeris nebo aeris gravis vždy doplniti „libra“, na příklad: si iniuriam alteri faxit, viginti quinque aeris poena sunt (Gellius XX 1, 12) nebo: denis milibus aeris gravis condemnatur (Livius IV 41, 10).

I v náboženských zvyklostech římských se uchoval původní význam aeris rudis, neboť u svatyní a posvátných pramenů se v různých místech našlo tolik kousků hrubé mědi, že jejich počet jde na jediném místě i přes deset tisíc, a doba, kdy byly obětovány, není jen před zavedením mince, nýbrž jdou hluboko do pozdní doby, jak ukazuje konečně i analýsa materiálu, neboť vedle mědi je v něm i zinek (95,20% a 4,80% zinku). Pro nás je důležité, že nám takto náboženskou konservativností zůstala i v kultovní oblasti zachována původní primitivní forma peněz u náboženských darů (stipem iacere).⁷⁴⁾

Na rozdíl od zmincované mědi se platidlo v hrubé mědi jmenovalo aes rude⁷⁵⁾ nebo aes infectum;⁷⁶⁾ a jak jsme už viděli, římská literární tradice antikvářů předpokládala jeho trvání jako platidla do doby Servia Tullia, zákonodárce římské doby královské. V tom se však mýlila, jak jasně ukázal rozbor nálezů.

Shrneme-li krátce poznatky o aes rude, pak se nám pro Řím jeví poměry tak, že jeho známost můžeme v Římě předpokládat již od prvních dob trvání Města, že však v něm naprosto nemůžeme vidět specificky římské oběživo, protože jeho užívání bylo daleko širší, italské.

2. Aes signatum

Jiným druhem předmincovního oběživa je měď litá do forem, opatřených různými obrazci, takže odlitek pak nese různé reliefní, vzácně i inkusní obrazy. Moderní numismatika nazvala tyto kusy (ne příliš šťastně) aes signatum — měď značená, aby se odlišily od mědi neznačené, hrubé. Ve starověké literatuře⁷⁷⁾ značí „signare“ opatřovat kov nějakým znakem, obrazem, raziti kov

⁷¹⁾ Festus p. 165aM. — Caius I 119, 122. III 174. — Festus p. 265M. — Varro, De l. l. V 163.

⁷²⁾ Mommsen, Münzwesen, str. 170.

⁷³⁾ Varro, De l. l. V 163. — Festus p. 265aM. — Livius XXVI 11, 9. — Cicero, Ad Atticum VII 2, 7.

⁷⁴⁾ Mommsen, uv. m. — Srov. Livius XXVI 11, 9. — Suetonius, Aug. 57.

⁷⁵⁾ Plinius, N. h. XXXIII 43. 13.

⁷⁶⁾ Isidorus, Orig. XVI 18, 13.

⁷⁷⁾ Plinius, N. h. XVIII 12. XXXIII 43. XXXIV 1. — Festus p. 202b, 237M.

do podoby mince. Už vzhled zařazuje aes signatum do doby pozdější než aes rude, ale přese vše se nám nemůže jevit jinak než jako odrůda mědi neznačené, pokročilejší sice, ne však následná, úplně vystřídávající aes rude. Pro toto pojetí mluví především nálezy. A přece bychom rádi viděli v této mědi víc, další stupeň dlouhé cesty od měny hrubého kovu k měně mincovní, kde stát ručí obrazem za cenu kovu, t. j. za váhu i obsah, tedy to, co Aristoteles ve svém výkladu o původu mincovnictví považoval za první stupeň, kdy kov je značen znakem, aby se zaručila kvalita, ještě však ne hodnota oběživa.⁷⁸⁾ Zdá se totiž, že tomu tak částečně bylo, a to tam, kde se pro označení použilo i jména vydávajícího státu, jako ROMANOM. Avšak dříve než přistoupíme k ocenění této skupiny, musíme se zabývat materiálem samým. Podle obsahu, tvarů a výzdoby lze aes signatum rozdělit celkem ve tři skupiny:⁷⁹⁾

1. hrubé cihly obsahující železo, zdobené zhusta větévkovitým vzorcem (ramo secco),

2. cihly vyrobené z bronzu a různě zdobené,

3. pozdní cihly s uměleckou výzdobou, typů příbuzných mincovním obrazům.

První skupina cihel se dělí ve dva druhy podle tvaru, v kvádrové, kde stěny jsou rovnoběžné, a v klínovité, jejichž hlavní plochy se sbíhají. Tloušťka tohoto druhu je značná. Kolem vyčnívá lišta, vzniklá při lití v dvojité formě, u klínovitých je pouze na spodní hraně. Na hlavních plochách, buď na obou nebo jen na jedné z nich, je reliéfní značka podobná suché větvičce, probíhající celou délkou. Barva je vesměs rezavě hnědá, protože v mědi je obsaženo značné procento železa (až 30% i více).⁸⁰⁾ Váha je velmi různá, takže ani tu nelze myslet, že by byly bývaly lity podle nějaké normy (krajní meze jsou 3435 g a 216,10 g).

Nalezeny byly převážnou většinou na severní straně Apenninu, na jih od hřebene přicházejí jen ojediněle, takže za jejich domov lze považovat patrně nejsevernější apenninskou Etrurii. Pokud jde o tvar, ukazuje Haebelinův materiál, že ze 116 kusů je 54/55 kvádrových a 56/57 kusů klínovitých, u ostatních je tvar neznámý. Značku na obou stranách má 45 kusů (20 kvádrových, 23 klínovitých, 2 neurč.), na jedné straně 22 kusů (9—11—2), bez značky je 49 kusů (25/26 a 20/23). Krajní váhy kvádrových jsou 3435 g a 260,50 g, klínovitých 2691 g a 216,10 g. Na váhu od 1500 do 500 g připadá 80 kusů (33/34 kvádr., 44 klín., 2 nezn., z toho má 26 značku na obou stranách, 16 jen na jedné, 38 bez znač.). Jakost kovu ukazují analýsy,⁸¹⁾ a to pro Quingento 68,5% mědi,

⁷⁸⁾ Aristoteles, Polit. p. 1257a. — J. G. Milne, The Aes grave of Central Italy. The Journal of Roman Studies 32, 1942, str. 28.

⁷⁹⁾ Haebelin, uv. m., str. 10. — H. Willers, Italische Bronzebarren aus der Zeit des Rohkupfergeldes. Numismatische Zeitschrift 36, 1905, str. 1—34.

⁸⁰⁾ Haebelin, uv. m.

⁸¹⁾ Willers, uv. m., str. 9—10.

23,4% železa, 3,5% arseniku a 4,6% jiného znečištění, pro Sanpolo 61,0% mědi, 39,0% železa a jiného znečištění, jeden kus neznačený měl 67,0% mědi a 33,0% železa a jiného znečištění, kus z ojedinělého nálezu 80,0% mědi a 20,0% železa a j., pro Castelfranco 72,64% mědi, 24,5% železa a 2,86% síry. To vše ukazuje na to, že cihly byly lity z nečištěné mědi, jak byla získána z rudy, silně prostoupené železem.

Značka není na všech kusech stejného tvaru: rozvětvení není vždy přímé ani nevybíhá vždy v ostrých úhlech. Nebyly tedy formy dělány podle jednotného schématu, ale každá dílna postupovala samostatně. Zařazujeme-li sem i cihly bez značky, je to proto, že tvar, složení kovu i nálezné okolnosti je zařazují do této skupiny; a není vyloučeno, že jsou starší fázi, přechodem od aes rude k mědi značené. (Tab. I, 3.)

Datování usnadňuje nálezy v Bologni na Prato di S. Francesco, zakopaný podle Willerse⁸²⁾ kolem r. 700, podle Brizia a Ghirardiniho⁸³⁾ asi 1000—800, kde ještě není aes signatum, a nálezy v Marzabottu z 5. stol. a v Sanpolu z téže doby,⁸⁴⁾ kde už je aes signatum v plném vývoji, takže nelze pochybovat o tom, že hlavní část tohoto kovu patří do 5. století. Jak dlouho se v tomto území lilo aes signatum, nelze říci, avšak není vyloučeno, že jeho výrobu zastavilo proniknutí Gallů po r. 400 do jeho oblasti.⁸⁵⁾

Měl tento kov hodnotu platidla? Na to odpovídají nálezy; v Castelfranco, Campegine byly nalezeny v hliněných nádobách, na Monte Falteroně byly mezi aes rude, ve Vulci se našly kusy spolu s aes rude i aes grave. Tím jak pro severní tak pro jižní Etrurii i Latium je dokázáno, že kusy značené mědi měly opět dvojí funkci: poskytnout řemeslníkovi zpracovatelnou surovinu i být platidlem ve styku obchodním.

Druhou skupinu tvoří cihly z bronzu, spojené tvarem i výrobní technikou, takže je můžeme považovat za časově sobě velmi blízké, i když se rozpadají v několik řad. Na prvním místě tu stojí kusy shodné technikou se skupinou první, rovněž kvádrové a klínové, rovněž s širokou lící lištou, ale rozdílné obsahem, neboť jsou z bronzu a značkou už není větévkovitý tvar (ramo secco), nýbrž spíše tvar hůlkovitý (hasta), z něhož někdy vystupují po stranách kostičovité výběžky. Zastoupeny jsou velmi slabě (1 kus z Perugia a 1 z Turri v Pi-

⁸²⁾ Willers, uv. m., str. 12.

⁸³⁾ Haebelin, uv. m., str. 6, poznámka.

⁸⁴⁾ G. Gozzadini, Di una antica necropoli a Marzabotto. Bologna 1865, str. 53 n. — L. Pigorini, L'aes signatum scoperto nella provincia di Parma. Periodico di numismatica 6, 1874, str. 220 n. — G. Chierici, L'aes signatum dei due versanti dell'Apennino. Bullet. di paletnol. ital. 5, 1879, str. 149 n. — Monumenti antichi dei Lincei 1, 1890, str. 313. — Willers, uv. m., str. 12. — G. Chierici a E. Strobel, I pozzi sepolcrali di Sanpolo d'Enza. Strena di paletnologia italiana per 1876, Parma, str. 27 n. a Bullet. di paletnol. ital. 5, 1879, str. 149 nn. — Montelius, uv. m. I, tab. 99, 11.

⁸⁵⁾ Willers, uv. m., str. 13.

cenu, u 2 je původ neznámý).⁸⁶⁾ Tvarově jsou rovnoměrně zastoupeny obě formy, z nich klínové váží 1466,0 g a 490,10 g, kvádrové pak 1311,66 g a 1037,10 g, rozměry největšího kusu jsou d. 111 mm, š. 85 mm, tl. 37/25 mm. (Tab. I, 4.)

Druhá řada je značena rybí kosticí, a to buď na obou stranách nebo jen na jedné (tab. I, 5), zatím co na druhé jsou delfíni. Tvarově se liší tím, že tu už není licí lišty na hraně, nýbrž strana klesá od hlavních ploch šikmo, takže její plochy se setkávají v ostrém úhlu a méně často jsou zakulaceny, což je znakem už pokročilejší techniky licí, kdy obě polovice formy při lití k sobě přesně přiléhaly; vyskytují-li se někde přece jen výhřezky, pak je to důkaz menší pečlivosti litcovy. Žádný takovýto kus není zachován v celku, vyskytují se jen kusy s lomem na obou stranách nebo jen na jedné: ze 7 kusů má lom na obou stranách 6 kusů, na jedné straně jen 1. Nalezištěm je Fabbro (1 kus), Todi (2[?] kusy), u ostatních je neznámé. Váha velmi kolísá, od 1111,0 g (Fabbro) přes 972,30 g (Todi), 617,73 g, 111,0 g, 79,62 g (Todi?) k 79,51 g. Kus s lomem na jedné straně váží 835,20 g. Rozměry se pohybují u d. od 104 do 29 mm, u š. 77–22 mm a u tl. 31–7 mm. Byly tedy lity kusy značně široké, ale i hodně úzké. Na londýnském kuse o 617,73 g⁸⁷⁾ je na jedné straně vbita čtvercová značka tvaru jakoby obráceného C, která podle Willerse⁸⁸⁾ přichází i na etruském aesgrave v serii skolem,⁸⁹⁾ a to buď vbita nebo reliefně. To svádí k předpokladu, že i tato řada kolovala především v Etrurii a že tam byla i vyrobena.

Jiné kusy této řady mají kostici pouze na jedné straně, na druhé pak jsou delfíni, položení v ploše v řadě za sebou šikmo vzhůru doleva (2 kusy) nebo doprava (1 kus). Lom na obou stranách mají 2 kusy, na jedné straně jeden kus. Nalezištěm jednoho je Ariccia, druhého snad Todi, u dalšího není známo. Váhy jsou 900,45 g (Todi), 860,0 g (Ariccia) a 722,58 g. Rozměry jsou 77×72/91×26 mm, 120×62×21 mm, 66×60 mm. Exemplář z Ariccie byl nalezen spolu s hrubou mědí, s kusem značeným snítkou, s cihlami třetí skupiny a mincemi těžké mědi.⁹⁰⁾ (Tab. II, 1.)

Další řada vyhlíží tvarově jako cihly skupiny třetí, ale velmi jednoduchá výzdoba a částečně ještě přicházející trojúhelníkovité zkosení stran ji řadí do druhé skupiny. Značkou je kostice postavená na obou stranách jedním směrem (1 kus) nebo tvar větévkovitý, všude stejně široký (2 kusy). Naleziště známe jen jednoho kusu, opět v Etrurii (Vulci). Rozměry jsou 60×82×16 mm, 83×77×16 mm a 52×75 mm, váha pak 596,30 g, 597,70 g a 384,0 g (Vulci). Exemplář z Vulci byl nalezen spolu s cihlami třetí skupiny. (Tab. I, 5.)

⁸⁶⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 19, 3.

⁸⁷⁾ R. S. Poole, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Italy, London 1873, str. 38, 2.

⁸⁸⁾ Willers, uv. m., str. 15.

⁸⁹⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 253 n., 252.

⁹⁰⁾ G. Marchi, Annali dell' Instituto 1871, str. 262.

Čtvrtou řadu tvoří cihly, které jsou značně menší než ostatní. Na stranách jsou trojúhelníkovitě seříznuty ve hrany a z jejich vzhledu vyplývá, že byly lity jako samostatné cihlovité exempláře, neboť mají pouze jeden licí čep. Většinou mají světle zelenou, vzácněji matně hnědou patinu. Značeny jsou jednak měsíčními srpkami na obou stranách, jednak jsou na obou stranách mezi měsíčky hvězdy. Zachovány jsou celé a ve zlomcích. První druh byl nalezen výhradně v Tarquiniích. Rozměry celých kusů se pohybují od 105×56 mm do 87×55 mm a váha od 642,62 g do 486,30 g. Zlomky váží od 390,55 g do 179,43 g. Jeden kus byl nalezen v tufovém sarkofagu vedle kostry, druhý prý v hrobě spolu s kusem aeris rudis, terčovými zlomky a snad i dvěma assy typu kanec—hrot kopí; jeden zlomek je rovněž z nekropole. U ostatních nálezové okolnosti nejsou známy. (Tab. II, 2.)

Druhý druh má mezi měsíčky buď čtyřcípou nebo osmicípou hvězdu a od každé varianty je znám jeden exemplář. Oba kusy pocházejí pravděpodobně z Tarquinií, kde se vyskytuje hvězda, ač čtyřcípá, i na litém assu. Haeblerlin, tab. 92,5. (Tab. II, 3.)

Pátou řadu tvoří zlomky cihel plochých s trojúhelníkovitě sříznutými hranami. Relief vystupuje nad základnu velmi ploše. Technicky jsou provedeny velmi pečlivě. Znakem je A položené u užší strany a obrácené ven, za nímž následuje řada čar tvaru I, jež jsou na zlomcích nejvíce v počtu tří. Haeblerlin⁹¹⁾ chtěl v tom vidět monogram TA, znamenající Tarchna = Tarquinií. Ale to se zdá být příliš odvážné, protože v příčné části u A nelze vidět příčnou hastu od T. Mělo-li by se číst TA, byla by nutná ligatura Ā a ta tu není. Haeblerlin se dal jistě svést nalezištěm. Byla i snaha spatřovat v paralelních čarách nad A značky assů.⁹²⁾ Ale ani tato domněnka nemůže obstát, protože dosud nemáme celého kusu, podle jehož váhy a počtu hast by bylo teprve možno rozhodnout, je-li nějaký vztah mezi vahou a počtem hast. Konečně byly v A spatřovány jen články rybí kostice (Comparette), ale tento výklad je nepřesvědčivý pro jasný tvar A. Velikost je 63×56 mm, 57×58 mm a 41×58 mm, váha pak 438,11 g, 34,80 g a 221,25 g. Nejmenší kus byl nalezen se čtyřmi kusy aeris rudis a třemi kusy aeris gravis.⁹³⁾ (Tab. II, 4.)

Šestou řadu reprezentují ojedinelé kusy, z nichž první (nezn. nal.) má tvar oválný a na obou stranách má dva delfíny, obrácené šikmo vzhůru, hlavami k sobě a mezi nimi dole jsou dvě tlusté tečky. Při lití vznikl jen jeden licí čep. Rozměry jsou 204×92 mm, váha 2940,0 g. Měď je silně pomíšena olovem (36,64%) se stopami železa. Druhý kus (Řím, regulace Tiberu) má tvar obdélníkový, po stranách licí lišty a plochy jsou silně sklenuty. Lom je jen na jedné straně. Znakem byli asi i tu delfíni. Rozměry 105×81×37 mm, váha 1461,0 g.

⁹¹⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 23.

⁹²⁾ Už Garrucci. Srov. Willers, uv. m., str. 28.

⁹³⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 278, tab. 92, 10, semis.

Od ostatních řad se první kus liší jak oválným tvarem, tak složením kovu i vahou a je s nimi spojen pouze typem značení.

Rozbor aeris signati druhé skupiny ukazuje, že v technickém zpracování se projevuje pokrok proti skupině první, neboť jakost kovu jest značně lepší; jde vesměs o dobrý bronz, jak ukazuje ušlechtilá patina, mající všechny nuance zeleně, modře, hnědi i černě, tak jak ji známe i z jiných bronzových výrobků. Jedinou odchylkou je tu ojedinělý oválný kus řady šesté, kde je kov velmi znečištěn olovem. Zeměpisné rozšíření ukazuje, že tu máme co činit s materiálem severní části střední Itálie a část dokonce se dnes zdá být lokalisovatelná výhradně do Tarquinii (řada 4. a 5.) jak výrobou, tak užíváním. Podařilo-li by se jednou dokázat, že jejich hasty označovaly váhové jednotky, pak by tyto kusy stály na rozhraní mezi měnou hrubé mědi a mezi měnou mědi zmincované. Pak bychom je museli považovat za oficiální emise, u nichž stát ručil za jakost a váhu kovu v cihlách obsaženého a tím bychom tu měli doloženu jednu stránku úřední činnosti, svěšené později v Římě kollegiu římských mincovních triumvirů, jak ji vyjadřovala formule aere... flando, tavení a lití mědi.⁹⁴⁾

Přesných datovacích opor tu bohužel nemáme, neboť nálezořá pozorování nejsou taková, aby dovolovala exaktní vřočení. Willers⁹⁵⁾ datuje kusy s rybí kosticí a s A do konce 4. až první polovice 3. století. Jeho datování se opírá o doprovodné nálezy, jimiž byly jednak kusy skupiny třetí, jednak lité mince středoitalských obcí. Ale datování takto podložené je velmi labilní, poněvadž není dosud úplně jistá chronologie ani cihel třetí skupiny ani středoitalských litých mincí. To by byl circulus vitiosus. Nesporné je, že druhá skupina aeris signati je mladší než skupina první. A jen na základě této úvahy lze předpokládat, že jeho výroba začala někdy koncem 5. nebo počátkem 4. století. Jak dlouho trvala, to říci nedovedeme, třebaže víme, že aes signatum bylo v oběhu i za doby, která už měď mincovala, tedy v 3. stol.; to dokazují nálezy, v nichž bylo aes signatum spolu s aes grave. Některé typy znaků (delfíni, měsíčky) by se pak zdály poukazovat na dobu velmi blízkou, ne-li dokonce (alespoň zčásti) současnou s litím první římské mince. Vůbec v době měny hrubé i značené mědi jsou poměry platební tak jednoduché, že hlavním činitelem byla při placení váha a patrně i jakost kovu, kdežto tvar rozhodující není. Proto se také mohou vyskytovat v nálezech kusy mědi naprosto hrubé vedle kusů ušlechtlejších tvarů a kusů opatřených různými znaky, jak jsme je poznali. Není tu tedy následnosti jednotlivých stupňů vývojových v tom smyslu, že by mladší stupeň byl vyšší formou, která zatlačila formu nižší jako už překonanou vývojem a potřebami doby. Proto už nejstarší doba zná formu cihel a proto nejmladší doba, ano i doba mincované mědi užívá ještě beztvarych kusů. A opět i v době, kdy byly vyráběny cihly druhé skupiny značené mědi, jsou to zvláště hřobové nálezy, které nám dokazují, že aes signatum mělo i funkci platební, že bylo mě-

⁹⁴⁾ Willers, uv. m., str. 30, popírá možnost, že by byl stát dával lit lateres.

⁹⁵⁾ Willers, uv. m., str. 21, 28.

řítkem ceny. V souhlase s tím je dále i obvyklé dělení cihel v různě veliké kusy a proto také nelze souhlasit s názorem Comparetteovým, že aes signatum byly pouze kusy kovu, kterým soukromá iniciativa dala určitou formu, aby obchod s nimi byl snadnější. S tím souvisí i další otázka, zda měla na cenu nějaký vliv různá jakost, čistota kovu. Ani tu nelze dělat platných závěrů. Nelze vyloučit, že i tu se poměry měnily a že s technickým pokrokem ve zpracování mědi se měnily i požadavky, kladené na tento kov, pokud sloužil účelům platebním. Ale stejně je možné, že bychom tu chtěli promítat zvyklosti už velmi pokročilého života hospodářského do poměrů primitivnějších. Pokrok v jakosti kovu je však s postupující dobou nesporný.

Zdá se, že pro naleziště je nutno sem přiřadit ojedinělé kusy oválného tvaru, které jsou tím jaksi na rozhraní mezi mědi značenou a mincovanou.⁹⁶⁾ Jeden kus váží 313,80 g, má jednu stranu vysoce vyklenutou a značenou hlavou Gorgony, druhá je bez znaku a je poněkud konkávní, vzhledu úplně jako aes rude. Jiný kus pocházející z okolí Perugia — Todi, váží 484,18 g, je tvaru nepravidelného kruhu a má na jedné straně triquetrum, na druhé trojzubec, takže dělá dojem mince. Zlomek téhož typu váží 173,60 g.

Třetí skupinou je aes signatum, které bývá nazýváno „římsko-kampanským“ pro své umělecky velmi pokročilé značení. Jsou to obdélníkové cihly, formované pečlivěji, než tomu bylo u skupin předcházejících. Není tu však odloučenosti od nich, jak by se snad mohlo zdát při prvním pohledu na umělecky pokročilé obrazy, které tu přicházejí. Můžeme totiž poukázat na jeden kus, kde na jedné straně se ještě setkáváme se známou primitivní rybí kosticí, zatím co druhá strana má už znak, ukazující k cihlám této skupiny, protože kyj, zobrazený na reversu (tab. II, 5), je už pečlivě propracován a cítíme v něm tž stupeň umělecké koncepce, která je vlastní cihlám „římsko-kampanským“.⁹⁷⁾

Kus je znám v jediném exempláři a naleziště není známo (Brit. mus.). Rozměry jsou 169×71×16/22 mm a váha 1509,39 g. Haeblerlin se domníval, že může tento kus spojit s umberskou řadou oválných mincí aeris gravis, poněvadž i na nich je na aversu kyj jako mincovní obraz, na reversu pak jen označení hodnoty bez mincovního obrazu, a že totéž lze zjistit u cihly, jejíž kostice se mu jevila jako pouhá ornamentální výplň plochy. Tento názor byl v plné shodě s Haeblerlinovým pojetím cihel této skupiny, jež se snažil spojit s řadami mincí aeris gravis. Tím bylo podmíněno, že v této cihle viděl napodobení „kampanských“ cihel v etrusko-umberském smyslu. Vahou i vztahem typu k mincím aeris gravis se mu cihla připínala ke „kampanskému“ vzoru, avšak podélně protáhlá forma je spojovala s dřívějšími cihlami s výzdobou kostice a delfínů. Toto pojetí je nutné pro celkové stanovisko Haeblerlinovo.⁹⁸⁾

⁹⁶⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 24, tab. 9, 9 a 10. — Sammlung Consul E. F. Weber †, Hamburg. II. Abt. Auk. kat. J. Hirsch No. XXIV, 1909. München, str. 12, č. 86.

⁹⁷⁾ Haeblerlin, uv. m., str. 239 n., tab. 32, 1.

⁹⁸⁾ Zum Corpus atd., str. 170 nn., 343 nn.

O stredoitalském původu cihly není, myslím, důvodů pochybovat, neboť, jsou-li jak jsme viděli, vlastní aeris signati střední neřímské Itálie kraje etrusko-umberské, pak je opravdu na místě považovat tuto cihlu za výrobek střední Itálie, doby už značně pokročilé i umělecky, a to tak, že dovedl ovlivnit cihly území jižnějšího, římského. Námitkou by tu mohlo být, že umbersko-etruský původ cihly nemáme zaručen, poněvadž neznáme naleziště. Ale není-li její stredoitalský původ dosti zaručen pouhým někdejšími florentským uložením cihly, je, myslím, rybí kostice víc než průkazná pro střední Itálii. Rybí kostice bych pak považoval i za dostatečný důkaz toho, že tato cihla je starší než cihly „římsko-kampanské“, neboť kdyby byl u ní převládal vliv jižních cihel, pak by na ní byla sotva ještě rybí kostice. Ostatně toto pojetí je v plné shodě i s předpokládaným posouváním výroby aeris signati z oblasti někdy villanovské do střední Itálie etruské a umberské a konečným přesunutím výroby do oblasti římsko-latinské, na niž jako centrum ukazují naleziště cihel této skupiny.

Tak zv. „římsko-kampanských“ cihel známe až dosud deset typů, a to:

1a. Rovná větévka s dvojicemi vavřínových listů — ornament ze dvou sklenutých linií, z nichž vnitřní končí o třech listech (inkusně).

Haeberlin tab. 94,1 a 9,1.

Známý jsou jen tři zlomky o váze 1013,4 g (nezn. nal.), 530,9 g (Mazin) a 424,0 g (Ariccia). Známé italské naleziště leží v Latii.

1b. Líc i rub jsou shodné s variantou a), až nato, že na líci pod listy obrácenými doleva je nápis ROM[ANOM].

Znám je jediný zlomek o 827,0 g, jehož naleziště je Santa Marinella v blízkosti Říma. — Cesano, *Ndsc* VI. 4, 1928, tb. 1. (*Tab. II, 6.*)

Tento typ přiřadil Haeberlin k bronzovým cihlám severní střední Itálie, neboť na nich nacházel vnější technické znaky jako u severoetruských cihel (ramo secco). Dobře však postřehl, že se od nich liší složením kovu. Zmíněné zařazení by bylo beze sporu správné, kdyby nebylo nálezu varianty b), která jasně dokázala, že nejde o cihlu etruskou, ale o výrobek vzniklý pod autoritou národa římského. Cihla svým ornamentem tkví v podstatě ještě ve starší fázi výroby cihel, jak jsme se s nimi setkávali v severní části země, kdežto rubní strana je závislá na zvyklostech jihoitalských, řeckých, a obě spojeny reprezentují ducha římanství, přebírajícího vše dobré, a přetvořujícího je v římské. Zdá se však, že řecká zvyklost byla zprostředkována Římu měděnými mincemi etruskými, které také znají inkusní revers.⁹⁹⁾ Z toho, co jsme uvedli, plyne, že tato cihla je ze samého počátku cihel římských.

2. Býk jde doprava, hledí dopředu — býk jde doleva, hledí dopředu.

Haeberlin tab. 57, 1—3. 58, 1—7. 59, 1.61, 3—5. 93, 1. (*Tab. II, 7.*)

Je známo pět kusů celých a 12 zlomků, váhy 1790,23 g (167×93×13/25 mm), 1624,50 g, 1385,90 g, 1347,0 g a 989,0 g (u celých kusů). Známá naleziště jsou Città

⁹⁹⁾ S. L. Cesano, Santa Marinella (Civitavecchia). Ripostiglio di „aes signatum“ e di „aes grave“. *Notizie degli scavi* 1928, str. 94. — O těchto mincích A. Dei, *Monete di bronzo etrusche incuse*. *Numismatica* 8, 1942, str. 81—96.

di Castello, La Bruna a Řím (regulace Tiberu), Vulci a Mazin. Jsou tedy opět z Latia, jižní Etrurie, votivní pak z Umbrie.

V obrazu býka spatřoval Haeberlin¹⁰⁰⁾ znak Samnia, poraženého Římem, a viděl v tom respekt vítěze před poraženým. Toto pojetí je těžko přijatelné. Spíše bych se klonil k tradičnímu antickému pojetí, říkajícímu, že první římské peníze nesly obraz dobytčete a že tak byl dán výraz tomu, že kov nahrazuje primitivní peníze — dobytek nebo je jejich ekvivalentem. Z toho důvodu bych kladl tento typ do první doby cihel.¹⁰¹⁾

3. Oválný štít, pohled zepředu — týž štít, pohled zezadu.

Haeberlin tab. 30, 1—3. 60, 5—7.

Známé 3 celé a 6 zlomků. Váha 1623,30 g (Londýn, 162×93×15/25 mm), 1580,0 g (Ariccia), 1516,9 g (Ariccia). Známá naleziště zlomků jsou Vicarello a Mazin. Jsou opět z Latia a Etrurie (stips).

Nejde tu o štít galský, jak už dokázal Haeberlin,¹⁰²⁾ ale je to obvyklý tvar římských štítů 4. a 3. století. Mattingly¹⁰³⁾ nevyklučuje možnost, že tu jde o výrobek římské mincovny v Ariminu, pracovala-li po r. 269. Ale to je příliš pochybné.

4. Meč — pochva.

Haeberlin tab. 32, 2—3. 60, 3—4.

Celé kusy jsou z Velletri, 1618,0 g (167×90 mm) a londýnský o 1593,69 g, zlomky jsou tři a pocházejí z La Bruny, Ariccie a Mazinu. Obíhaly tedy opět v Latii a v Umbrii posloužily jako stips.

Už Haeberlin ukázal, že tu nejde o galské zbraně, ale o tvar zbraní opět 4. a 3. století. Mattinglyho názor, uvedený už u č. 3, opět odmítáme.

5. Velký klas, po obou stranách po kouli — trojnož.

Haeberlin tab. 60, 1—2.

Zachovány jsou jen dva zlomky, a to z Mazinu (760,0 g) a nezn. nal. (177,82 g). Typ trojnože by ukazoval na souvislost s Apollonem.

6. Kotva — trojnož.

Haeberlin tab. 37, 1—3. 94, 3. 98, 3.

Celé kusy jsou čtyři a váží 1830,05 g (180×87×16/24 mm), 1677,20 g, 1543,70 g, 1495,06 g; nalezeny byly v La Bruně (3k.) a Castel Gandolfu (1k.), zlomky jsou z Vicarello (1 kus) a Mazinu (2 k.). Italská naleziště jsou opět Latium a Etrurie (stips) s Umbrií.

7. Trojzubec ovinutý lemniskem — caduceus ovinutý lemniskem (na jednom kuse je smyčka doleva).

Haeberlin tab. 41, 1—3. 42, 1—2. 60, 8. 94, 4—5.

Celých kusů je pět, váhy 1686,35 g (Bomarzo), 1679,50 g (187×96 mm), 1628,0 g, 1614,50 g a 1141,60 g (La Bruna), zlomky čtyři, z nich jeden z Říma (regulace Tiberu) a jeden z Mazinu. Územně jsou opět z Latia, jižní Etrurie a Umbrie (stips).

¹⁰⁰⁾ Zum Corpus atd., str. 348.

¹⁰¹⁾ Zum Corpus atd., str. 208.

¹⁰²⁾ Aes signatum, uv. m., str. 542.

¹⁰³⁾ Mattingly, Aes signatum, str. 542.

Typy cihla poukazují na obchodní činnost (caduceus) a na moře (trojzubec).

8. Indický slon pádí doprava — svině stojí doleva.

Haeberlin tab. 59, 2. 61, 6–7.

Jediný celý kus váží 1746,49 g (157×89×13/23 mm), Londýn, dva zlomky jsou z Mazinu.

Haeberlin¹⁰⁴) vyložil výjevy jako ilustraci k vyprávění o tom, jak Pyrrhovi sloni utekli před chrochtajícími sviněmi v bitvě u Ascula, a spojil proto cihlu s vítězstvím Římanů nad Pyrrhem. I kdyby tomu tak nebylo, je jisté dobu vzniku cihly hledati až po seznámení Římanů se slony Pyrrhovými, ne Hannibalovými, neboť ti byli afričtí.

9. Dvě kuřata obrácená k sobě, mezi nimi dvě osmicípé hvězdy — dvě k sobě obrácená rostra, mezi nimi dva delfini proti sobě.

Haeberlin tab. 53, 1–2. 54, 1–8.

Dva celé kusy z nezn. nal. váží 1525,25 g (174×90 mm) a 1491,76 g, zlomků je 10, ale naleziště známe jen u tří: Vulci, La Bruna a Mazin; tedy jižní Etrurie a Umbrie (stips).

Haeberlin¹⁰⁵) viděl v kuřatech augurské pulli ve vztahu k námořnímu imperiu. Mattingly¹⁰⁶) pomýšlí na kohoutí zápas jako protějšek k náznaku srážky válečných lodstev a spojuje cihlu s námořní aktivitou kolem r. 261, po případě s bitvou u Telamonu. Ale to se zdá sotva přijatelné, neboť to žádá symbolismus příliš chtěný.

10a. Pegas běží doleva — orel na blesku, obrácený dopředu, hlava doprava.

Haeberlin tab. 61, 1.

10b. Tytéž typy, ale na líci pod Pegasem ROMANOM.

Haeberlin tab. 26, 1–3. 61, 2. (Tab. III, 1.)

Varianta a) váží 1542,0 g, varianta b) pak 1642,0 g (165×101 mm), 1394,6 g a 1389,63 g. Naleziště známe jen u dvou, Velletri a La Bruna. Zlomky jsou 2–3, naleziště je Tor Marancia u Říma, neznámé a Mazin; tedy v Itálii opět Latium a Umbria (stips).

Haeberlin¹⁰⁷) ve svém pojetí funkce a příslušnosti cihel přirozeně viděl v orlu symbol Říma a v pegasovi znak Campanie, jako Samnium v býku. Okolnost, že nápis je na straně „kampanské“, mu byla náznakem příslušnosti Kampanie k Římu. Ale to vše se zdá být spíše výtvozem novodobého tvůrce koncepce římského mincovního systému, než úmyslem římského původce cihel. Jde zřejmě o symboly všeobecné a nápis prozrazuje, že jde o oficiální výrobek vzešlý z vůle národa římského. Nápadné je, že i tu máme dvě varianty, jako byly u typu č. 1, které ukazují, že máme původ všech cihel této skupiny, od

¹⁰⁴) Zum Corpus atd., str. 348 n.

¹⁰⁵) Zum Corpus atd., str. 346 n.

¹⁰⁶) Aes signatum, uv. m., str. 542 n.

¹⁰⁷) Zum Corpus atd., str. 174 n.

prvních až do posledních, hledat v oficiálních dílnách, nechceme-li říci přímo mincovně státu římského.

Chceme-li ocenit skupinu aeris signati pro římský hospodářský život a ohlédneme-li se po antické tradici, poznáme, že staří chtěli i pro tento druh peněz najít původce a toho našli přirozeně v Serviu Tulliovi. Plinius podle Timaia říká, že první peníze, měď značená obrazem, byly zavedeny Serviem a že byly označeny obrazem zvířat;¹⁰⁸) v tom se s ním shoduje i Varro¹⁰⁹) i pozdní Plutarchos.¹¹⁰) Nepochopením těchto zmínek moderními badateli se přišlo k tvrzení, že Servius byl původcem římské mince, což ovšem bylo kritickým bádáním po zásluze odmítnuto. Domnívám se, že vina nebyla v klasické tradici, ale spíše v moderním bádání, protože ve znění uvedených míst z autorů nemohu vidět víc, než vyjádření antického názoru, že prvním stupněm kovového platidla bylo aes rude, druhým pak měď značená obrazem, při čemž uvádění dobytka jako obrazu můžeme chápat jen jako ilustraci a odůvodnění antikvářů, proč se peníze jmenují pecunia. Text zpráv nikde neopravňuje k výkladu, že se tu myslí na minci jako zavedení Serviovo. Slovu „signatum“ rozumíme toliko v původním významu „opatřiti znakem, značiti“ a podporu tohoto mínění bych viděl i ve Varronově vysvětlení značení nejstarších peněz: aes antiquissimum, quod est flatum, tedy pouze lité aes s obrazem dobytka. Nechci ovšem tvrdit, že znalosti raného římského mincovnictví byly u Timaia, Varrona nebo Plinia bezvadné, ale tradice v nich zachovaná, že nejstarší peníze Říma v kovu — ať už jimi mysleli cihly nebo as Minerva—býk, ROMA— byly opatřeny obrazem dobytčete, je v podstatě správná. Druhé jejich tvrzení, že jejich původcem je Servius, je ovšem nesprávné. Věděli, že zavedení značené mědi je velmi starého data proti jejich době a ve snaze najít pevný bod přišli k Serviovi, jemuž přiřkli aes signatum římské, ač by bylo správnější spojovat s dobou královskou značenou měď starších skupin, etruských. Ale to bychom už pro ně vyžadovali příliš podrobné znalosti materiálu směnných prostředků a jejich absolutní chronologie. Tu sami těžko zjišťujeme. Nežádáme snad na antických autorech víc, než můžeme dát sami i při svých, snad jemnějších metodách? Tedy: antická tradice hledá počátky aeris signati přibližně v téže době jako my, ale mylí se v tom, že klade kusy pozdní skupiny už do doby královské.

V moderní době byl počátek této skupiny hledán Mommsenem¹¹¹) v době decemvirů, současně se zavedením liberních assů. Dnes víme, že tomu tak v obou případech nebylo. Willers a Haeberlin¹¹²) v souhlase se svým pojetím římského mincovního systému šli s cihlami „kampanskými“ do let 312 až 268, to proto, že jejich kov je mincovní ryzosti, jakou má aes grave. Poněvadž

¹⁰⁸) Plinius, N. h. XXXIII 43. XVIII 12.

¹⁰⁹) De r. r. II 1, 9.

¹¹⁰) Pobl. 11.

¹¹¹) Geschichte des Röm. Münzwesens, str. 174.

¹¹²) Zum Corpus atd., str. 151 nn., zvl. 351 nn. Aes grave str. 57 nn., passim.

byly vydávány státní autoritou, měly vlastnosti peněz, mohly být brány místo peněz, ale stály vedle mincovního systému, protože neměly znak hodnoty, nýbrž byly hodnoceny jen podle váhy, jak na to ukazuje časté dělení v kusy. Tedy jejich účel byl týž jako u aes rude a signatum staršího období. Přitom se Haeblerin neprávem domníval, že ke každé řadě „latinského“ aeris gravis byla lita i jedna cihla a že některé cihly jsou i pamětní na historické události. Ale tím by je byl přese vše zapojil do mincovního systému. Comparette¹¹³⁾ se rozhodl pro dobu 320—254 a cihly mu byly dílem řeckých autorů asi v řeckých jihoitalských obcích, na příklad v Tarentu, Krotonu, Rhegiu atd., protože prý určité obrazy na nich by mohly být považovány za znaková znamení těchto měst, jako trojzubec Tarentu, trojnož Krotonu a klas Metapontu. Sydenham¹¹⁴⁾ se vyslovil pro léta 290—250 a považoval je za výrobky vzniklé někde v Itálii mimo Řím, nejspíše ve střední Itálii. Spojeny s aes grave nebyly, ale nějaký vztah k němu připouští, neboť ze 14 obrazových typů cihel je jich na aes grave devět.¹¹⁵⁾ Snad jsou z Etrurie a snad jejich typy přešly na mince římské, kampanské i jiné. V nejnovější době pak Mattingly¹¹⁶⁾ považuje římské cihly za peníze i přes jejich těžkopádnost jako mince a měly prý hodnotu 6 liberních assů nebo jednoho těžkého stříbrného nummu, avšak vždy se vážily; začaly být mincí, ale nepřestaly být cihlou. S jejich litím se začalo r. 289 a trvaly ještě po r. 269.

Podle různých teorií byl tedy jejich účel:

1. náboženský, neboť prý sloužily jako votivní dary, jak ukazují časté nálezy ve stipes. Ale tato okolnost nedokazuje, že to byl jejich účel prvotní, protože pro tyto účely se používalo bez rozdílu aeris rudis, signati, gravis i mincí;

2. komemorativní, jak na to u některých pomýšlel už Haeblerin a jak to pak rozvinul Comparette,¹¹⁷⁾ jehož vývody sotva můžeme brát vážně, protože postrádají jakéhokoli podkladu a jsou pouhou fantasií, vždyť jižní Itálie ani neznala měnu hrubé mědi, jak tomu bylo ve střední Itálii. Je-li u jednoho či dvou kusů možný vztah obrazu k určité události, neznamená to ještě, že všechny cihly měly funkci pamětní medaile;

3. obchodní, jak to předpokládá v prvé řadě také Comparette¹¹⁸⁾ tím, že v nich vidí čistě obchodní formu mědi bez souvislosti s mincemi. A poněvadž ryzost kovu je v různých skupinách různá, považuje některé kusy za polotovary pro rafinerii, jiné za výrobky rafinerie pro řemeslníky k dalšímu zpracování. Proto je považuje za výrobky soukromé a obrazy mu jsou výrobními

¹¹³⁾ T. L. Comparette, *Aes signatum*. *American Journal of Numismatics* 52, 1918. Tato práce mi zůstala přes všechno úsilí nepřístupná. Pokud uvádím její výsledky, děje se tak podle přetlumočení Sydenhamova, *Aes grave*, London 1926, str. 12 nn.

¹¹⁴⁾ *Aes grave*, str. 15 n.

¹¹⁵⁾ *Aes grave*, str. 17 a 18.

¹¹⁶⁾ *Aes signatum*, str. 538.

¹¹⁷⁾ Str. 27—54. *Srov. Sydenham, Aes grave*, str. 19 n.

¹¹⁸⁾ Str. 58. — *Sydenham, Aes grave*, str. 20.

značkami. Ale s tím se dá přece těžko spojit jeho výklad o pamětní funkci a šlo-li by jen o obchodní značky, pak by na místě byly jen znaky primitivní, jak jsou u severoetruských cihel. A měly-li se zpracovávat dále jako kov, nač obrazová výzdoba, když by byla neúčelná?

4. peněžní u římských cihel. Mattinglymu jsou peníze Říma z let 289 až 269. Ale pro takovouto „minci“ by byli Římané jistě nezřizovali r. 289 zvláštní úřad, když přece takové oběživo cirkulovalo v Římě už odedávna jako společná měna středoitalská. Zřídili-li úřad mincovní, zřídili jej pro skutečnou minci, i když mu příslušelo lit i cihly jménem státu pro ty účely, kde jich zvyklosti vyžadovaly.

Nálezy prvních dvou skupin ukázaly jasně, že jejich vlastní je území severně od Apenninu a že odtud se šířily do Etrurie, jejíž obyvatelstvo mělo v moci skoro všechny zdroje italské měděné rudy, a že jedním z hlavních středisek výroby byly Tarquinie. A jako byli Římané poplatní Etruskům v mnoha jiných věcech, tak není, doufám, nic v cestě domněnce, že přejali od Etrusků i výrobu cihel úplně za svou a že tedy je třetí skupina cihel s deseti typy římskou emisí aeris signati. I jejich známá naleziště jsou vždy Řím s Latiem; pokud se našly i v Etrurii a Umbrii, jsou to stipes a ty mohl obětovat někdo z kraje, kde byly domovem. V uměleckém pojetí není ani stopy po archaické a archaisující etruské strohosti, naopak je v nich duch druhého proudu, kterým se živil Řím, proud jihoitalský, řecký, jak se říkalo „kampanský“. Nejsou však jihoitalské, poněvadž tam užívání vážené mědi bylo cizí. Způsob zpracování i kov jsou shodné s nejstaršími římskými mincemi, zvanými aes grave. Tedy ani časově nejsou římské cihly příliš rozdílné od mincí; pro nápisy na některých z nich bych je kladl do doby 289 a dále, ale jak daleko k polovině 3. stol. či za ní, pro to nemáme dosud pomůcek. Rozhodně jsou výrobky dílny římské, mincovny národa římského, a nikoliv nedoložené a právně nemožné mincovny capujské, pracující prý jménem národa římského. Opouštíme i teorii o přináležitosti cihel k jednotlivým řadám mincí; ta je jen výstřelkem strohé systematickosti. Za římské nepovažujeme jen cihly s ROMANOM, ale všechny cihly 3. skupiny, neboť jsou známy tytéž typy i bez nápisu a ostatní dosud jen bez nápisu jsou stejného rázu, tedy z téže dílny.

Máme-li datovat celou skupinu aeris signati, vidíme, že není mnoho podkladu pro exaktní datování. Pro severní starší skupinu máme negativní zjištění, že v nálezech z doby 1000 — asi 800/700 není ještě zastoupena. Po prvé přichází teprve v 5. stol., a to už v plném vývoji. Mladší skupina středoitalská patří patrně počátku století 5., květem 4. století a nejpokročilejší kusy jsou ze století 3. Svědectví o souběžnosti i s mincemi aeris gravis podávají nálezy, kde vedle těžkých mincí jsou i cihly a dokonce i aes rude,¹¹⁹⁾ a to jak cihly etruské, tak

¹¹⁹⁾ S. L. Cesano, *Della circolazione dell'aes grave in Italia*. *Nuovi ripostigli. Atti e memorie dell'Istituto italiano di numismatica* 1, 1913, str. 70 nn. — Táž, *Santa Marinella*, uv. m., str. 84.

římské. Vrcholnou dobu římských cihel je podle toho, co bylo řečeno, nutno hledat v první polovici 3. stol., tedy po r. 289, neboť v nálezích mincovních přičázejí zvláště s těžkými řadami Fontus—Mercurius a Apollo—Apollo. Nelze vyloučit, že v soukromém užívání cihel mohl jít vývoj naprosto odchylně od praxe státní správy finanční, ba zdá se to pravděpodobné, neboť známe různá residua někdejších zvyklostí peněžních dokonce z doby již velmi pokročilé.

Pokud jde o ryzost kovu a tím snad i o hodnotu, viděli jsme, že ryzost jednotlivých skupin byla různá, od severoitalských se značným procentem znečištění přes etruské výrobky z bronzu vesměs dobré jakosti až k mincovnímu kovu cihel římských. Nejde tu o různé druhy kovu upraveného pro různé účely, jak myslel Compardette, ale o kov, jehož ryzost je závislá na technických možnostech doby. U římských cihel je možné myslet na normativní zásah státní autority, vyjádřené výsostným označením národa římského.

O účelu a užívání aeris signati bylo několik výkladů. Mommsen tvrdil, že římské cihly jsou státní oběživo, násobky assu. Mladší badatelé říkali, že původ cihel je soukromý a že jde o kov k různým účelům. Haeblerin stojí uprostřed, neboť popírá mincovní charakter, ale spojuje je s mincemi a tvrdí, že byly vyráběny pro různá symbolická jednání právní nebo náboženské povahy, kde se zachovávala stará forma s aes rude.¹²⁰⁾ Tyto názory chtějí být přímočaré a jednoznačné, ale tak jednotné poměry rozhodně nebyly, už proto ne, že aes signatum zabírá rozsáhlý časový úsek, v němž hospodářské a peněžní poměry byly velmi rozdílné, protože začátek je v době, kdy není peněžního hospodářství, a konec v době, kdy Řím byl přes všechn svůj konservativismus, pramenící z jeho někdy skrovného postavení, přinucen zavést vlastní mincovnictví, když dokázal, že je schopen ovládnout celý poloostrov, a když se musel vyrovnávat s vyvinutým peněžním hospodářstvím jižní Itálie. A platidlem přece nebyla v Římě jen měď poslední skupiny, nýbrž i dřívější formy. Stejně nelze pochybovat o tom, že i značená měď sloužila za surovinu řemeslníkům, jak ukázaly nálezy od severu až do Latia její funkci peněžní (dělení, kladení do hrobů, pomíchání s mincemi). To neoslabí ani poukaz na různou ryzost kovu. Ta je závislá i na technických možnostech doby. Ryzost kovu není však určovatelem schopnosti kovu plnit funkci peněz nebo mincí. To se řídí jinými činiteli, působícími při stanovení ceny oběživa, jak pro to máme nesčetně dokladů v dlouhé historii peněžnictví.

V otázce vydávání cihel není ovšem také jednoznačnosti. V primitivních poměrech nelze ovšem myslet na nějakou veřejnou autoritu řídící vydávání a formování hledaného kovu. To by bylo přenášení pokročilých poměrů do samých začátků vývoje. Tehdy šlo jistě o soukromou iniciativu. Teprve s pokročilou technikou výroby se odlišila ryzost a tím jistě i cena a proto se dávala přednost kovu lepšímu a žádala se nějaká záruka za něj. U soukromníka to

¹²⁰⁾ Zum Corpus atd., str. 356.

mohla být jen věc důvěry, ale opatřil-li v konečné fázi aeris signati římský stát cihly svým jménem, přebíral tím odpovědnost za ryzost kovu. Za cenu ji nepřevzal, neboť hodnotu na cihlách neoznačil; ta se zjišťovala stále vahou, jak také bylo nutno, když byly vydány ve váze od 1830 g do 989 g. Tedy cena se zjistila současně s vahou. Proto se cihly také dělily v kusy. Měl-li však stát ručit za ryzost kovu, musel cihly lít svými odpovědnými orgány a pak to byly emise oficiální, ať byl jejich účel a použití v soukromém životě jakýkoliv, ale rozhodně nebyl úmysl státu považovat je za mince. U římských cihel pak naprosto vylučuji, že by bylo jejich běžným účelem poskytnout řemeslníkům kov ke zpracování, protože pro to nebylo potřebí opatřovat kov značkou státní záruky za ryzost, na které při průmyslovém zpracování nezáleželo tolik, jako v případě, že je kovu svěřena funkce být platidlem, vyjadřovat určitou hodnotu. Platební funkce byla možná jak v době předmincovní, tak v době oběhu mincí, zvláště když jednotka váhová se stala jednotkou mincovní: libra = as.

Nelze opominout u cihel ani funkci rázu finančně politického. Z různých starověkých zpráv víme, že do státní pokladny — aeraria — se odedávna velké sumy ukládaly ve formě cihel, a to nejen drahých kovů, o nichž se tak často mluví, ale i mědi, jak říká už název pokladnice,¹²¹⁾ a to jak v době předmincovní, tak mincovní. Ukládání kovu v cihlách či jiných tvarech je známo jako úřední opatření ještě z německého středověku a také s nedostatečným justováním jako u římských cihel a také v ryzosti mincovního kovu.¹²²⁾

Dospěl-li vývoj v hodnocení kovu tak daleko, že stát přebíral odpovědnost za ryzost kovu, pak by byl jen krok k tomu, aby byla převzata státem odpovědnost i za váhu a tedy i cenu, a byla-li přitom cítěna potřeba usnadnit oběh při směně vydáním menšího množství než jednotky váhové, došlo se tím k bodu, kdy bylo možno pomýšlet na vydání takového kovu, to jest na zaražení mince.

Má-li se stát kov mincí, musí státní záruka být vyjádřena určitým tvarem kovu v určité ryzosti, určitou vahou kovu, hodícího se k běžným platům denního života; a tato záruka musí být vyjádřena i srozumitelným způsobem, buď znakovým obrazem samým nebo ve spojení s nápisem, říkajícím, kdo užívá svých suverenních práv mincovních a v jaké hodnotě kov vydává. A to se v Římě stalo po válkách samnitských, r. 289.

¹²¹⁾ Nonius s. v. „lateres“. — Plinius, N. h. XXXIII 56. — Srov. Mommsen, Gesch. d. Röm. Mzw. 838, 401 n. — W. Kubitschek, „Aerarium“ v P-W. I, sl. 668.

¹²²⁾ K. Regling, Zum älteren römischen und italischen Münzwesen. Klio 6, 1906, str. 501—502.

Období mincí těžké mědi

Z toho, co jsme svrchu uvedli o antické tradici i o názorech moderních badatelů o počátcích římského mincovnictví, jasně vyplynulo, že nemůžeme věřit římské tradici, pokud chtěla uvádět římské mince ve vztah s dobou královskou nebo s obdobím počátků republiky. Také jsme odmítli moderní pokusy, odvozující římské mincovnictví od zákonodárství decemvirů, nebo kládoucí začátek římských emisí do poslední třetiny 4. století. K těmto časovým údajům se totiž došlo vždy a priorním výkladem, snahou vyložit vznik mincovnictví nějak ze všeobecné situace římského státu, měla-li zůstat zachována mylná theorie o „římsko-kampanském“ stříbře. Že však toto pojetí neodpovídalo skutečnému stavu a nemohlo proto plně uspokojovat, je vidět z toho, že postupně a nezadržitelně se prosazovala stále více snaha hledat počátek římského mincování v době co možná už pokročilé a zbavovat tak stále více římskou litou minci její zdánlivé starobylosti, domněle prozrazované její méně praktickou formou. Stejně jsme byli nuceni odvrhnout i nepochopitelnou, ale tím oblíbenější teorii o cizím či kampanském původu didrachemního stříbra, podmiňující pak nesprávné řazení aeris gravis, poněvadž i toto stříbro musíme považovat za oběživo vydávané římskou mincovnou pro římský stát. A tak jsme se dostali k vlastnímu úkolu, abychom se zabývali prvou římskou mincí.

V antických literárních pramenech se dočítáme o tom, že po skončení třetí války samnitské došlo v r. 289 ke zřízení zvláštního úřadu, který by měl na starosti záležitosti mincovní, a to nejen vydávání mincí, nýbrž i výrobu kovu pro peněžní účely. Tak to alespoň vyplývá ze zmínky Ciceronovy,¹²³⁾ když mluví o menších úřednících, nebo z Pomponia,¹²⁴⁾ uvádějícího, že hlavním úkolem mincovních úředníků bylo liti měď, stříbro a zlato. Často se sice zdůrazňovalo v nové době, že vymezení činnosti tak, jak ji známe z označení aere, argento, auro flando feriundo, už pro tuto dobu, kdyby se zřízení úřadu připustilo jako možné, by bylo bývalo předbýhalo svou dobu, neboť tehdy ještě nemohlo jít o mincování ve všech třech kovech, a že by tedy bývalo prorocké takové pojmenování; proto se označení III·VIRI·A·A·A·F·F· považovalo za zavedení až doby pozdější, také proto, že v jiných antických pramenech se s označením triumviru monetales setkáváme až v 1. stol. (elogium C. Claudia Pulchra z r. 92, srov. *CIL* I² 200, nebo denár M^o. Aquillia z r. 72 podle Gruera nebo r. 54 podle Mommsena a Babelona). Ale antické zprávy jsou zcela určité a datum zřízení menších úředníků je souhlasně kladeno po míru se Samniem, takže není vážných důvodů k pochybám, že ke zřízení mincovních úředníků tehdy skutečně došlo. Pokud pak jde o jejich úkol, je jasný z formule

¹²³⁾ De legibus II 3, 6.

¹²⁴⁾ Digesta I 2, 30.

A·A·A·F·F· Nemáme sice prostředků k důkazu, že je tu zachováno prvotní znění, ale celé pojetí nutně ukazuje na funkci prvotní, která skutečně spočívala jak v lití, tak značení, t. j. mincování kovu. Jasně jsou stanoveny funkce dvě, t. j. lití kovu v předepsaný tvar, ať mincovní nebo tvar cihel, a funkce pečovat o vydávání mincí; to totiž znamená „ferire“ nebo Ciceronovo „signare“. Jaký byl rozsah obou funkcí v praxi, t. j. zvláště, zda se vydávání mincí provádělo od počátku ve všech kovech, jak tomu bylo u lití, či jen v některých, tyto zprávy neudávají. Ale z určitých zpráv, zvláště z Plinia (XXXIII 44) vyplývá, že se nerazily, či lépe nevydávaly mince ve všech třech kovech, nýbrž jen měď byla mincována. „Flare“ tedy se vztahovalo na všechny tři kovy, „ferire“ nebo „signare“ jen na měď.

Uznáním věrohodnosti antických zpráv jsme však nuceni považovat datum vzniku mincovního úřadu i za datum zavedení mince v Římě, neboť je nutný závěr, že nemohl existovat úřad bez činnosti, pro niž byl zřízen, ani nemohla být vydávána mince bez odpovědných mincovních úředníků. Že mince nebyla vydávána před zřízením úřadu, je, myslím, dostatečně prokázáno tím, že nemáme v žádném antickém prameni nejmenší narážky na to, že by některý úředník nějak obstarával mincovní záležitosti nebo do nich nějak zasahoval. A to je i při troskovitosti pramenů rozhodující.

Zavedení mince v době po zdolání nejmocnějšího italského protivníka Říma je příznačné. Do té doby šlo o to, kdo bude pánem Itálie, bude-li Itálie římská či samnitská. Po třetí válce samnitské se vše přiklonilo ve prospěch Římanů a tak hospodářské podmínky si vynutily i v Římě zavedení mincovního hospodářství. Mince pak byla taková, jakou si vynucovaly hospodářské zvyklosti a potřeby Říma. Jih Itálie, jemuž se nyní Římané definitivně přiblížili na široké frontě, byl ovládan stříbrnou měnou jihoitalských řeckých měst, kdežto ostatní italské území, jádro římské moci, a to jak vlastní římské kraje, tak sousední kmeny italské, přivedené po vítězných výbojích Říma v poměr spojeněcký, t. j. vasalský, byly zvyklé na peníze z domácího kovu italského, produkovaného hlavně rudnou oblastí etruskou — mědi. A tak i Řím sáhl přirozeně k tomuto kovu, který byl běžný jemu i celé střední Itálii, a přijal za svůj mincovní systém těžké mědi a s ním i způsob výroby těchto mincí; tím bylo lití, poněvadž nebylo možné z technických důvodů razit mince, vážící libru nebo dokonce i násobky libry.

Mince těžké mědi tvoří značně rozsáhlý komplex středoitalského mincovnictví. Poněvadž ve své převážné části jsou němé, bez jakýchkoliv nápisů, trvalo velmi dlouho, než se došlo k jejich přijatelné klasifikaci. Dnes však, díky obrovské práci Haeblerinové,¹²⁵⁾ dovedeme už odlišit těžkou měď římskou od mědi ostatních italských obcí. Nejednotnost je však dosud v datování a uspořádání jednotlivých řad. To je vždy odvislé na tom, jak který autor vytvořil

¹²⁵⁾ Aes grave.

nebo přijal mincovní systém, podle něhož jsou mince vydávány, a kde hledá jejich mincovnu. Nemůžeme se tu zabývat těmito otázkami do podrobností, poněvadž by nás to příliš odvádělo od našeho úkolu, kterým je podati obraz římského mincovnictví tak, jak jej považujeme za podobný pravdě. Přitom musíme podotknout i zde, že nepřijímáme Haebelinův pojem „latinských“ řad a neuznáváme možnost, že by byly mohly být vydávány latinskými obcemi, ať ležely kdekoli, po tom, co se dostaly do úplné odvislosti od Říma jako kolonie. Přitom vycházíme z předpokladu, že státoprávně je zásadně naprosto vyloučeno, aby užívala mincovního práva obec, která nemá státní suverenitu; stejně je vyloučeno, aby obec, která je součástí některého státu, vydávala mince ne jménem svým, ale jménem celého národa, na příklad Capua jménem národa římského. Toto poznání není ostatně nové, neboť proti pojetí Mommsenovu se rozhodně postavil už Haebelin,¹²⁶⁾ avšak své námitky nedovedl důsledně až k nutnému závěru, a to zvláště u obcí, zvaných latinské kolonie. Tu si musíme uvědomit, že jejich občané byli konec konců občany římskými, i když jejich postavení, odchylné od postavení občanů města Říma, bylo určováno doma mírou skutečné možnosti uplatňování římského práva občanského. Byli-li tedy římskými občany, nemohli užívat sami o sobě samostatně výsostného práva, poněvadž výsostnost je reprezentována a přísluší vždy jen společenství všech svobodných občanů svobodné obce, tedy ne jeho části. Dále římské právo neuznávalo dvojího občanství, neboť Řím uplatňoval důsledně zásadu, že každý může být občanem jen jedné obce. Nemůže tedy římský občan, ať praktický rozsah jeho občanského práva je jakýkoliv, být současně občanem římským, nositelem suverenity národa římského, a občanem obce jiné, rovněž suverenní. V případě Capuje na příklad přistupuje k tomu ještě to, že Capua nemá vůbec podstatných znaků suverenity, aby někdo mohl být nositelem její suverenity, poněvadž byla začleněna do státního svazku římského. Konečně této zásady byl si dobře vědom také Mommsen sám i v ohledu mincovním, když říkal, že mincovní autonomie spojenců byla omezována Římem v době zavedení římské stříbrné ražby a koncentrována v rukou vedoucího státu, t. j. Říma.¹²⁷⁾ Jak by pak bylo trvalo mincovní právo obcí nesvobodných? Měla-li se však udržet theorie o „latinských“ řadách aeris gravis a „římsko-kampan-ském“ stříbře, museli jak Mommsen, tak Haebelin uznávat mincovní právo latinských kolonií za každou cenu.

Zamítáme-li státoprávní oprávnění těchto obcí k ražbě mincí, zamítáme tím i „latinský“ původ těchto mincí a přisuzujeme je výhradně národu římskému, jedinému reprezentantu státnosti římské svobodné obce. V tom jsme podporováni i mincemi samými, a to didrachemním stříbrem. Je totiž už všeobecné přesvědčení, že toto stříbro s nápisy ROMANO a ROMA je spojeno

¹²⁶⁾ Zum Corpus atd., str. 110 n. Své pojetí jsem vyložil v článku „Italské aes grave“, Num. listy 10, 1955, str. 13–20, 64.

¹²⁷⁾ Römisches Staatsrecht III, 1, Leipzig 1887, str. 710.

s určitými řadami aeris gravis. U některých řad je sounáležitost dokázána symboly, drobnými značkami, doprovázejícími hlavní mincovní obraz, u jiných pak užitím obrazů shodného druhu na obou kovech. Jindy je souvislost sice volná, ale pravděpodobná tím, že jinak by stály dotyčné mince bez příslušné hodnoty v druhém kovu. Je-li tomu tak a vidíme-li na stříbře, patřícím k těžké mědi, nápis ROMANO nebo ROMA, říkájící, že stříbrná mince s takovým nápisem je vydána jménem a se zárukou národa římského, nutně z toho plyne, že národ římský vydal svým jménem i měděné mince, patřící k tomuto stříbru, třebaž nejsou označeny jménem Říma, vydávajícího státu.

Z tohoto poznání vyplývá pak i předpoklad pro datování mincí. Víme-li z nepochybných zpráv, že stříbra začal národ římský v mincovnictví užívat v r. 269 a nikoli dříve, a víme-li, že není oprávněna theorie o vydávání mincí jménem římským mimo Řím, a je-li jasno, že didrachemní stříbro se jménem ROMANO a ROMA je starší než stříbro denárové, nutně z toho plyne, že didrachemní stříbro je prvním římským raženým stříbrem. A poněvadž je toto stříbro pevně spjato s určitými řadami aeris gravis, je tím současně datována i tato mince těžké mědi, čili že i tyto řady aeris gravis začaly být vydávány v r. 269. Tím však vyvstává otázka, které mince jsou z doby 289–269, jaké máme doklady o činnosti mincovních úředníků z prvního údobí jejich činnosti.

Byl-li úřad zřízen v r. 289 a víme-li, že stříbro bylo zaraženo teprve v r. 269 — o zlatě ještě nemůže být řeči —, pak z toho plyne, že jejich činnost v údobí prvních dvaceti let se omezovala na mincování v mědi a na lití cihel stříbra a zlata, o nichž se zmiňují starověcí autoři, že byly ukládány do aeraria jako státní poklad. Svrchu jsem už uvedl, že i poslední skupinu měděných cihel, litých z mincovního kovu a značených obrazy, tak blízkými typům na mincích římské těžké mědi, přisuzuji době po zřízení mincovních triumvirů, a to proto, že některé z nich, jak typově nejstarší, tak i pokročilejší, jsou označeny jménem národa římského, že tedy jsou také vydány pod jeho autoritou a s jeho zárukou. Nepotřebuje zvláštního důkazu, že se to mohlo stát jen v době, kdy už pro to byly v Římě právní i technické předpoklady. Nesmí nás však udivovat, že by Řím vydával starobylou formu oběživa ještě v době, kdy už dospěl k vyšší formě platidel a zavedl vlastní minci. Setrval-li ještě při vydávání aeris signati, bylo to nepochybně jen proto, že tradice právní a náboženská i zvyklosti denního života si na přechodnou dobu vyžadovaly zachování toho, co bylo po staletí v užívání, třebaž prvotní nedokonalý obsah i vzhled byly nyní nahrazeny formou vyšší, dokonalejší. A tradice byla pro Římany starší doby posvátná, to byla síla, které podléhalo vše. Nemůže tedy býti pochyby o tom, že Římané uložili svým mincovním úředníkům, aby vydávali dále i měděné cihly vedle mincí. Není tedy, myslím, oprávněn předpoklad Mattinglyho,¹²⁸⁾ že jediným důka-

¹²⁸⁾ The First Age of Roman Coinage. The Journal of Roman Studies 35, 1945, str. 65. — Týž, Aes signatum, str. 540.

zem činnosti triumvirů v této době jsou jen uvedené bronzové cihly. Kdyby byly lity jen bronzové cihly a ne i mince, nebylo by, tuším, zapotřebí mincovních úředníků. Nemáme-li pak dokladů jejich činnosti v lití stříbrných a zlatých cihel, můžeme to vysvětlit tím, že drahý kov podléhal daleko více ziskuchtivému přepracovávání než měď; ale i ta je dnes ve formě cihel nanejvýš vzácná.

Přehlédneme-li mincovní materiál, který máme zachován v období těžké mědi a který můžeme bez rozpaků přisoudit Římu, vidíme, že v mědi jde o tyto řady:

1. Roma v přilbě doprava — kolo,
2. Roma v přilbě doprava — Roma v přilbě doleva,
3. Týž líc, symbol kyj — týž rub, symbol kyj,
4. Fontus — Mercurius v petasu doleva,
5. Týž líc — týž rub, symbol falx,
6. Apollo doprava — Apollo doleva,
7. Týž líc, symbol vinný list — týž rub, symbol vinný list,
- 8a. Ianus — prora doleva,
- 8b. Ianus — prora doprava,
9. Roma v přilbě s trojím chocholem — býk doprava, ROMA.

Ve stříbře pak máme dvě skupiny, odlišené nápisy:

1. Hercules doprava — vlčice kojí dvojčata, ROMANO,
2. Roma v přilbě doprava — Victoria věnčí palmu, ROMANO, různé symboly a emisní značky písmeny řecké abecedy (A—Ω, AA—ΩΩ, Β),
3. Mars v přilbě doleva, dubová ratolest — koňské poprsí doprava, klas, ROMANO,
4. Apollo doleva, ROMANO — kůň doprava, hvězda,
5. Mars v přilbě doprava, symbol kyj — kůň doprava, symbol kyj, ROMA,
6. Mars v přilbě doprava — koňské poprsí doprava, symbol falx, ROMA,
7. Apollo doprava — kůň doleva, ROMA,
8. Fontus — Iuppiter s Victorií v quadrice doprava, ROMA.

Ve zlatě je jediný typ:

1. Fontus — přísaha nad vepřem, ROMA.

Není pochyby, že řady v jednotlivých kovech patří k sobě podle tohoto schematu (první číslo měď, druhé stříbro, třetí zlato): 1—2, 3—5, 5—6, 8—8—1. Je-li spojeno 5—6 symbolem, pak nutně pro podobnost typů jest spojit i 4—3 a stejně tak 6—4 a 7—7 pro obraz Apollonův; i když u mince ROMA není symbolu, jest jasné, že nelze spojit jinak, než jak uvedeno. Zbývají nám ještě řady 1 stříbra a 2 mědi. Tu není spojitost jasná, ale uvidíme, že stříbro 1 bude muset být spojeno s mědí 2, ale že jeho spojení není jednoznačné, neboť postavení stříbra 2 v kontextu je určováno odchylnými hledisky. Osamocen zůstává as 9.

Tímto uspořádáním se nám rozpadají mincovní typy na dvě skupiny, jejichž charakteristikem nám mohou býti legendy stříbra ROMANO pro první a ROMA pro druhou. Teď jde jen o to rozhodnout, jak jest kterou skupinu zařadit a jak lze stanovit vzájemný poměr mezi oběma skupinami, jde-li o emise následující po sobě v každé skupině či o emise současné, a zjistit, která mincovna nebo které mincovny je vydávaly. A tu je nejlépe vyjít od stříbra. Rozborem zjišťujeme, že skupina ROMANO je v zásadě vydávána ve větší váze než skupina ROMA, takže metrologicky chápáno je starší skupina ROMANO. A je-li pro někoho rozhodující i rozbor slohový, pak také skupina ROMANO si dělá nárok na větší stáří. Jsou-li emise stříbra takto rozlišitelné, platí to přirozeně i pro měď s nimi spojenou. V jednotlivých skupinách pak můžeme jednotlivé řady považovat za současné, neboť si jsou jistě rovny ve způsobu výroby. Ve váze však vykazuje skupina ROMANO v jednotlivých řadách určité rozdíly, ale to má jiné důvody než chronologické, jak brzy uvidíme.

Jsou-li pak jednotlivé řady v každé skupině současné — až na řadu 8 —, pak nezbývá než předpokládat, že nebyly vydávány pro jediné území, ale pro různé kraje římského státu. Tento názor je podporován i tím, že jednotlivé řady skupiny ROMANO jsou vydávány podle různých váhových systémů. Je jasné, že jde sice o standard liberní všude, ale základem je trojí váha libry, a to libry o 279,36 g (nikoliv 272,875 g), podle níž byly vydávány řady 1, 2 a 9, dále podle těžkých liber o 327,45 g, kterou představuje serie 4, a konečně 341,10 g, podle níž je lita řada 6.

Ve skupině ROMA naproti tomu zjišťujeme, že řady 3, 5 a 7 jsou sice typově pokračováním řad 2, 4 a 6, že však váha všech těchto řad je jednotná, že se přidržely vesměs váhy řady 1, čili že byl opuštěn různý váhový standard a všechny řady byly lity na téže váhové výši a také pro všecko stříbro skupiny ROMA bylo použito téže váhové jednotky. Tím mincovnictví pro jednotlivé kraje bylo sjednoceno na společném standardu po oficiálním zásahu. Současně zjišťujeme, že řada 1 aeris gravis nemá typového pokračování ve skupině ROMA. Zato se tam objevuje nová řada 8, která mění typy jak na líci, tak na rubu, avšak zachovává zvyklost, že typ rubu je na všech nominálech týž, jako tomu bylo u řady 1, a že i nejnižší hodnotou u řady 8a je sextans, jako byl u řady 1. U řady 8b nejnižší hodnotou je uncia.

Nemůžeme se tu široce zabývat otázkami metrologickými, to by nás zavedlo příliš daleko od vlastního cíle tohoto článku, musíme však využít i této pomůcky ke stanovení území oběhu jednotlivých mincovních řad, dá-li se jí využít. Přijímáme za svůj výsledek, k němuž došel Giesecke¹²⁹⁾ a tvrdíme, že pro římskou republiku byla v Římě obvyklá stará olejová libra, zatlačená teprve za císařství librou o 327,45 g, zvanou novořímskou, rovnající se attické libře. Lehčí starší římské libry bylo užíváno všude na pobřeží Tyrrhenského

¹²⁹⁾ W. Giesecke, Italia numismatica, Leipzig 1928, str. 216nn.

moře, kde byl přejat systém eubojský, tedy i v jižní Etrurii, vykonávající rozhodný vliv na všechny složky kulturního života římského.¹³⁰⁾ Tím se odchylujeme od Haeberlina i jeho následovníků, předpokládajících pro Řím libru t. zv. oskou o 272,875 g, která nikdy neexistovala. Libra o 327,450 g, zvaná podle územního rozšíření dolnoitalskou, byla běžná v Apulii, Samniu a v území starolatinšském.¹³¹⁾ Váha třetí řady o 341,100 g ukazuje rovněž na jihoitalskou oblast, třebaže nemáme přesných možností vymezení území její platnosti.

Tak nám váhově mluví řady staré latinské libry pro město Řím a jeho území, druhá libra pro území s touto vahou, pokud bylo tehdy v bezprostřední moci Říma; a to tehdy nebyla ještě ani Apulie ani Samnium, neboť byly ještě v poměru spojeneckém k Římu, státoprávně tedy to byly samostatné státy a pro ty nemohl Řím vydávat svou minci. Zbývá tedy jako jediné možné území starého Latia. Pro třetí váhový systém z jihoitalských krajů přichází v úvahu Campanie, jako tehdy jediné římské území v jižní Itálii.

Přihlédneme-li k obrazovým typům, není pochyb o tom, že hlava Romy může být pojímána jen jako personifikace Říma, tedy se jí mohlo užívat pro mince římského oběhu městského a pro římské území mluví i obraz vlčice kojící Romula a Rema. Další řada s Fontem, synem Ianovým, může mít vztah jen k zemi Ianově, k Latii. Tam ukazuje i hlava Marta, uctívaného v řadě latinských obcí, stejně jako kůň byl posvátným zvířetem Martovým a byl mu obětován každého roku o Idách říjnových.¹³²⁾ Apollo pak je oblíbeným božstvem kampanským, jak dokazují četné ražby kampanských měst.

I rozmístění nálezu jednotlivých typů odpovídá vcelku tomuto přidělení.¹³³⁾

Dostáváme tedy souhlasně pro jednotlivé řady mincí jako území oběhu, pro něž byly vydávány, tyto kraje: 1. Řím, 2. území připojená pod římskou svrchovanost v jednotlivých částech Itálie, 3. území starého Latia a 4. Campanii.

Zbývá ještě vyložit, jak se nám jeví jednotlivé řady v časovém sledu. Chronologicky zahajuje řadu římských mincí drobná měděná ražba tohoto typu:

Líc: Hlava Apollonova s vavřínovým věncem doprava.

Rub: Přední část býka s mužskou vousatou hlavou doprava, na plecích velká šesticípá hvězda. Nahoře ΡΩΜΑΙΩΝ.

Babelon I, 15, 12. Grueber II, 125. Garrucci tab. 82, 14.

Váha od 4,85 g do 3,20 g (6 kusů), ale je vidět, že jde vlastně o pět váhových skupin: 4,85; 3,55 – 3,20 a 3,14; 2,54 a 2,48 g.

Není pochyb o tom, že líc i rub této mince je úplně závislý na měděných mincích neapolských, ražených podle Heada¹³⁴⁾ po r. 340. Proto se předpo-

¹³⁰⁾ I. Scott Ryberg, *uv. m.*

¹³¹⁾ Giesecke, *uv. m.*, str. 191.

¹³²⁾ Roscher, *Lex. II*, 2, sl. 2417 „Mars“.

¹³³⁾ Cesano, *Della circolazione*, *uv. m.*, a tab. 1–2.

¹³⁴⁾ B. V. Head, *Historia numorum*, Oxford 1911, str. 40.

kládalo, že tato římská mince byla ražena v Neapoli při příležitosti uzavření spojenecké smlouvy mezi Římem a Neapolí v r. 326 a že to byl čestný dar Neapole Římu. Právě pohnutky nám však zůstávají utajeny. Nápadné je, že legenda je písmem i jazykem řecká a že váhově se tato ražba odchyluje od svého neapolského vzoru velmi podstatně, protože neapolská mince byla vydávána průměrně o váze 10,39 g. Celým svým rázem je to ražba ojedinělá, jež se nijak neprojevuje v dalším římském mincovnictví, protože s ním nebyla nijak spjata. Jistě jde jen o emisi mimořádnou, která nebyla běžným oběživem římského státu. Na to by ukazovalo i to, že mezi touto emisí, vydanou značně dlouho před zřízením mincovních úředníků (přijmeme-li datování mince k r. 326) a mezi první řádnou emisí římských mincí je značná časová mezera.

Když byl řádně zřízen mincovní úřad v r. 289, přikročili triumviri monetales tedy k první emisi římských litých měděných mincí. A který typ stojí na počátku? První římská mince byla jistě emisí neobyčejnou, a to nejen tím, že byla první, ale i tím, že jí chtěl římský stát prokázat svým sousedům i ostatní cizině, že vstupuje mezi ostatní mincovní státy. Proto by se pro takovou příležitost hodila nejlépe mince, která by typem obrazu prozrazovala vztah k vydávajícímu státu, která by výslovně říkala, kdo ji vydal, tedy by měla jasnou legendu, a která by konečně i značkou hodnoty — protože i ty přicházejí na římských mincích — prozrazovala mincovní standard. Probíráme-li řady těžké mědi, nacházíme jen jedinou minci, na níž jsou tyto všechny znaky spojeny, takže vyjadřují onu mimořádnou důležitost, kterou má vždy první mince státu, zarážejícího vlastní minci. Je jí onen osamoceně stojící as 9.

Líc: Hlava Romy ze předu v přilbě se třemi hřebeny. U stylově lepších kusů je perlový náhrdelník.

Rub: Býk jde doprava. Nad ním značka hodnoty I, vzácně II, u pozdějších exemplářů pak V nebo VI. V úseku ROMA, ROMA, či ROMA.

Haeberlin 141–143, tab. 55, 1–10. 56, 1–4. 94, 6. Babelon I, 16, 13. 17, 14. Grueber II, 1451–2, tab. 76, 77. — (*Tab. III, 2.*)

Celých kusů je známo 23 o váze od 336,0 g do 204,60 g s koncentrací na 276,238 ± 35,07 g a čára váhových četností je třívrcholová, tedy emise nejsou stejnorodé.

O značce I nemůžeme tvrdit s Gruebrem,¹³⁵⁾ že je to značka Lucerie, protože proti tomuto výkladu mluví vážné důvody; jde tu o značku libry, zaměněnou někdy později obvyklým tvarem I. Je tu tedy výrazné označení metrologické. Rovněž nápis ROMA mluví srozumitelně a je to jediný kus z celé těžké mědi římské, který není němý. Pokud jde o typy, viděl bych v obrazu líce ne Minervu, jak se má obecně za to, i když typově lze připustit převzetí jejího obrazu, ale personifikaci Romy. V rubu s býkem byl spatřován symbol poraženého Samnia. Myslím, že neprávem, i když jsou známy takové případy převzetí mincovního obrazu. Spíše by tu mohlo jít o náznak staré etymologie

¹³⁵⁾ H. A. Grueber, *The Coinage of Luceria*. *Corolla numismatica*. *Numismatic Essays in Honour of Barclay V. Head*, London 1906, str. 126.

pecus — pecunia, pro což by mluvilo i použití býka na semissu řady s kolem a obraz cihly 2 ve třetí skupině, nechceme-li v býkovi vidět symbol Itálie, jak ho bylo používáno Itálie ještě za války spojenecké. Tím, že má tento as značku libry L , stává se základním bodem poznání římského mincovnictví a jeho váhového systému a nemůže být proto při jeho váze a při ohledu na podmínčovací tendenci i na opotřebování oběhem pochyb o tom, že základní jednotkou římského mincovnictví byla skutečně stará libra o 279,36 g. Pokud jsou známa naleziště, jsou to assy ve Velleii (u Piacenzy, 1 kus), u Říma (Lanuvium?, 1 kus), Monselice (u Este, 1 kus), Vicarellu a Durazzu.

Nápadné je, že tento as stojí osamoceně, že není k němu dosud ostatních nominálů, jak je známe od ostatních řad aeris gravis. Bylo by sice snad možné pro znak caduceu spojovat s ním semissy typu Haebelin tab. 55, 8—9 a quadranty typu Haebelin tab. 67, 20, ale tu nám vadí, že na těchto nominálech není nápisu jako na assu. Zůstáváme proto raději při tom, že dosud nemáme ostatních nominálů a že tato první emise římské mince je reprezentována jen assem. Okolnost, že je znám i zlomek assu ve váze 54,20 g (Haebelin tab. 56, 4), zdá se ukazovat na to, že platby drobnějších obnosů se v nejranějším období římského mincovnictví konaly stále ještě starým způsobem jako v období aeris rudis a signati.

Přes dnešní vzácnost této skupiny mincí můžeme předpokládat, že jejich emise byly početné, protože značka je ve čtverém druhu, A v legendě je psáno trojím způsobem a i obrazy vykazují značně odchylné stupně provedení.

Konečně bych upozornil na to, že tento as se liší od ostatních římských řad i tím, že mincovní obraz je položen přímo na hladké ploše kotouče bez zvednutého zvláštního disku, s nímž se setkáváme na ostatních římských řadách. Tedy i tím se projevuje jako starší a současně je tak spojen s ostatními řadami aeris gravis, vydávanými obcemi italskými, které sloužily Římu jako vzor.

Když pak po válce s Pyrrhem a po pádu Tarentu podle souhlasných věrohodných zpráv vyvstala Římu potřeba stříbrné mince, přistoupil k jejímu zaražení v 485. roce od založení Města za konsulátu Q. Ogulnia a C. Fabia, v pátém roce před první válkou punskou (= 269), jak praví Plinius.¹³⁶⁾ Touto první mincí, jak jsme se už zmínili, nemůže být denár X, jak se předpokládalo dříve a jak to dosud tvrdí konservativní škola italská,¹³⁷⁾ nýbrž stříbro didrachemní,¹³⁸⁾ a to skupina ROMANO. Při zaražení stříbrné mince zavedl Řím

¹³⁶⁾ N. h. XXXIII 44. Srov. Livius Per. XV.

¹³⁷⁾ S. L. Cesano, La data di istituzione del „denarius“ di Roma. *Bullettino del Museo dell'Impero romano* 9, 1938, str. 3—26. — A. Stazio, Ancora intorno alla data del primo denaro. 268 a. C. o 187 a. C.? *Rivista italiana di numismatica* Ser. IV. 5. 1948, str. 84 až 88. — Týž, Bigati e argentum oscense. *Numismatica* 13, 1947, str. 11—16. — Týž, „Nummus“ in Plauto. *Numismatica* 14, 1948, str. 19—23. — L. Breglia, La prima fase della coniazione romana dell'argento, Roma 1952.

¹³⁸⁾ H. Mattingly, srov. pozn. 2 a 3.

i svůj podivuhodný a velkolepý systém, široce založený v emisích různých typů, jak jsme se o tom již zmínili.

Jednotlivé řady přiděluji takto:

I. Území oběhu Řím:

1. Stříbro: Líc: Hlava Herculova doprava, diadém, kolem krku lvi kůže, dole kyj.
Rub: Vlčice doprava, s hlavou obrácenou zpět, kojí Romula a Rema.
V úseku ROMANO.
Babelon I, 13, 8. Grueber II, 124 n, 28—33, tab. 74, 9. (*Tab. V, 2.*)
Váha 7,34 g—5,97 g (56 kusů), průměr 6,97 g, koncentrace jednak u 7,30 g, jednak u 6,70 g.¹³⁹⁾ Jde tedy o dvě emisní skupiny. S touto řadou spojujeme pro první dobu její emise skupinu těžší, starší.
2. Měď: Líc: Hlava Romy doprava, v přilbě s cristou, vybíhající v hlavu gryfa.
Za hlavou značka hodnoty.
Rub: Kolo o šesti loukotích, v jedné mezeře značka hodnoty.
Mincovní obrazy jsou na zvýšených discích.
Tressis až sextans. Od semissu obraz líce je různý.
Haebelin 57—63, tab. 23—25. (*Tab. III, 3—7.*)
Později dochází ke změně typu stříbra, neboť se zavádí typ Roma—Victoria.

II. Území oběhu ager Romanus v Itálii.

1. Stříbro jako u předchozí řady.
Později, od zavedení typu Roma—Victoria pro řadu I, emise na nižší váze o 6,70 g.
2. Měď: Líc: Hlava Romy ve fryzské přilbě s cristou doprava. Za hlavou v poli L .
Rub: Táž hlava doleva, za ní v poli L .
Mincovní obrazy jsou na zvýšených discích.
As až semuncia. Obrazy od semissu dolů jsou odchylné.
Haebelin 65—71, tab. 27—28. (*Tab. IV, 1.*)

III. Území oběhu Latium.

1. Stříbro: Líc: Martova hlava v přilbě doleva, za ní dubová větévka se žaludem.
Rub: Koňské poprsí doprava na liště, na ní pak ROMANO. Vlevo klas.
Babelon I, 10, 4. Grueber II, 121, 1—4, tab. 74, 1. (*Tab. V, 4.*)
Váha 7,60 g — 6,40 g (53 kusy), průměr 7,24 g, koncentrace 7,45 g — 7,29 g.¹⁴⁰⁾
2. Měď: Líc: Fontus, ve vlasech často diadém, nad ním pravidlem L .
Rub: Hlava Mercuriova v okřídleném petasu doleva, nahoře ne vzácně L .
Mincovní obrazy jsou na zvýšených discích.
As až uncia. Obrazy od semissu dolů jsou odchylné.
Haebelin 93—102, tab. 38—40.
K řadě patří i malé stříbro Babelon I, 27, 36. Grueber II, 121, o váze 0,65 g (2 kusy).

¹³⁹⁾ Breglia, uv. m., str. 66.

¹⁴⁰⁾ Breglia, uv. m., str. 36.

IV. Území oběhu Campania.

1. Stříbro: Líc: Hlava Apollonova, věnčená vavřínem, doleva, před ní vlevo ROMANO.

Rub: Kůň pádí doprava, nad ním hvězda šestnácticípá nebo osmicípá. Babelon I, 11, 6. Grueber II, 123 n., 19–22, tab. 74, 7. (Tab. V, 5.)
Váha 7,50 g–6,38 g (21 kus), průměr 7,14 g, koncentrace 7,40–7,30 g pro kusy se šestnácticípou hvězdou 7,39 g–6,72 g (10 kusů), průměr 7,05 g, není koncentrace pro kusy s osmicípou hvězdou.¹⁴¹⁾

2. Měď litá: Líc: Apollonova hlava doprava, ve vlasech pravidlem diadém, nahoře často I.

Rub: Táž hlava doleva, nahoře často I.
Mincovní obrazy na zvýšených discích.
As až uncia. Obrazy od semissu dolů jsou odchýlné.
Haeblerlin 82–91, tab. 34–36. (Tab. IV, 3.)

Měď ražená je spojena s touto řadou ve dvou nominálech: Babelon I, 13, 9. Grueber II, 124, 23–27, tab. 74, 8 a Babelon I, 11, 5. Grueber II, 122 n., 6–18, tab. 74, 3–5.

Tyto řady šly souběžně vedle sebe od r. 269. Změna nastala asi v době sjednocení Itálie pod římskou nadvládou v r. 264, neboť se zdá, že s touto událostí můžeme spojovat zavedení nového stříbrného nummu, který svým typem Victorie oslavuje tyto římské válečné úspěchy. S tím souvisí, že dosavadní obrazový typ Hercules–vlčice byl opuštěn pro městské emise a ponechán jen pro ager Romanus s typem Roma–Roma, při čemž byl vydáván o nižší váze. Nový nummus pro Město má typy:

Stříbro: Líc: Hlava Romy ve fryžské přilbě s cristou, vybíhající v hlavu gryfa, doprava. Za ní různé symboly.

Rub: Polonahá Victoria doprava, v levici drží palmu a pravici jí věncí věncem se stuhami. V poli různé emisní značky, A–Ω, AA–ΩΩ, B.
Babelon I, 12, 7. Grueber II, 126 n., 34–43, tab. 74, 10–11. (Tab. V, 3.)
Váha pro první skupinu 6,80 g – 6,07 g (30 kusů), průměr 6,33 g, koncentrace 6,68–6,40 g; pro druhou skupinu váha 6,70–5,66 g (44 kusy), průměr 6,43 g, koncentrace 6,63–6,32 g.¹⁴²⁾

Značky A – Ω atd. lze chápat jako značky emisní, a to takto: Jak dlouhé období tu můžeme předpokládat, pro to nemáme jednoznačné opory. Ale sotva lze pomýšlet na období jednoroční, jak tomu chce Mattingly;¹⁴³⁾ spíše by se hodilo období půlroční a tím bychom měli určeno, že emise této řady stříbra trvala asi 24½ roku, takže bychom mohli předpokládat, že emise ustala asi

¹⁴¹⁾ Breglia, uv. m., str. 52.

¹⁴²⁾ Breglia, uv. m., str. 78–79.

¹⁴³⁾ Nummus und As, uv. m., str. 11. – Týž, The First Age 1945, str. 69. Srov. k tomu i Týž, The „Diana–Victory“ Didrachms and the Decadrachms of Arsinoe. The Numismatic Chronicle Ser. VI. 6, 1948, str. 63–67. – Týž, Zephyritis. American Journal of Archeology 54, 1950, str. 126–128.

v r. 240. Uvidíme, že by takové opatření mohlo být pravděpodobné, neboť se zdá, že v té době došlo ke změně mincovních obrazů, k zavedení jednotné mince římského státu.

U řady Roma–kolo nemáme po celou dobu emise náznaku pro nějakou změnu ve váze, neboť po celou dobu byly vydávány nummi této řady o normě 6 scripulí a assy o normě 240 scripulí. Jelikož pak je nejnižším nominálem sextans, zdá se, že nejvyšší početní jednotkou bylo 6 assů.¹⁴⁴⁾ Jedinou změnou je, že na místo nummu s vlčicí nastoupil nummus s Victorií a jeho označení ROMANO zůstalo beze změny až do konce, i v době, kdy u ostatních řad nastupují nummi s legendou ROMA. V této době přistupuje k dosavadním nominálům řady ražená měděná hodnota ve váze etruské litry:

Líc: Hlava Romy jako na nummu.

Rub: Pes jde doprava, v úseku ROMA.

Babelon I, 29, 42. Grueber II, 127, 44–48, tab. 74, 12. (Tab. V, 6.)

Tato mince nám potvrzuje, že i nummus patří k řadě Roma–kolo, poněvadž figura psa je i na lité mědi na quadrantu, a to ve stejném typu.

U ostatních řad, jejichž územím oběhu byl ager Romanus, Latium a Campania, zjišťujeme, že mají druhou emisní skupinu, s níž je na mědi spojeno přijetí symbolu, u stříbra pak ještě změna typů a legendy na ROMA. Současně je u všech řad sjednocena váha a mince jsou vydávány podle normy staré římské libry o 240 scripulích a nummi pak podle normy 6 scripulí. Příčiny toho neznáme, těch se můžeme jen domýšlet. Římu mohlo jít jak o snahu sjednocovací, tak také o získání kovu na další vydávání peněz snížením vyšší váhy emisí latinských a kampanských. Nesmíme zapomenout, že doba oběhu těchto řad spadá do první války punské, vyžadující mimořádné hospodářské vypětí.

Je tedy nyní oběživo takovéto:

I. Území oběhu Řím.

Jako v předchozím období, jen doplněnou litrální raženou mědí.

II. Území oběhu ager Romanus.

1. Stříbro: Líc: Hlava Martova v přilbě s chocholem doprava, za hlavou symbol kyj.
Rub: Kůň pádí doprava, nahoře symbol kyj, dole ROMA.
Babelon I, 26, 32. Grueber II, 128, 49, tab. 74, 10. (Tab. V, 7.)
Váha 6,77–6,22 g (23 kusy), průměr 6,55 g, koncentrace 6,65–6,48 g.¹⁴⁵⁾

2. Měď litá: Jako v předcházejícím období, jen na líci a rubu symbol kyj.
As až uncia. Haeblerlin 71–75, tab. 28–29.

Ražená měď: Babelon I, 26, 33. Grueber II, 128, 53–56, tab. 74, 15.

III. Území oběhu Latium.

1. Stříbro: Líc: Hlava Martova v přilbě doprava.

Rub: Koňské poprsí s uzdou doprava, za ním symbol falx, dole ROMA.
Babelon I, 27, 34. Grueber II, 129, 57–60, tab. 74, 16. (Tab. V, 8.)

¹⁴⁴⁾ Mattingly, Aes signatum, str. 539.

¹⁴⁵⁾ Breglia, uv. m., str. 119.

Váha 6,77–5,83 g (35 kusů), průměr 6,53 g, koncentrace 6,71–6,54 g.¹⁴⁶⁾
– Drachma téhož typu, Babelon —. Grueber II, 129, 61–63, tab. 74,
17. Průměrná váha 3,21 g (16 kusů).

2. Měď litá: Jako v předcházejícím období, jen na rubu za Mercuriem falx.
As až uncia. Haebelin 76–80, tab. 31. (Tab. IV, 2.)

Ražená měď: Typ jako nummus. Babelon I, 23, 35. Grueber II, 129, 64–67,
tab. 74, 18.

IV. Území oběhu Campania.

1. Stříbro: Líc: Hlava Apollonova věnčená vavřínem doprava.

Rub: Kůň pádí doleva, nad ním ROMA.

Babelon I, 28, 37. Grueber II, 130, 68–69, tab. 74, 19. (Tab. V., 9)

Váha 6,80–6,20 g (34 kusy), průměr 6,55 g, koncentrace 6,66–6,56 g.¹⁴⁷⁾

– Drachma: týž typ. Babelon I, 28, 38. Grueber II, 130. Průměrná váha 3,19 g (7 kusů).

2. Měď litá: jako v předcházejícím období, jen na obou stranách symbol vinný list.

As, semis, quadrans, sextans. Haebelin 81–82, tab. 33.

Ražená měď: Typ jako nummus. Babelon I, 28, 39. Grueber II, 130, 70–74, tab.
74, 20. Průměrná váha 3,0 g (54 kusy).

Změna typů se udála nutně v druhé polovici první války punské, neboť rozsah těchto emisí není příliš početný, takže byly vydávány zřejmě jen krátkou dobu a patrně nepřesáhly podstatně konec první války punské, jak ještě uvidíme.

Serie města Říma svým reversem, kde jako obrazu bylo použito kola, měla nepochybně dokumentovat skutečnost, že Řím se stal vedoucí pevninskou mocí italskou a kolo bylo symbolem pozemního spojení, jako pozdější prora byla zdůrazněním toho, že Řím se stal mocí námořní.

Nápadná je okolnost, že na stříbře nikdy nenacházíme označení hodnoty mince, zatím co litá měď je mívá pravidlem. Z toho vyvozujeme, že mincovní systém byl založen na jediném kovu, na mědi, v níž se vydávala cenová mince, kde hodnota kovu ještě představovala skutečnou cenu mince. Tomu neodporuje ani skutečnost, že mince byly velmi často lity pod normu, že byly podmincovány. Nelze tu patrně myslet tak na vydávání mince podle způsobu ražby al marco, jako spíše na to, že podmincováním si stát vedle zisku z mincovnictví — lze-li už v této době pomýšlet na takové možnosti v Římě při způsobu tehdejšího státního hospodářství — opatroval i úhradu nákladu vynaloženého na výrobu mincí. Stříbro bylo tedy k této mědi v poměru volném; zdá se však, že didrachemní stříbro představovalo hodnotu jednoho sestertiu, neboť při předpokládaném poměru mědi a stříbra jako 100:1, který byl v té době obvyklý, není možné jiné vyjádření ceny nummu v poměru k libernímu assu. Tím zároveň padá možnost předpokládat podle zápisu Pliniova XXXIII 44 existenci nějakého skutečného denáru pro období liberní mědi i v řadách, kde lze

¹⁴⁶⁾ Breglia, uv. m., str. 120.

¹⁴⁷⁾ Breglia, uv. m., str. 118.

za nejvyšší početní jednotku předpokládat deset assů. Spíše se zdá, že denarius byl jen početní jednotkou, představovanou ve skutečnosti deseti liberními assy nebo 4 stříbrnými nummy. Kdybychom chtěli považovat nummus za denarius liberní mědi, pak by bylo nutno předpokládat cenový poměr mědi a stříbra čtyřnásobně vyšší; a to je nemožné.

Během první války punské byl Řím donucen obrátit svůj zřetel i na moře, neboť jinak by byl sotva mohl čelit námořní moci karthaginské. Tak během dlouhých let válečných se Řím proměnil z mocnosti pozemní v moc námořní a dotvrdil to četnými zápasy na moři. Když pak vítěznou bitvou u ostrovů Aegatských v r. 241 se skončila válka pro Řím úspěšně a Řím mírovými podmínkami dostal svou první provincii Sicílii, přesunulo se definitivně těžiště římské moci na moře, které mělo změnit povahu římského státu velmi radikálně. Řím byl náhle vedoucí mocí nejen na italské pevnině, ale i na březích střední části Středozemního moře. A to jej podnítilo k dalším zásahům do mincovnictví.

Vítězný Řím se cítil dosti silným, aby už nemusel na italské pevnině mít ohledy na jednotlivé kraje svého panství a proto zesiloval tendence unifikační. Výrazem toho je i zavedení jednotné mince státu římského. Řím už nepovažoval za nutné vydávat čtverý druh mincí, ale chtěl i mincí vyjádřit své současné mocenské postavení a přeměnu státu pozemního ve stát s mocí námořní. K tomu sloužilo zavedení nové řady mincí, charakterisované hlavou Ianovou na lici a přídí lodní na rubu. Že takovéto pojetí této řady odpovídá skutečnému stavu, toho důkazem je to, že tento typ mincovní není omezen jen na určitou část říše římské, ale že se s ním setkáváme stejnoměrně po celém území ovládaném Římem.

Při této mincovní změně nešlo však o nový systém váhový, neboť základním nominálem zůstává i nadále liberní as. Změna je toliko v obrazových typech. Na as místo Romy nastupuje Ianus a jako u předchozí městské řady bylo kolo obrazem všech nominálů a výrazem pozemní moci Říma, tak nyní na všech nominálech prora vyjadřuje moc námořní. To je jedním důvodem pro tvrzení, že tato řada je přímým pokračováním řady s kolem, a druhým je ta skutečnost, že v redukční řadě s prorou bylo použito obrazu téže Romy pro líc násobků assu, a konečně dalším důvodem je, že typ Ianus—prora se stal trvalým na mědi po celou dobu římské republiky. Ražené nominály to ještě zdůrazňují legendou ROMA. Změna typů mincí může spadat vjedno se skončením první války punské, neboť dříve užití typu lodního by bylo bývalo pro jednotnou minci římskou nezdůvodnitelné, když nebylo námořní moci římské. Svrchu jsme viděli, že emisní značky nummu Roma—Victoria nás dovádějí pravděpodobně k r. 240, tedy zhruba rovněž ke skončení války punské. Domnívám se tedy, že zavedení nových typů římské mince můžeme klásti do doby následující bezprostředně po vítězném míru, kdy už byly vytvořeny všechny předpoklady pro takovou změnu, tedy snad už do druhé polovice r. 240 nebo do roku následujícího.

Vydány byly v první emisi lité mědi hodnoty as až sextans, tedy příznačně tytéž hodnoty, které měla řada Roma—kolo. Navazuje se tedy vědomě na zvyklosti v území Města a zavádějí se pro území celého státu. Jest tedy z řady s prorou nejstarší varianta s prorou doleva, protože jen ta má hodnoty as až sextans, Haeblerlin 51—56, tab. 19—22.

V dalších variantách máme jednak postavení prory doprava, jednak v redukčních semiliberních mincích proru opět doleva. Emise mincí na polovičním váhovém standardu, s nímž přicházejí i hodnoty ražené, nejsou u žádné jiné římské řady aeris gravis. Není tedy možno sled jednotlivých variant uspořádati tak, že nejprve by šla příď doprava, pak doleva a potom redukční řada a pak konečně další redukce, kde už jsou jen ražené hodnoty s přídí zase doprava. Už Mattingly¹⁴⁸⁾ správně poukázal na to, že uvedené ražení by bylo nesprávné, protože řada s kolem a s prorou doleva jsou spjaty tím, že mají jen as až sextans a že tedy jest řada s přídí doleva první z variant; po té nutně následovala řada semiliberní s prorou rovněž doleva a pak že teprve mohla přijít opět varianta s prorou doprava, spjatá typově se všemi dalšími emisemi, majícími proru rovněž doprava.

Ve stříbře se objevuje také nový typ nummu, a to Fontus—Juppiter v quadriže, ROMA v různém písmu. Vedle něho je i poloviční hodnota a později nová hodnota victoriatus.

Konečně se setkáváme i se zlatým nominálem typu Fontus—přísaha, vydávaným ve třech hodnotách.

Je tedy uspořádání systému takovéto:

1. Zlato: Líc: Věččená hlava Fontova.
Rub: Přísaha nad vepřem, dole ROMA.
Babelon I, 23, 27. Grueber II, 131, 75—76, tab. 74, 11. (Tab. V, 10.)
Norma 6 scripulí, průměrná váha 6,82 g (24 kusy).
— Hodnota o 3 scripulích, stejného typu.
Babelon I, 23, 28. Grueber II, 131, 77, tab. 74, 22.
Průměrná váha 3,41 g (16 kusů).
— Hodnota o 4 scripulích stejného typu, se značkou XXX.
Babelon I, 24. Grueber II, 131, pozn. 1. Bahrfeldt, Goldmünzen 15, 3.
Průměrná váha 4,47 g (4 kusy).¹⁴⁹⁾
2. Stříbro: Líc: Věččená hlava Fontova.
Rub: Iuppiter s Victorií v quadriže doprava, ROMA.
Babelon I, 21, 23. Grueber II, 132, 78—99, tab. 74, 23. 75, 1—2. (Tab. V, 11.)
Písmo inkusní: Váha 7,12—5,80 g (72 kusy), průměr 6,54 g, koncentrace 6,77—6,31 g.
Písmo smíšené nebo reliefní na reliefní destičce: váha 6,82—5,70 g (37 kusů), koncentrace 6,70—6,27 g. Reliefní písmo v reliefním rámci: Váha 7,05—5,48 g

¹⁴⁸⁾ The First Age 1945, str. 72.

¹⁴⁹⁾ Breglia, uv. m., str. 82.

a 5,82—3,36 g (24 a 18 kusů), průměr 5,80 g (6,42 g pro skupinu A z dobrého stříbra; 4,89 g pro B z legovaného stříbra).¹⁵⁰⁾

— Drachma stejného typu, ale quadriga doleva.

Babelon I, 22, 25. Grueber II, 134 n., 109—112, tab. 75, 7.

— Líc: Věččená hlava Fontova.

Rub: Kůň pádí doprava, dole ROMA.

Babelon I, 32, pozn. 1. Bahrfeldt, Monete II, 51 n., 43, tab. I, 29.

Váha 0,96 g (1 kus), lehká scripule.

3. Litá měď: Líc: Hlava Ianova.

Rub: Lodní příď (prora) doleva, nad ní I.

Mincovní obrazy na zvýšených discích.

As až sextans. Haeblerlin 51—56, tab. 19—22. (Tab. IV, 4.)

— V semiliberní redukci typu jsou stejné, jen přistupují decussis, tressis, dupondius s hlavou Romy a Minervy, Haeblerlin tab. 46—48, pak i ražené hodnoty od semissu dolů, ale s prorou doprava: Haeblerlin tab. 51—52. (Tab. V, 1 a IV, 5.)

— S raženými kusy je těsně příbuzná řada téhož standardu, ale s odchýlnými obrazy, Iuno—Hercules a Kentaur, Hercules—býk a had, Vlčice s dvojitý—orel, Sol—měsíc a hvězdy, Ženská hlava—nahý jezdec, všude ROMA na rubu. Haeblerlin 135—141, tab. 56.

— Liberní řada typů jako výše, ale prora doprava. Líc buď bez značky nebo —, na rubu I nad prorou. As až uncia. O quincussu se bez autopsie nemohu vyjádřit, zda je pravý či falešný.¹⁵¹⁾

Haeblerlin 26—51, tab. 10—18. (Tab. IV, 6—11.)

Rozsáhlá emise stříbrného nummu prozrazuje jak různost slohu, tak i kolísavou váhu a celkem se dá učenit ve tři hlavní skupiny.¹⁵²⁾ Drachmy jsou velmi vzácné, takže byly raženy jistě jen po krátkou dobu. Zdá se, že po 1. skupině quadrigátů drachma už ražena nebyla a že na její místo nastoupil victoriatus, o kterém máme zachovánu zprávu, že byl importován z Illyrica a že se ho užívalo jako mince obchodní.¹⁵³⁾ Pro svůj standard mohl v praxi dobře sloužit jako poloviční hodnota k didrachemnímu nummu. Typ je:

Líc: Věččená hlava Iovova doprava.

Rub: Victoria obrácená doprava věncí trofej, dole ROMA.

Zlato je spojeno s quadrigáty obrazem lícni strany. Hodnoty o 6 a 3 scripulích jsou stylem rovny jak první, tak druhé skupině quadrigátů, hodnota o 4 scripulích (XXX) patří zřejmě k nejpozdějším emisím quadrigátů s dlouhými hlavami Fontovými.

¹⁵⁰⁾ Breglia, uv. m., str. 109—112.

¹⁵¹⁾ P. Bonazzi, Un quincusse librare. Rivista italiana di numismatica 38, 1925, str. 11—16. — E. J. Haeblerlin, Ein falscher römischer Quincussis. Ernst Justus Haeblerlin. Sein Wirken in Wissenschaft und Leben. Hgb. von M. v. Bahrfeldt, München 1929, str. 88—91.

¹⁵²⁾ P. Le Gentilhomme, Les Quadrigati nummi et le dieu Janus. Revue numismatique 37, 1934, str. 27 nn. — Bahrfeldt, Le monete 1899, str. 436—446; 1900, str. 11—12.

¹⁵³⁾ Plinius, N. h. XXXIII 46. — E. A. Sydenham, The Victoriatae. The Numismatic Chronicle Ser. V. 12, 1932, str. 73—95.

Máme-li nyní určovat tyto jednotlivé skupiny časově, musíme se nejprve ohlédnout po pomůckách, které by nám to umožnily. Počátek emise řady Ianus—prora jsme položili do doby po míru s Karthagem. Pro určení konečné doby nám poslouží quadrigáty. V Liviově díle se setkáváme s názvem quadrigatů při vyprávění o výkupu římských zajatců z bitvy u Canen v r. 216, kdy Hannibal žádal za ně quadrigáty jako výkupné.¹⁵⁴⁾ Hned na to v témže roce se objevují už jiné mince, *bigati*.¹⁵⁵⁾ Z toho plyne, že quadrigáty nepřetržitě podstatně počátek druhé války punské. Tím tedy máme vymezenou i dobu trvání řady aeris gravis Ianus—prora směrem dolů, poněvadž tato měď je spojena s quadrigátem a poněvadž víme ze starověkých zpráv, byť poněkud zmotaných, že druhá válka punská zasáhla do římského mincovnictví velmi drasticky a že odstranila definitivně liberní systém. Ve stejném období se nutně pohybuje i emise zlata, neboť je spojena, jak řečeno, se všemi skupinami quadrigátu.

Otázkou zůstává, proč mezi liberními emisemi prory doleva a doprava se vyskytuje redukce na standart semiliberní. Pro to nenacházíme v antických pramenech přímého vysvětlení, takže nám zbývá jen soud podle analogie při jiných redukcích. Víme, že to byla vždy hospodářská tíseň, vyvolaná výdaji válečnými. Nutno se tedy seznámit s poměry mezi 1. a 2. válkou punskou, zda tam nebyly události, které vyvolaly nedostatek mědi ve státním hospodářství. Hned po míru s Karthagem došlo k římské intervenci na Sardinii (od 239) a k válkám s Ligury (od 238), k čemuž přistoupilo i střetnutí s Gally, takže kolem r. 230 bylo dosti předpokladů k nedostatku finančních prostředků v Římě. Nebylo by tedy nemístné předpokládat, že redukce je ve spojení s těmito výboji na Korsice, v Ligurii a italské Gallii a že teprve římské vítězství nad Gally obnovilo zase rovnováhu v římském aerariu, takže bylo možno vrátit se zase k libernímu standardu a podržet jej až do počátku 2. války punské, kdy se přihnala na Řím finanční katastrofa obrovských rozměrů, takže bylo nutno sáhnout k radikálnímu zásahu, jakým byla redukce liberního standartu na standard trientní (vlastně quadrantní)¹⁵⁶⁾ a vzápětí nato k redukci sextantní, kdy as vážil už jen dvě uncie místo původních dvanácti. Máme náznaky toho, že i staří si byli vědomi toho, že redukce následovala po standardu liberním.¹⁵⁷⁾ A v této době válečné tísně se nutně snižuje i šestiscripulní nummus a zavádí se nominál nový, odlišený obrazovým typem bigy a po další redukci mědi se stává během doby stříbro skutečným denárem, takže došlo i k tarifaci X. To se stává podle našeho přesvědčení kolem počátku posledního desetiletí 3. století.

A jako v prvních řadách byly odlišeny řady starší o těžší váze od řad mlad-

¹⁵⁴⁾ Livius XXII 52, 3. 54, 2. 58, 4.

¹⁵⁵⁾ Livius XXIII 15, 14.

¹⁵⁶⁾ Ch. A. Hersh, Overstrikes as Evidence for the History of Roman Republican Coinage. The Numismatic Chronicle Ser. VI. 13, 1953, str. 35–68.

¹⁵⁷⁾ Festus p. 347a M. — Paulus p. 98M.

ších tím, že mladší dostaly symboly (kyj, falx a vinný list), tak zde odlišení prvních emisí od druhých liberních se stalo změnou orientace prory.

Uvedené změny za druhé války punské se však už vymykají z prvního období římského mincovnictví, protože zahajují novou jeho epochu, jejímž charakteristickým reprezentantem už není aes grave, ale stříbrná mince, denár, a k tomu se váže už měď ražená.

Konečně musíme se zmínit i o tom, kde byly vydávány mince prvního období římského mincovnictví. Starší bádání stejně jako nejnovější¹⁵⁸⁾ předpokládalo více mincoven a dokonce to, že mince Římu vydávaly mincovny cizí. Haeblerlin zašel tak daleko, že pro drahé kovy předpokládal mincovnu mimořímskou, capujskou, kam kladl i převážnou část mědi, t. zv. řady „latinské“, a v Římě připouštěl jen lití bronzu řady Ianus—prora. Taková tvrzení mohla být vyvolána ovšem jen chybným nazíráním na didrachemní stříbro. Celý starověk nezná však jiné státní pokladny než římské, což znamená, že správa státních financí byla soustředěna v Římě a tam tedy byla i mincovna římského státu. Ve svých mincovních počátcích nebyli Římané tak nepraktičtí, aby měli svou hlavní mincovnu na samé periférii svého státu, stále ohrožované neklidnými horskými kmeny ze sousedství, zapříisáhlými protivníky Říma i přes vynucený poměr spojenecký. To by byli museli s velkými obtížemi dopravovat kovy z aeraria v Římě do odlehle Capuje a pak zase zmincovaný kov za stejných obtíží do Říma zpět do aeraria. A jak by byli římscí úředníci úřadovali, kdyby byla bývala hlavní mincovna — a to byla nesporně ta, která vydávala mince ve všech kovech, ať je její postavení vykládáno Haeblerlinem jakkoliv — mimo Řím? Přece ne na dálku. A aby sídlili v Capuji, to by byla bývala kuriosita, neslučitelná se zásadou, že úředníci úřadují zásadně v Římě, nejsou-li určeni výhradně pro činnost extra Urbem. A to mincovní úředníci rozhodně nebyli. Také nelze pomýšlet na existenci mincoven kočovných, které by byly cestovaly po Itálii a razily, jak kdy a kde bylo potřebí peněz. Proto nevěříme ani na mincovny vojenské. Byla tedy v této rané době jen jediná mincovna národa římského, a to v Římě. V kolika dílnách se v ní mincovalo, to říci nemůžeme, leč zdá se, že v prvních dvaceti letech pravděpodobně v jediné a že teprve od roku 269 byly dílny v činnosti větším počtem (čtyři?). Rozhodně se v nich pracovalo usilovně od r. 264; na to ukazují velmi početné emise nummu Roma—Victoria, podobně jako quadrigátu.

A tytéž důvody platí pro odmítnutí mincoven v jiných městech jihoitalských, u nichž ještě přistupuje ta okolnost, že nešlo ani o města římská, nýbrž o města spojenecká, tedy o suverenní (právně) státy, ať to byla Neapol či jiná obec.¹⁵⁹⁾

* * *

¹⁵⁸⁾ Mattingly, The First Age 1945. — Breglia, uv. m.

¹⁵⁹⁾ Breglia, uv. m.

Shrneme-li výsledky, ke kterým jsme došli, zjišťujeme, že první oběživo od doby královské bylo aes rude, vedle něhož se v pokročilejší době vyskytuje i aes signatum, s nímž se nakládalo stejně jako s mědí hrubou, neznačenou. To bylo zjevem společným celému území středoitalskému, takže v této době nemůžeme ještě mluvit o oběživu speciálně římském, tím méně o římských mincích. Přesto se však musíme o této formě peněz zmiňovat, protože obíhaly i v Římě jako obecné oběživo. Obíhaly-li v této době nějaké mince na římském území, pak to mohly být jen mince cizích států a s těmi se nakládalo jen jako se zbožím, stejně tedy jako s hrubou mědí, a braly se jen podle obsahu a váhy.

Teprve kolem r. 326 za blíže neznámých okolností byla vydána pod římským jménem měděná mince typu neapolského a s řeckým nápisem. Ale to není počátek římského mincovnictví, nýbrž jde spíše o emisi příležitostnou, vydanou patrně bez usnesení národa římského.

Vlastní římské mincovnictví začíná až zřízením mincovních triumvirů v r. 289. V prvním dvacetiletí se jejich činnost omezovala asi jen na lití assu Roma—byk o váze staré římské libry a na lití cihel v mědi, stříbře a zlatě, z nichž známe jen cihly bronzové s obrazy podobnými mincovním typům. Během doby jich vyšlo, pokud dnes víme, deset typů, některé s označením jména národa římského.

V r. 269 se přistoupilo k zavedení ražby stříbrných mincí a k současnému vydávání těžké mědi podle tří různých váhových standardů. Z těchto emisí jedna řada byla určena pro Město (Roma—kolo), druhá pro ager Romanus v Itálii (Roma—Roma), další pro Latium (Fontus—Mercurius) a poslední pro Campanii (Apollo—Apollo). První dvě měly váhu libry římské, třetí libry t. zv. novořímské a čtvrtá libry jihoitalských území. S každou řadou mědi je spojen i zvláštní nummus, zprvu rovněž o různé váze, ale dohromady jsou spojeny legendou ROMANO. Řím a ager Romanus měl typ Hercules—vlčice, Latium pak Mars—koňské poprsí a konečně Campanie Apollo—kůň. Při sjednocení Itálie v r. 264 se mění nummus Říma a nastupuje tu typ Roma—Victoria, zatím co dřívější typ Hercules—vlčice zůstává typem pro ager Romanus.

Koncem první války punské nastává vyrovnání váhových standardů u všech typů emisních pro všechna území a římská mincovna vydává od té doby stříbro na normě 6 scripulů a liberní as na normě 240 scripulů. Aby se tyto nové emise odlišily od těžších starších, opatřuje se aes grave symboly, a to Roma—Roma kyjem, Fontus—Mercurius dostává falx a Apollo—Apollo vinný list. Stříbro má zčásti tytéž symboly, ale mění legendu na ROMA i typy, a to pro ager Romanus nastupuje Mars—kůň, pro Latium Mars—koňské poprsí a pro Campanii Apollo—kůň. Městská řada zůstává beze změny ve váze, obrazech i legendě, jen v období ROMA přistupuje ražená měď Roma—pes.

Po vítězném zakončení 1. války punské u Aegatských ostrovů v r. 241 Řím ruší koncem roku 240 nebo v r. 239 různé řady pro různá území a zavádí jednotnou minci pro celé státní území, a to ražbami ve zlatě o 6,4 a 3 scripulích,

z nichž čtyřscripulní zlato je nejmladší, typu Fontus—přísaha, ve stříbře o 6 a 3 scripulích typu Fontus—quadriga, vedle drobného nominálu lehké scripule. Po první skupině emisní se přestává ražít quadrigátní drachma a na její místo se zavádí victoriatus, který pro svůj standard se stává prakticky drachmou quadrigátu. Měď je stále liberní, ale typem je Ianus—prora, zprvu doleva. V třicátých letech 3. století je její váha vlivem válečných vydání redukována tak, že as je na váze semiliberní, s ním se vyskytují i nominály ražené s prorou doprava, stejného standardu, a tak zvaná měď „libelní“ s odchylnými typy. Po vítězství nad Gally ke konci let dvacátých se přechází znovu na standard liberní; ale tu je prora obrácena doprava, což pak trvá po celou dobu republiky.

Na počátku 2. války punské dochází po těžkých nezdarech k nové redukci, trientní (vlastně quadrantní), a současně s ní i k redukci nummu, kdy v r. 216 je quadrigát nahrazen bigátem. Ještě průběhem téže války je as redukován na váhu někdejšího sextantu a současně je pevně spojen se stříbrem, jehož nominál se stává vedoucí mincí celého mincovnictví nového standardu, opravdovým denárem.

Tím vším se ovšem odchylují dosti značně od všech dosavadních uspořádání jednotlivých řad i navržených datování, ať už jde o datování Haerberlinovo, Gruebrovo, Gieseckovo, Sydenhamovo, Mattinglyho, Cesanové, Breglino, Milneho, Zografovo či Hershovo.¹⁶⁰) Předkládám-li nový pokus o utřídění nejstaršího římského mincovnictví k diskusi, je to jen z přesvědčení, že poslední slovo v této věci bude možno pronést teprve tehdy, až budou vyčerpány všechny možnosti třídění a výkladu a prodiskutováno všechno to, co se dosud zdá nejistým a pochybným.

¹⁶⁰) Uvedeno svrchu v různých poznámkách. W. Giesecke, Antikes Geldwesen. Die Entstehungszeit von Quadrigat, Denar und Victoriat, Leipzig 1938, str. 138–160. — J. G. Milne, Roman Literary Evidence on the Coinage. The Journal of Roman Studies 28, 1938, str. 70–74. — Týž, The Aes grave of Central Italy. Tamtéž 32, 1942, str. 27–32. — Týž, Bigati. Tamtéž 34, 1944, str. 49–50. — Týž, The Problem of Early Roman Coinage, Tamtéž 36, 1946, str. 91–100. — Týž, v recenzi H. Mattinglyho a E. S. G. Robinsona, The Date... Tamtéž 24, 1934, str. 61–63. — A. N. Zograf, Antičnyje monety. (Materialy i issledovanije po archeologii SSSR, No 16.), Moskva 1951, str. 50 nn. Kniha Sydenhamova The Coinage of the Roman Republic, London 1952, mi nebyla přístupná.

LEGENDA K TABULKÁM I–V.

Tab. I.

1. Naleziště Siniscola 1892. Sb. Haeb. Berlin. 1479,20 g. *Haeb.* II, 7.
2. Nal. Praeneste, okolí. Sb. Haeb. Berlin. 1599 g. *Haeb.* III, 8.
3. Sb. Haeb. Berlin. 3304,88 g. *Haeb.* IV, 9.
4. Nal. Teramo. 1466 g. *Haeb.* VII, 1.
5. Pesaro. 972,30 g. *Haeb.* VII, 5.
6. 132,44 g. *Haeb.* VI, 8.

Tab. II.

1. Nal. Ariccia 1848. Řím (býv. Museo Kircheriano). 860 g. *Haeb.* VIII, 1.
2. Nal. Tarquinia. Tarquinia. 637,85 g. *Haeb.* IX, 4.
3. Nal. Tarquinia. Londýn. 503,75 g. *Haeb.* IX, 8.
4. Nal. Tarquinia. 438,11 g. *Haeb.* IX, 7.
5. Londýn. 1509,39 g. *Haeb.* XXXII, 1.
6. Nal. Santa Marinella. Řím, Museo Nazionale. 827 g. *Ndsc* 1928, tab. I, střed.
7. Londýn. 1790,23 g. *Haeb.* LVII 1.

Tab. III.

1. Nal. Velletri. Řím (býv. Mus. Kircheriano). 1642 g. *Haeb.* XXVI, 3.
2. Řím, Kapitol. 299,70 g. *Haeb.* LV, 1. As.
3. Vídeň. 527,60 g. *Haeb.* XXIII, 4. Dupondius.
4. Sb. Haeb. Berlin. 110,05 g. *Haeb.* XXV, 1. Semis.
5. Sb. Haeb. Berlin. 93,32 g. *Haeb.* XXV, 8. Triens.
6. Sb. Haeb. Berlin. 80,00 g. *Haeb.* XXV, 12. Quadrans.
7. Sb. Haeb. Berlin. 56,37 g. *Haeb.* XXV 15. Sextans.

Tab. IV.

1. Sb. Haeb. Berlin. 285,12 g. *Haeb.* XXVII, 1. As.
2. Řím (býv. Mus. Kircheriano). 270,15 g. *Haeb.* XXXI, 1. As.
3. Berlín. 398,40 g. *Haeb.* XXXIV, 1. As.
4. Sb. Haeb. Berlin. 252,15 g. *Haeb.* XIX, 1. As.
5. Sb. Haeb. Berlin. 132,76 g. *Haeb.* II, 1. As semiliberní.
6. Berlín. 248 g. *Haeb.* X, 1. As liberní.
7. Sb. Haeb. Berlin. 130,5 g. *Haeb.* XVI, 5. Semis.
8. Londýn. 93,83 g. *Haeb.* XVII, 6. Triens.
9. Sb. Haeb. Berlin. 63,22 g. *Haeb.* XVIII, 1. Quadrans.
10. Mnichov. 48,82 g. *Haeb.* XVIII, 10. Sextans.
11. Kodaň. 20,80 g. *Haeb.* XVIII, 22. Uncia.

Tab. V.

1. Řím (býv. Mus. Kircheriano). 1106,60 g. *Haeb.* XLVI, 1. Decussis semiliberní.
2. Londýn. 7,063 g. *Grueber* 125, 30; tb. LXXIV 9. Didrachmon.
3. Londýn. 6,622 g. *Grueber* 126, 36; tb. LXXIV, 10. Didrachmon.
4. Londýn. 7,452 g. *Grueber* 121, 1; tb. LXXIV, 1. Didrachmon.
5. Londýn. 6,836 g. *Grueber* 124, 21; tb. LXXIV, 7. Didrachmon.
6. Londýn. 1,794 g. *Grueber* 127, 45; tb. LXXIV, 12. Sembella.
7. Londýn. 6,609 g. *Grueber* 128, 49; tb. LXXIV, 13. Didrachmon.
8. Londýn. 6,674 g. *Grueber* 129, 58; tb. LXXIV, 16. Didrachmon.
9. Londýn. 6,460 g. *Grueber* 130, 68; tb. LXXIV, 19. Didrachmon.
10. Londýn. 6,823 g. *Grueber* 131, 76; tb. LXXIV, 21. Statér, zlato.
11. Londýn, 6,635 g. *Grueber* 133, 82; tb. LXXIV, 23. Quadrigatus.

Měřítka všech vyobrazení tab. I až V 1 asi 1/2, tab. V 2 až 11 1/1.

DÍNÁRY A DIRHAMY V PŘEDISLÁMSKÉ ARABII

Vlastní Arabie, zahrnující oblasti Ĥiğázu, Tihámy a Nağdu, které sahají od Akabského zálivu na severu, až k pomezí Jemenu na jihu, tvoří jakýsi ostrov, oddělený na severovýchodě a jihovýchodě pásmem pouští od starých kulturních oblastí Mezopotamie, Palestiny, Syrie a Jemenu. Pásmo pouští bránilo prolínání vyšší kultury z těchto oblastí, jež spadaly v prvních stoletích našeho letopočtu do zájmové a kulturní sféry říše římské a později byzantské, která se v poříčí Eufratu střetávala s říší sásánovskou. Velká kultura jihoarabských obchodních států již v této době pomalu odumírala, poněvadž její hlavní zdroj bohatství, monopolní postavení v obchodu s luxusním zbožím se středomořskou oblastí, bylo podryto.¹⁾ Vpád ptolemájovského obchodního loďstva do Rudého moře a převedení hlavní obchodní cesty z jihu na egyptské pobřeží připravilo tyto státy o hlavní zdroj zisků a přivedlo je zvolna k hospodářskému úpadku, který se projevil zakrátko i úpadkem politickým.²⁾ Mohutná zavodňovací zařízení propadala zkáze, což znemožnilo v některých oblastech usedlý život a vrátilo část obyvatelstva opět kočovnému životu ve stepích.

Většinu obyvatelstva centrální Arabie tvořili beduini. Stáda velbloudů, ovcí a koz byla vlastně jediným majetkem³⁾ a zdrojem obživy těchto kmenů, mezi nimiž neustále propukaly boje o pastviny. Nepřetržitě putování ve stepích a na pokrajích pouští, tvrdý boj s přírodou a okolními kmeny nedovolily vytvořit kromě poesie jiné kulturní hodnoty. Obyvatelstvo usedlé, jemuž dostatek vody v nečetných oasách dovozoval pěstovat datlovou palmu, některé druhy zeleniny a obilí a zabývat se řemesly a obchodem, tvořilo menšinu.

Největším obchodním, kulturním i kultovním střediskem této oblasti byla Mekka, která v době rozkvětu jihoarabských států byla jedním z měst, kudy probíhala stará karavanní cesta z Jemenu do Syrie. Třebaže význam této obchodní cesty značně poklesl a ostatní města ztratila mnoho ze svého bývalého

¹⁾ J. W. Montgomery, *Arabia and the Bible*, Philadelphia 1934, str. 73 n.

²⁾ P. Hitti, *History of the Arabs*, London 1937, str. 59–60.

³⁾ Díván de Ṭarafa, ed. M. Seligsohn, Paris 1901, str. 105, verš č. 6: „Ten, kdo přišel o jmění, získá je u nás: obydlí, velbloudy i otroky.“

postavení, udržela si Mekka přece svoji posici v transitmím obchodu mezi Jemenem a Sýrií a také s Mezopotamskou oblastí.⁴⁾ Kromě toho toto město bohatlo i z každoročně konaných poutí, jichž se účastnily arabské kmeny z blízkých i vzdálených končin. Tyto pouti byly hojně navštěvovány nejen pro obřady konané u mecké svatyně, Ka'by, ale zvláště pro četné trhy, konané v době poutí v Mekce i blízkém okolí.⁵⁾

Můžeme téměř s jistotou soudit, že v těchto oblastech Hiğázu, Tihámy a Nağdu převládala naturální směna,⁶⁾ a že jen v takových střediscích obchodu, jako byla Mekka, se používalo k obchodním transakcím zlata a stříbra.⁷⁾ Pro beduinské kmeny byli platidlem velbloudi a ovce.⁸⁾ Avšak z následujícího vysvítá, že ani v oblasti centrální Arabie nebyly mince zcela neznámé.

Nejdůležitějším pramenem pro poznání dějin této oblasti v údobí předislámském, což jest doba mezi počátkem našeho letopočtu a vznikem islámu, již Arabové sami nazývají ġáhilíja,⁹⁾ t. j. doba barbarství, je staroarabská

⁴⁾ Ibn Hišám, *Das Leben Muhammad von Ibn Hišám bearbeitet*, ed. F. Wüstenfeld, Göttingen 1858–60, str. 424; G. W. Freytag, *Einleitung in das Studium der arabischen Sprache*, Bonn 1861, str. 276; S. Fränkel, *Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, str. 179.

⁵⁾ W. R. Smith, *Religion of the Semites*, London 1901, str. 461: „Commerce and religion were closely connected in all the Semitic lands the greatest and richest temples are almost found in cities which owed their importance to trade.“ Freytag, *Einleitung*, str. 278–9; Fränkel, *Fremdwörter*, str. 179; G. Jacob, *Altarabisches Beduinenleben*, Berlin 1897, str. 147.

⁶⁾ Dokladem pro to je sloveso bá'a, které arabští filologové řadí do skupiny addád. Podle definice arabských filologů jsou addád taková slova, jež v sobě spojují dva kontrární pojmy (*Enzyklopedie des Islam*, ed. Houtma, Leiden 1913–1936, dále EI, III, str. 137). Sloveso bá'a má současně význam kupovat i prodávat, což svědčí o tom, že tyto dva pojmy nebyly původně rozlišovány, poněvadž se jeden druh zboží směňoval za jiný druh zboží; Freytag, *Einleitung*, str. 80: u kmene ġadžíra, jenž náležel ke kmenům asadským, bylo užíváno slovesa šarā kupovat ve významu prodávat; Jacob, *Beduinenleben*, str. 147: za dobrý luk byly dány tři pláště, cestovní brašna a měch včelího medu. *Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien* (dále SBWA) VI, 1851, str. 415: datle směněny za dříví.

⁷⁾ Muḡammad vyplatil své první manželce ḡadíge věnem 12 a 1/2 úkíje (stříbra). Viz: Ibn Sa'd, *Kitáb at-Ṭabaqát* ed. Sachau, Leiden 1904, VIII, str. 13; Ibn ḡaldún, *Muḡaddima*, ed. Quatremère, Paris 1858, II, str. 58; A. Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Muhammad*, 2. vyd., Berlin 1869, III, str. 134n.

⁸⁾ Jacob, *Beduinenleben*, str. 147; Fränkel, *Fremdwörter*, str. 191; Ibn Duraid, *ġamhara*: „... a pravili: přihnali k ní její věno — a byly to dirhamy. Původně se to totiž dalo tak, že se sňatek uzavíral za velbloudy či ovce a kozy, které k ní [nevěstě] přihnali. Tohoto rčení se užívá však nadále, třebaže užívají dirhamů [k vyplacení věna]“; *Díwán de Ṭarafa*, ed. Seligsohn, str. 29, verš 42: „Vino není pro ně drahé ani za cenu březích velbloudic a mladých velbloudů s velkým hrbem“; T. Nöldke, *Delectus veterum carminum arabicorum*, Berlin 1890, str. 27, ř. 5: Abú Mihġan: „Za měch vína stanoví cenu tříletého velblouda...“

⁹⁾ I. Goldzieher, *Muḡammedanische Studien*, Halle 1899–1900, I, str. 219n.

poesie. Její význam jako zdroje poznatků pro historické studie si uvědomovali již arabští literáti v prvních stoletích islámu, jak to ostatně vystihuje Ibn Fáris¹⁰⁾ ve svém výroku:

„Arabská poesie je díwán [archiv] Arabů. V ní jsou uchovány genealogie kmenů a jejich slavné činy, z ní čerpáme poučení o tom, co je v jazyce [arabském] správné, a v ní nacházíme výklad pro ty řídké výroky z *Knihy Boží*¹¹⁾ a ḡadítu,¹²⁾ jež nám nejsou srozumitelné.“¹³⁾

Kromě básní samotných, ať již se zachovaly celé básně-ḡašidy, či jejich zlomky nebo jen jednotlivé verše, jsou nám nepostradatelným zdrojem zpráv o tomto údobí i výklady o okolnostech, za nichž tyto básně vznikly a o událostech, s nimiž byly spjaty, ať již se to týkalo osudu jednotlivců či celých kmenů. Zároveň s vyprávěním o významných událostech u jednotlivých kmenů (Aḡbár al-'Arab) a bitvách mezi nimi (Ajjám al-'Arab), které se těšily značné oblibě, byla i staroarabská poesie uchována z velké části jen ústní tradicí až do doby umajjovské.¹⁴⁾ Teprve na sklonku umajjovského chalífátu byly tyto verše pečlivě sbírány a zapisovány, ať již za účelem ryze filologickým z potřeby exegese ḡur'ánu, tak i z čistého zájmu o slavné činy předků nebo z důvodů literárně estetických. Deskriptivní charakter této poesie¹⁵⁾ a její naturalistické vyjádření obrazů zachycuje mnoho materiálu, ze kterého můžeme usuzovat o jednotlivých produktech materiální kultury.¹⁶⁾

Pramenná hodnota této staroarabské poesie nebyla dosud náležitě využita pro studium otázky peněžní směny v oblastech Hiğázu, Tihámy a Nağdu. Pro tyto končiny Arabie, odkud nemáme žádných zpráv o nálezech mincí, jsou právě zmínky o platidlech ve staroarabské poesii jedinečným pramenem. Můžeme soudit, že zmínky o dínárech a dirhamech u staroarabských básníků, které jsme se v této studii pokusili sebrat a kriticky zhodnotit, jsou jediným a nejstarším dokladem o výskytu mincí v této oblasti vůbec.

Nejstarší je pravděpodobně verš, jehož autorem je Murāḡkiš al-Akbar b. Auf b. Sa'd,¹⁷⁾ který žil na počátku VI. stol. n. l., z kmene Ḳais b. Ṭa'la-

¹⁰⁾ Ibn Fáris, filolog kúfské gramatické školy, zemřel r. 1004 n. l.; viz o něm C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur* (dále GAL), Leiden 1937–43, I, str. 130; EI, II, str. 400.

¹¹⁾ t. j. Ḳur'ánu.

¹²⁾ ḡadít jsou zprávy o činech a výrocích proroka Muḡammada a jeho druhů. Tyto jednotlivé zprávy byly horlivě sbírány od nejstarších dob islámu. Záhy se vytvořil samostatný vědní obor, věda ḡadítu (ʿilm al-ḡadít), z níž čerpalo islámské právo, viz EI, II, str. 200.

¹³⁾ Sujutí, *Kitáb al-muḡhír fí'ulúm al-luġa*, Ḳáhira 1282 H., II, str. 235.

¹⁴⁾ GAL, S I, str. 31–33.

¹⁵⁾ R. Růžička, *Duraid ben aš-Šimma*. *Rozpravy Č. Akademie věd a umění*, III, 61, Praha 1925, str. 10.

¹⁶⁾ Ch. J. Lyaill, *Ancient Arabian Poetry as a Source of historical Information*, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1914, str. 61 n.

¹⁷⁾ GAL, I, str. 51.

ba. Území, na kterém jeho kmen sídlil, se úzce přimykalo k Mezopotamii.¹⁸⁾ Básník sám je pokládán za jednoho z nejstarších arabských básníků. Z jeho tvorby se zachovaly jen zlomky, z nichž zvláště cenný pro naše úvahy je tento verš:¹⁹⁾

„an-našru miskun wa-l-wuġúhu danánírú wa aṭrafu-l-akuffi ‘anam“
(Závan [dechu] je [jako] mošus, obličej je [jako] dínáry a konečky prstů [jako červené plody] ‘anamu.)

Druhým básníkem, v jehož básnické mluvě se vyskytuje obdobné srovnání s dínárem, je Muḥriz b. al-Muka‘bir aḍ-Ḍabbí,²⁰⁾ který žil v době těsně před vystoupením proroka Muḥammada. V jeho ḳašidě čteme tento verš:²¹⁾

„Ka’anna danáníran‘alá ḳasimátihim wa in kána ḳad šaffa-l-wuġúhu liká‘ú“
(Ačkoliv jejich tváře pohubly při setkání [před bitvou], rovnali se svým půvabem dínárům.)

Svou první polovinou se citovaný verš shoduje s jiným veršem, jehož autorem je al-Mu‘addal al-Laití:²²⁾

„Ka’anna danáníran‘alá ḳasimátihim idá-l-mautu li abṭálin kaná ṭaḥásijá“²³⁾
(Jako by se svým půvabem rovnali dínárům, byli bojovníci, když měli pít svou smrt.)

Stejné přirovnání nacházíme ve verši, jehož autorem je Rabí‘a b. Muḳaddam,²⁴⁾ který žil na sklonku VI. stol. n. l. a jehož kmen obýval území v okolí Mekky:²⁵⁾

„Šidí‘alá-l-asabi Umma Sajjári faḳad ruzítí fárísa ka-d-dínáří“.

¹⁸⁾ EI, I, 628; jejich území se rozkládalo v Jamámě a Baḥrainu, odtud pronikal i na sever do nynějšího Dijárbakru.

¹⁹⁾ Mufaḍḍalíyát- An anthology of ancient Arabic Odes compleid by al-Mufaḍḍal son of Muḥammad according to the recension and with the Commentary of Abú Muḥammad al-Qásim b. Muḥammad al-Anbáří, ed. Ch. J. Lyall, I–III, Oxford 1913–1924 (dále Mufaḍḍalíyát), I, str. 486, II, str. 181; al-Anṣáří, Lisán al-‘Arab, Ḳáhira 1299–1306 H. (dále LA), VII, str. 61; Abú-l-Faraġ al-Iṣfahání, Kitáb al-aġání, Ḳáhira 1905 (dále Aġ), X, str. 128 n.; Ibn Kutáiba, Kitáb aš-šá‘ir wa-š-šu‘ará’ ed. M. J. de Goeje, Liber de poesiiis et poetarum, Leyden 1904, str. 13, 105; neudává autora tohoto verše.

²⁰⁾ Není vyloučeno, že se Muḥriz b. al-Muka‘bir aḍ-Ḍabbí nestal na sklonku svého života muslimem, o jeho životě není mnoho známo, kromě Mufaḍḍalíyát, II, str. 195; Aġ XV, str. 77.

²¹⁾ Mufaḍḍalíyát, I, str. 183, II, str. 197; Ḥamasae carmina cum Tebrisii scholiis integris edita. G. W. Freytag, Bonn 1828–51 (dále Ḥamása), I, str. 460; Ch. J. Lyall, Translations of ancient arabian Poetry chiefly preislamic, London 1885, str. 3; The Kámil of el-Mubarrad, ed. W. Wright, Leipzig 1864, str. 48; Ibn Duraid, Kitáb al-ištiḳák, ed. F. Wüstenfeld: Ibn Doreid’s geneal.-ethymologisches Handbuch, Göttingen 1954, str. 29, 233; neudává autora tohoto verše.

²²⁾ O autoru tohoto verše není nic bližšího známo.

²³⁾ Ḥamása, I, str. 768, II, str. 643.

²⁴⁾ Aġ, XIV, str. 125, Růžička, Duraid, str. 138 n.

²⁵⁾ EI, II, str. 1094.

(Utáhni mi obvaz matko Sajjárova, osud tě připraví o jezdcе krásného jako dínár.)²⁶⁾

Všechny citované verše se omezují na pouhé srovnání půvabné tváře s dínárem, tak jako je tvář s oblibou přirovnávána s úplňkem. Je otázka, zda tento básnický obraz nebyl přejímán od básníka nejstaršího, poněvadž otázka původnosti a básnických představ nebyla vždy arabskými básníky dodržována. Srovnání s dínárem se vyskytuje často i v době pozdější, jak o tom svědčí výrok Ibn Suraiġe,²⁷⁾ který přirovnává Marwánovce²⁸⁾ ve vyšívaných šatech k harḳalíjským dínárům.²⁹⁾ Podobně i v básni, přednášené abbásovskému chalífovi Ma‘múnovi,³⁰⁾ jsou dívky srovnávány s krásou dínárů:³¹⁾

„zibá‘u ka-d-danánírú miláḥun fi-l-maḳáširi“.

(V komnatách gazely [t. j. dívky] krásné jako dínáry.)

Se jménem dirhamu se po prvé setkáváme ve verši z ḳasídy, jejímž autorem je ‘Antara b. Šaddád b. ‘Amr z kmene ‘Abs:³²⁾

„Ḥádat ‘alaihá kullu‘ainin tarratin fa tarakna kulla ḥadíḳatin ka-d-dirham“.³³⁾
(Spadají tam všechny mraky bohaté vodou, a zanechávají každé místo, porostlé vegetací [třpytící] se jako dirham.)

I tento verš uvádí stříbrnou minci pouze ve srovnání s deštěm orosenými stromy. Je však nutno vzít v úvahu, že kmen ‘Abs, k němuž ‘Antara náležel, měl svá území ve Wádí ar-Rumma,³⁴⁾ jež protínalo Naġd od Medíny na východ a táhlo se až k území, kde vládla arabská dynastie Laḥmovců. Laḥmovské království bylo vasalským státem sásánovské Persie. Sásánovci si je vydržovali jako nárazníkový stát proti expansi útočných beduinů do svých oblastí.

²⁶⁾ Aġ XIV, str. 126.

²⁷⁾ EI, II, str. 447: Ibn Suraiġ, hudebník a zpěvák tureckého původu, žil v Mekce a v Medíně za Umajjovců. Zemřel mezi lety 105–124 H., t. j. 724–743 n. l.

²⁸⁾ t. j. rodina umajjovského chalífy Marwána b. al-Ḥakama, který vládl v r. 64 H. (683 n. l.).

²⁹⁾ Aġ, I, str. 120; danánírú harḳalíjatu — to jest dínáry, ražené Herakliem (Harḳal b. Justínús), za jehož vlády dobyli Arabové Syrii, Palestinu a část Egypta. Možná, že měl Ibn Suraiġ na mysli Herakleiovy solidy typu Wroth, BMC, Imperial Byzantine coins, London 1908, I, tab. XXIII, č. 9–12. O harḳalíjských dínárech se zmiňují i jiní arabští autoři: Mas‘údí, Murúġ ad-dahab, ed. C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille, Paris 1861 až 1877, II, str. 333; Baláḍ úrí, Kitáb futúḥ al-buldán, ed. M. J. de Goeje, Liber expugnationis regionum auctore... al-Beládsorí..., Leyden, 1886, str. 240, 467.

³⁰⁾ Ma‘mún abú-l-‘Abbás ‘Abdalláh b. Hárún, abbásovský chalífa, který vládl v letech 198–218 H. (813–833 n. l.).

³¹⁾ Aġ XIX, str. 138–139: Autor verše není uveden.

³²⁾ Žil na konci VI. stol. n. l., asi dvě generace před vystoupením proroka Muḥammada. EI, I, str. 378–9; GAL, I, str. 22.

³³⁾ W. Ahlwardt, The Diwans of the six ancient Arabic poets, London 1870, str. 45, verš 21; T. Nölkeke, Fünf Mo‘allaqat, übersetzt und erklärt, SBWA, CXLII, 1900, str. 17, verš 16.

³⁴⁾ Sídliště kmene ‘Abs se rozkládala ve střední části Wádí ar-Rumma při cestě z Bašry do Mekky, EI, I, str. 77.

V Híře, královském sídle Laḥmovců, byly sásánovské dirhamy běžným platidlem.³⁵⁾ V druhé polovině VI. stol. n. l., kdy asi 'Antarova báseň vznikla, docházelo mezi laḥmovským dvorem a kmenem 'Abs k hojným stykům, které měly posílit moc hírského panovníka a tím i Sásánovců u beduinských kmenů v centrální Arabii. Prostřednictvím Laḥmovců pronikla znalost sásánovských 'dirhamů i ke kmeni 'Abs.

Jedinou zmínkou ve staroarabské poesii, kde je dirham kladen v souvislost s koupí, je verš:

„min ḥamrin dí naṭfin aḡannu munatṭaḳin wáfi bihá li daráḥimi-l-asḡadí“³⁶⁾
([Obchodník], mluvící nosovým přízvukem přináší k nám husté víno za dirhamy asḡadí.)³⁷⁾

Jeho autorem je Aswad b. Ja'fur an-Naḥšalí ad-Dárimí at-Tamímí,³⁸⁾ který žil na sklonku VI. stol. n. l. na dvoře posledního laḥmovského panovníka v Híře, Nu'mána b. Mundir Abú Ḳábúse.³⁹⁾

U beduinských kmenů v centrální Arabii nebyly mince běžným platidlem. Soubor materiálu, který jsme zde ukázali, přináší sice poznání, že někteří předislámští básníci znali mince, avšak sporné již je, jak dalece byli obeznámeni s jejich funkcí jako prostředku směny; přitom je nutno mít na zřeteli, že vždy jde o básníky, náležející ke kmenům, jejichž území těsně sousedila s kulturními oblastmi, kde byly mince běžným platidlem. Pokud mince na území beduinských kmenů pronikaly, byly zde patrně oceňovány pouze jako kus drahého kovu.

Dokazují to také arabští historikové, kteří se zmiňují o mincích v době před islámem a uvádějí, že Arabové tenkrát znali mince rúmské, kisráwíjské a ḥimjárské,⁴⁰⁾ zároveň však poznamenávají, že se jich užívalo jako váženého kovu.⁴¹⁾ Pojmy dínár a dirham označovaly zároveň kromě svého primárního

³⁵⁾ Hitti, str. 81–84; EI, I, str. 1030, III, str. 12.

³⁶⁾ Mufaḍḍalíyát, I, str. 846, II, 162; LA IV, str. 189; G. W. Lane, Arabic English Lexicon, London 1863–93, I, str. 1307 c.

³⁷⁾ Tento termín je vysvětlován v LA IV, str. 189 následovně: Dirhamy isḡadí nebo asḡadí byly dirhamy s obrazem perských králů (Kisrá = Chosrou), jimiž se obyvatelstvo jejich říše klanělo, a při spatření jejich obrazu sklánělo hlavu. Jiný autor, jak je v LA uvedeno, vykládá tento výraz tak, že Isḡád byli křesťané a židé, poddaní Chosrouovi, kteří v těchto dirhamech platili daně. Poslední výklad uvádí, že jsou to peníze, jimiž se platily daně. V každém případě přesný význam tohoto slova nebyl znám ani arabským filologům v prvních stoletích islámu, kdy se nabývali sbíráním předislámské poesie.

³⁸⁾ Mufaḍḍalíyát, II, str. 161; Aḡ XI, str. 134–49.

³⁹⁾ an-Nu'mán b. al-Mundir Abú Ḳábús, poslední laḥmovský král v Híře. Vládl asi v letech 580–602 n. l., EI, III, str. 1030.

⁴⁰⁾ Baládúrí, Futúḥ, str. 467, 240, t. j. mince byzantské, sásánovské a jemenské ražby (o nich viz F. G. Hill, Catalogue of the Greek coins of Arabia, Mesopotamia and Persia, London 1922, str. XLV n. a 44n.).

⁴¹⁾ Baládúrí, Futúḥ, str. 467: „V době ḡáhilije měli Ḳurajšovci (v Mekce) váhové jednotky, a vážili stříbro váhovou jednotkou, která se nazývala dirham, a zlato vážili váhovou

významu určitých nominálů i určité váhové jednotky pro zlato a stříbro. Také výrok, s nímž se setkáváme v díle Ibn Duraida,⁴²⁾ „navázil jeho cenu“, ukazuje jasně na to, že mince, pokud byly k obchodním transakcím užívány, byly hodnoceny pouze vahou svého kovu.

Avšak i tento způsob směny byl běžný jen u městského obyvatelstva, u ostatních kmenů zůstal ještě v době islámu hlavním platidlem velbloud. Jak probíhal v prvních dobách islámu přechod od naturální směny ke směně peněžní, jest třeba objasnit ve zvláštní studii.

jednotkou, která se jmenovala dínár. Každých deset váhových jednotek stříbra se rovnalo sedmi jednotkám zlata. A měli váhovou jednotku – obilné zrno – a to byla jedna šedesátina váhy dirhamu, a měli úkǵji o váze čtyřiceti dirhamů a nižší o váze dvaceti dirhamů a dále měli nawát, a to byla váha pěti dirhamů. Pomocí těchto váhových jednotek spolu obchodovali váženým kovem (tibr) ...“; Al-Maḡrízí, Kitáb šudúr al-ukúd fi díkr an-nuḡúd, Historia monetarum arabicarum, ed. G. O. Tychsen, Rostock 1797, str. 4–5: „... a dínáry byly dínáry podle své váhy a to byl vážený kov (tibr) a dirhamy se nazývaly dirhamy vzhledem ke své váze, a byl to pouhý vážený kov. Každých deset dirhamů se rovnalo šesti mitḡálům a mitḡál vážil dvaadvacet kíráṭů bez jedné ḥabby ...“

⁴²⁾ wazana ṭamanahu: Ibn Duraid, K. al-iṣṭíḡák, str. 86; Baládúrí, Futúḥ, str. 467, viz pozn. č. 41; str. 466: „... Do Mekky přicházely v době ḡáhilije harḡalíjské dínáry a fárské (perské) dirhamy baḡlíjské. A oni s nimi jinak neobchodovali, než jako s váženým kovem (tibr)“; rovněž tak Ḳur'án, súra III, verš 68: „Jsou někteří mezi těmi, kdož obdrželi Knihu, jimž svěříš-li ḡintár, vrátí ti jej a jsou mezi nimi někteří, jimž svěříš-li dínár, nevrátí ti ničeho, leda že bys nad nimi úporně stál.“ (Korán, překlad A. Nykla, Praha 1938.) Zde jistě míněn dínár jako váhová jednotka, oproti druhé váhové jednotce, ḡintáru (10.000 dínárů, asi 42½ kg), nikoliv dínár jakožto mince.

CHEBSKÉ MINCOVNICTVÍ V DOBĚ GROŠOVÉ (1305—1520)

Chebské mincovnictví doby grošové jest časově ohraničeno vznikem slavného pražského groše, pronikajícího přes chebské území postupně na západ, a posledními léty českého státu před nastolením Habsburků v Čechách. Studium činnosti chebské městské mincovny v tomto dlouhém období je značně ztíženo téměř naprostým nedostatkem použitelných nálezů mincí, těchto nejdůležitějších pramenů numismatického poznání. Poznatky můžeme čerpat jen z několika listin a jiných písemných zpráv, jejichž obsah lze porovnávat se zachovaným, nepříliš bohatým mincovním materiálem. Tím získáme zajímavý obraz o mincování malé městské obce nad Ohří v době feudalismu, jediného říšského města v rámci středověkého českého státu.*)

1. Počátky doby grošové a první městské ražby (1305 až asi 1378)

Málo let po smrti krále Václava III. nastoupil na český trůn syn německého císaře, Jan z rodu hrabat Lucemburských, jenž byl, pokud šlo o získání Chebska pro českou korunu, důsledným nástupcem posledních Přemyslovců. Za vydatnou pomoc při volbě za německého krále musil Ludvík Bavor již dne 20. X. 1314¹⁾ a znovu 4. XII. téhož roku²⁾ slíbit Janu Lucemburskému zastavení Chebska, což oznámil pak nový německý panovník písemně radě a obci

*) O chebském mincovnictví v 12. a 13. století pojednal jsem ve XX. ročníku (1951) Numismatického časopisu, kde je uvedena dosavadní numismatická literatura. Sádrové odlitky mincí z druhého, zde vylíčeného údobí chebského mincování, doby grošové, poskytoly mně s nevšední ochotou veřejné sbírky v Praze, Chebu, Vídní a Berlíně, jakož i sběratelé L. Kňourek, J. Pěček, † Tittel a † Rzach. Jím všem patří můj upřímný dík za tuto cennou pomoc.

¹⁾ J. Emler, Reg. Boh. III, str. 90, č. 227; J. Fr. Boehmer, Regesta imperii inde ab anno MCCCXIV usque ad annum MCCCXLVII (Regesta Ludovici), Frankfurt 1839, s dodatkem Additamentum tertium ad regesta imperii, Inšpruk 1865; viz add. III, str. 414. Bližší u J. Šusty, Dvě knihy českých dějin II, str. 195; 203; 226; 266.

²⁾ Emler, Reg. Boh. III, č. 232; H. Jireček, Cod. jur. Boh., Praha 1874, II, 1, str. 31.

malého říšského města nad Ohří dne 26. VIII. 1315.³⁾ Uskutečnění zástavního slibu stalo se však až za několik let; po vítězné bitvě u Mühldorfu, ve které Jan Lucemburský hrál důležitou ne-li rozhodující úlohu, měl se Ludvík Bavor k zaplacení ceny za svou volbu a dal konečně dne 4. X. 1322 Chebsko s městem Chebem českému králi do zástavy.⁴⁾ Cheb zůstal ovšem i po roce 1322 svobodným říšským městem, jež nebylo v době předhusitské zcela začleněno do zemí koruny České ani politicky,⁵⁾ tím méně pak hospodářsky, takže nepodléhalo českému podkomoří po stránce finanční ani kutnohorskému mincmistru po stránce mincovní.⁶⁾

Chebští udržovali během 14. a 15. století čilé styky politické, kulturní a náboženské s četnými městy Čech i německé říše, se sousedními knížaty a biskupy, s panovníky a papeži. Nejčilejší byly přirozeně styky obchodní, jež spojily Chebsko s jinými středisky kupeckého ruchu, s Plzní, Prahou, Jihlavou a Brnem v království Českém, s Norimberkem, Bamberkem, Frankfurtem, Augšpurkem a Řeznem v říši.⁷⁾ Zvláště těsné bylo spojení s blízkým, bohatým Norimberkem. Podle písemných norimberských pramenů patřilo Chebsko kolem r. 1300 stále ještě k norimberskému kraji;⁸⁾ vliv Norimberka na chebské soudnictví je nesporný;⁹⁾ mezi oběma městy byla r. 1303 uzavřena dohoda o vzájemném zachování dosavadních cel;¹⁰⁾ roku 1305 byli Chebští osvobozeni od placení cla v Norimberku a r. 1326 dostali pak Norimberští obchodníci výsady v Chebu;¹¹⁾ platby a úroky z nemovitostí v Chebu šly ještě v šedesátých letech 14. století většinou do Norimberka.¹²⁾ Obchodní cesta Norimberk—Praha, která vedla přes Cheb, byla zvláště privilegována a zatlačila — alespoň za života Karla IV. — ostatní obchodní cesty zcela do pozadí.¹³⁾

Není proto divu, že Cheb, tehdy město bez mincovny a mincovního prá-

³⁾ Emler, Reg. Boh. III, č. 275; Boehmer, l. c., str. 151.

⁴⁾ „...fur czechen tusent march silbers, drei pfunt haller fur iedi march zu reiten, und auch fur zehen tusent march...“; Emler, Reg. Boh. III, č. 804; Boehmer, l. c., str. 23, č. 476.

⁵⁾ Ještě r. 1389 a opět r. 1437 zasedal v Chebu říšský sněm německé říše.

⁶⁾ V listině z 23. X. 1322 prohlásil Jan: „... wir wellen auch, daz di vorenantent burger von Eger mit cheinem chamerer von Behem schullen ze schaffen haben, sunder mit vns vnd mit vnserm hauptman oder richter, den wir in geben...“; originál v chebském městském archivu, podle K. Siegl, D. Egerland z. Zt. s. Verpfändung, Cheb 1922, str. 12.

⁷⁾ Již r. 1260 byly chebské mince známy v Řezně, viz NČČsl XX, 1951, str. 57. O obchodních stycích Fr. Graus, Český obchod se sukнем, Praha 1950, str. 32; 34; 74.

⁸⁾ „... Ez gehoret auch ze Nuremberg daz Egerlant. Daz hat der Kuenich von Behaim“; Gradl, MVGDB 24, str. 25–26, podle norimberského „Salbüchlein“.

⁹⁾ Siegl, MVGDB 39, str. 232–233.

¹⁰⁾ Emler, Reg. Boh. II, č. 1952; H. Sturm, D. Archiv d. St. Eger, Cheb 1936, str. 109, č. 3 a vyobr. č. 3.

¹¹⁾ Emler, Reg. Boh. III, č. 1244; Graus, Český obchod se sukнем, str. 35.

¹²⁾ H. Sturm, l. c., str. 13.

¹³⁾ Podle Grause, l. c., str. 35.

va, byl ve zmíněném období zcela ovládnán rozvětveným peněžnictvím Norimberka, který strhl na sebe primát ve frankém mincovnictví. Od r. 1324 razila norimberská mincovna „hallské denáry“, haléře, jež převládaly spolu s podobnými ražbami ulmskými, frankfurtskými, špýrskými a jinými v peněžním styku středního Německa, Francka i Chebska.¹⁴⁾ Zprávy o oběživu na Chebsku v první polovině 14. století sestavil jsem v připojené *tabulce č. 1*. Písemné prameny uvádějí převážně haléře, „haller“, jež byly počítány z počátku ještě na staré talenty po 240 penízích, později na početní libry (funt) po 60 haléřích.¹⁵⁾ Kdežto před rokem 1300 a později opět po roce 1349 čteme o „chebských“ haléřích, neznáme v letech 1300–1349 žádnou zmínku o chebské měštské měně, neboť dřívější královská mincovna v Chebu byla r. 1300 přenesena do Kutné Hory a město nemělo v první polovině 14. století vlastní právo mincovní.

Tou dobou nalézáme již ojedinělé platby v nové stříbrné minci české, v pražských groších; je ovšem charakteristické, že jde vždy o větší částky, kdežto menší platby jsou udávány v obvyklých haléřích. Pražské groše, ačkoliv je bylo možno dobře převádět na libry haléřů (1 groš = 12 haléřů, 5 grošů = 60 haléřů = 1 libra nebo funt), fungovaly v Chebu v první polovině 14. stol. zřejmě jen jako platidlo velkoobchodní, mezinárodní, kdežto v denním životě města a kraje bylo lidem používáno při koupi a prodeji, pro půjčky, úrok, daně a darování stále mince drobné — německé měny hallských denárů, haléřů. Tyto drobné jihoněmecké ražby byly prostřednictvím obchodního styku také v Čechách známy: již nález pražských grošů v Běstovicích (u Chocně), které byly podle Smolíka zakopány „záhy po r. 1310“, obsahoval kromě pěti parvů Václava II. též jeden švábský haléř.¹⁶⁾ V Praze žilo ostatně po roce 1300 několik zámožných chebských obchodníků,¹⁷⁾ kteří při obchodních transakcích jistě používali též mincí haléřových.

Karel IV. povolil městu Chebu po téměř padesátileté přestávce opět vlastní mincovnu. Vhodná příležitost k tomu byla dána tím, že král během sporu s městem Norimberkem odňal Norimberku za trest říšskou mincovnu¹⁸⁾ a přenesl ji dne 10. I. 1349 se vším příslušenstvím a právy do blízkého Chebu.¹⁹⁾ I když

¹⁴⁾ Dozor nad říšskými mincovnami v Norimberku, Ulmu, Hallu a Frankfurtu měl ve 14. stol. nejvyšší říšský mincmistr v Norimberku. Úřad tento byl v letech 1339–1396 v rukou členů rodiny Grossů; E. Scholler, Der Reichsstadt Nürnberg Münz- u. Geldwesen, Norimberk 1916, str. 46–47.

¹⁵⁾ K. Siegl, Festschrift VGDB, Praha 1902, str. 149; týž, D. Salbuch d. Egerer Klarissinnen v. J. 1476, Praha 1905, str. 50 [1348]. Že libra byla pouze jednotkou početní vidíme na příklad z toho, že r. 1459 bylo na jednu libru (nebo i kopu) grošů počítáno 60 grošů; Siegl, MVGDB 42, str. 205.

¹⁶⁾ J. Smolík, Pam. Arch. XII, str. 257.

¹⁷⁾ K. Siegl, MVGDB 39, str. 232.

¹⁸⁾ „... die hallermuncz, di vormald doselbs czu Nurnberg gewesen ist...“; Siegl, Festschrift, str. 129–130.

¹⁹⁾ „... daz si di selbe muncz haben, slahen vnd wirken sullen mit allem dem Rechte, eren vnd wirlden, als si zu Nurnberg formals gewesen ist...“; viz Siegl, l. c., str. 130.

pak v Norimberku stará mincovna začala opět velmi brzy pracovati,²⁰⁾ měl již Cheb v konkurenčním boji s ostatními středisky obchodu výhodu, jež správně používána mohla městu zaručit značné zisky. Z výtěžku nové chebské mincovny měla být odváděna obvyklá část — nesporně polovina²¹⁾ — králi, který však podle uvedené listiny postoupil svůj podíl z prvních čtyř roků mincování Jindřichovi, fojtu z Weidy. Vzhledem k pozdějšímu vývoji není bez zajímavosti, že Karel IV. vystupuje při udělení mincovního práva Chebu jako král římský, jenž z trestu odnímá jednomu říšskému městu ražbu říšských mincí, haléřů, a přenáší ji na jiné město říše.²²⁾ Uvidíme později jak Karlův syn Zikmund postupuje jinak (viz str. 88).

Zdá se, že brzy po obdržení mincovního práva zahájila nová chebská mincovna svou činnost. Dílny nalézaly se v zadní části staré radnice na východní straně náměstí v Chebu, v domě č. 1a, který stál již v době velikého požáru r. 1270.²³⁾ Pravděpodobně byly — i když snad jen v omezeném rozsahu — raženy haléře po způsobu současných říšských haléřů s rukou na líci a křížkem na rubu. V písemných pramenech těchto let nalézáme totiž chebské haléře označeny jako „haléře městské měny“.²⁴⁾ Bohužel není možno dosud zjistit, které haléře byly raženy v Chebu po roce 1349. Od let čtyřicátých 14. století byly totiž raženy haléře téhož typu v četných říšských mincovnách, v Augšpurku, Norimberku, Hallu, Ulmu, Amberku a v jiných jihoněmeckých městech. Všechny tyto haléře měly být raženy na zrno a stříž haléřů norimberských a švábských,²⁵⁾ takže lze mluvit v jihozápadních krajích říše o méně haléřové. Haléře jednotlivých měst měly sice rozličné značky,²⁶⁾ na příklad hvězdičky a tečky,

²⁰⁾ Podle F. Friedensburga, Münzkunde u. Geldgesch. d. Einzelst., Mnichov 1926, str. 19–20, obdrželo město Norimberk právo mincovní až opět r. 1376. To je zřejmě omyl, neboť mincovna byla městu velmi brzy vrácena. Již listinou z 30. XII. 1349 povolil Karel IV. falckraběti Ruprechtovi I., „daz er eigne Haller munze in seiner stat ze Amberg gleichwie als die von Nürnberg new Haller Munze vnd auf den selben slak haben vnd slahen muge...“; Buchena u, MBNG 38/39 1920/21, str. 14. S tím také souhlasí, že norimberský magistrát měl již začátkem let padesátých (1347–56) opět všeobecný dozor nad mincovnou; Scholler, l. c., str. 39–40.

²¹⁾ Ve všech listinách o norimberské mincovně je vyhrazena polovina zisku královské komoře: r. 1339 (Scholler, l. c., str. 43), r. 1396 (l. c., str. 48), 1419 (l. c., str. 53), 1422 (l. c., str. 77–78), 1425 (l. c., str. 55–56).

²²⁾ V listině čteme: „...vnrecht vnd missetat, die... an vns vnd dem heiligen Romischen Reiche geschehen ist... mit vnsir kunglichen gewalt... vns vnd dem Reich... den nucz, der vns vnd dem Reiche...“; listina byla vydána v Erfurtu. Siegl, l. c., str. 129.

²³⁾ Siegl, l. c., str. 146. Podle Pröckla, Gesch. d. St. Eger u. d. Egerlande, existovala radnice již r. 1149.

²⁴⁾ „haller werung der Stat“, „haller der Stat werunge“, v chebské sbírce městských zákonů, založené r. 1352, str. 23, a v četných listinách chebského archivu, uvedených u Siegla, Festschrift, str. 136–137, pozn. 1.

²⁵⁾ Tento předpis nacházíme ve všech privilegiích, jimiž se uděluje právo ražby haléřů.

²⁶⁾ Sulzbašský mincovní řád z r. 1356 pro říšskou minci v Norimberku předepisuje značku („Unterzeichen“) pro norimberské haléře; Buchena u, MBNG XLIII, 1925, str. 168–9.

trojúhelníčky, obdélníčky a pod., ale tyto značky nemohly být dosud s určitostí připsány jednotlivým mincovnám,²⁷⁾ i když na příklad víme, že významná mincovna norimberská razila veliká množství těchto haléřů a po mnoho desetiletí. Tím méně lze dnes určit haléře menší mincovny, jakou byla chebská; nezbyvá než pečlivě sledovat všechny nálezy mincí, hlavně ze západních Čech a z nejbližších krajů Bavorska a Frank.

Zprávy o chebském oběživu po r. 1349 sestavil jsem v *tabulce č. 2*. Haléře byly jako dříve počítány na libry (funty), někdy na dlouhé šilinky (po 30 kusech); jen jednou čteme výraz „15 šilinků krátké měny“.²⁸⁾ Zjistil jsem zatím pouze dvě zprávy o pražských groších: jednu ve známém chebském školním řádu,²⁹⁾ druhou ve sbírce městských zákonů z r. 1352, podle které se groš rovnal 16 (chebským) haléřům.³⁰⁾ Tehdy, to jest krátce po první české mincovní reformě Karlově,³¹⁾ se rovnal dukát 13 grošům (= 208 chebským haléřům), obsahujícím asi 40–43 g stříbra. Jeden (chebský) haléř obsahoval tudíž asi 0,188 až 0,207 g stříbra; podle o něco mladšího Sulzbašského mincovního řádu³²⁾ měl se ovšem haléř rovnati 0,212 g stříbra. Vzácnost pražských grošů v chebských listinných pramenech ovšem může také souviseti s ražbou vlastních chebských haléřů. Zdá se totiž, že v Chebu obíhalo v tomto období dost mincí domácích, takže město nebylo odkázáno na cizí oběživo a příliv grošů ze sousedních Čech; i když groše nezmizely samozřejmě úplně z oběhu, ustupují — alespoň v „Salbuchu“ chebských jeptišek sv. Kláry — do pozadí oproti hojně používané méně haléřové.

O něco později, r. 1366, byla v obchodním styku norimberském stanovena cena dukátu jednou (početní) librou haléřů, t. j. 240 haléři.³³⁾ Z českého mincovnictví víme, že tou dobou se dukát rovnal již asi 15 grošům³⁴⁾ čili asi 40 až

²⁷⁾ Na příklad haléře s hvězdičkou na ruce nebo v rohu křížku pocházejí asi z jednoho ze čtyř měst: Augšpurk, Norimberk, Ulm nebo Hall; Buchena u, MBNG 38/39, 1920/21, str. 2; haléře s tečkou pocházejí snad z Norimberka, t. j., MBNG XLIII, 1925, str. 168–9.

²⁸⁾ „15 Schillinge Haller der kurzen Währung“, Siegl, Salbuch, str. 53 (1351). Výraz „krátké měny“ vztahujeme na slovo „schillinge“, takže jsou pravděpodobně míněny krátké šilinky po 12 haléřích, které jsem ovšem v Chebu v oné době dosud jinde nezjistil. Vztahuje-li se však „krátké měny“ na slovo „haléře“, pak by šlo o nové haléře, ražené po r. 1349.

²⁹⁾ „...Item das Lon das der Schulmeister sol nemen, alle quatempere von iedem schuler ij gs p (t. j. „2 grosse phennyng“ = groše); H. Sturm, D. Archiv d. St. Eger, vyobr. č. 23.

³⁰⁾ „...einen behemischen grozen pfennich oder sehczehen haller...“, Siegl, Festschr., str. 149.

³¹⁾ Viz „Česká drobná mince doby předhusitské a husitské“, Praha 1953, str. 77 sl. a předtím Num. listy IV, 1949, str. 80 n.

³²⁾ Z 20. I. 1356; dle něho mělo být raženo 376 haléřů z hallské hřivny (238,5 g) o rylosti 5¹/₃ lotu (0,333).

³³⁾ Scholler, l. c., str. 60.

³⁴⁾ Česká drobná mince, str. 86; Num. listy VIII, 1953, str. 89.

³⁵⁾ Podle Schollera, l. c., str. 116, na 0,123 g.

43 g stříbra, takže norimberský haléř tehdy obsahoval jen 0,167—0,179 g stříbra. Mezi rokem 1369 a 1375 bylo zrno říšských haléřů v Norimberku opět sníženo.³⁶⁾ Od r. 1376 razil tam říšský mincmistr nové haléře „se zvláštní značkou“, jež měly theoreticky obsahovat 0,147 g stříbra,³⁶⁾ což ovšem nebylo dodržováno. Také těchto haléřů mělo se rovnati 240 kusů (t. j. 20 krátkých šilinků po 12 haléřích aneb 8 dlouhých šilinků po 30 kusech) jednomu dukátu. Dukát platil tehdy již 16,8—17 grošů,³⁷⁾ takže na pražský groš bylo počítáno asi 14 norimberských haléřů.³⁸⁾ Nesporně podléhaly také chebské haléře témuž zhoršení jak jiné haléře francké; následky tohoto měnového úpadku nepocítovali ani tak feudálové a zámožné měšťanstvo, jako chudší složky obyvatelstva.³⁹⁾

Nález mincí v Praze II (Na Slovanech) obsahoval brakteátový haléř, dosud přidělený městu Eimbecku, do Slezska nebo i do Švédska. Není ovšem ani vyloučeno, že může jíti o ražbu chebskou,⁴⁰⁾ jejíž vznik bychom pak měli hledat někdy v šedesátých nebo sedmdesátých letech 14. století:

1. Brakteátový haléř.

L.: V širokém kruhu gotické písmeno E.
14 mm, 0,175 g. Nohejlová-Prátová, Num. sborník I, 1953, str. 58, tab. III, č. 14.

2. Chebské feniky

Zvláštní skupinu činí zřejmě chebské feniky, o jejichž časovém zařazení není dosud úplně jistoty. Mají tvar odlišný od obvyklých dvoustranných ražeb: jsou raženy ještě na způsob brakteátů, t. j. jednostranně, z tenkých střížků a s průřezem brakteátovitým. Známe dva druhy, starší s obrazem orlice, mladší s půleným městským znakem. Časové zařazení mladšího typu do doby předhusitské je celkem jasné, avšak u staršího typu jsme na pochybách.

Dokud nebyly známy chebské ražby z 12. a 13. století,⁴¹⁾ byly tyto brakteátové feniky považovány za nejstarší mince chebské a datovány na konec 13. století. Podle orlice mohou totiž býti vydány po roce 1275, kdy Chebsko bylo

³⁶⁾ Scholler, l. c., str. 65—66, 118; haléře byly raženy „mit einem besondern zeichen, das man sie vol derkenne vor andern hallern“. Také württenberské haléře z r. 1374 měly totéž zrno; Buchenau, MBNG XLII, 1924, str. 26—27.

³⁷⁾ Česká drobná mince, str. 86.

³⁸⁾ Česká drobná mince, str. 138.

³⁹⁾ K tomu viz Num. listy VI, 1951, str. 48.

⁴⁰⁾ O nálezu mincí v Praze II, Na Slovanech, a o haléři s písmenem E viz Em. Nohejlová-Prátová, Num. Sb. I, 1953, str. 58 a 64, kde je též uvedena příslušná literatura o těchto ražbách. Minci tuto uvádím zde proto, aby bylo možno sledovat, zdali se vyskytne ještě v jiných nálezech, z nichž by se dalo soudit na chebský původ.

⁴¹⁾ Viz o nich bližší v NČČsl. XX, 1951, str. 51—71.

po krátké české vládě vráceno německé říši. Terminus ante quem pro jejich ražbu nutno pak hledati přibližně ke konci 14. století, kdy byly vydávány chebské ražby s mladším znakem města, půl orlicí nad mřížemi na pokos postavenými. V těchto zhruba 120 letech razily se v Chebu zprvu (asi 1275—1291) bavorsko-francké feniky, potom (asi 1291—1300) snad střední brakteáty a po téměř padesátileté přestávce od poloviny 14. stol. hallské denáry. Zdá se proto, že lze chebské brakteátové feniky s orlicí také vřociti mezi hallské denáry a mladší brakteátovité feniky s mladším městským znakem. Hledáme-li totiž podobné ražby ve francké oblasti, najdeme je tam až v době předhusitské. Od roku 1368 až asi do konce 14. století byly v různých mincovnách ve Francích vydávány feniky podobné váhy a téhož technického provedení⁴²⁾ jako sporné feniky chebské. Uvádím několik příkladů: Würzburský fenik, ražen kolem r. 1386—1390, má na líci würzburský znak, na okraji opis G - E - R - h.⁴³⁾ Na podobném würzburském feniku (z téže doby) vidíme velké písmeno G, na okraji opis h - E - R - B.⁴⁴⁾ Z mincovny Wasungen pochází henneberský fenik, ražený před rokem 1390, který má na líci velké písmeno W, na okraji čtyři hvězdičky.⁴⁵⁾ Podobné feniky známe ještě z mnoha jiných krajů, z Fuldy, Hessenska, Míšně, z purkrabství Norimberského, z hrabství Schwarzburského a j.⁴⁶⁾ V některých oblastech západního Německa byly mince tohoto typu tak oblíbeny, že tam byly raženy po dobu téměř dvou generací. Ještě z doby husitské, z doby kolem r. 1430 pochází podle časového zařazení německých numismatiků fritzlarský fenik (z mincovny arcibiskupa mohučského) se znakem a opisem + F R I T Z L na okraji.⁴⁷⁾

Uvědomíme-li si stálý a silný vliv franckého mincovnictví na chebské ražby, jak jej můžeme dobře sledovat během 13. a celého 14. století, je nasnadě domněnka, že v době, kdy v sousedních krajích říše obíhaly podobné feniky, byly také feniky chebské mincovny přizpůsobeny těmto vzorům. I když tedy nevíme, kdy Cheb obdržel právo ražby feniků a ačkoliv písemné prameny města uvádějí v oné době stále ještě pouze haléře, popisujeme zde — s náležitou rezervou — několik chebských feniků, ražených na způsob zmíněných brakteátů

⁴²⁾ Kroll, MBNG XLIII, 1925, str. 120—121. Nové feniky byly vydány ve Würzburku, vážily asi 0,297 g a obsahovaly při ryzosti 10²/₃ lotu (0,666) asi 0,197 g stříbra. Byly raženy po 16. VII. 1385 a před rokem 1398.

⁴³⁾ Kroll, MBNG XLIII, 1925, str. 151, tab. 4, č. 182; 183; 16—17 mm, 0,25—0,27 g.

⁴⁴⁾ Kroll, l. c., č. 185: 0,45 g.

⁴⁵⁾ Kroll, l. c., str. 152, č. 188a: 0,33 g.

⁴⁶⁾ Kroll, l. c., str. 119. Jak jiho- a středoněmecká mincovní soustava (fenik a haléř) tak i středoněmecké brakteátové feniky zanechaly stopy v soudobém českém mincovnictví let sedmdesátých a osmdesátých 14. století. Pod vlivem těchto ražeb došlo někdy v sedmdesátých letech k ražbě českých brakteátových haléřů s obrazem českého lva; viz Nohejlová-Prátová, Num. Sb. I, 1953, str. 52 sl.; srov. i Česká drobná mince, str. 93.

⁴⁷⁾ Katalog sbírky E. Bahrfeldta, Ad. Hess, Frankfurt 1921, č. 3499, tab. XIII.

vitých vzorů ze středního Německa, aniž bychom tímto považovali časové zařazení těchto chebských ražeb za definitivně rozhodnuté:

2. Brakteátový fenik.

L.: V poli orlice vpravo. Na širokém sešikmeném okraji střídavě 4 gotická velká písmena E a 4 tečky.
20 mm, 0,305 g (Berlín).

3. Brakteátový fenik.

L.: Jako č. 2, odlišná kresba.
20 mm, 0,275 g (Berlín).

4. Brakteátový fenik.

L.: Jako č. 2, avšak odlišné kresby a obrácená E.
17 mm (Cheb).

5. Brakteátový fenik.

L. Jako č. 2, avšak odlišné kresby a na okraji střídavě pět gotických E a pět teček.
19 mm (Cheb).

Další typ chebských brakteátových feniků, který má mladší znak města, pochází však zřejmě z doby předhusitské. Je o něco menší než naše feniky č. 2—5 a souhlasí, pokud jde o způsob ražby, úplně s výše uvedenými francouzskými vzory.

6. Brakteátový fenik.

L.: V poli městský znak s polovinou orlice nad mřížováním. Na širokém sešikmeném okraji gotickými velikými písmeny + E G E R.
18 mm (Praha); 0,36 g, 0,39 g (Víděň); 0,340 g (Berlín); 0,265 g (Kňourek); 0,31 g, 0,22 g (Cast.).

Podle barvy kovu — analýsy chebských ražeb doby grošové nebyly dosud, pokud vím, provedeny — jsou tyto chebské feniky z dobrého stříbra, což spolu s jinými okolnostmi (nápadně ostrá ražba, časté vyskytnutí se chebských fals)

zavdávalo někdy i příčinu k pochybnostem o jejich pravosti.⁴⁸⁾ Je-li naše datování správné,⁴⁹⁾ pak se tyto feniky skrývají v současných písemných záznamech a zprávách za častým označením „městská měna“ („der Stat werung“); víme totiž, že také pražské groše, kopy pražských grošů a snad i libry haléřů, uváděné v listinách, byly někdy pouhými jednotkami početními a že skutečná platba byla často provedena jinou mincí, na příklad řezenskými feniky (viz str. 85).

3. Městská mincovna v době předhusitské (asi 1378—1420)

Nařízení krále Václava IV. z 16. VII. 1385 o ražbě feniků a haléřů ve Švábsku a Francích povoluje ražbu obvyklých haléřů s rukou a křížkem pouze ve čtyřech mincovnách: v Norimberku, Augšpurku, Ulmu a (Švábském) Hallu.⁵⁰⁾ Chebská mincovna nebyla mezi ustanovenými čtyřmi městy; je však pravděpodobné, že zastavila ražbu starých haléřů s rukou a křížem již dříve, před r. 1385.

V prvních letech tohoto období nalézáme na Chebsku ještě částky uvedeny v šilincích, ovšem naposled, neboť zmizely v letech osmdesátých, byvše zatačeny počítáním na libry (funty) haléřů⁵¹⁾ a na oblíbené pražské groše. Po téměř dvacetileté přestávce objevují se pak roku 1384 opět libry haléřů chebské měny („2 Pfund Haller Egerer Währung“, viz tab. č. 3), a podobné záznamy nalézáme i v letech 1388, 1389, 1391, 1392, 1396 a 1400. V této době byly zřejmě hojně raženy nové, vlastní chebské haléře, mající funkci oficiálního platidla, podle kterého se odhadoval majetek a platily daně.⁵²⁾ K bližšímu určení

⁴⁸⁾ Vzhledem k těmto pochybnostem nutno připomenout, že mince použité jako vzory pro tyto chebské ražby byly teprve r. 1925 určeny Krollm (viz pozn. 42). Naše feniky typu č. 6 leží již mnoho desetiletí ve veřejných sbírkách v Praze, Chebu, Vídni, Berlíně a jinde. Exemplář sbírky L. Kňourka v Teplicích má ještě původní stopy zelené patiny, pochází tedy nesporně z nálezů.

⁴⁹⁾ R. 1388 povolil Václav IV. městu Norimberku ražbu feniků jakožto městskou měnu (Scholler, l. c., str. 119); r. 1389 sešel se v Chebu sněm německé říše. Snad vznikly feniky typu č. 6 někdy v této době. Nemohl jsem, bohužel, zjistit, kdy došlo k změně starého městského znaku, orlice, na znak nový, s polovinou orlice nad mřížováním.

⁵⁰⁾ Nové haléře měly být brány v „Costnitz, Auchspürg, Nüremberg, Ulme etc., Kempten, Kawfbürren, etc. und in allen andern landen und steten zu Swoben und zu Franken...“; Buchenau, MBNG L/LI, 1922/23, str. 2.

⁵¹⁾ Podle „Salbuchu“, str. 50, č. 75, rovnalo se r. 1348 60 haléřů jedné libře (funtu). V chebském lesním řádu z r. 1379 čteme však, „...den schol man pñenden vmb funf pfunt vnd sechzig haller... funf pfunt vnd LX (60) haller... funf pfunt vnd LX (60) haller...“; Sturm, Archiv č. 24. Očekávali bychom všude „6 pfunt“.

⁵²⁾ V nejstarší chebské knize městských daní (z r. 1390) je sazba „ie von hundert pfunden ein pfund“, totiž haléřů; sazby jsou tam uvedeny v „lb“ (librách) a „d“ (denárech, totiž halských, t. j. haléřů); Sturm, l. c., str. 47 a vyobr. č. 47, 48, 49. Že výrazem „der stat

hodnoty nových chebských halěrů můžeme použití zprávy z r. 1387. Podle ní rovnalo se 15 šilinků chebských halěrů pěti pražským grošům méně 5 halěrů, čili na groš bylo počítáno 37 nových chebských halěrů.⁵³⁾ Pražský groš obsahoval tehdy průměrně asi 2,20 g stříbra, takže se nový chebský halěr rovnal jen asi 0,06 g stříbra. To nebyl ani obsah stříbra, předepsaný výše uvedeným mincovním řádem Václava IV. z r. 1385 pro jihoněmecké půlhalěře; ⁵⁴⁾ je ovšem pravděpodobné, že ani tyto půlhalěře nedosáhly nikdy předepsaného obsahu stříbra, neboť tento druh drobných mincí byl v Norimberku pro svou špatnou jakost již kolem r. 1375 zakázán.⁵⁵⁾ U nových chebských halěrů, ražených po roce 1384, šlo tedy o mince s ještě menší vnitřní hodnotou než měly špatné jihoněmecké půlhalěře, a vskutku vidíme, že se jeden norimberský halěr r. 1391 rovnal 2½ halěrům chebským (viz str. 85). V této nepatrné ceně je možno hledat též důvod pro omezený oběh chebských mincí: měly pouze charakter lokální, místní měny a málokdy se vyskytují v nálezích zakopaných mimo hranic Chebska.

Hledáme-li v zachovalých chebských ražbách mince, odpovídající svou vnitřní hodnotou uvedené nízké ceně a množstvím zmíněným četným zprávám, nalézáme skupinu malých, jednostranných halěrů, ražených na způsob brakteátů⁵⁶⁾ a nesoucích vesměs mladší, chebský znak, půl orlice nad mřížemi na pokos postavenými. Jde o skupinu velmi rozsáhlou co do počtu variant a zachovalých exemplářů; téměř každý z těchto halěrů liší se kresbou od ostatních a pochází tudíž z jiného kolku. Jednotlivé varianty nelze zatím časově blíže určit, jednak pro naprostý nedostatek analys, jednak i proto, že tyto halěře nebyly ještě při soupisech nálezů přesně popsány a vyobrazeny. Vcelku možno dnes pouze zjistiti, že pocházejí z druhé poloviny 14. a z první poloviny 15. století. Nezbyvá tedy než se dnes spokojit hrubým tříděním na „starší skupinu“,

werung“ jsou míněny mince vlastní, městské mincovny, dokazuje totéž označení v městských knihách norimberských, kde se samozřejmě vztahuje na ražby norimberské.

⁵³⁾ Městská kniha dlužníků z r. 1387: „Ein flisende wunde macht XV schilling vnd daz macht V grosch an (bez) V haller“; Siegl, Festschrift, str. 149. Siegl ovšem zjistil nesprávný poměr „3 groše méně 1 halěr = 1 šilink.“ K poměru uvedenému nahoře v textu dospěl jsem takto:

15 šilinků = 5 grošů méně 5 halěrů, tudíž
3 šilinky = 1 groš méně 1 halěr. Víme, že je
1 (krátký) šilink = 12 halěrů, pak jsou
3 (krátké) šilinky = 36 halěrů a tudíž
36 halěrů plus 1 halěr = 37 halěrů = 1 groš.

⁵⁴⁾ Již mincovní řády z r. 1356 a 1369 předvídají ražbu půlhalěrů (o obsahu 0,106 g str.); r. 1385 měly půlhalěře obsahovat 0,067 g stříbra. Viz Buchenau, MBNG XLIII, 1925, str. 115.

⁵⁵⁾ Scholler, l. c., str. 61.

⁵⁶⁾ Podobné brakteátové halěře objevují se tou dobou také ve Slezsku, viz F. Friedensburg, Cod. dipl. Sil. XIII, Vratislav 1889, str. 57, snad vlivem obchodu s Pruskem. K tomu viz nyní též Em. Nohejlová-Prátová, Num. Sb. I, 1953, str. 61 a 63.

„střední skupinu“ a „nejmladší skupinu“, při čemž některé varianty, popsané zde na příklad ve střední skupině, mohou ovšem náležeti též do skupiny starší nebo mladší.

Ke starší skupině patří:

7. Brakteátový halěr.

L.: V širokém kruhu polovina orlice vpravo nad pravidelným, čtvercovým mřížováním.
15 mm (Praha).

8. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 8, odlišná kresba.
15 mm, 0,19 g (Víděň).

9. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 8, odlišná, menší kresba, mřížování v kosočtvercích.
15 mm (Praha).

10. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 9, odlišná kresba.
13 mm (Praha).

11. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 10, odlišná kresba.
13 mm, 0,105 g (Berlín).

12. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 11, menší, odlišná kresba.
13–14 mm (Praha); 0,080 g (Berlín); 0,12 g (Cast.).

13. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 12, odlišná kresba.
13 mm, 0,16 g (Víděň); 0,15 g (Pěček).

O něco mladší (snad z doby kolem r. 1400) je, zdá se, následující varianta:

14. Brakteátový halěr.

L.: Podobně jako u č. 13, odlišná kresba.
13 mm (Praha); 0,15 g (Cast.); 0,14 g (Tittel); 0,13 g (Berlín).

Na těchto haléřích se objevuje tedy mladší městský znak, jak jej známe až do naší doby. Na městských pečetích nalézáme tento znak ovšem mnohem později: nejstarší chebská listina, jejíž pečeť má znak s polovinou orlice a mřížováním, je až z poloviny 17. století. Na listině, vydané přibližně současně s haléřem č. 14, z 20. IV. 1403, je ještě pečeť s původní, celou orlicí, kterou vidíme i na podobné, asi o sto let mladší městské pečetě.⁵⁷⁾ Znak na chebských městských pečetích liší se tedy od počátku 15. století až do poloviny 17. století od znaku, vyobrazeného na chebských mincích. Pro tuto vážnou nesrovnalost nemám dosud žádného vysvětlení; o pravosti jak výše popsaných haléřů, tak i pečetí nelze však pochybovat. Zjev tento není však osamocený. I jiná města razila někdy vlastní mince s jinými obrazy než měly jejich pečetě.

Haléře byly nejmenší, na Chebsku obíhající mincovní jednotkou; kromě nich čteme však také o větších stříbrných mincích cizího původu: o řezenských fenících a samozřejmě o pražských groších. Roku 1397 čteme po prvé o míšeňských groších, které již na počátku let devadesátých začínají obíhati i v jižním Německu;⁵⁸⁾ také ony byly počítány na kopy. Později najdeme je na Chebsku ve stejném a někdy i ve větším množství než pražské groše. Roku 1391 objevují se v našich pramenech i první mince zlaté: uherské a české zlaté (dukáty) jakož i rýnské zlaté, všechny tou dobou také v Čechách zcela běžné; obchodní transakce mezi Kolínem n. R. a Prahou, které se zúčastnili také chebští obchodníci, byla r. 1396 provedena rýnskými zlatými.⁵⁹⁾ Kurs dukátu nebyl stálý, kolem r. 1400 pohyboval se v Chebu kolem 19–20 grošů.⁶⁰⁾ Z roku 1400 je druhá a v tomto období současně poslední výslovná zmínka o uherských zlatých neboli dukátech na Chebsku; od této doby musíme zlaté, uvedené bez bližšího označení v chebských písemných pramenech, považovat většinou za zlaté rýnské.⁶¹⁾

Pro zjištění poměru mezi pražským grošem a menší mincí stříbrnou lze prozatím použít zprávu z 5. V. 1391 v chebské městské knize psanců: „...hundert schock grozzer guter Behmischer groz vnd siben vnd zweiczig schock

⁵⁷⁾ K. Siegl, D. Egerland z. Zt. seiner Verpfändung, Cheb 1922, str. 40. Na nesoulad mezi znakem pečetí a mincí v Chebu upozornil jsem v souvislosti s dosud nevysvětleným obrazem na prsou moravských (jihlavských) okrouhlých peněz z druhé poloviny 15. století. Viz Num. listy IX, 1954, str. 55.

⁵⁸⁾ Buchenau, MBNG XLIV, 1926, str. 25. Také nález mincí v Mailachu (zakop. kolem r. 1412) obsahoval několik míšeňských grošů; Buchenau, l. c., str. 36.

⁵⁹⁾ F. Graus, Český obchod se sukrem ve 14. a počátkem 15. stol., Praha 1950, str. 27. Na východních hranicích Čech, ve Slezsku, objevil se rýnský zlatý až kolem r. 1420; Friedensburg, l. c., str. 59.

⁶⁰⁾ Zlomek chebské městské knihy daně z dobytka (t. zv. „Klosteuerbuch“) asi z r. 1400, uvádí na konci vyúčtování „...Item so haben wir verloren an guldein, die wir haben genomen czu XX gr vnd haben sie czu XIX gr wider muesen geben, VIII β XX“; Siegl, Festschrift, str. 150. Chebští ztratili 8 kop 20 grošů, t. j. 500 grošů, přijali tedy celkem 500 zlatých, jistě značný výtěžek daně z dobytka.

⁶¹⁾ Na příklad r. 1410 v I. knize dlužníků, str. 215: „5 zlatých“; Siegl, MVGDB 39, str. 268.

grozzer der Stat werung, ie funf regenspurger fur einen grozzen...“; MVGDB 41, str. 350.

U první položky (100 kop) jde o pražské groše s tehdy již obvyklým přívlastkem „dobré“. V následující položce zápisu máme uvedeno „27 kop grošů městské měny, pět řezenských (feniků) za jeden groš počítaje“. Tu již nejde o skutečné pražské groše, nýbrž tak jako v podobných zprávách z let 1391 až 1392 o početní groše a početní kopy grošů, na které byly počítány drobné ražby městské měny (haléře „der Stat werung“). Přitom uvádí zmíněná zpráva poměr mezi početním grošem a řezenskými feniky. Tento poměr, zdá se, kolísal; není tu však uveden poměr mezi řezenským fenikem a chebským haléřem. Udivuje nás tu poměrně nízké hodnocení pražského groše oproti řezenským fenikům, neboť v Čechách nebylo tou dobou počítáno pět, nýbrž šest až sedm řezenských feniků na jeden groš.⁶²⁾ Pět řezenských feniků se rovnalo 15 norimberským haléřům,⁶³⁾ kdežto na pražský groš bylo počítáno 13 až 14 českých haléřů. Když si vzpomeneme, že r. 1387 bylo počítáno 37 chebských haléřů na groš (viz str. 82), musíme r. 1391 počítat asi 3 chebské haléře (přesněji: 2,8 až 3,1) na jeden haléř český a asi 2½ chebského haléře na jeden haléř norimberský. V poměru „1 groš = 5 řezenským fenikům“ je proto možno vidět nikoliv skutečný, ale úředně stanovený kurs groše čili pokus městské rady chebské o zvýšení nominální hodnoty domácí měny, ohrožené neustále klesajícím obsahem stříbra a všeobecnou, nezadržitelnou inflací.⁶⁴⁾ Zřejmě chtěli Chebští takto laciněji získat pražské groše, hledané mince jak pro obchod s cizinou tak i pro případné zpracování v městské mincovně. Pokus tento nemohl ovšem dosáhnout cíle a málo let po tomto uměle vysokém kursu drobné mince, již roku 1396, čteme v „Salbuchu“ chebských jeptišek sv. Kláry poslední zprávu o chebských haléřích. Po dobu dalších 40 let, až do roku 1436 nenalézáme v oné knize ani jedinou zmínku o chebských městských haléřích, ačkoliv se od roku 1410 v městě opět často mincovalo (viz str. 86); účetní bohatého chebského kláštera

⁶²⁾ Nesprávnost oficiálního chebského kursu můžeme kontrolovat ještě pomocí jiného pramene. V známých účtech novohradského purkrabího Jana Zúbka z téhož roku 1390/91 (J. Šusta, Purkrabské účty panství novohradského, str. 28–29) je pražský groš počítán po 6½ rakouského feniku. Rakouský fenik měl tehdy přibližně tolik stříbra co řezenský, asi 0,292 g. Počítáme-li podle chebského kursu jen 5 rakouských feniků na groš, dostaneme 1,456 g jako obsah stříbra jednoho groše. To jest nesporně příliš málo, neboť víme, že groš obsahoval r. 1379 cca 2,40 g stříbra a r. 1404 ještě as 1,77 g stříbra (přepočítáno z ceny dukátu). Při ceně 6½ rakouského feniku, jak ji uvádí novohradský purkrabí, připadá na groš asi 1,893 g stříbra, což jest sice málo, ale hodí se k hodnotám z r. 1379 a 1404.

⁶³⁾ Scholler, l. c., str. 259. Podle mincovního řádu z 16. VII. 1385 obsahoval řezenský fenik 0,4054 g stříbra, v haléři mělo být 0,134 g stříbra; Buchenau, MBNG XLIII, 1925, str. 115.

⁶⁴⁾ Od roku 1390 klesá opět vnitřní hodnota všech jihoněmeckých haléřů, současně stoupala, zdá se, i cena zlata, takže se změnil poměr mezi zlatem a stříbrem z 1:10 na 1:15 a více. Teprve r. 1397 nastalo v tom zlepšení.

si zřejmě potrpěli na hodnotnou minci v pokladně a počítali po celou tu dobu jen na pražské anebo míšeňské groše a ovšem i na minci zlatou.

Příčinu této změny po roce 1396 je nutno opět hledati v tom, že chebské haléře byly tak jako drobné peníze všech sousedních zemí během posledního desetiletí 14. století zhoršovány, takže měly nakonec již jen charakter drobných peněz. Přece však zůstala tato drobná mince platidlem chudších vrstev obyvatelstva, jejichž mzdy ustrnuly pravděpodobně i na začátku 15. století asi na té výši, kterou měly kolem r. 1380, zatím co ceny nejdůležitějších potravin stoupaly.⁶⁵⁾

Činnost městské mincovny oživila v posledních letech vlády Václava IV., na jehož straně stál Cheb i po volbě německého protikrále Ruprechta Falckého. „Roku 1410 zahájil Mikuláš Gumerawer mincování na 10 let“⁶⁶⁾ čteme v chebské městské kronice Hanuše Schönstettera⁶⁷⁾ a první hlavní městská kniha zachovala nám k tomu podrobné vyúčtování již pro první období obnovené činnosti mincovny.⁶⁸⁾ Další zprávy o ražbě mincí nalézáme v uvedené městské knize v záznamech z let 1411, 1412 a 1413.⁶⁹⁾ Razilo se až do roku 1419⁷⁰⁾ a během těchto let je zmíněný Mikuláš Gumerawer uváděn jako „munczherr“. Roku 1418 setkáváme se kromě s Gumerawerem ještě s Mikulášem Freitagem jakožto „munczherr“.⁷¹⁾ Ani Gumerawer, ani Freitag nebyli ovšem mincmistry v obvyklém slova smyslu. Gumerawer, jehož městská rada vyslala několikrát jako vyslance ke králi Václavu,⁷²⁾ byl v letech 1413 a 1418 purkmistrem,⁷³⁾ od r. 1419 až do r. 1441 jej uvádí kronikář Schönstetter jako výběrčího městské daně⁷⁴⁾ a r. 1421 psal jako náčelník chebského vojska spolu s Hanušem Kottenplanerem do Chebu o peníze.⁷⁵⁾ Gumerawer dohlížel tedy jako vyšší městský úředník obdobně jako zmíněný již Freitag na mincovnu

⁶⁵⁾ F. Graus, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949, str. 10.

⁶⁶⁾ „1410 hat Niclas Gumerawer die muncz vff 10 Jar angefangen“, kronika Schönstetterova, fol. 26 b; Siegl, *Festschrift*, str. 141. K tomu viz též I. hlavní knihu z chebského městského archivu, str. 50, 51, 52, 55, 58.

⁶⁷⁾ Hanuš Schönstetter († r. 1578) byl od let čtyřicátých 16. stol. městským úředníkem v Chebu. Zpracoval ve své obsáhlé kronice zprávy z úředních městských knih, čímž se jeho kronika stala důležitým a spolehlivým pramenem chebských dějin.

⁶⁸⁾ V I. hlavní knize chebské je vyúčtování období „Simonis et Judae“ 1410 až „Oculi“ 1411; „Nota. Gumerawer czu berechnen XXX β (kop grošů) von der muncz wegen“; str. 51: „Item Niclas Gumerawer czu berechnen LIIII β auf der new muncz vnd hat den czewgk auch ynnen, der ist vergolten“. Siegl, *Festschrift* str. 138.

⁶⁹⁾ Podle Siegla, I. c., str. 138: I. hl. kn. str. 52, 55, 58.

⁷⁰⁾ Podle Siegla, I. c., str. 138 a 141: kron. Schönst., fol. 26 b–31 a.

⁷¹⁾ I. hl. kn., str. 80, a kron. Schönst., fol. 30 b; podle Siegla, I. c., str. 141. (Tamtéž, str. 138, pozn. 1, uvádí Siegl Mikuláše Freitagu již v r. 1417.)

⁷²⁾ Naposled r. 1411, MVDDB 41, str. 382.

⁷³⁾ I. hl. kn., str. 59 a 76; podle Siegla, I. c., str. 142.

⁷⁴⁾ „ymbgelter“, kron. Schönst., fol. 31 b–47 b; podle Siegla, I. c., str. 141.

⁷⁵⁾ MVDDB 54, str. 9.

a prováděl pouze vyúčtování a propočty;⁷⁶⁾ funkce obou nebyla technická, nýbrž finančně-administrativní.

Výše zmíněné první vyúčtování ke dni „Oculi“ r. 1411 mluví o „nové minci“ („new muncz“), aniž bychom při nejasnosti německého výrazu mohli zjistiti, jde-li jen o nové zahájení mincování po delší přestávce⁷⁷⁾ aneb o ražbu nových haléřů, t. j. se změněným obrazem nebo nižší ryzostí. V každém případě šlo o haléře velmi nízké hodnoty; odhaduji cenu tehdejšího chebského haléře na méně než $\frac{1}{36}$ pražského groše.⁷⁸⁾ Nové haléře byly zřejmě raženy až do roku 1420, kdy došlo opět k úpravě chebského mincovnictví.

Je jistě příznačné, že ani z těchto let, ze kterých máme tolik oficiálních zpráv o mincování a úřednicích chebské mincovny, se nám nezachovala žádná zmínka o městských ražbách ani v listinách chebského „Salbuchu“ ani v jiném prameni. Běžný meziměstský obchod používal zřejmě hrubou minci stříbrnou, pražské groše, zatím co městské ražby měly pouze funkci drobných na domácím trhu. Znehodnocením městské měny dospěli tedy Chebští, ovšem nikoliv dobrovolně, již začátkem 15. věku k řešení všeobecného středověkého problému „drobných“, drobné mince, který byl v sousedních Čechách řešen teprve o mnohem později.

I když je časové zařazení chebských haléřů při dnešním nedostatku analys a nálezových dat věcí problematickou, uvádím zde několik variant, jež podle mého soudu patří k střední (II.) skupině jednostranných chebských haléřů:

15. Brakteátový haléř.

L.: Podobně jako u č. 8, avšak jednodušší kresby. 16 mm (Rzach).

16. Brakteátový haléř.

L.: Podobně jako u č. 15, avšak menší kresby. 14 mm, 0,17 g (Cast.); 0,120 g (Berlín).

Podle svědectví nálezů nebyly chebské mince tou dobou celkem ani v Čechách známy, neboť až do r. 1420 byly peníze městské a měnou říšského města, která neplatila v Čechách. Navíc byly mincemi nestejné a hlavně nepatrné hodnoty, takže nemohly ani nahradit české haléře nebo větší dílčí jednotky pražského groše („peníze“ = sedminky), ražené v Čechách od roku 1384. Avšak

⁷⁶⁾ II. hlavní městská kniha, str. 23: „Item desselben tags (totiž Freytag nach der XI M Junckfrawen tag r. 1423) hat Niclas Gumerawer auch berechnet das Jüdengelt vnd das munczgelt.“ Kron. Schönst., fol. 34 b, podle Siegla, I. c., str. 138.

⁷⁷⁾ Pro tento výklad svědčí, že existovalo v mincovně také potřebné zařízení („czewgk“), které bylo již vyúčtováno nebo odepsáno („vergolten“); viz pozn. 68.

⁷⁸⁾ Roku 1387 byla oficiální hodnota haléře = $\frac{1}{37}$ pražského groše, viz zde str. 82.

ani v nálezech v sousedním Bavorsku a Frankách nevyskytly se chebské ražby, pokud je mně známo, nikdy ve větším množství, což opět svědčí o jejich zcela omezeném, místním oběhu.

4. Husitská revoluce a konec jednostranných haléřů (1420–1444)

Znehodnocování chebských ražeb projevovalo se začátkem let dvacátých velmi nepříznivě i ve vnitřním peněžním styku města. Chebskou měnou nebyly více halěře, nýbrž téměř bezcenné „malé“ halěře, jež nechtěli brát ani sami Chebští.⁷⁹⁾ Uvažovalo se o reformě městských ražeb, která byla Chebskými, stojícími po smrti Václava IV. na straně katolické,⁸⁰⁾ předložena králi Zikmundovi a jím dne 7. září 1420 potvrzena v Kutné Hoře.⁸¹⁾

Zikmundův list Chebským je zajímavý nejen po stránce věcné, ale i formální. Roku 1349 propůjčil Karel IV. jako římský král městu Chebu právo ražby říšské mince; právo, které před tím odňal jinému říšskému městu. Roku 1420 povoluje však Zikmund z královské moci české⁸²⁾ městu Chebu ražbu dvou druhů drobných mincí, feniků a haléřů,⁸³⁾ a toto nové povolení smí být odvoláno opět pouze českým králem.⁸⁴⁾ Nejsou to chebské, ale tehdejší české dějiny, které nám vysvětlují, proč Zikmund, odmítaný hlavním městem státu a velkou částí Čech jako nástupce Václava IV., klade důraz na to, aby v krajích země jemu zbylých vystupoval jako český král a nikoliv jako vladař německé říše.

Nový mincovní řád krále Zikmunda pro Cheb ukazuje však český vliv ještě v jiné důležité věci. Zatím co Cheb r. 1349 obdržel právo mincovní na podkladě říšské měny hallských denárků, jsou r. 1420 stříž a zrna nových chebských mincí, feniků a haléřů, stanoveny pevným poměrem k pražskému groši; chebská měna je tím vázána na měnu českou, rozšířenou po celém středním a jižním Německu. Během dalších 25 let mělo pak dojít k spojení ještě bližšímu.

Chebská mincovní úprava z r. 1420 předvídá novou větší mincovní jednot-

⁷⁹⁾ Důvod pro udílení mincovního privilegia r. 1420 je, že „die Burgere vnd Inwonere zu Eger... von der cleyenen haller muncze wegen by In in der Stat grossen gebrechen haben vnd dauon teglichen schaden nemen“; viz Siegl, Festschrift, str. 131.

⁸⁰⁾ Kardinál Julián je za to nazval věrnými Čechy; Palacký, Dějiny III, 2, str. 184. Do Chebu se uchýlili i pražští obchodníci, vyhnání revolucí z Prahy; F. Graus, Český odchod se sukem, str. 28–29.

⁸¹⁾ Siegl, l. c., str. 130–131.

⁸²⁾ „...mit craft disz briefs vnd kunglicher macht zu Behem...“; Siegl, l. c., str. 131.

⁸³⁾ „...ein cleyne muencze in pfennyngen vnd in hallern, der an pfennyngen Achtzechen, vnd hallern Sechsvnddriszig fur eynen grosschen gen vnd gennomen werden sollen...“; Siegl, l. c., str. 131.

⁸⁴⁾ „...vnd diese unser erlawbung soll weren, als lange, bisz das wir oder unser nachkomen Kunig zu Behem Sy nicht widerruffen...“; Siegl, l. c., str. 131.

ku, chebský fenik, který se měl rovnati $\frac{1}{18}$ groše. Není ovšem těžko zjistit důvod pro tuto novou mincovní jednotku, neboť je tentýž jako při české měnové reformě roku 1384: znehodnocení dosavadní drobné mince. Po dobu více než tří desetiletí měl chebský haléř cenu jen asi $\frac{1}{36}$ pražského groše. To byla roku 1420 hodnota již tak nepatrná, že sama nestačila ani pro drobný, denní obchodní styk, neboť rozdíl oproti nejbližší hodnotě, groši, byl příliš veliký. Ve všech sousedních zemích obíhaly feniky, jež měly hodnotu dvou haléřů. Proto byl do chebské mincovní soustavy zaveden také fenik, $\frac{1}{18}$ pražského groše, mince sice stále ještě malé hodnoty, avšak přibližující se již nejmenší drobné české jednotce, současnému českému haléři v hodnotě $\frac{1}{14}$ groše. Chebská mincovna mohla tak razit podle českého a jihoněmeckého způsobu dvě drobné hodnoty, fenik a haléř, kdežto vlastním nositelem měny zůstal jako v jiných částech německé říše český groš.

Zprávy z následujících let dokazují, že chebská mincovna po roce 1420 často pracovala. Razilo se tam r. 1423, kdy se ještě Mikuláš Gumerawer zabýval účetními pracemi pro mincovnu;⁸⁵⁾ roku 1427 máme položku v městské knize „pro minci“;⁸⁶⁾ v témže roce měl jako „munczher“ dozor nad mincovnou opět Mikuláš Freitag,⁸⁷⁾ jenž v mincovně působil nejméně do r. 1432, neboť tehdy ještě obdržel 5 zlatých 6 grošů „do mincovny“.⁸⁸⁾ Téhož roku se v mincovně ještě pracovalo;⁸⁹⁾ vlastním mincmistrem v letech dvacátých a začátkem let tricátých byl pravděpodobně jistý Neithart, jemuž bylo při odchodu koncem r. 1432 vyplaceno 8 zlatých.⁹⁰⁾ Také roku 1434 bylo mincováno; tehdy koupilo město stříbro pro mincovnu od kapituly v Erfurtu.⁹¹⁾

Ačkoliv známe tyto četné zprávy o činnosti chebské mincovny v řečených letech, nevíme přesně, které druhy haléřů byly tehdy vydávány a pro celé více než patnáctileté období nepodařilo se mně dosud najít žádnou písemnou zprávu o placení chebskými mincemi. Teprve ke dni 15. VI. 1436 nalézáme první nahodilou zmínku v chebském „Salbuchu“, kde mezi různými úroky, placenými v pražských a míšeňských groších, čteme o platbě „jednoho groše a pěti

⁸⁵⁾ II. hlavní kniha, str. 23; podle Siegla, Festschrift, str. 138. Nejstarší chebská soudní kniha uvádí r. 1424 též manželku nejmenovaného chebského mincmistra (Neitharta?); Miltner-Neumann, Beschreibung der bisher bekannten Böhm. Privatmünzen u. Med., Praha 1852, str. 786.

⁸⁶⁾ „auf die münz“, II. hlavní kniha, str. 35, a Schönst., fol. 37b; podle Siegla, l. c., str. 138.

⁸⁷⁾ Schönst., fol. 37b; podle Siegla, l. c., str. 141.

⁸⁸⁾ „in dy münz“, t. ř. „Losungsbuch“ z r. 1432, fol. 214a; podle Siegla, l. c., str. 142.

⁸⁹⁾ Viz „Losungsbuch“ z r. 1432, fol. 208a, 214a; podle Siegla, l. c., str. 138.

⁹⁰⁾ Viz „Losungsbuch“ z r. 1432, fol. 208a: „Item wir haben geben dem Neithart VIII guldein von der förm wegen, als er sich von hin schied am montag nach der Cristtag“; podle Siegla, l. c., str. 142.

⁹¹⁾ „Silber zur muncz“, t. zv. „Losungsbuch“ z r. 1434, fol. 169a; kronika Schönst., fol. 42b; podle Siegla, Festschrift, str. 138.

chebských feniků“. Tato ojedinělá zmínka a naprostý nedostatek jiných dokladů (nálezu, váhových údajů, analys) nedovoluje ani bližší určení zachovaných ražeb. Mlčení chebských pramenů během celé husitské revoluce o chebských ražbách potvrzuje opět názor o nepatrné hodnotě chebských mincí také v této době. Výrazem „feniky“, použitým jak v chebském „Salbuchu“, tak i v později uvedených saských zprávách (viz str. 93), jsou pravděpodobně míněny haléře, vzniklé v letech dvacátých až třicátých 15. století, které se vyznačují nízkou váhou a zvláště nedbalou „fabrikou“ jak co do provedení kolků a střížků, tak i co do ražby. Patří mezi ně tyto mince:

17. Brakteátový haléř.

L.: Podobně jako u č. 15, avšak ještě jednodušší kresby. 15 mm (Praha); 14 mm, 0,20 g (Videň); 0,20 g (Berlín).

18. Brakteátový haléř.

L.: Podobně jako u č. 17, mřížování velmi nedbalé kresby. 15 mm (Praha); 0,17 g (Kňourek).

19. Brakteátový haléř.

L.: Podobně jako u č. 18, mřížování složeno pouze z 2 + 2 čárek. 13 mm (Cheb); 0,14 g (Cast.).

20. Brakteátový haléř.

L.: Zcela primitivní kresba, mřížování jako u č. 19. 12 mm, 0,18 g (Videň); 0,140 g (Berlín).

Chebský „Salbuch“ uvádí v letech 1420—1437 hojně pražské groše. Je to období, ve kterém se v jihoněmeckých městech čile kontramarkovalo⁹²⁾ a proto byl i původ jedné kontramarky⁹³⁾ — dělený štít se šrafovanou (mřížovanou) spodní polovicí — hledán v Chebu.⁹⁴⁾ Český numismatik V. Katz ovšem právem pochyboval o správnosti tohoto přidělení a němečtí badatelé J. Fischer a H. Buchenau se přimlouvají za město Ulm.⁹⁵⁾ Cheb by byl sotva vypustil ze

⁹²⁾ Viz V. Katz, Kontramarky na pražských groších, Praha 1927, str. 13 sl.; O. Lanz v MBNG XLVII, 1929, str. 39 sl.

⁹³⁾ Katz, l. c., str. 16—17, č. 108; J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, Praha 1894, str. 93, č. 35, přidělil ji, ovšem také neprávem, městu Lübecku.

⁹⁴⁾ Pro Cheb se vyslovili P. Joseph a dr Mertens; podle Katze, l. c., str. 17.

⁹⁵⁾ J. Fischer, Frankfurter Münzzeitung 1908, str. 204; H. Buchenau, MBNG XLIII, 1925, č. 8.

svého znaku orlici, umístěnou i na mincích s menší plochou, než má sporná kontramarka.

Často se objevují v té době na Chebsku groše míšeňské, a to jak v písemných pramenech, tak i v nálezech.⁹⁶⁾ V listinách bývají nazvány „meysner“ (r. 1422, 1426, 1429, 1435, 1436, 1437) anebo „nové groše“ oproti starým pražským grošům, při čemž jsou jako tyto počítány na kopy.⁹⁷⁾

Neurčená kontramarka na pražských groších, mylně připsaná městu Chebu.

Také v letech 1420—1437 nalézáme v chebských písemných pramenech minci zlatou, rýnské zlaté, ceněné r. 1429 asi po 19½ groše;⁹⁸⁾ v únoru r. 1430 sehnali Chebští dokonce 1700 zlatých rýnských, kterými se vykoupili od husitských vojsk, táhnoucích proti městu.⁹⁹⁾ Je to po dobu téměř jedné generace poslední zmínka o větší částce ve zlatě, neboť až do r. 1458 nenašel jsem v chebských pramenech dosud

větší obnos než 60 zlatých; většinou jde pouze o jednotlivé zlaté (viz tab. č. 4). Přitom nešlo ani ve všech zjištěných případech o skutečnou platbu mincí zlatou; občas bylo sice na zlaté počítáno, ale placeno mincí stříbrnou.¹⁰⁰⁾ Bezpochyby jsou to následky dlouhých let válečných, odčerpávajících všude zlaté oběživo a zanechávajících také na Chebsku jen špatnou minci stříbrnou.

Nemůže být pochybnosti o tom, že znehodnocování chebské městské měny od let devadesátých 14. století bylo spojeno, podobně jak tou dobou v celých Čechách,¹⁰¹⁾ se stoupáním cen, což také na Chebsku pociťovaly nejsilněji chudší vrstvy obyvatelstva. V Chebu ovšem nedošlo k revoluci; není však vyloučeno, že hospodářské a sociální následky těchto zjevů, napodobujících v nepatrném měřítku současné daleko pronikavější změny v Čechách, byly jednou z mnoha příčin, proč se Cheb ujal několikrát zprostředkování mezi českým husitstvím a katolickými zeměmi.¹⁰²⁾

⁹⁶⁾ Na příklad nález mincí ve Starém Albenreutu, Em. Nohejlová, NČČ XI, 1935, str. 108—9 (ukryt krátce před r. 1430).

⁹⁷⁾ I. hlavní účetní kniha města Chebu z r. 1420: „... ijc (200) vnd xliiij β (kop) vnd xxvj grs newer grs...“; Sturm, Archiv, vyobr. č. 53.

⁹⁸⁾ Roku 1429 v Chebu: „VIII c guldein vnd XX guldein vnd IIII m. Summa III c sexagenis“; MVGDB 41, str. 382. 300 kop grošů = 18.000 grošů: 920 zl. = 19,55 gr za zlatý rýnský.

⁹⁹⁾ Palacký, Dějiny III, 2, Praha 1851, str. 109; V. V. Tomek, Dějepis m. Prahy IV, Praha 1879, str. 457.

¹⁰⁰⁾ Soudím tak podle zápisu v chebském „Salbuchu“ str. 96 (r. 1431): „6 zlatých rýnských ve zlatě“; tudíž se někdy počítalo na zlaté, avšak placeno bylo mincí stříbrnou.

¹⁰¹⁾ Fr. Graus, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, str. 188.

¹⁰²⁾ V květnu r. 1431 bylo v Chebu jednání Čechů se zástupci basilejského sboru; v září téhož roku zprostředkovali Chebští list sboru do Čech; v květnu r. 1432 uvolila se obec chebská k rukojemství pro cestu Čechů do Basileje, poněvadž chebský lid žádal pokoj s Čechy stůj co stůj; Palacký, Dějiny III, 2, str. 169; 193; 195.

Listem krále Zikmunda z r. 1420 nebylo ovšem znehodnocování chebské měny zastaveno. Někdy na počátku podzimu r. 1437 byla městem vyslána do Prahy deputace k císaři Zikmundovi, kterou vedl městský radní Hanuš Kottenplaner.¹⁰³⁾ Kottenplaner projednával s členy dvorní rady tehdy již churavého císaře špatný stav chebského mincovnictví,¹⁰⁴⁾ při čemž snad poukazováno také na to, že se nevyplácela ražba téměř bezcenných haléřů, šestatřicetinek groše. Císařští radové doporučili¹⁰⁵⁾ proto dne 21. listopadu 1437 Chebským jako prozatímní řešení¹⁰⁶⁾ jednak upuštění od ražby haléřů vůbec, jednak zavedení větší drobné mincovní jednotky, která by měla mít dvojnásobnou cenu tehdejšího chebského feniku, dosavadní osmnáctinky groše. Tato nová jednotka, jichž devět se mělo rovnat jednomu pražskému groši, měla být ražena z poněkud lepšího stříbra než dosavadní chebské mince; byla proto nazvána „bílý fenik“ („weis phennyng“), zatím co dosavadní osmnáctinka groše byla tehdy označena jako „chebský“ (rozuměj haléř, „Egerer“). Chebští byli o tom písemně vyrozuměni dne 21. XI. 1437 z Telče, necelé tři týdny před smrtí Zikmundovou. Problém znehodnocení nejmenší mincovní jednotky byl tedy opět řešen tímž způsobem jako roku 1384 nebo roku 1420: do chebské mincovní soustavy byla vsunuta nová, hodnotnější jednotka, dvojnásobek zbývající staré drobné jednotky „chebského“. Zase byla jako základ vzata česká měna grošová, které se nová chebská mincovní jednotka ještě více přibližovala než dosud: pražský groš měl v Čechách sedm českých peněz po dvou českých haléřích, v Chebu měl groš devět nových chebských „bílých“ feniků po dvou „chebských“ haléřích. Po formální stránce nezdůrazňuje listina z r. 1437 již pravomoc českého krále; nebylo toho již třeba, neboť Zikmund byl již v celých Čechách králem uznán.

Nemohl jsem dosud zjistit, zdali byly po roce 1437 v Chebu vsnutky raženy větší bílé feniky nebo bylo-li snad jen pokračováno v ražbě malých „černých“ haléřů — „chebských“, které se měly tmavší barvou lišit od větších bílých feniků. Prameny chebského archivu o tom zatím mlčí; naopak se zdá, že k ražbě nových chebských bílých feniků nedošlo, a že ani druhý list Zikmundův, jehož vydání bylo jistě spojeno pro Chebské s výlohami, nevyřešil mincov-

¹⁰³⁾ Byl radním v l. 1411–48, r. 1420 purkmistrem, r. 1420–21 vedl s Mikulášem Gumerawerem chebské vojsko, r. 1434 zastupoval město před markrabětem Fridrichem Braniborským; podle Siegla, Festschrift, str. 131–2.

¹⁰⁴⁾ „...Als wir nechst zu Prag mit hansen Kottenplaner, ewrm fründ vnd mitburger geredt haben als von der Münze wegen...“; Siegl, l. c., str. 132.

¹⁰⁵⁾ „...Also ist vnsere meynung noch vnd erlauben euch vnd wollen...“; Siegl, l. c., str. 132. V poznámce K. Siegla v knize „Die Kataloge d. Egerer Stadtarchivs“, Cheb 1900, str. VI, že objevil ve svazku listin, označeném „Tobackacten ab 1763“, důležité mincovní privilegium krále Zikmunda z roku 1431, je zřejmě tisková chyba místo správného „1437“.

¹⁰⁶⁾ „...Als lang bisz wir mit euch zu nucz derselben vnsere Stat vnd landes zu rate werden...“; Siegl, l. c., str. 132.

ní problémy městečka. V letech 1437–1439 došlo totiž ve Francích k všeobecnému zhoršení drobné mince; Würzburgskou smlouvou r. 1441 byl obsah stříbra v haléři oficiálně snížen na 0,085 při ryzosti 0,250, roku 1443 následovalo další snížení na 0,0775 g.¹⁰⁷⁾ Nesporně prodělávaly také chebské ražby podobné snížení své vnitřní hodnoty.

Nakonec byla ražba brakteátových haléřů úplně zastavena a někdy začátkem čtyřicátých let byly chebské brakteátové haléře prohlášeny za neplatné. Ani doma, ani v sousedních krajích, v Sasku a Duryňsku, nebyly pak více bernou mincí, nýbrž pouze pagamentem, t. j. neplatnými penězi, určenými k roztažení. Roku 1444 poslal směnárník v saském Weissenfelsu (jihozápadně od Lipska) do cvikovské mincovny k přemincování staré mince, mezi nimi několik hřiven „chebských“ o ryzosti 0,1562, 0,1875 a 0,166.¹⁰⁸⁾ Také mincmistr v Cvikově poslal r. 1444 několikrát staré chebské feniky o ryzosti 0,1875 jako pagament do Jeny.¹⁰⁹⁾ To jsou poslední zprávy o brakteátových chebských haléřích; zřejmě končila jejich platnost krátce před rokem 1444 anebo v tomto roce.

5. Mincovní privilegium krále Fridricha z r. 1444

V prvních válkách husitských stál Cheb jako jiná katolická města na straně královské, katolické. Dne 4. září 1444 udělil římský (německý) král Fridrich městu Chebu právo ražby mincí.¹¹⁾ Město smělo razit peníze a to sedm peněz na jeden pražský groš. Marně bychom hledali mezi zachovanými ražbami 15. století s chebským městským znakem peníze nebo feniky, jichž by sedm kusů se rovnalo třeba jen přibližně jednomu pražskému groši; do té doby se takové peníze mezi chebskými ražbami neobjevily.

Čteme-li však v privilegiu krále Fridricha dále, vidíme, že připouští i výklad, že chebské peníze mají býti raženy podle českého zrna, stříže a rázu. Tedy nikoli jen zrno a stříž se mají rovnati běžným českým penězům, ale zdá se, že nové chebské peníze měly mít — jinak než tomu bylo v Chebu ještě roku 1420 a 1437 — též „takový ráz“ („solhen slag“) neboli obraz mincovní, jaký byl tehdy v Čechách běžný a zvyklý. Není ovšem těžko poznat, co toto povolení znamená.

¹⁰⁷⁾ Buchenau, MBNG XLIV, 1926, str. 36; 66; 72.

¹⁰⁸⁾ 2 hřivny „Egerische“ o obsahu 5 lotů stříbra, 3 hřivny „Egerer“ o 9 lotech stříbra a 3 hřivny „Egerer Pfennige und Mutschen“ o 8 lotech stříbra; Buchenau, Bl. f. Mzfreunde 60, 1925, str. 382. Vzhledem k nízké ryzosti má Buchenau uvedené „Mutzschen“ za jednostranné husitské peníze s českým lvem. S tím ovšem nelze bezpodmínečně souhlasit, neboť české peníze se lvem o tak nízké ryzosti byly raženy až začátkem šedesátých let 15. století.

¹⁰⁹⁾ „5 hřiven Mutzschen a chebských feniků“, hřivna po 3 lotech; Buchenau, l. c., str. 381.

¹¹⁰⁾ Siegl, Festschrift, str. 132–133.

V letech čtyřicátých 15. století, kdy utrakvističtí Češi odmítali bezpodmínečně uznat mladého Ladislava Pohrobka za krále českého, použil jeho poručník, římský král Fridrich, v boji proti politickým a náboženským protivníkům v Čechách téhož prostředku, jako svého času jeho předchůdce král Zikmund.¹¹¹⁾ Fridrich si přivlastnil jako římský král pravomoc udílet říšskému městu Chebu právo razit mince, a to snad mince české, peníze. Setkáváme se zde s mincovním privilegiem očividně politickým, s odměnou Chebským za zásluhy v minulosti, která měla zajistit římskému králi pomoc říšského města též pro budoucnost. Fridrich hledal spojenectví Chebských jak proti českým utrakvistům, tak i ve sporu církevním mezi sborem basilejským a papežem Evženem. Také ve sporu o Loketsko mezi Vilémem z Ilburka, stojícím na straně české, a kancléřem Kašparem Šlikem, podporovaným římským králem, mohla být pomoc Chebských cenná.

Král Fridrich potvrdil proto mincovní právo svým chebským straníkům, kteří mohli mít z toho značný finanční prospěch; současně chtěl Fridrich poškodit své české protivníky, hájící výsadu jediné zákonité mincovny v Čechách, mincovny kutnohorské. Jen mimochodem uvádí listina Fridrichova jako důvod také všeobecné měnové potíže v Německé říši, k jejichž odstranění ovšem nepřispívalo rozšíření mincovního práva na další mincovnu. Proti ražbám husitské Kutné Hory postavil již král Zikmund kdysi ražby rožmberské a kladské, Fridrich nyní ještě peníze chebské. Že skutečná potřeba drobných mincí nebyla hlavním důvodem pro chebské privilegium, vysvítá také z toho, že v něm chybí zmocnění k ražbě haléřů, druhé to dílčí jednotky pražského groše.

Jak se zdá, došlo skutečně k ražbě chebských „peněz“, sedminek groše; snad byly raženy proto, že si městská rada slibovala větší zisk z ražby „peněz“ než z dosavadní ražby malých, špatných „chebských“ s městským znakem. Dotyčný zápis v Chebské knize městských výdajů byl základem pro zprávu v kronice Schönstetterově, že město dalo od r. 1444 po tři léta raziti dvouhalěře, t. j. peníze.¹¹²⁾ Bohužel neznáme ještě tyto chebské mince a opět čekáme na lepší, podrobnější popisy dalších, hlavně západočeských nálezů mincí, ve kterých by mohly být obsaženy.

¹¹¹⁾ Viz Castelin, Česká drobná mince v době předhusitské a husitské, str. 175 a 209.

¹¹²⁾ Siegl, Festschrift, str. 138 a pozn. 6: Městská kniha výdajů z r. 1444, str. 39. Kron. Schönst., fol. 50a „Item hat die stat drey Jar Pitscher (t. j. feniky nebo dvouhalěře) gemunczt“.

V náboženských a politických bojích mezi katolíky a utrakvistickými Čechy zachoval Cheb v letech padesátých celkem neutralitu,¹¹³⁾ což trvalo až do volby Jiřího Poděbradského za krále českého. Jemu přísahali Chebští dne 30. XI. 1458 věrnost a obdrželi již následujícího dne obvyklé potvrzení všech dosavadních svobod a privilegií.¹¹⁴⁾ Svou přísahu plnili i v pozdější těžké době, kdy Jiří byl dokonce dán do klatby; i když proto byla koncem r. 1467 papežem vyslovena klatba též nad Chebem, nehradilo město českého krále a odmítlo také r. 1469 přijmout katolického protikrále z Uher, Matyáše, za svého pána.¹¹⁵⁾

Chebská mincovna pracovala po roce 1446 dále; slyšíme později o mincmistru, jehož jméno však neznáme. Byl zámožný, ale zadlužil se a v Chebské městské knize dlužníků je roku 1453 zmínka o jeho špercích.¹¹⁶⁾ Po roce 1446 byly opět raženy „chebské“ halěře s městským znakem, ovšem „chebské“, nového, oboustranného typu, podobně jak byla tou dobou také jinde, v Čechách a Francích, zahájena ražba nových, změněných drobných mincí.¹¹⁷⁾ Nové chebské halěře nemají ani čtyřrát starých „hallských“ denárů, ani jednostrannou ražbu brakteátových haléřů. Napodobují však starou mincovní techniku (a starou mincovní hodnotu) vrytým čtvercem nebo jednoduchými ozdobami tvaru A, postavenými do čtverce kolem znaku. Uvádím zde norimberské halěře téhož typu, které byly zřejmě novými „chebskými“ kopírovány:¹¹⁸⁾

Norimberský dvoustranný halěř.

L.: Norimberský znak, kolem čtyři ozdoby tvaru A, postavené do čtverce.

R.: Veliké gotické písmeno N, kolem čtverec anebo čtyři ozdoby tvaru A.

11–12 mm, 0,35 g, 0,41 g; Buchenau, MBNG XLIV 1926, str. 103, č. 146b a 146c, tab. č. 5.

¹¹³⁾ R. Urbánek, Věk Poděbradský (České dějiny III, 2), str. 590. Již r. 1447 při jednání českých žoldnérů s Vilémem vévodou Saským, měly býti dlužné peníze složeny na neutrálním místě, totiž v Chebu; Urbánek, l. c., str. 208.

¹¹⁴⁾ MVGDDB 42, str. 397.

¹¹⁵⁾ MVGDDB, l. c., str. 398; 226. R. Winterling, D. Reichspfandschaft Eger, Aš 1925, str. 43.

¹¹⁶⁾ Siegl, Festschrift, str. 142, podle 5. chebské knihy dlužníků, str. 36.

¹¹⁷⁾ Kolem r. 1450 došlo také v českém mincovnictví k změnám, viz Česká drobná mince, str. 208–209, 212–213.

¹¹⁸⁾ Buchenau (MBNG XLIV, 1926, str. 112) datuje uvedené norimberské halěře až kolem r. 1500 (asi od r. 1496 až asi 1511). Kdybychom datovali nové „chebské“ do téže doby, zůstalo by nám více než jedno století (1388–1496) pro chebské brakteátové halěře, doba nesporně příliš dlouhá, kdežto dvoustranné „chebské“ s tolika variantami pocházely

Podobných chebských haléřů se znakem města a iniciálkou E zachoval se nám velký počet; ze zachovaných četných variant jak líce tak rubu nutno soudit na delší dobu ražby. Pro nedostatek nálezových dat musíme se také zde spojit se zjištěním nejstarších, středních a nejmladších variant, vše ovšem s náležitou rezervou. Pro značnou podobnost orlice na posledních brakteátových haléřích s orlicí na následujících „chebských“ mám varianty č. 21 až 24 za nejstarší:

21. Chebský haléř.

L.: V dole okrouhlém štítě polovina orlice doleva, pod křídly po tečce, dole mřížování ze 2 + 2 čárek. Po stranách štítu a nahoře ozdoba tvaru A.

R.: Veliké, tenké gotické písmeno E.
13 mm, 0,280 g (Berlín).

22. Chebský haléř.

L.: Podobně jako u č. 21, avšak pod křídly po dvou tečkách.

R.: Jako u č. 21.
13 mm (Cheb); 0,31 g (Tittel); 0,21 g (Cast.).

23. Chebský haléř.

L.: Podobně jako u č. 21, avšak bez teček pod křídly a s hustým mřížováním.

R.: Jako u č. 21, odlišná kresba.
13 mm (Praha); 12 mm, 0,35 g (Videň); 0,28 g (Kňourek).

24. Chebský haléř.

L.: Podobně jako u č. 23, avšak orlice doprava.

R.: Jako u č. 23, odlišná kresba.
12 mm (Praha, Cheb); 13 mm, 0,26 g (Kňourek); 0,22 g (Cast.); 0,24 g (Berlín).

Zachované chebské městské knihy a známý „Salbuch“ informují nás o oběživu a početních jednotkách v Chebu během druhé poloviny 15. století. Z mincí zlatých nalézáme zlaté rýnské a (zřídka) uherské,¹¹⁹⁾ které se vždy přepočítávají na groše.¹²⁰⁾ Na rýnský zlatý bylo r. 1458 počítáno 28 grošů¹²¹⁾ a

by asi z let 1496–1516, tedy z doby příliš krátké. I když naše chronologie nemůže být ani přesná, ani definitivní, nezbývá než předpokládat u uvedených norimberských haléřů větší stáří, než udává Buchenau, nechceme-li považovat naše „chebské“ za starší vzory a norimberské haléře za mladší napodobeniny.

¹¹⁹⁾ Jmenovitě uveden je uherský zlatý, pokud jsem zjistil, jen roku 1459; „Item vnd geben V guldein vngrisch auff die Sunnen (ozdoba na věži chebské radnice) zu guldein (na pozlacení)“; Siegl, MVGDB 42, str. 212. Přibližně v téže době, roku 1458, zmizel uherský dukát také z norimberských městských knih; Scholler, l. c., str. 241. Obdobná byla situace v Augsburgu, kde městská pokladna obsahovala r. 1458 1535 rýnských zlatých a pouze 73 (= 5%) uherských zlatých (kromě 7200 liber mincí stříbrných); viz H. J. Kellner, Münze u. Geld in d. Straubinger Gegend im 15. Jhdt., Mnichov 1954, str. 7.

¹²⁰⁾ Siegl, MVGDB 42, str. 205; 208.

touž cenu měl ještě v dubnu r. 1459.¹²²⁾ V listopadu téhož roku platili Chebští za rýnský zlatý již 30 grošů.¹²³⁾ Po 4. lednu 1460 klesla sice cena přechodně na 29 grošů,¹²⁴⁾ avšak asi čtyři týdny později, v únoru, bylo na zlatý počítáno již 32 grošů.¹²⁵⁾ Byla to doba, kdy ve všech sousedních krajích obíhaly mince nejhorší jakosti, habránky a šinderlinky; cena rýnského proto dále stoupala, takže dosáhla dokonce r. 1464 38 grošů.¹²⁶⁾ I když naše písemné prameny uvádějí zlaté, nešlo ovšem vždy o skutečnou platbu mincí zlatou; zlatý byl někdy pouhou početní jednotkou, dělenou v počtech na čtyři čtvrtiny, nazvané „orty“,¹²⁷⁾ jež však neexistovaly jako ražené mince.

Ze stříbrných mincí nalézáme v písemných záznamech kromě „městské měny“ běžně kopy grošů pražských a míšeňských jakož i denáry a haléře. Pražský groš byl počítán na „dobré kopy“ a rovnal se původně dvěma míšeňským grošům; proto čteme později často o dvou kopách míšeňských grošů místo o jedné kopě pražských grošů (viz tab. č. 5). Koncem let padesátých rovnal se však pražský groš již třem míšeňským grošům,¹²⁸⁾ nyní opět nazvaným „nové groše“.¹²⁹⁾ Poslední zprávu o nich znám prozatím z r. 1464; je nápadné, že později z chebských knih mizí úplně.

Další zpráva o chebské mincovně je až z r. 1460. Tehdy ucházel se o místo mincmistra v Chebu Oldřich Senscholz z Ihenu a dotázal se na mzdu mincmistra při ražbě lepších a horších mincí.¹³⁰⁾ Senscholz byl pravděpodobně přijat, neboť v mincovním rejstříku z r. 1469 je uveden mincmistr jménem Oldřich.¹³¹⁾ O ražbě mincí čteme r. 1461;¹³²⁾ tehdy bylo během jednoho roku

¹²¹⁾ Na str. 5 knihy městských výdajů v létě r. 1458: „...den guldein fur acht vnd zwenczig groschen zu rechen...“; Siegl, l. c., str. 212.

¹²²⁾ Siegl, l. c., str. 213. Zmínka o zlatých rýnských tamtéž, str. 206, 221.

¹²³⁾ Siegl, l. c., str. 215.

¹²⁴⁾ Siegl, l. c., str. 216.

¹²⁵⁾ Siegl, l. c., str. 222.

¹²⁶⁾ Účetní kniha správce kostela sv. Jana v Chebu uvádí r. 1464: „...vnd ist ye ein guldin gerechnet vmb XXXVIII gr.“; časop. Münzensammler r. 5, 1932, str. 59. Také v Norimberku došlo v letech 1466–1469 k značnému zvýšení ceny rýnského zlatého; Scholler, l. c., str. 134.

¹²⁷⁾ R. 1460: „...Eingenommen XXVIII guld. 1 ort“; Siegl, l. c., str. 222. Orty v Norimberku viz Scholler, l. c., str. 244.

¹²⁸⁾ Účetní kniha správce kostela sv. Jana (z let 1464–1505) uvádí: „Item gebin ein tagloner VII taglon ye ein tag VII meissner facit XVI groschen (totiž pražských) 1 meissner.“; Münzensammler, l. c., str. 59. Sedm denních mezd po sedmi míšeňských groších dává 49 míš. grošů; 49 méně 1 groš je 48 grošů, 48 děleno 16 dává 3 míšeňské na jeden pražský groš. Zkratku „m.“ městských knih (= meissner, t. j. míšeňské groše) vysvětluje Siegl mylně jako zkratku za „haléře“ a proto se domnívá, že se groš rovnal třem haléřům (l. c., str. 205).

¹²⁹⁾ V dubnu r. 1459: „Item, wir haben awssgeben I c $\beta\beta$ gr. die man vnsern herrn konig (králi Jiřímu) an Newen groschen schanckt“; Siegl, l. c., str. 206.

¹³⁰⁾ Původní dopis v chebském městském archivu, sv. 216; podle Siegla, Festschrift, str. 142.

¹³¹⁾ „...meister vlrich muncmaister...“; l. c., fol. 12b, podle Siegla, l. c., str. 142.

celkem čtyřikrát mincováno, přitom bylo zpracováno přes 350 hřiven sazeného stříbra a celkový zisk po odečtení výloh v mincovně (za mzdy a pagament) činil 53 kop grošů.¹³³⁾ Kdo zhotovoval kolký pro ražbu mincí, nevíme; roku 1459 čteme náhodou o chebském zlatníku Šimonovi¹³⁴⁾ a víme, že zlatníci pracovali pro mincovny jako proběři a rytci kolků.

V letech šedesátých 15. stol. nezůstalo Chebsko ušetřeno všeobecné záplavy špatnými cizími mincemi z jihu a západu. Pověstné bavorské „habránky“ a rakouské „šinderlinky“, proti kterým i česká vláda tehdy marně bojovala, vnikaly též do Chebska, takže si městská rada stěžovala r. 1467 na obíhání falešné mince.¹³⁵⁾ Rokem 1469 začíná pak první nám zachovaný mincovní rejstřík města, který obsahuje vyúčtování mincovny v letech 1469 a 1470.¹³⁶⁾ Roku 1469 bylo zmincováno 364 sazených hřiven černých plátů, za které mincmistr Oldřich (Senscholz) obdržel mzdu 30 kop 20 gr.¹³⁷⁾ tudíž 5 grošů za sazenou hřivnu plátů. Při průměrné váze 0,256 g jednoho střížku bylo z (norimberské) hřivny o 237,52 g raženo 928 kusů. Od července 1469 až do r. 1470 bylo opět osmkrát mincováno a zpracováno celkem 1615 hřiven černých plátů,¹³⁸⁾ roku 1470 byl zisk z mincovny 16 kop grošů.¹³⁹⁾

Popisují zde další „chebské“, které jsou zřejmě o něco mladší než předchozí skupina č. 21–24.

¹³²⁾ II. hlavní účetní kniha, str. 112 a 113; t. zv. „Ungelbuch“ z r. 1461; kron. Schönst., fol. 65a; podle Siegla, Festschrift, str. 138.

¹³³⁾ Zápis v „Ungelbuchu“ z r. 1461: „Nota alle Gemeyne eyname... So haben wir In der müncz vir güss gethan vnd auff vierdhalb hundert vnd ettlich gemyscht mark vermünczet, daran vns vber alle kostung vnd münczlohn vnd an pagament zu kauffen überloffen ist LIII β gr.“ Siegel, l. c., str. 141.

¹³⁴⁾ Zlatník Šimon pracoval i jinak pro město; uvedeného roku pozlatil znovu (viz pozn. 119) ozdobu na věži radnice, viz zápis v městské knize „It. vnd geben dem Symon, goltsmit, XL gr von der Svnnen zu lon“; Siegl, MVGDB 42, str. 212.

¹³⁵⁾ Koncept dopisu ve svazku 216 městského archivu; Siegl, Festschrift, str. 138.

¹³⁶⁾ Chebský městský archiv, sv. č. 216; kron. Schönst., fol. 73b; podle Siegla, Festschrift, str. 137–8.

¹³⁷⁾ „So haben wir meister vlrich munczmaister von den vor geschrieben güssen, nemlich III c LXIII Marken Swartzen plateln sein lon awssgericht XXX β XX gr.“ Mincovní rejstřík z r. 1469, fol. 12b; podle Siegla, Festschrift, str. 142.

¹³⁸⁾ Miltner-Neumann, Böhm. Privatm. u. Med., str. 785.

¹³⁹⁾ T. zv. „Ungelbuch“ tohoto roku obsahuje zápis: „...eingenomen vberlauffs an den pagment, das vns fort an der rechnung warde vnd wir vermünczen lyssen, als vns der tegel rynnent worden, nemlich I c 23 mark, XVI Sch.“; podle Siegla, Festschrift, str. 141. Téhož roku v jihlavských pramenech uvedené „ergers Geld“ nejsou chebské peníze (takto Em. Nohejlová-Prátová, NČČsl XIX, 1950, str. 111, pozn. 154), nýbrž zřejmě „horší peníze“ oproti následujícím lepším („bessers Geld“); viz Em. Schwab, časopis Münzensammler, 7, Č. Budějovice 1934, str. 4.

25. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 24, avšak štítek dole zakončen špičatě.
R.: V poli gotické písmeno E menší kresby.
12 mm (Praha); 0,19 g (Cast.).

26. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 25.
R.: Podobně jako u č. 25.
12 mm, 0,27 g (Videň). Donebauer č. 4211, 0,30 g.

27. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 26, avšak štítek dole okrouhlen.
R.: Podobně jako u č. 26.
11 mm (Praha); 0,20 g (Tittel); 0,24 g (Cast.).

28. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 27, městský znak nahoře otevřen.
R.: Gotické písmeno E odlišné kresby.
11 mm, 0,29 g (Tittel); 0,315 g (Pěček); 0,20 g (Kňourek); 0,31 g (Cast.); 0,25 g (Videň); 0,225 g (Berlín).

29. Chebský halěr.

L.: Ve čtverci, postaveném na špičku, městský znak jako u č. 23, v rozích čtverce po ozdobě tvaru V.
R.: Jako u č. 24.
13 mm (Praha).

30. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 27, avšak větší, nahoře širší a dole užší štítek.
R.: Velké, tenké gotické písmeno E.
12 mm (Cheb); 0,34 g (Cast.).

31. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 30, avšak štítek nahoře otevřen.
R.: Jako u č. 30.
12 mm (Praha, Cheb); 0,25 g (Pěček); 0,220 a 0,24 g (Berlín).

32. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 31, avšak štítek nahoře a dole stejně široký.
R.: Gotické písmeno E poněkud menší kresby.
13 mm (Cheb); 0,21 g (Cast.); 0,33 g (Berlín).

33. Chebský halěr.

L.: Podobně jako u č. 32, avšak štítek nahoře uzavřen.
R.: Písmeno E jako u č. 32.
12 mm, 0,29 g (Tittel); 0,24 a 0,23 g (Cast.); 0,34 g (Videň).

34. Chebský haléř.

L.: Podobně jako u č. 33, avšak ozdoba tvaru A též dole.

R.: Gotické písmeno E širokých, kulatých tvarů.

9 mm (Rzach).

Všechny tyto haléře jsou podle mého soudu z druhé poloviny 15. století.

Druhý mincovní rejstřík města Chebu obsahuje vyúčtování mincovny v letech 1485, 1486, 1492—1494;¹⁴⁰⁾ ve všech zmíněných letech bylo mincováno.¹⁴¹⁾ Roku 1485 uvádí se (minc-)mistr Hanuš, současně čteme, že byly raženy haléře.¹⁴²⁾ Jako mzdu obdržel mistr Hanuš r. 1485 2 kopy 24 groše, následujícího roku 7 kop 42 groše.¹⁴³⁾ Roku 1492 nastoupil, zdá se, nový mincmistr jménem Michl,¹⁴⁴⁾ avšak v následujících letech 1493—1495 uvádějí mincovní rejstříky pouze „munczmaistra“, aniž bychom četli jeho jméno.¹⁴⁵⁾ Z roku 1500 zachovala se nám opět zpráva o mincování.¹⁴⁶⁾ Roku 1502 bylo místo mincmistra uvolněno a Lukáš, s příjmením Müntzer, písař ze saského Annaberku, jenž se označil za syna dřívějšího chebského mincmistra Oldřicha (Senscholze), doporučil městské radě jako mincmistra Šimona Bretschneidera.¹⁴⁷⁾ Nevíme, byl-li Bretschneider přijat, ale v témže roce je ještě zmínka o jiném mincmistru, Hanušovi Thorwartu z Šmalkald.¹⁴⁸⁾ Zisk z mincování r. 1502 činil 400 zlatých rýmských¹⁴⁹⁾ a touž částku uvádí Schönstetter pro rok 1503 a opět pro r. 1504.¹⁵⁰⁾ Tohoto roku přijala městská rada do svých služeb jako mincmistra Pankrace Schuhmanna z Freibergu v Sasku, jenž zůstal v úřadě pravděpodobně až do r. 1508. Původní, velmi podrobná smlouva s ním uzavřená za-

¹⁴⁰⁾ Chebský městský archiv, sv. č. 216; podle Siegla, Festschrift, str. 137. Z tohoto období a z následujících let zachovala se v chebském městském museu řada původních mincovních razidel a to, pokud jsem mohl zjistit, od našich mincí č. 34—37 (8 rubních), 36 (1 lícní), 37 (2 lícní), 38 (3 lícní), 40 (1 lícní). Tato razidla byla v 19. stol. často zneužívána, takže známe četné odračky různých tlouštěk, tvarů a kovů. O těchto novodobých chebských falsech viz Num. listy IX, 1954, str. 142.

¹⁴¹⁾ Kron. Schönst., fol. 86b, 87b, 93a; podle Siegla, Festschrift, str. 138.

¹⁴²⁾ Mincovní rejstřík z r. 1485, str. 6: „Item mer vns maister hans geben an pregten hellern IX marck miner II lot“; l. c., str. 21: „Item dem meister hansen vnter die hant an zayn geben XLIX M[ark] II lot“; Siegl, Festschrift, str. 142.

¹⁴³⁾ Miltner-Neumann, str. 786, podle mincovních rejstříků z let 1485—94.

¹⁴⁴⁾ Miltner-Neumann, str. 786: „dem Michl Münczmeister 1 fl. für einen Tägell, den er mitgebracht“ (bez pramene); Siegl, Festschrift, str. 142.

¹⁴⁵⁾ Siegl, Festschrift, str. 142.

¹⁴⁶⁾ Kron. Schönst., fol. 98b; podle Siegla, Festschrift, str. 138.

¹⁴⁷⁾ „...mein sel. Vater Ulrich war vor eczlichen Zeiten Euer Stadt münczmeister“ psal Lukáš; Miltner-Neumann, str. 787; původní dopis v chebském městském archivu, sv. č. 216; podle Siegla, Festschrift, str. 142.

¹⁴⁸⁾ Miltner-Neumann, str. 786; Siegl, Festschrift, str. 142.

¹⁴⁹⁾ Kron. Schönst., fol. 99b; podle Siegla, Festschrift, str. 141.

¹⁵⁰⁾ Kron. Schönst., fol. 100b; 101; podle Siegla, Festschrift, str. 141.

chovala se dodnes v chebském městském archivu a dává nám blíže nahlédnout do činnosti mincovny.¹⁵¹⁾

Mincmistr Schuhmann měl ze své mzdy platit dva tovaryše a jednoho pomocníka jakož i výlohy za osvětlení, kdežto městská rada dodávala nástroje, uhlí, vinný kámen a ostatní potřeby kromě osvětlení. Ražební kov pro mincovnu směla nakupovat jen městská rada, nikoliv mincmistr; zřejmě měly být zne-možněny obchody mincmistra „na vlastní účet“. Z každých 100 marek (237,52 gramů) stříbra, městskými úředníky k zmincování odvážených, měl mincmistr razit 200 marek dvojitých a jednoduchých haléřů,¹⁵²⁾ 2 marky na schodek v to počítaje. Předepsaná ryzost byla tedy bezmála 0,500, byla však sotva vždy do-držována, neboť případný zisk („vberlauf“) patřil mincmistrovi. Za každých 6 marek ražených mincí, které při kontrole vyhovovaly, obdržel mincmistr jeden zlatý rýnský,¹⁵³⁾ avšak nevyhovující mince musil přepracovat.¹⁵⁴⁾

Pravděpodobně z posledních asi dvou desetiletí před rokem 1506 jsou tyto „chebské“:

35. Chebský haléř.

L.: Podobně jako u č. 34, avšak štítek dole téměř rovný.

R.: Jako u č. 34.

12 mm (Praha, Cheb).

36. Chebský haléř.

L.: Ve štítku orlice odlišné kresby nad mřížováním, kolem štítku čtyři ozdoby tvaru V.

R.: Jako u č. 34.

11 mm (Praha).

37. Chebský haléř.

L.: V hladkém kruhu štítek jako u č. 34, po stranách po ležaté ozdobě V.

R.: Jako u č. 34.

11 mm (Praha); 0,255 g (Cast.). Donebauer, č. 4214, 0,30 g.

¹⁵¹⁾ Siegl, l. c., str. 143.

¹⁵²⁾ V textu u Siegla, l. c., str. 143, čteme: „...zwyfach vnd oulach haller“. Podle lask. sdělení doc. dr. Fr. Grause jde buď o omyl písaře nebo o falešné čtení Sieglovo, „ou-lach“ místo správného „onfach“.

¹⁵³⁾ Mzda norimberského mincmistra r. 1490 byla vyšší. Činila jeden a čtvrt zlatého r. z čisté hřivny haléřů, jichž šlo 500 na 1 zl. r.; Scholler, l. c., str. 93. Poměr mezi rýnským zlatým a chebským haléřem neznáme, takže nemůžeme zjistit zisk chebské obce. V Norimberku připadalo v 15. stol. na výlohy, spojené s ražbou mincí včetně zisku téměř 150/0 hodnoty použitého kovu, z toho na zisk pouze 10/0, podle Schollera, l. c., str. 91. Ve vídeňské mincovně činily v 15. stol. výlohy 130/0 a zisk 5,40/0; viz Luschin, Allgem. Münzkunde u. Geld-gesch., Mnichov 1904, str. 217.

¹⁵⁴⁾ V norimberské mincovně měly haléře ještě r. 1496 být jednotlivě váženy; Buche-na u, MBNG XLIV, 1926, str. 111.

Přesnější datování nám umožní teprve nové nálezy mincí, podrobně zpracované a doplněné analysami jakostí mincí.

7. Poslední ražby městské mincovny (1506—1520)

Roku 1506 žádala obec Chebská českého krále Vladislava II. — nevíme zdali ústně nebo písemně¹⁵⁵⁾ — o povolení, aby na úhradu značných finančních výloh let minulých směla razit peníze po způsobu běžných českých bílých peněz, jichž šlo, jak známo, sedm na jeden český groš. Chebští odvolávali se ve své žádosti na známé nám již privilegium krále Fridricha z r. 1444 a, smíme-li věřit později vydané listině, prosili, aby jim bylo nyní mincování povoleno také Vladislavem II. jakožto králem českým.¹⁵⁶⁾

Povolení ražby, jež vskutku obdrželi královou listinou z 21. IX. 1506, umožňuje Chebským ražbu českých „bílých“ peněz¹⁵⁷⁾ „kdykoli by toho měli zapotřebí“¹⁵⁸⁾ a je vázáno na dvě podmínky: Chebští musí dodržovat zrno a stříž českých peněz¹⁵⁹⁾ a nové chebské „bílé peníze“ musí mít zvláštní značku, podle které by se poznaly.¹⁶⁰⁾ Privilegium současně předvídá zkoušeče (probéře) pro chebskou mincovnu, který by byl podřízen nejvyššímu českému mincmistru v Kutné Hoře.

Toto poslední chebské privilegium je zajímavé nejen svým obsahem — neboť český král jím porušuje dosud pečlivě stráženu výsadu Kutné Hory ve prospěch malého říšského města, do českého království ještě zcela nezačleněného¹⁶¹⁾ — ale i tím, co v něm postrádáme. Nenalzáme totiž slova o drobných

¹⁵⁵⁾ „...Das vns die Ersamen (Chebští)... durch Ire Botschafft anczaiagen lassen haben...“; Siegl, Festschrift, str. 134.

¹⁵⁶⁾ „...als Kunig zu Behem auch zuuorgunstigen vnd gnedigklich zuuerschen...“; Siegl, l. c., str. 134.

¹⁵⁷⁾ „...siben pfenning fur einen Bemischen groschen oder wie die hinfur geslagen mochten werden, die Nem vnd geben sey auf das Korn, grad vnd solchen slag, als in dem genannten vnnserm Kunigreich Behem beschiet...“; Siegl, l. c., str. 134. Příštího roku 1507 získalo také město Plzeň právo ražby mincí, a to na 10 let; viz J. O. Neubarth, Plzeňské mincovní privilegium z r. 1507, Num. listy VI, 1951, str. 116—118.

¹⁵⁸⁾ „...als offt sy des notturfftig sein...“; Siegl, l. c., str. 134. Postrádáme obvyklou podmínku o odvolatelnosti privilegia, které tudíž nebylo časově omezeno.

¹⁵⁹⁾ „...vnd wa auch sach wer, das sulche vnnser Muncz in der Cron Behem gepessert oder geringert werde, ...das sol... den genanten von Eger, als offt das gescheen mocht, schriftlich zu erkennen geben werden, da mit sie sich auch dest Statlicher darnach zu halden vnd zu richten haben...“; Siegl, l. c., str. 135.

¹⁶⁰⁾ „...Doch, so sol zuuoren die selbe Ir Muncz mit ein beizaichen des geprägs vorkert werden...“; Siegl, l. c., str. 135.

¹⁶¹⁾ V dopise krále Vladislava II. z 24. X. 1501 je Cheb ještě označen „ausser der Cron Beheimb gelegen“, R. Winterling, D. Reichspfandschaft Eger, Aš 1925, str. 29, podle originálu v chebském městském archivu. S českého hlediska bylo Chebsko zavedením české měny blíže připoutáno k zemím koruny České.

chebských ražbách, t. ř. „Egerer“, běžných v Chebu již po více než padesát let a hojně ražených, jak jsme četli, právě v posledním desetiletí (viz tabulku č. 5). Nevím, můžeme-li si mlčení Vladislavova privilegia vykládat tak, že Chebští se tím zřekli ražby těchto nejmenších, téměř bezcenných mincí. Spíše myslím, že městské radě záleželo r. 1506 na tom, aby tak jako r. 1437 mohla razit kromě starých černých „chebských“ ještě větší jednotku mincovní, která slibovala větší finanční výtěžek. Zdá se také, že roku 1506 nebylo zcela zastaveno mincování nejmenších „chebských“ haléřů, neboť víme, že mincovna skutečně pracovala v letech 1507, 1508, 1513, 1514, 1515, 1516 a současně slyšíme v letech 1510, 1512, 1517—1518 také o mincmistru. Dosažení tohoto privilegia bylo ostatně pro město spojeno se značnými výlohami. Městská rada, jež si sama vypůjčovala podobné částky u zámožnějších měšťanů,¹⁶²⁾ vyplatila totiž královskému kancléři Albrechtu Libštejnskému z Kolovrat ještě r. 1506 „k vůli minci“ dar 210 zlatých, pro tehdejší dobu nemalou částku.¹⁶³⁾ Je jisté, že Chebští hleděli pak docílit z podniku, do kterého byli tolik investovali, průměrného zisku a že proto využívali nový pramen příjmu, který jim jiná města mohla právem závidět. Uvádím zde popis mincí, ražených zřejmě po roce 1506.

38. Chebský haléř.

L.: V perlovci městský znak s hustým mřížováním.

R.: Prázdný.

13 mm (Praha); 14 mm, 0,14 g (Tittel); 0,29 g, 0,24 g (Cast.); 12 mm, 0,30 g (Berlín); 0,46 g (Víděň).

39. Chebský haléř.

L.: Jako u č. 38, avšak řídké mřížování.

R.: Prázdný.

13 mm (Praha, Cheb); 0,36 g (Pěček); 0,28 g (Cast.).

40. Chebský peníz z r. 1516.

L.: V perlovci městský znak, nad ním letopočet 1516, po stranách štítku po ozdobě.

R.: a) Gotické písmeno E. 14 mm (Praha, Cheb), Donebauer č. 4209, 0,20 g.

¹⁶²⁾ Dne 28. X. 1458 vypůjčilo si město 600 zl. r. od Hanuše z Morenu; Siegl, Salbuch, str. 115; dne 24. VIII. 1452 půjčka města 50 zl. r. od Jorga Schmiedela, tamtéž, str. 117; dne 1. V. 1491 vypůjčilo si město 200 zl. r. od Tomáše Wernhera, tamtéž, str. 119.

¹⁶³⁾ Městská kniha výdajů z r. 1506, str. 33: „Item so haben wir geben unnsers hern, des Kwnigs Canzler, von der muncz wegen II c X guldein“; podle Siegla, Festschrift, str. 136. Podobné platby nebyly nezvyklé; město Norimberk zaplatilo r. 1422 králi Zikmundovi „2000 gulden unserm herrn könig Sigmunden, dem Römischen könig, um einen neuen freibrief, den er uns gab, von einer guldein und silbern münze wegen“, Scholler, l. c., str. 79. Částka 2000 zlatých byla výtěžkem asi desetiletého mincování.

b) rub prázdný. 15 mm, 0,34 g (Vídeň); 0,225 g a 0,35 g (Berlín); Donebauer č. 4208, 0,35 g.

41. Chebský peníz z r. 1520.

L.: Podobně jako u č. 40, avšak s letopočtem 1520.

R.: ?

13 mm (Cheb); 0,38 d (Tittel); 0,37 g (Cast.).

Ať už to byly „bílé“ peníze či „bílé“ nebo „černé“ chebské halěře, které vyšly z městské mincovny po roce 1500, jest jisto, že se tam na počátku 16. století hojně razilo. Mincovní zisk roku 1506 činil 452 kopy grošů čili 500 zlatých;¹⁶⁴⁾ roku 1507 byl zisk 319 kop 12 gr čili 350 zlatých,¹⁶⁵⁾ roku 1508 — kdy asi skončila funkce mincmistra Pankrace Schuhmanna — pak 237 kop 24 gr čili 300 zlatých.¹⁶⁶⁾ Po krátké přestávce v činnosti mincovny přihlásili se roku 1510 dva uchazeči o místo mincmistrovské: dne 15. VII. Šimon Pfrenger a 16. X. ještě Petr Štaudner.¹⁶⁷⁾ Zatím nevíme, který byl přijat. Roku 1512 se uchází Heřman Plecher, jenž pak jako mincmistr působil pravděpodobně po více let; ještě r. 1516 stěžoval si dopisem městské radě na škodu, jež mu vznikla velikou vodou na rybách.¹⁶⁸⁾

V letech 1513—1516 čteme opět o mincování:¹⁶⁹⁾ mincovna vynášela r. 1513 330 zlatých,¹⁷⁰⁾ r. 1514 byl zisk 98 kop 24 gr čili 122½ zlatého,¹⁷¹⁾ r. 1515 pak 359 zlatých 4 groše.¹⁷²⁾ Konečně víme ještě o ražbě mincí r. 1516¹⁷³⁾ a zdá se, i r. 1520,¹⁷⁴⁾ neboť máme ražby č. 41 s tímto letopočtem. V městských

¹⁶⁴⁾ T. zv. „Umgeldbuch“ z r. 1506: „vberlauff IIII c LII 3“, kron. Schönst., fol. 103 a (kde je zlatý počítán po 54,24 gr); podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁶⁵⁾ V „Umgeldbuchu“ z r. 1507: „vberlauff III c XVIIIII β XII gr“, kron. Schönst., fol. 104 a (zlatý po 54,72 gr); podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁶⁶⁾ V „Umgeldbuchu“ r. 1508: „vberlauff II c XXXVII β XXIIII gr“, kron. Schönst., fol. 104 b (zlatý po 47,48 gr); podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁶⁷⁾ Původní dopisy uchazečů v chebském městském archivu, sv. 216; podle Siegla, l. c., str. 143.

¹⁶⁸⁾ Protokol městské rady I, fol. 2 b; podle Siegla, l. c., str. 144.

¹⁶⁹⁾ Kron. Schönst., fol. 108 b—110 b (1513—1515); městská kniha výdajů z r. 1516, str. 33; podle Siegla, l. c., str. 138—39.

¹⁷⁰⁾ Kron. Schönst., fol. 108 b; podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁷¹⁾ V „Umgeldbuchu“ čteme „vberlauff LXXXX VIII β XXIIII gr“; kron. Schön., fol. 109 b (počítá zlatý uherský po 40,03 groších, dělíme-li však částku v groších z umgeldbuchu počtem zlatých, je cena zlatého 48,19 gr); podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁷²⁾ Podle „Umgeldbuchu“: „vberlauff 359 guldein 4 gr“; kron. Schönst., fol. 110 b; podle Siegla, l. c., str. 141.

¹⁷³⁾ Městská kniha výdajů z r. 1516, str. 33; podle Siegla, l. c., str. 139.

¹⁷⁴⁾ Siegl, l. c., str. 139, jenž poukazuje na naše peníze č. 41, popsané u Miltnera-Neumanna, l. c., str. 784, č. 810, a u Kiliána, Katalog sbírky českých mincí, č. 4541—44.

knihách výdajů nevyskytují se ovšem, začínaje rokem 1517, již žádné položky pro mincovnu;¹⁷⁵⁾ jediné budova na náměstí je ještě několik let označována jako „mincmistrův dům“.¹⁷⁶⁾ Je to poslední zmínka o chebské mincovně na počátku nové doby, doby habsburské, která nepřipouštěla samostatné mincování ani v rozsáhlých českých zemích, tím méně v Chebu.

* * *

Podaný přehled zpráv o chebské mincovně a jejich ražbách v době grošové nemůže samozřejmě být — jako první práce tohoto druhu — úplný nebo definitivní. Nálezy mincí přinesou nám dříve nebo později doplňky mincovního materiálu a také bohatý chebský městský archiv obsahuje ještě mnoho dosud nepublikovaných písemných pramenů. Seskupit všechno dosud známý materiál archivní a hmotný, umožnit lepší popisy nálezů a upozornit na ještě nevyčerpané městské knihy a listiny v Chebu — to byl hlavní účel této studie.

Zmíněné peníze uvádím mezi chebskými ražbami, i když je jejich „fabrika“ podezřelá. Dworschak, příloha k časop. Münzensammler r. 8, 1935, č. 85 [1], str. 18, zřejmě neměl žádných pochybností o pravosti.

¹⁷⁵⁾ Siegl, l. c., str. 139.

¹⁷⁶⁾ V t. ř. „Losungsbücher“ z let 1515—1529; „des munczmeisters haws“, podle Siegla, l. c., str. 144.

Tabulka č. 1.

Oběživo na Chebsku v první polovině 14. století.

Zkratky: „Sb“: Salbuch a str. — „M“: MVDGB, ročník/str. — „St.“: H. Sturm, D. Archiv d. St. Eger, číslo vyobr.

Rok	Chebská mince	Citace	Cizí mince	Citace
1307: 9/6 21/9	100 liber haléřů XI talenta hallensium	Sb 35 M 28/117		
1309: 24/2	3 libry (sc. haléřů)	Sb 33		
1310 až 1320:	50 pfunt haller vnd sechs schillinge der langen, 20 pfvnt	St. č. 41	10 schock groser phenni- ge	M 39/239
1316: 8/5	1 libra (peněz)	Sb 36		
1319: 10/8	2½ libry haléřů	Sb 38		
1320: 6/1 2/12 29/12	3 libry hallských 40 haléřů 6 liber haléřů	Sb 38 Sb 40 Sb 41		
1321: 11/6			40 kop pr. gr. (Kadaň)	Sb 41
1324: 5/4	1 libra hallských	Sb 42		
1320 až 1330:	50 pfvnt haller 90 phu(n)t haller 2 pfunt haller	M 39/240 St. č. 22 Sb 45	XXII schock... XXX schock	M 39/242
	VIII pfvnt haller, XXV pfvnt haller; 200 pfvnt	M 39/241 M 39/244	100 schock, 300 schock groser pheninge	M 39/242
1333: 3/3	1 pfvnt haller	Sb 46	20 schock groser phenin- ge vnd einen virdunch	M 39/243
1338: 27/2	3 pfunt haller	Sb 47		
1338:	180 pfvnt haller	M 39/243		
1330 až 1340:	200 mark silbers	M 39/246		
1347: 10/8 3/9	166 pfunt Haller 1 pfunt haller	Sb 49 Sb 50		
1348: 28/1	½ pfunt, ie 60 haller für 1 pfunt	Sb 50		
1340 až 1350:	60 pfvnt haller LX vnd VI pfvnd haller	M 39/247 M 39/248	1 schock groser (Phe- ninge)	M 39/249

Tabulka č. 2.

Oběživo na Chebsku v třetí čtvrtině 14. století.

Zkratky: „Sg“: Siegl, Festschrift, str. — „St.“: Sturm, Archiv, č. vyobr. — „M“: MVDGB, ročník/str. — „Sb“: Siegl, Salbuch, str.

Rok	Chebská mince	Citace	Cizí mince	Citace
1349: 10/1	„hallermuncz“	Sg. 129		
kolem 1350:	1 d (pfennyng)	St. č. 23	2 gs (grosse) p (Pfen- nyng)	St. č. 23
1350: 10/10	500 pfunt haller	M 41/351		
1351: 15/3	4 pfunt haller 15 šilinků haléřů krátké měny	Sb 53		
25/10	5½ pfuntu haléřů méně 30 haléřů, 83 pfuntů ha- léřů méně 72 haléře	Sb 54		
13/11	2 pfuntů a 84 haléřů	Sb 54-5		
1352: 28/4	40 pfuntů haléřů	Sb 55		
po roce 1352:	24 schilling haller we- rung der Stat, 2 schil- linge haler der Stat we- runge	Sg 136- 137	1 behemischen grozzen pfennich	Sg 149
1353:	80 pfvnt haller	M 39/249		
29/9	20 šilinků a 4 haléře	Sb 56		
1354:	3 pfuntů haléřů	Sb 57		
1355:	1 pfunt haléřů	Sb 59		
1356:	1 pfunt haléřů	Sb 60		
1357:	60 haléřů	Sb 60		
1359:	1½ pfuntu haléřů	Sb 61		
1359:	1 pfunt haléřů	Sb 62		
1360:	2½ pfuntu haléřů	Sb 63		
1361:	½ pfuntu haléřů	Sb 63		
1361:	110 pfuntů haléřů	Sb 63		
1366: 21/12	6 pfuntů haléřů chebské měny	Sb 64		
1367:	3½ pfuntu haléřů	Sb 64		
1368:	1 pfunt haléřů	Sb 65		
1368:	4½ pfuntu haléřů	Sb 65		
1370:	1 pfunt haléřů	Sb 66		
1373:	6 pfuntů haléřů	Sb 68		
1374:	1 pfunt haléřů	Sb 68		
1374:	2½ pfuntu haléřů	Sb 68		
1376:	2½ pfuntu haléřů	Sb 70		

Tabulka č. 3.

Oběživo na Chebsku v l. 1379–1419.

Vysvětl.: Sb = Chebský Salbuch, str.; St = H. Sturm, Archiv, č. vyobr.; M = MVGDB, ročník/str.; Gr = Gradl, Chroniken, str.

Rok	Haléře	Řezenské feniky	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1379	30 šilinků haléřů, Sb 71 50 liber 60 haléřů, St 24		50 kop pr. gr, Sb 70		
1380	12½ šilinku haléřů, Sb 72		24 pr. gr, Sb 71		
1381	50 liber haléřů, M 39/401	60 řez. feniků, Sb 72			
1382	1 libra haléřů, Sb 73		½ kopy pr. gr., Sb. 73 21 pr. fenik, Sb 73		
1384	2 libry hal. chebské měny, Sb 75	3½ lib. hal. řez. měny, Sb 74			
1385	2 libry haléřů, Sb 75		60 kop „grozzer prager pfenninge“, St 12		
1387			13.000 kop čes. grošů, M 44/211		
1388	62 liber chebské měny, 3 libry haléřů, Sb 76				
1389	4 libry haléřů chebské měny, 40 liber haléřů, Sb 77; 78		90 kop grošů, Sb 81		
1390	100 liber, 1 libra (hal.), St 47	60 řez. feniků, Sb 78			
1391	2 libry haléřů, 44 libry haléřů chebské měny, Sb 79; 800 pfunt haller, werunge der Stat zu Eger, M 41/351; 15 schock grozzer, werunge der Stat czu Eger, M 41/350; 9 schock grozzer, werunge der Stat zu Eger, M 41/351; 44 pfunt haller, werung der Stat zu Eger, M 41/351; 27 schock grozzer, der Stat werung, ie funf regenspurger für einen grozzen, M 41/350		100 schock grozzer guter Behmischer groz, M 41/350		200 gulden vngerisch vnd Behmisch, 180 guldein Reynisch, M 41/350

Tabulka č. 3 (dokončení).

Rok	Haléře	Řezenské feniky	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1392	1 libra haléřů, Sb 79,80; 14 schock grozzer, 2 schock grozzer, allez der Stat werunge, M 41/353		7 kop, Gr 183		12 zl. rýn., Sb 79
1395			kop gr, gr., St č. 50.		
1396	15 liber haléřů chebské měny, Sb 81		50 grozzer pr. pf., Sb 82	6 kp 18 gr Meysner, M 41/355	
1397					
1399			10 Behmische schock grozzer, M 41/363		
1400	30 pfunt haller der stat werung, 80 pfunt haller der stat werung, M 41/360–3		13½ schock pehmisch gelts, M 41/369		50 guldein, M 41/369; 40 guldein, M 41/373; 7 vngerisch guld., M 41/364
1403			8 kop grošů, Sb 84		1 zlatý rýnský, Sb 85
1404					
1405			12 kop pr. gr, Sb 85		
1407					½ zl. rýnského, Sb 86
1409			130 kop pr. gr, Sb 87		
1410	(ražba)				
1411	(ražba)		11 kop gr, Gr 195 5 schock vnd 11 grozzer pehmisch, M 41/372		4 guldein, M 41/372
1412	(ražba)				15, 3, 1, 25, 20 zl., St 17
1413	(ražba)				
1415					18 guldein, Gr 197
1416					½ zl. rýn., Sb 89
1417					
1418	(ražba)		9½ kp čes. gr, Sb 90		
1419	(ražba)			26 kp starých míš. gr, Sb. 90	

Tabulka č. 4.

Oběživo na Chebsku v l. 1420–1437.

Vysvětl.: Sb = Chebský Salbuch, str.; M = MVGDB, ročník/str.; Sg = Siegl, Festschrift VGDB, Praha 1902, str.; St = H. Sturm, Archiv, č. vyobr.

Rok	Haléře	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1420	„pfennyng“ a „haller“	13 stříbr. grošů, Sb 90	244 kop 26 grs newer grs, St 53	50 guldein, St 53
1421		2000 kp čes. gr, M 19/26		
1422		20 grošů, Sb 92	10, 3, 10 míšeňských, Sb 91	
1423	(ražba)			
1425		9 kop 12 gr, M 48/39		
1426		15 grošů, Sb 93	1 kopa „alter Meissner“ groschen, 20 neue schock, 16 nových grošů, Sb 93	
1427	(ražba)	1700 kp čes. gr M 44/214		
1428		30 kop gr, M 41/381 20 schock pfennyng, M 41/381		2 zlaté rýnské, Sb 94 100 Reinisch gulden, M 41/380
1429		20 gr, 10 gr, Sb 95	4 m. (= míšeňské), M 41/382	920 guldein, M 41/382 30 zl. rýn., Sb 95 20 zl. rýn., Sb 96 6 zl. rýn. ve zlatě, Sb 96 5 zl., 8 zl., Sg 142
1430				
1431		200 kop gr, M 41/384		
1432	(ražba)	12 kop gr, M 48/39 6 grošů, Sg 142		
1434	(ražba)	10 grošů, Sb 97 10 českých kop, M 41/372		1 zl. rýnský, Sb. 98
1435		2 groše, Sb 98	5 míšeňských, Sb 98	
1436	5 chebských feniků, Sb 99	1, 5, 10, 15, 16 gr, Sb 98–101	20 míšeňských, Sb 99	
1437			2 kopy míšeňských, Sb 101	

Tabulka č. 5.

Oběživo na Chebsku v l. 1437–1518.

Vysvětl.: Sb = Chebský Salbuch, str.; M = MVGDB, ročník/str.; Sg = Siegl, Festschrift VGDB, Praha 1902, str.; Mzs = časop. Münzsammler (Č. Budějovice), ročn./str.

Rok	Městská měna	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1437	„weissphenyng“ a „Egerer“			
1438	20 gr měst. měny (1460), Sb 118	18 českých grošů, Sb 102		1 zlatý rýnský, Sb 104
1439				
1440		13, 2, 5 gr, Sb 104		
1441		7 grošů, Sb 105	2 kopy míšeňských, Sb 105	
1442		2 gr., 4 gr., Sb 106		1 zl. = 28 gr, Sg 151
1443		9½ gr, Sb 107	100 kop míšeňských, Sb 107	
1444	„phennyng“ = ⅓ groše, „chebské“ v Cvikově a Jeně	10 grošů, Sb 107		
1445		1 kopa grošů, Sb 108		1 zlatý rýnský, Sb 108
1447				
1448		1 dobrá kopa, Sb 108	2 kopy míšeňských, Sb 108	
1449			2 kopy míšeňských, Sb 109	
1451		100 kop gr, M 19/204		8 zl., 6 zl., M 19/199
1452			3 kopy míšeňských, Sb 111 2 kopy míšeňských, Sb 112	50 zl. rýn., Sb 117 60 zl. rýn., Sb 111
1453	(mincmistr)			
1454			2 kopy míšeňských, Sb 112	100 zlat. rýn., M 42/206
1455	50 kop chebské měny, Sb 113	18 grošů, Sb 114	2 kopy míšeňských, Sb 113	6 zl. rýn., 100 zl., Sb 114

Tabulka č. 5 (pokračování).

Rok	Městská měna	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1456				3 zl. rýnské, Sb 114
1457				4 zl., Sb 115
1458	„haléře a denáry“, M 42/205	kopové groše, M 42/205	2 kopy míšeňských, Sb 115	600 zl. rýn., Sb 115 1 zl. = 28 gr, M 42/212
1459	„haléře a denáry“, M 42/205	kopové groše, M 42/205 30 grošů, Sb 117	2 kopy míšeňských, Sb 118 „Newe groschen“, M 42/206	1 zl. = 28 gr, M 42/205 55 zl. rýn., M 42/206
1460	20 grošů městské měny, Sb 118; (mincmistr)			1 zl. = 30 gr., Sg 151
1461	3 gr městské měny, Sb 120 (ražba)			410 zl. rýn., Sb 121
1464		2 dobré kopy, Sb 121	7 míšeňských, Mzs 5/59	100, 60 zl. rýn., Sb 120
1466				1 zl. = 40 gr. Sg 151
1467				1 zl. = 30 gr., Sg 151
1469	1 dobrá kopa městské měny, Sb 123; (ražba)	3 groše, Sb 123		1 zl. = 40 gr., Sg 151
1470	(ražba)			
1473				200 zl. rýn., Sb 125
1474				10 zl. rýn., Sb 116
1477		10 dobrých kop, Sb 128		
1484				700 zl. rýn., Sb 128
1485	(ražba)			
1486	(ražba)			
1491				200 zl. rýn., Sb 119
1492	(ražba)			
1493	(ražba)			

Tabulka č. 5 (dokončení).

Rok	Městská měna	Pražské groše	Míšeňské groše	Zlaté
1495	(mincmistr)			
1500	(ražba)			
1502	(ražba)			400 zl., Sg 141
1503	(ražba)			400 zl., Sg 141
1504	(ražba)			400 zl., Sg 141
1506	(ražba), „pfening“ = 1/7 gr	452 kopy gr, Sg 141		510 zl., Sg 141
1507	(ražba, mincmistr)	319 kop 12 gr, Sg 141		350 zl., Sg 141
1508	(ražba, mincmistr)	237 kop 24 gr, Sg 141		300 zl., Sg 141
1510	(mincmistr)			
1512	(mincmistr)			
1513	(ražba, mincmistr)			330 zl., Sg 141
1514	(ražba)	98 kop 24 gr, Sg 141		122½ zl., Sg 141
1515	(ražba)			359 zl., Sg 141
1516	(ražba)			
1517	(mincmistr)			
1518	(mincmistr)			

INVENTÁŘ PRAŽSKÉ MINCOVNY Z R. 1591

Poukázala jsem již ve svém článku Inventáře mincoven: pražské (1578), budějovické (1611) a jáchymovské (1649)¹⁾ na velikou vzácnost dochovaných inventářů jednotlivých mincoven a na jejich pramennou hodnotu. Třebaže jsme si vědomi úřední povahy takového soupisu zařízení a zásob, třebaže víme, že mnohé, hlavně z vybavení místností nábytkem a náčiním, nebylo — jako soukromý majetek — pojato do inventáře vůbec, přece nalézáme ve výčtu místností, jejich zařízení, zásob a pracovního náčiní nejlepší obraz o rozsahu celých mincoven a jejich jednotlivých dílen i o jejich výrobní schopnosti.

Ke známým inventářům, otiskným nebo citovaným ve výše uvedeném článku přibyl z pozůstalosti Karla Chaury, numismatika a starožitníka v Praze († 1945), nový inventář pražské mincovny z r. 1591. Nezachycuje stav celé pražské mincovny, jak vyplývá ze srovnání se starším z r. 1578. Byl sepsán při nástupu služby vardajna Davida Enderleho ve třech exemplářích úředníky buchhalterie české komory, Davidem Kádnerem a H. Siebenhuenerem²⁾ a obírá se jen částí mincovny, t. j. vším, kde pracoval, bydlil nebo kam ukládal z úřední povinnosti jakékoli cenné předměty vardajn Petr Keck ze Schwarzbachu. Inventář je totiž výsledkem revise obou jmenovaných úředníků buchhalterie, které poslala česká komora, aby inventovali mincovní pokladnu a provedli kontrolu,³⁾ když byl vardajn Keck dne 25. října 1591 zbaven úřadu. Stalo se tak pro Keckovu účast na mincování zlatého a stříbrného materiálu, dodávaného norimberským Bartolomějem Albrechtem do pražské mincovny k ražbě. Když se přišlo na nesrovnalosti tohoto velkorysého podniku, do něhož se halila spekulace norimberského obchodního kapitálu⁴⁾ a když byl hledán

¹⁾ NČČsl. XVIII, 1942, str. 19–31.

²⁾ Tak je toto jméno uváděno v textu inventáře i vlastním podpisem, tak také nutno opravit dosavadní formu tohoto jména, Siebenhutner, v kterém jsem je našla v archivním materiálu, použitým v knize Z příběhů pražské mincovny, Praha 1929, str. 54.

³⁾ Srov. Nohejlová, Z příběhů, I. c.

⁴⁾ Em. Nohejlová, Ražby mincovny v Čes. Budějovicích ok. r. 1600, NČČsl. XVI a XVII, 1941, str. 50–78. Srov. k tomu i recenzi V. Husy, Sbor. pro hospod. a soc. dějiny I, 1946, str. 115–116.

vinník, svedl odpovědný pražský mincmistr Lazar Ercker největší část viny na vardajna Kecka. Výsledek nařízené revise byl znám ve zjištění mincmistrova nepořádku v pokladně, odkud sobě i jiným Lazar Ercker půjčil poměrně značné částky⁵⁾. Neznali jsme jejich výši. Nově objevený inventář vypisuje jednotlivá jména i položky. Soupis náradí a nábytku v části úřadoven mincmistrových a v celém bytě vardajnově je velmi zajímavý v konfrontaci s inventářem celé pražské mincovny z r. 1578.⁶⁾ Porovnáním lze nalézt jen zcela málo místností a jejich zařízení shodně popsaných. Zajímavé jsou však i nové doklady těsné spolupráce norimberského obchodníka, jak se objevují v inventáři z r. 1591: celá řada závaží podle norimberské hřivny a velká váha, která má být zapůjčena Albrechtovu faktorovi, Martinu Voglovi. Zajímavá je i zmínka o uteklém řezači želez, jímž byl od r. 1587 do podzimu 1589 schopný Wolf Wirth.

Otištěný inventář je tedy vítaným pramenným doplňkem jak pro posouzení vybavení pražské mincovny, tak také jako svědectví vyvrcholení historie Bartoloměje Albrechta.

Na obálce vpředu:

Inventarium

1591.

A.

Text:

Auff der Herren Behaimbischen Cammer Ráthe, Ihrer Gnaden noch den [sic] 25 etc Tag Monats Octobris anno etc 91 etc schriftliche Verordnung, haben Daidt Khadner, unnd Hanns Siebenhuener [sic], Ihrer Kay. Mt. etc Raittdienere bey der Behaimbischen Cammer Puechhalterey, die Prägerische Münz Cassa, unnd was derselben anhengig, auch sonsten baide Ämbter, als bey dem Münzmaister, und gewesenen Wardein Peter Keckhen, solange Sie beruerte Ämbter nebeneinander gehandelt und verricht haben, inn gegenwartt Ihrer baiden, auch des newen angehenden Wardeins, Daidten Enderle, an allenn haltunden Vorrath visitiert, mit Vleis beschrieben, dann daruber drey gleichlautunde Inuentaria aufgericht, ains denn obwolgedachten Herren Cammer Ráthen, Ihren Gn. ubergebenn, die andern baide dem Münzmaister, und newem Wardein, jedem ains eingehändig. Unnd ist ahm Pahremgelltd, Silber, an allerley Münz gesambleten Probroschenn, ahm Pfanden, an Schuldenn, und andern gemainem Vorrath, befunden worden wie hiernach volgt.

Bey der Cassa ahn Pahrem geltt.

Alter Rest 26. Creuczer oder 22 gr 2 den. Clain mehr an allerley Münncz 2 Thaler 55 gr.

⁵⁾ Nohejlová, Z příběhů, str. 54.

⁶⁾ Nohejlová, NČČsl. XVIII, str. 20–25.

Probroschen bey der Cassa.

Die Ducaten Probroschen, von Crucis und Lucie anno etc 86 etc bis auf Reminiscere anno etc 90 etc So Herr Carl von Biberstain S. Gn. bey negstvorgefundener Cassa Inuentur den 21. etc May anno etc 90 etc an 15. Paggetlen haltende verpetschiert hat und unuerändert bey der Cassa noch also verbleiben.

Mehr noch ain Paggelt mit Ducaten, Thaler, und andern Probroschen, von seiner Gn. verpetschiert, vermueg des darauff gesteckhten Zeddels.

Probroschen an allerley Müntz so icztmals bey dieser Visitation befunden:

Zween Ducaten Probroschen, vom Wardein zur Cassa uberantwortt worden.

Zween Ducaten Probroschen, vom Quartthal Lucie anno etc 90 etc herruerunde, bey der Cassa befunden.

Zween Ducaten Probroschen, vom Quartthal Reminiscere anno etc 91 etc herruerende, bey der Cassa befunden.

Sechs nachprobierte Ducaten, bey Cassa befunden.

Thaler Probroschen, von ainem Werckh, vom Quarttal Crucis anno etc 90 etc herruerunde.

Thaler Probroschen, von ainem Werckh, vom Quartthal Reminiscere anno etc 91 etc herruerunde.

Claingroschen Probroschen, von vier unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 82 etc.

Claingroschen, Probroschen, von 17. unterschiedlichen Werckhenn, vom anno etc 83 etc.

Claingroschen, Probroschen, von 18. unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 84 etc.

Claingroschen, Probroschen, von 15. unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 85 etc.

Claingroschen, Probroschen, von 16. unterschiedlichen Werckhenn vom anno etc 86 etc.

Claingroschen, Probroschen, von 22. unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 87 etc.

Claingroschen, Probroschen von 12. unterschiedlichenn Werckhen vom anno etc 88 etc.

Claingroschen Probroschen, von 22. unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 89 etc.

Claingroschen Probroschen, von 8. unterschiedlichen werckhenn, vom anno etc 90 etc.

Claingroschen Probroschen, von 21. unterschiedlichen Werckhen, vom anno etc 91 etc.

Clain Pfenning. Proben Pfenning, von ain Werckh, vom Quartthal Lucie anno etc 90 etc.

Solche Probroschen seindt von uns hieuorngedachten baidenn Ihrer Mtt etc Raittdienern, also den Jahren nach, unterschiedlich eingepaggt, verpetschiert, unnd wiederumb zur Cassa uberantwortt.

Cysalien von Claingroschen

123 Stuckh, oder zu geltt geraitt

Claingroschen Schrotten

Claingroschen Abgüess

2 Thaler 3 Gr clain

— mr 13 Lot 3 Q

1 mr 6 Lot 2 Q

Pfanndt.

1 Türckhischer Ducat.

1 Wienerische Ducaten Klipp.

½ Venedische Cronen.

1 Clain Stückhl Goltt mit ainem Örl.

Volgen hernach die itztmals durch den Müntzmaister Lazarus Erckher angegebene Schulden und Anweisung des Cassa Ressts, vermueg zwayer von sich gegebener unterschiedlichen Auszueg, mit No 1. unnd 2. signiert und hienebenliegundt zubefinden sein.

	Thaler	Gr	Den
Hans Prager, gewesener Schmittmaister, bey der Präger Müncz, soll uber das bewilligte Vorgewicht, und das so aus seiner Pahnus erlöst, auch an Schulden eingebracht worden, der Müncz Cassa noch schuldig sein (dagegen aber noch etliche Schulden einzubringen sein sollen) tuet	86	38	—
Hans Röder. Wardein zum Budweis, soll zu Abtretung seines hieigen [sic] Wardeindiensts, der Müncz Cassa schuldig verbleiben, tuet	14	—	—
Barttlme Orttegl, soll den 19 etc Octobris anno etc 85 etc vermueg seiner Bekhauthnus furgeliehen sein tuet	4	—	—
Centuri Muckhen. soll den 12 etc Octobris anno etc 84 etc furgeliehen sein tuet	9	—	—
Barttlme Knoblach, soll den 5 etc Septembris anno etc 86 etc furgeliehen sein tuet	25	—	—
Hans Schenckhen Thuersteher bey der Cammer, soll den letzten Nouembris anno etc 83 etc furgeliehen sein tuet	7	—	—
Herr Georgen Khannler Doctor auff der Eül, soll auf Kholen und Goltmachen furgeliehen sein, so iczt Hans Jacob Pölin Härdschier, von des Khannlers eingenehmbenen Guettern bezalen soll tuet	17	29	—
Christoff Gäbisch zum Pržibram, sol auf Silbermachen furgeliehen sein, darfur H. Elias Schmidtgrabmer, vermug seiner Handschrift guetgesagt haben soll, tuet	4	—	—
Sigmund Khugler Burger der Alten Stadt, soll gleichfas, vermueg seiner Hanndtschrift furgeliehen sein, tuet	4	—	—
Dann so soll der Kotzauer Zech zur Eül, auf Goltmachen aus der Müncz Cassa furgeliehen sein, so mit dem icztmachunden Gollt bezalt werden soll	16	11	—
Maria, Caspar Schmutterherrn, gewesenen Hofmaisters zur Eül Wittiben, soll uber ihres Ehwirtts verdiente Besoldung zuuiel empfangen haben, tuet	33	—	—
Nota, daruber soll von den Heren Cammer Rāthen etc beuehlich ergangen sein, das man bis auff fernern Ihrer Mtt etc Beuehlich, nichts an sie fordern soll			

Herr Tobias Schaffer, gewesenen Teutschen Puechhalter, soll auf sein Pitt und gegebene Handschrift, aus der Müncz Cassa den 24 Juny anno etc 89 etc furgeliehen sein	Thaler 40	Gr —	Den —
Lazarus Erckher Münczmaister, Raitt Ihme zue das er schuldig, so Ihme am Cimentirn des Goldes zuruckh blieben, von wegen das Ihme der Wardein die Gölder zu hoch probiert, welches die Müncz Cassa Barttelme Albrechten erstattet	319	48	1
Peter Keckh, gewesener Wardein, soll vermueg seiner Handschrift, der Müncz Cassa schuldig sein, tuet	77	—	—
Mehr, soll er Wardein inn Abwesen des Münczmaisters aus der Cassa genohmen, und von Müncmaister fur ainen Schuldner geschrieben haben tuet	50	—	—
Summa der Schulden . . .	707 Thaler	6 Gr	1 Den

An allerley andern Gemainen, Messingen, Eisern, Hülczern gezeugh und Vorrath, zu den Münczwesen gehörig, befunden, wie volget.

Inn der Cassa Stueben.

Die Cassa Truchen, mit zween Unterschiedlichen Schlüsseln.
 Die Cassa Allmer, auch mit 2. Unterschiedlichen Schlüsseln.
 Drey gelb gefier neuste Schueb Kästlein.
 Ain Kästlein zum Waag Palckhen.
 Ain Kästlein zum Waag Palckhen.
 Zween Waag Palckhen.
 Ain Gellt Triechter.
 Sechs unterschiedlich claine Posten Cimentpuluer, von Thobias Gebhardten heer.
 Ain [sic] schwarze Tafell mit drey Schuebläden.
 Ain halber Centen Weinstein.
 Allerley Eisenzeug, so der verloffene Eisenschneider hinder sich verlassen.
 Ain gros Ingeseetzt Gewicht, welches aber nicht gar ganz ist.
 Ain Stockh Gewicht von 100 mr. } Prägisch Gewicht.
 Ain Stockhgewicht von 50 mr. }
 Ain eingeseetzt Gewicht von 64 mr. }
 Die grosse Silber Waag inn der Cassa Stueb.
 Ain Marckhschaalwaag bey der Cassa.

In der grossen Erckher Stueben.

Ain Stockhgewicht von 100 mr. }
 Ain Stockhgewicht von 50 mr. }
 Ain Stockhgewicht von 25 mr. } Alles Nuernbergisch Gewicht
 Ain Stockhgewicht von 24 mr. }
 Ain Ingeseetzt Gewicht von 32 mr. }
 Ain Stockhgewicht von 20 mr. }
 Ain grosse Waag zum Golltwegen.
 Ain Schaalwaag auf 10 mr. darinne zu weegen, darbey Zwo Marchkwaagen.

Noch aine grosse Waag, so Bartlme Albrechts Factorn, Merttn Vogl soll geliehen sein, und täglich abgefordert werden mag.

1¹/₄ Cnt. gekhörnt Khupffer.
Ain grosse Allmer inn der Erckherstueb, darinne die grosse Golltwaag hengt.

Inn der Khörrn Cammer.

3 Hohe Kupffern Khörrn Kessel.
3 Güeszangen.
2 Eisern Kluefften.
1 Eisern Deckhl.
1 Eisern Thuerl vorm Windtofen.
2 Eisern Ruerhockhen.
2 Eisern Löffel.
1 Allmer.
1 Kholschauffell.

Inn der Güess Cammer.

2 Fueder Khol ungefehrlich.
1 Khueffen Salczs.
4 Cnt. Alt Eisen ungefehrlich, von verschlagenen Preegstückhen unnd Obereisen.
Ain ziemblicher Hauff Münzkräcz.
3 Kholsieb.
1 Kholkhorb.
1 Alter zerprochener Gies Ofen.

Bey dem gewesenen Wardein Peter Keckhen, inn seiner gegenwartt Inuentirt und befunden wie volgt.

An Hauszrath inn seinem Zimmer.

1 Tischell.
1 Schlecht Spaan Petth.
2 Tisch mit Schuebladen.
2 Tischel, ainer mit Schuebladen, der Ander ohne etc.

In der Cammer.

2 Himelpetth.
1 Layn Pannckh.
2 schlechte Pennckh.

An Probiergezeug.

1 marckhwäagle, sambt den Palckhen und Schaaln.
1 mr. Wägle, ohne den Palckhen.
1 Einweeg Wäglein.
1 Wäglein, darauf mann die Ducaten aufzeucht, ist auf der Schmittn.
4 Stuckh Golltgewicht.
4 Stöcklein zum Aufziehen.
4 mr. Eingeseczt Silbergewicht.

1 mr. 15 Lot 1 q. Alt Silbergewicht.
1 mr. Cronengewicht.
1 Neuer Ampues.
6 Feylen, gros und Clain.
2 Trugkh Zännglein.
3 Stückhel sheerlein.
1 Peiszang.
1 Alter Eingues.
1 Proben Maisel und 1 alter Maisel.
1 Ober Alt Eisen auf halbe Paczen.

In der Probier Cammer.

2 Alte Handt Palgen.
1 Klain Eisern Inngues.
2 Eisern Kluefften.
1 Eisern Ampues.
2 Eisern Hämmer.
1 Eisern Maisell.
1 Dryfüessl zun [sic] Golltproben, sambt 3 Gläsern, unnd Ainer ehrnenflaschen.
1 Eisern Mörser, mit ainem Stössel.
1 Gellt Tröchter.
1 Khupffern Muelder.
1 Khupffern Peckhenn.
2 Probier Öfen, mit zuegehöriger Ruestung.

Mehr ins Wardeins Stueben, so die Frau Harderinn innenhat, an Hausrath so dem Wardein Ambt zuegehörig, befundenn, wie volget.

Inn der Cantzley.

1 Almer an der Wanndt mit 9 Schubladen.
1 Schwarz Tischlein mit 2 Schuebladen.
15 Angeschlagene Schueblädlein an der Wanndt.

Inn der Neben Cantzley.

1 Clain Tischlein.
1 Almer an der Wanndt mit 2 Schuebladen.

Inn der Cammer.

1 Eingemauerte Almer mit 4 Schuebladen.

Vor der Stueben.

1 Eingemauerte Almer mit 4 Fachenn.

In der Kuchel.

1 Eisern Ofen Thuerl.

Im Obern Stueble.

1 Tisch ohne Schuebladenn.

Inn der Cammer Daneben.

1 Spaanpetth.

Inn der Cammer auff der Pablätzsch.

1 Alts zerbrochenes Spaanpetth, ohne Poden.

Nach Verrichter dieser Visitation und beschehener Inuentur, ist der Vorgemelt neue Wardein, auf der Herren Cammer Rätthe etc. schriftliches Decret, durch uns Visitatores, als durch mich Daidt Khadner unnd Hanns Siebenhuener [sic], inn baide als zum Gwardein und Gegenhandler Dienst, inn beysein vorgedachts Münczmaisters Lazarusen Erckhers, ein und angewiesen, volgendts darauff, die im Anfang gemelten drey Inuentari mit unser aller Hanndt und Petschaft hiemit verfertiget worden etc.

Actum den 30 etc. Octobris Anno etc 91 etc.

(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)	(L. S.)
Daidt Kadner	H. Sibenhuener	Lazarus Erkcher Müntzmeister	Dauid Enderle Gwardein

Der Verstorbene Schmittmaister Hanns Prager, hat etlichen Hausrath hinder sein verlassenn, so iczt der Probationmaister praucht, unnd weiln dieser Schmittmaister inn die Müncz Cassa schuldig verblieben, ist vom H. Münczmaister gedacht worden, dass noch was daraus zulösen und am Resst abzukürzen sein möcht, derselbe volgt Verzaichnet, so nur Notitie unnd berichtweis angehengt wierdet.

1 Pettstatt inn der Stueben mit 2 Schuebladen, zween Furhenng dauon hat der gewesen Wardein gebraucht, jedoch sein Weib sich erbothen, dieselben wieder darzugeben.

1 clain gelb gefierneüste Almer.

1 Alte Truchen, so etwas mit Eisen beschlagen.

1 Alte grosse Allmer.

1 Alter Sessel mit Leder uberzogen.

1 Stuel.

1 Layn Pännckhl.

1 Alte Pannckh.

1 Tisch, soll aber beim gewesenem Wardein sein, und noch hergegeben werden.

ALENA MALÁ

PŘÍSPĚVEK K POČÁTKŮM RAŽBY DROBNÉ MĚDĚNÉ MINCE V PRAZE

(Tab. VI, č. 1—3)

Zavedení drobné mince měděné v habsburských zemích za Marie Terezie (1760) patří k nejpronikavějším změnám českého mincovnictví. Fakt sám je dobře znám a jeho význam i následky byly nejednou — hlavně formou přednášek našich nejvýznamnějších žijících numismatiků — dobře vyloženy. Podrobnosti, které se k této události pojily v tehdejší, už jediné české mincovně, v Praze, zůstaly však dodnes bližší nepovšimnuty, třebaže náš archivní i hmotný pramenný materiál může nám poskytnouti několik zcela nových poznatků a třebaže z něho můžeme vyčíst i skutečný podíl pražské mincovny na výrobě prvních oficiálních kreditních peněz u nás.

* * *

Drobná mince, namnoze jediné platidlo drobného lidu, skrývala v sobě od počátku svého zavedení, t. j. od zavedení první měnové soustavy, velké nebezpečí, které tkvělo v nestejných podmínkách při výrobě hrubé a drobné mince a v nepoměru vyššího výrobního nákladu a její nižší kupní ceny.¹⁾ Oba druhy mince byly raženy stejně kvalifikovanými dělníky a týmž způsobem, t. j. nejprve ručně, později na primitivních strojích. Jedním úderem kladiva při ražbě mincí hrubých byla však směně odevzdána daleko větší hodnota než jedním úderem kladiva při výrobě mince drobné, kdy musil mincíř udeřit mnohokrát, aby v drobné minci získal touž měnnou hodnotu. Výroba drobné mince nepokračovala tedy tak rychle jako výroba mince hrubé. Lidská práce na ní použita byla dražší. Byla také dražší celá výroba drobné mince proti výrobě mince hrubé. To vedlo v určitých dobách a u určitých mincovních pánů na jedné straně ke snaze vydávat minci pouze hrubou, na druhé straně ke snaze snížit výrobní náklady mince drobné.

Nebylo-li možno výrobu urychlit, ukázalo se záhy možným zlevnit tuto výrobu ušetřením drahého kovu v jednotlivých mincích, tedy ve snížení jejich jakosti. I tu se zmocnila myšlenka spekulace. Z téhož množství drahého kovu

¹⁾ Srov. Nohejlová-Prátová, Košický poklad, Praha 1948, str. 18.

(stříbra — neboť většina drobných mincí a mincí vůbec, až do roku 1760, byla u nás ražena ze stříbra) bylo možno vyrobit větší počet mincí než bylo předepsáno jen byla-li snížena jejich hodnota a jakost.²⁾ Pokud se tak dělo v ceně řádně „sazených“, t. j. v náležitě směsi stříbra a mědi, byl počet kusů nad stanovené mincovní číslo ziskem mincovního pána. Z toho důvodu bylo v některých dobách vydávání drobné mince velmi rozšířeno a přímo v obrovských rozměrech vyhnáno do krajnosti. Poukazujeme tu příkladem na kořistění knížat denárového údobí české měny,³⁾ na drobnou minci doby kiprové⁴⁾ nebo inflaci drobné mince v druhé polovině 17. století.⁵⁾ Jakmile však lid zpozoroval snížení zrna v drobné minci, žádal v obchodních vztazích při směně hrubé mince za drobnou minci víc kusů než bylo předepsáno.⁶⁾ Tak také začala doslova jakási honička za hrubou mincí nebo za drobnou mincí lepší jakosti, aby mohla být roztavena a použita k výrobě špatné drobné mince. Feudálové, hlavně ti z nich, jimž patřilo mincovní právo, si vlastně kradli tyto lepší druhy mincí, aby je mohli dát roztavit a přemincovat na špatnou minci drobnou. Dějiny všech dob jsou plny nejrozličnějších zákazů vývozu nejen neraženého stříbra, nýbrž i dobré mince za hranice. Mincovní pánové se navzájem obžalovávali z takového vyvážení dobré a vnášení špatné drobné mince. Kenner⁷⁾ shrnuje své poznatky o působení zhoršení drobné mince takto: „Přišly-li jednou takové mince do oběhu, hlodaly dále jako rakovina na minci svých sousedů, kteří se mohli bránit pouze tím, že vydali okamžitě peníze buď stejně špatné nebo ještě horší. Znamenalo to jednak agio dobrých hrubých mincí stříbrných, jednak dokonalou spekulací a také zde circulus vitiosus, v němž se dobré stříbro vyměňovalo za špatné, nebo se někam jinam draze prodávalo, či se přemincovalo na špatné.“ Tak docházelo ve středověku i v novověku k těžkým měnovým krisím

²⁾ Následek neustálého klesání zrna drobné mince vzhledem ke groši byl, že zdražování pocítovalo hlavně chudé obyvatelstvo, které dostávalo svou mzdu v drobných penězích. Ceny stoupaly, zatím co mzdy, vyplácené v znehodnocené drobné minci, zůstávaly stejné. A tak doplácela chudina na zdražování daleko víc než bohatší obyvatelstvo. Srov. Fr. Graus, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949, str. 188.

³⁾ Viz P. Radoměřský, *Peníze Kosmova věku (1050–1125)*, NČČsl. XXI, Praha 1952, str. 49–51.

⁴⁾ Em. Nohejlová-Prátová, *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623*, Num. listy 1946, str. 8.

⁵⁾ Je to t. zv. malá doba kiprová. Viz Em. Nohejlová-Prátová, *Košický poklad*, str. 23–24.

⁶⁾ Fr. Graus v *Městské chudině v době předhusitské v exkursu Mince a ceny*, str. 187, uvádí zprávu z r. 1416, podle níž jednomu kupci muselo být přidáno na stanovené sumě 6 kop ještě 18 grošů a druhému k 11 kopám ještě 22 grošů, aby tuto částku přijali v haléřích. Na výstavě „Nálezy mincí historickým pramenem“ ukázal diagram poměru dukátu ke groši, o kolik grošů musili lidé zaplatit víc, měnili-li dukát za drobnou minci. Roku 1459 šlo 30 grošů na dukát. Dála-li se směna v drobné minci, platilo se jich až 42.

⁷⁾ F. Kenner, *Katalog der Ausstellung von Münzen und Medailen Maria Theresias*, Wien 1888, str. 14.

a tento zjev byl i jedním z hlavních důvodů finančních krachů, které postihly především drobný lid a uvrhly jej často do bezmezné bídy. Vznikl opravdu jakýsi circulus vitiosus, z něhož nebylo východiska, neboť tehdejší člověk se neuměl dívat na peníze jinak než jako na zboží. Nedbal na cenu nadiktovanou té které minci státem, viděl v nich pouze kus kovu, v jehož ceně (a ta se odhadovala podle obsahu drahého kovu v minci) dal pak kupujícímu zboží. Teprve po mnohých a bezvýsledných pokusech o nápravu se došlo k zavedení kreditních peněz — peněz, jejichž cena byla pevně stanovena a počet v oběhu regulován státem a jejichž výrobní cena byla snížena tím, že byly raženy z méněcenného kovu, totiž z mědi. A právě pro nepatrnost výrobních nákladů měla ražba drobné mince měděné sloužit státní pokladně, vyčerpané dlouhými válkami a náklady na přepych a barokní nádheru vídeňského dvora, za nový pramen příjmů. Bylo tu navázáno na řadu podobných pokusů, které se pak zvláště v první polovině 18. století množily, až konečně vyvrcholily zaražením první opravdu kreditní mince v našich zemích. Nebylo by však správné připomínat pouze ono vědomé hledání cesty k vydání kreditních peněz. Drobná mince z mědi má dlouhou řadu předchůdců, kteří byli více nebo méně přímým ukazatelem k jejímu zavedení.

Předchůdce kreditní mince můžeme rozdělit zhruba do dvou skupin. Do první skupiny patří takové peníze a známky, které nemohl kdokoli libovolně brát a platit jimi, takové, jejichž oběh byl omezen pouze na malý okruh určitých institucí, do druhé pak peníze v pravém slova smyslu, které obíhají v nejširších vrstvách obyvatelstva.

Do první skupiny patří především početní peníze — groše a feniky, t. zv. calculi, vydávané v českých zemích od doby Jana Lucemburského až do roku 1662, jichž se používalo u královských mincovních úřadů, kanceláří a komor jednotlivých zemí nebo měst. Tak byly vydávány početní mince zvláště pro Vídeň, zvláště pro Dolní a Horní Rakousy, jiné pro Štýrsko, Korutany, Tyroly, Čechy, Uhry, Spišskou stolicí a knížectví Krnov.⁸⁾ V uherských horních městech byly koncem 17. a počátkem 18. stol. vydávány měděné důlní známky se zkříženými kladivy a písmeny CS nebo JAN.⁹⁾ Třebaže měly tyto známky málo společného se skutečnými penězi, přece byly alespoň po materiálové stránce předchůdci pozdějších měděných ražeb v dědičných zemích habsburských. Mimo to sem ještě patří znamení branného, t. j. strážce v branách, vydávaná v Praze, v Linci atd.,¹⁰⁾ dále známky chudobinců (Vídeň, Praha, Budapešť), celá řada nejrozličnějších známek jiných (robotních, důlních atd.) a konečně měděné odrazky korunovačních peněz.

⁸⁾ Viz A. Missong, *Kupfermünz-Proben und Einführung der Kupferscheidemünze in den österreichischen Erblanden bis zum Tode Kaiser Franz I. (1765)*, Wien Numismatische Monatshefte (Egger), Bd. II, Wien 1866, str. 79.

⁹⁾ Missong, l. c., str. 79.

¹⁰⁾ Missong, l. c., str. 79.

V druhé skupině jsou zaraženy peníze nouzové,¹¹⁾ ražené při okamžitém nedostatku drahého kovu, nejčastěji v době obléhání míst mincoven nepřitelem. V těchto platidlech se buď snižovala nebo se pro ně jako ražební materiál volila sama přísada, měď. Mince měly vydavatelem nadiktovanou hodnotu a fungovaly tak vlastně, i když vždy jen krátkou dobu, jako kreditní peníze.

První velký pokus o ražbu nouzových mincí z méněcenného kovu byl uskutečněn za povstání malkontentů v Uhrách. Když roku 1703 padly uherské doly do rukou povstalců, vedených Františkem II. Rákoczim, dostalo se jim možnosti zarazit vlastní minci. Stalo se tak pravděpodobně v květnu 1704.¹²⁾ V Kremnici, Velké Baně, Košicích, Mukačevě a sedmihradské Kluži razili vedle zlaté a stříbrné mince (stříbrnou ostatně razili už r. 1703) i měděné poltury, dvaceti-, deseti-, čtyřpoltury a denáry.¹³⁾ Zatím co byly šlechtou a bohatými měšťany užívány hrubé mince z drahých kovů, byl lid odkázán pouze na měděné libertáše (jméno měly odtud, že na nich bylo vyraženo heslo „Pro libertate“), které měly malou kupní sílu. Veřejnost se tehdy stále ještě dívala — třebaže již existovalo na území monarchie kreditní hospodářství¹⁴⁾ — na minci jako na zboží a oceňovala u ní reale, nikoliv nominale, t. j. skutečný obsah drahého kovu, ne nadiktovanou hodnotu. Nízká kupní síla libertášů byla ještě snižována tím, že jejich počet dosáhl místo slibovaného 1,000.000 zl celých 4,500.000 zl.¹⁵⁾ Roku 1708 byly už pouze bezcennými kousky mědi. Rákoczi se snažil zachránit situaci tím, že jejich oběh nařizoval,¹⁶⁾ ale marně. Kupci nechtěli za

¹¹⁾ Vyobrazení nouzových mincí viz Brause, Feld-, Noth- und Belagerungsmünzen 1597—1903, Berlin 1897.

¹²⁾ V dubnu 1704 oznámil kníže Banské Bystrici, že hodlá vydat měděné mince v ceně 1 milionu zlatých, ale zároveň slíbil, že je v nejbližší době vymění za minci stříbrnou. Pro Banskou Bystrici mělo toto rozhodnutí veliký význam, neboť zaručovalo dobrý odbyt mědi, produkované jejími doly. Srov. Jurkovich Emil, II, Rákoczi Ferencz sbatságharcza és Bestercebánya, Bestercebánya 1903, str. 132—133.

¹³⁾ Srov. Přehled ražeb malkontentů v Uhrách v letech 1703—1707 v článku M. Michálka, Mince za povstání malkontentů v Uhrách 1703—1707, Num. listy VIII, č. 1—2, 1953, str. 21.

¹⁴⁾ Roku 1703 byla po pádu domu Oppenheimerů zřízena Banco del Giro, která měla vydávat oběhu schopné obligace, které byly předchůdci papírových platidel. Srov. A. Loehr, Österreichische Geldgeschichte, Wien 1946, str. 53.

¹⁵⁾ Viz K. Thaly, Irodalom-és Miveltsgörtöneti tamelmányok a Rákoczi-Korból, Budapest 1885, str. 31.

¹⁶⁾ Dvě Rákocziho nařízení z 15. července 1708 městu Kremnici nám nejlépe osvětlují beznadějnost finančních poměrů malkontentů. V prvním, v němž poroučí, aby měděná poltura byla v hodnotě podle košického a jagerského ustanovení dána do oběhu do patnácti dnů a stala se tak stejně platnou jako bílé peníze si stěžuje: „Avšak zjišťujeme opravdu zkoumavce, že po uplynutí toliké doby oběh k dobru vlasti nevyhnutelně potřebné měděné poltury zůstává nejen ve své dřívější neoblíbenosti, ale že v slavných městech nacházejí se mnozí takový, ač je v jejich nejužším zájmu zachovávaní takových veřejných ustanovení, přesto nejen že nezachovávají a nevykonávají své povinnosti z nich vyplývající, nýbrž z neukojitelné lakomosti sledují svůj soukromý zájem, ohrožující veřejné dobro a statky, určené

měděné poltury prodávat, vojáci odmítali přijímat v nich žold, horníci mzdu. Posléze musely být libertáše staženy a byly v Košicích a v Jageru prodávány jako surová měď obchodníkům z Turecka, kteří je pašovali do španělských provincií, podléhajících Bourbonům, kde pak obíhaly jako drobná mince až do utrechtského míru (1713).¹⁷⁾

Ale i císařští brali měděnou minci. Ražby malkontentů dávali kontramar-kovat¹⁸⁾ a při obléhání Leopoldova dal velitel pevnosti sám razit nouzové peníze s nápisem „Pro“ nebo „Ex necessitate“ na rubu.¹⁹⁾ Když se v září r. 1708 dostaly doly opět do rukou císařských, zarazili ve Velkém Varaždíně vlastní měděnou minci. Mírem v Szatmáru r. 1711 skončila definitivně tato epizoda měděných uherských ražeb.

Netrvalo však dlouho a na území monarchie byly opět nouzové peníze vydávány. Stalo se tak počátkem roku 1742 při obléhání Chebu Francouzi, roku 1743 pak podobně v Braunau na Innu.

Za sedmileté války, v květnu a v červnu 1757, podnikla pruská vojska prudký útok na Prahu. Za obléhání panovala v Praze velká nouze o drobnou minci.²⁰⁾ Tento nedostatek bylo nutno co nejdříve odstranit. Proto se přikročilo k ražbě mincí cínových nebo ze směsi olova a cínu. Kromě drobné mince — dvaceti-, deseti-, tříkrejcarů a krejcarů — se vybíjela i hrubá mince — zlatý (t. j. půltolar). Nouzová platidla mají též obraz jako dosavadní běž-

pro veřejný prodej, bez ohledu na ustanovení, prodávají jen za bílé peníze, ba někteří přidávají ještě k cenám v bílých penězích, přesahujících řádnou hodnotu zboží — jakoby barevný dodatek — měděné poltury, jiní pak nosíce nevlastenecká zlá srdce, jsou hotovi potraviny a jiné potřeby veřejného blaha raději nechat vyjít na zmar, než by jimi ve smyslu uvedeného nařízení postavili na nohy oběh uvedených peněz, a tak napomohli veřejné věci. Prosté obyvatele naší vlasti takovou zatvrzelostí drze pohoršují, pročež chudoba nemůže plnit platbu svých daní a tak naše vojska, už i doposud udržovaná sliby, zůstala ve svých denně oddalovaných platbách neuspokojena...“ V druhém nařízení, jímž František Rákoczi ustanovuje, aby mu byla do patnácti dnů podána zpráva o oběhu měděné mince, naříká: „... Podle usnesení, ustanovených na nedávné jagerské konsultaci, bylo by bývalo přísnou povinností vaší věrnosti zavést a udržet oběh měděné poltury a snížit oběh bílých peněz, ale tomu nebylo vyhověno a našich rozkazů nebylo dbáno, pročež zmatky vzrostly tak, že chudina nemohla platit své díkální dávky a pro neúspěšný oběh peněz zůstala i naše vojska, udržovaná jen mnoha sliby a došla téměř na pokraj zoufání, z velké části neplacena...“ Viz Archiv města Kremnice III, 36, 1, 21; III, 36, 1, 22. — Za poskytnutí tohoto materiálu děkuji ředitelství Státní mincovny a Městského archivu v Kremnici. Za překlad obou nařízení i za překlady z uvedené maďarské literatury děkuji paní M. Tilkovské.

¹⁷⁾ Srov. Thaly, l. c., str. 32—33.

¹⁸⁾ Miller-Aichholz-Loehr-Holz-mair, Österreichische Münzprägungen (1519 bis 1938), Wien 1948, str. 203 a M. Michálek, l. c., str. 24—27.

¹⁹⁾ Srov. Joh. Newald, Beitrag zur Geschichte des österreichischen Münzwesens im ersten Viertel des XVIII, JHLS, Wien 1891.

²⁰⁾ E. Fiala, Prager Notmünzen der 1754 und 1757, Mit. Clubs d. Münz- u. Med. freunde 1897, str. 132.

ná mince, ale vedle kolků s letopočtem 1757 se používalo i kolků z r. 1754.²¹⁾

Poněkud stranou stojí skupina, která nepatří mezi předchůdce kreditní mince u nás, ale je ukazatelem k jejímu zavedení. Jsou to měděné mince jiných zemí a států. Špatný stav, zejména stříbrných drobných mincí, vedl k zaražení čistě měděných peněz. Na západě, v Anglii, Francii, Portugalsku, Španělsku a na Sicilii byly měděné drobné mince vybijeny již v 16. a 17. stol. V druhé polovině 17. stol. se začaly vydávat i v Německu. Tak město Lindava zarazilo měděné feniky již r. 1662. V první polovině 18. stol. byly vydávány měděné mince i v některých habsburských državách. Dne 19. listopadu 1731 byla zahájena ražba měděných soldů a sesinů v Mantově,²²⁾ r. 1736 byly v mincovně ve Štyrském Hradci vybijeny měděné soldy pro Gorici²³⁾ a v rakouské Belgii se měděné drobné mince — liardi — razily od r. 1744.²⁴⁾

* * *

Podíváme-li se blíže na dějiny peněz, vidíme, že celý jejich vývoj šel — i když se peníze v širokých vrstvách velmi dlouho oceňovaly jen jako zboží — k nahrazení reálné hodnoty kovu symbolem,²⁵⁾ čili hodnotou nominální. Přece však bylo zavedení drobných měděných mincí v zemích habsburských skutečným převratem a bylo třeba postupovat velmi obezřetně, aby si na ně veřejnost zvykla, a omezovat jejich emisi, aby nepoškodily státní hospodářství. Víme sice, že v pozdější době překročil stát, veden snahou ukojit naléhavou potřebu peněz, tuto zásadu, ale z počátku dbal velmi úzkostlivě toho, aby bylo vydávání kreditních platidel omezeno.

Poněvadž situace byla nejpalcivější právě u mince nejdrobnější, která byla ve své kupní síle nejvíce omezována svým nepatrným množstvím drahého kovu, začal habsburský stát s emisí měděných krejcarů, grešlů, půlkrejcarů a čtvrtkrejcarů, jejichž nominální hodnotu pevně stanovil. Jak těžké bylo východisko z bludného kruhu drobné mince vidíme nejlépe na množství zkoušek, prováděných v prvé polovině 18. stol. a zakončených roku 1759,²⁶⁾ kdy přišly v dědič-

²¹⁾ Viz numismatický materiál ve sbírce numismatického oddělení Národního musea.

²²⁾ Srov. Miller-Aichholz-Loehr-Holzmaier, l. c., str. 231.

²³⁾ J. Nentwich, Die Münzprägungen in den österreichisch-ungarischen Münzstätten aus der Epoche 1740—1780, Mit. Clubs d. Münz- u. Med. freunde, 1898, str. 358.

²⁴⁾ J. Nentwich, Die niederländische Münzprägungen der Kaiserin Maria Theresia, Mit. Clubs d. Münz- u. Med. freunde, 1900, str. 86, 155.

²⁵⁾ Srov. též K. Marx, Kapitál I, Praha 1954, str. 143—144.

²⁶⁾ První pokus byl pravděpodobně učiněn už r. 1699 zaražením jednostranného feniku. Viz Missong, l. c., str. 81—82. Příští pokus klade Missong, l. c., str. 77—81 do roku 1713, ale K. Schalk, Zur Geschichte des österreichischen Münzwesens unter Leopold I., NZW, NF Bd. II, Wien 1910, str. 232, zná pouze pokusy o vybijení měděné mince až v roce 1721, kdy Missong uvádí třetí pokus — ražbu feniku, půl- a čtvrtfeniku. Další zkoušky byly pak provedeny v letech 1743, 1749 a 1750. Mince, ražené v posledních dvou letech, byly už skutečným předobrazem těch, které byly vydávány od r. 1760, byly pouze lehčí, vážily cca $\frac{3}{8}$ lotu. Srov. Missong, l. c., str. 85.

ných zemích habsburských první měděné mince do oběhu. Domnívám se, že tento přece jen poněkud skrytý symbolický ráz kreditního platidla měl být i přechodem k úplnému kreditnímu hospodářství, representovanému papírovými penězi. To byla tedy vnitřní příčina zaražení měděné mince. Vnější tkvěla v možnosti snadného dosažení suroviny na její výrobu, dále v tom, že dřívější stříbrná mince drobná byla tak nepatrná, že ji jen velmi cvičené oko mohlo rozeznat od drobné mince cizí, jež přicházela do země ve velkém množství, zatím co rakouská, přece jen o něco lepší, byla vyvážena, a konečně snad i v tom, že byla r. 1751 kupní cena stříbra zvýšena.²⁷⁾ Stalo se tak v celé řadě opatření, jimiž chtěl stát pomoci hornictví k novému rozmachu. Na jedné straně bylo tedy pomozeno hornictví, na druhé straně však bylo poškozeno mincovnictví, když stříbro ke zmincování se platilo draže. Pro stát bylo tedy ulehčením, mohli-li razit aspoň nejdrobnější minci z kovu mnohem levnějšího. Aby byla drobná mince dobře k poznání, byla větší než bývala obvykle drobná mince té doby a byla vyražena ostře a zřetelně. Jejím vydáním a nadiktováním její hodnoty státem bylo zamezeno zjevu, kterým bývali biti právě ti nejchudší, že totiž museli v drobné minci pro její nízkou hodnotu platit daleko více, než by platili v minci hrubé.

Ve vídeňském mincovním archivu jsou uloženy úvahy o drobné minci měděné, datované 23. října 1758, tedy téměř rok před poslední zkouškou. Poukazuje se v nich na to, že měděné a bronzové mince jsou již dlouho vydávány ve Francii, Anglii a ve státech italských, kde z nich mají dobrý užitek a že smějí být používány pouze k tak zvanému Comercio minuto, t. j. k drobnému obchodu. Dále se mluví o tom, že vzhled mince musí být tak ozdobný, aby jej poznal každý sebestopší člověk a tím aby si získaly přízně nejšířších vrstev a aby umná ražba ztížila jejich napodobení.²⁸⁾

Vidíme tedy, že v té době již nešlo pouze o zkoušky, ale že se zcela vážně jednalo o účelu, vzhledu i kupní síle měděných ražeb. Pro rakouské Nizozemí, Mantovu, Milán a Gorici, do nichž se dostaly měděné mince už za Karla VI., razily měděné soldy mincovny ve Vídni, Štyrském Hradci a Hallu. Roku 1748 a v následujících letech byly již raženy měděné mince v různých nominálech (feniky, soldy, grešle a poltury) i pro ostatní země monarchie.²⁹⁾

Tyto mince byly raženy na náhozném mincovacím stroji. Ražba tohoto vřetenového lisu byla neobyčejně přesná a jen na něm bylo možno razit ony úhledné kotoučky, jejichž souměrnosti a ozdobení se dnes tolik podivujeme. Před ražbou se pláty opraly ve zředěné kyselině sírové a roztoku vinného kamene.³⁰⁾

²⁷⁾ Jaromír Čelakovský, Povšechné české dějiny právní, druhé doplněné vydání, Praha, str. 286.

²⁸⁾ A. O. Loehr, Finanzierung des siebenjährigen Krieges, NZ NF 1925, str. 104—105.

²⁹⁾ A. O. Loehr, Österreichisches Münz- und Geldwesen unter der Regierung Maria Theresias, Österreich, Zeitschrift für Geschichte I, Wien 1917, str. 105.

³⁰⁾ E. Schlösser, Die Münztechnik, Hannover 1884, str. 217.

Podle Missonga³¹⁾ byly v roce 1759, který byl posledním rokem zkoušek měděných ražeb, raženy drobné peníze z tohoto kovu pouze v tyrolském Hallu a ve Vídni (známe totiž z toho roku feniky Marie Terezie bez označení mincovny a feniky Františka I., ražené v Hallu a ve Vídni). V ostatních mincovnách se prý začalo razit až později. Z archivního materiálu však vidíme, že už v témže roce bylo nařízeno zarazit minci nejen v Hallu a ve Vídni, nýbrž i v Kremnici, Praze a Štyrském Hradci. Měla jich být do konce března 1760 vybita značná suma.³²⁾ Současně byl vypracován i návrh patentu, jímž měla být uvedena ve známost ražba měděné mince v hodnotě od 1 půlkrejcaru (poltury) do 1 feniku^{32a)}.

Ražba mědi začala v Praze počátkem července 1759^{32b)}, asi hned po dodání nového ražebního válcovacího stroje³³⁾. Třebaže mincovní personál neměl ještě dostatek zkušeností s používáním nového stroje i nového materiálu, pokračovala ražba tak rychle, že už 20. července mohl pražský mincovní úřad hlásit hlavnímu mincovnímu úřadu ve Vídni, že zásoba 10. centů (t. j. vídeňských centnýřů po 56 kg) bude nejdéle do čtrnácti dnů spotřebováno a žádat o další zásilku^{33a)}. Jediný stroj však nemohl stačit na vybíjení takového množství mincí a proto žádala mincovna o přidělení dalšího ražebního stroje, který byl dodán v srpnu 1759^{33b)} a 4. října oznámila dvorská mincovní a horní direkce (Münz- und Bergwesens Hof Direktion) Pachtovi, že hlavní mincovní úřad ve Vídni pošle pražské mincovně brzy další stroj³⁴⁾.

Velký důraz byl kladen na to, aby mincovna předem oznámila, kolik centů může zmincovat za měsíc. Teprve potom může prý být zajištěn pravidelný

³¹⁾ Srov. Missong, l. c., str. 91.

³²⁾ Přípis mincovní a horní dvorské direkce (Münz- und Bergwesens Hof Direction) ve Vídni nejvyššímu mincmistru království Českého, Josefu Pachtovi z 28. května 1759, SÚA, MM 1/16. Má být co nejdříve zaslána zpráva, kolik děl této nové mince může být v pražské mincovně vybito, aby mohl hlavní mincovní úřad ve Vídni dodat všechno potřebné k ražbě.

^{32a)} SÚA, P Minc I. 1759. Děkuji Dr Karlu Doskočilovi za laskavé upozornění na tento materiál.

^{32b)} SÚA, P Minc I. 1759, Kupfer Münz-Verrechnung Anno 1759.

³³⁾ Viz oznámení mincovní a horní direkce Pachtovi z 18. června 1759, že dala rozkaz k urychlenému dodání strojů. SÚA, MM 1/16. Srov. též E. Fiala, Die Beamten und Angehörigen der Prager Münzstätte 1700–1784, Sonder-Abdruck aus der W. N. Z. XXIX. Band, Wien 1897, str. 339.

^{33a)} SÚA, P Minc III. A 8/1.

^{33b)} SÚA, P Minc III. A 8/1.

³⁴⁾ Viz přípis mincovní a horní direkce Pachtovi, SÚA, MM 1/16, obsahující zároveň nový zajímavý poznatek, že k nám byly dodávány měděné pláty ze Slovenska „...und wird die Verordnung an den Obrist Cammer Grafen Amt untereinstens erlassen, denen Münz Beamten zu Cremniz anzubefehlen, damit auf die Schall-ab so viel möglich bey denen nacher Prag schickenden Platteln obacht gegeben werde...“

přisun plátů^{34a)}. I v tom se jeví úzkostlivá snaha kontrolovat ražbu kreditních peněz co nejpřísněji, aby snad nebylo z přemíry zásob vybito více než bylo nařízeno a než bylo pro stát únosné. Z konceptu dopisu, poslaného nejvyšším mincmistrovským úřadem dvorské mincovní a horní direkci ze dne 10. listopadu 1759, vidíme, že ražba stříbrné drobné mince v Praze již ustávala. Koncept uvádí, že ze čtyř děl, které byly právě po ruce, byly zmincovány v mědi tři a jen jedno, i když největší z nich, ve stříbře.³⁵⁾

Ačkoliv byly v Praze r. 1759 raženy krejčary a grešle,³⁶⁾ nalézáme v numismatickém materiálu z roku 1759 pouze grešličky průměrné váhy 1,67 g a průměru 18½ mm, které mají na aversu pod korunovaným barokním štítem do trojlístku sestavené oválné štítky se znaky Čech, Moravy a Slezska, a na reversu ve třech řádcích nápis EIN / GRESCHL / 1759. Okraje na obou stranách jsou čárkované. Ze zmínek archivního materiálu je možno soudit, že přicházely do oběhu právě jen v roce 1759 a že jejich zásoby byly později u mincovního úřadu roztavovány. Tak při evidenci zásob mědi najdeme tyto položky: Anno 1759 seynend an den geprägten Gröscheln Verblieben so zum Einschmölzen übertragen werden und zwar 5274 mr 9 1 2 g
Item die ungeprägten 3600 „ — — g
und die sodem Anno gefallene samt Scisalien 244 „ 1 „ — g
to činilo dohromady. 9118 mr 10 1 2 g³⁷⁾

Zejména první a největší položka již vybitých grešlí, určených k přemincování, svědčí o tom, že se tyto mince, ražené pražskou mincovnou, nedostávaly pak už do oběhu a že byly roztaveny a roku 1760 znovu přemincovány. Ostatně bylo tavení přímo nařízeno přípisem dvorské komory nejvyššímu mincmistru z 20. dubna 1760,³⁸⁾ v němž se nařizuje pokračovat v ražbě drobné mince měděné. Slibuje, že hlavní mincovní úřad ve Vídni pošle co nejdříve punce a matrice. Dosavadní zásoba krejcarových plátů měla být použita k ražbě feniků, ale grešle, ražené i neražené a půlkrejčary, jejichž ražba byla již dříve nařízena, měly být roztaveny. Podle kalkulace z příštího dne, připojené k zásilce měděných plátů, mělo být vybito z centnýře za 82 zl krejcarů a za 84 zl grešlí. Krejcar měl vážit 2 gr ²⁵³/₁₂₃ feniku a z hřivny jich mělo být vyraženo 24³/₅ t. j. 4920 kusů z centnýře, grešle měla mít váhu pouze 1 g ³¹³/₂₁ feniku a na hřivnu má jít 33³/₅ t. j. 6720 kusů z centnýře. Ke kalkulaci byly již připojeny vzorné odrážky obou druhů mince, které se v archivním materiálu neza-

^{34a)} Na tento dotaz odpovídá nota pražského mincovního úřadu (SÚA, P Minc III. A 8/1). Bude prý možno vybit za 4000 zl krejcarů a za 1500 zl grešlí měsíčně.

³⁵⁾ SÚA, MM 2/15.

³⁶⁾ Od 9. července do 30. listopadu 1759 bylo vymincováno za 18.000 zl krejcarů a za 10.500 zl grešlí, celkem tedy za 28.500 zl měděných mincí (Kupfer Münz-Verrechnung Anno 1759, SÚA, P Minc I. 1759).

³⁷⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Kupfer Verrechnung, Empfang.

³⁸⁾ SÚA, MM 1/17.

chovaly. Dne 26. dubna 1760 se pak nařizuje z nejvyššího úřadu mincmistrovského pražským mincovním úředníkům³⁹⁾ „...wie daß nunmehr mit der Kupfer-außmünzung weiters der gestallten fürgeschnitten werden solle, daß die für Kreuzer ausgeprägt und weiters ausprägende plattel nur für pfenigge. angesehen, die sowohl geprägt, als ungeprägte gröschel-plattel aber samentl. eingeschmolzen, hingegen Kreyzer und gröschel künftighin nach denen hirbeygehenden von obgedacht Kayl. Königl.-Hof-Stelle anhero angeschicken richtpfennigen und von dem Kayl. Königl. Wiener Haupt-Münz-Amt darüber verfasten calculation ausmünzen komen wurden. Und Gleichwie die Mütter und punzen zu denen Kreuzern, und gröscheln, samt denen darzu erforderliche platteln von nur gedachten Wiener Haupt-Münz-Amt mit nächster gelegenheit nachbere nachgeschicket werden sollten: Also würden Sie, Königl. Münz Beamte mit außprägung deren noch verrätigen alten — nunmehr alß pfennige zu courisieren habenden Kreuzer — platteln ohnversaüml. Fort fahren und inmittelst aller in solchen Bereitschaft stellen Cassen, damit bey ankunft deren hierzu erforderlichen platteln, müttern und punzen vorgeschriebenen maßen auch zu ausprägung deren Kreuzern und gröscheln alsogleich geschritten werden könne...“

Tím si také vysvětlíme, proč jsou účty za ražbu mědi vedeny v pražské mincovně až do května. Nové direktivy, kolky a matrice⁴⁰⁾ přišly patrně velmi brzy, neboť první extrakt měsíčního účtu je datován od 1. do 31. května. Dne 3. května byla vystavena stvrzenka na dalších 120 měděných grešlových plátů, poslaných hlavním mincovním úřadem ve Vídni pražskému mincovnímu úřadu.⁴¹⁾

V květnu či na začátku června musela být ražba drobné mince při pražském mincovním úřadě přeorientována pouze na výrobu mince měděné.⁴²⁾ A znovu se opakuje příkaz vést přesné měsíční záznamy o vybitých mincích. První měsíční účet obsahuje pouze výčty grešlů a feniků a jejich plátů. Z dřívější zásoby 1600 hřiven fenikových plátů (jedna hřivna se zde rozumí vídeňská, která se rovnala 280 g) a 24.000 hřiven grešlových plátů, dodaných hlavním mincovním úřadem, bylo vybito 4800 hřiven, t. j. za 1950 zl grešlů a 880 hřiven, t. j. za 375 zl feniků a ze zásoby předešlého roku 9037 hřiven 6 lotů krejcarů, které obnášejí ve fenicích 4500 zl, t. j. dohromady za 4875 zl feniků.⁴³⁾ Celkem bylo tedy vyraženo za 6.825 zl měděných mincí. V červnu pak přibyla ražba krejcarů a ražba grešlů se rozšířila na 6000 hřiven měděných plátů, z nichž se vymincovalo za 2500 zl grešlů. Počet hřiven fenikových plátů se nezměnil, ale vybito se z nich tentokrát víc: bylo vybito za 400 zl feniků.⁴⁴⁾ Nedovídáme se

³⁹⁾ SÚA, P Minc III. 1. 1765–1762.

⁴⁰⁾ Kolky a matrice zachovány nejsou a nejsou ani uvedeny v Katalog der Münzen und Medaillen-Stempel-Sammlung des K. K. Hauptmünzamt in Wien, Wien 1901–1906.

⁴¹⁾ SÚA, P Minc I. 1760.

⁴²⁾ Viz nařízení dvorské komory Pachtovi z 21. května 1760, SÚA, MM 1/17.

⁴³⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Extract über die Kupfervermünzung bey dem Kayl. Königl. Münz-Amt Prag, von erst bis letzten Maii Anno 1760.

⁴⁴⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Extract über die kupfer Vermünzung bey dem Kayl. Kö-

však nic bližšího a nemůžeme tedy říci, byly-li ony feniky ražené v květnu těžší, nebo bylo-li tolik cisalí (ostřížků z plátů), že se mohly rovnat cenou 25 zlatým. Za dopravu mědi se platilo 30 krejcarů z centnýře.⁴⁵⁾ V červnu byla také odeslána „ad cassam“ druhá a poslední zásilka stříbrných krejcarů za 767 zl 17 kr. První za 119 zl 25 kr byla odevzdána již v březnu,⁴⁶⁾ takže bylo za rok 1760 vyraženo celkem za 1386 zl 42 kr stříbrných krejcarů,⁴⁷⁾ v nichž bylo zhruba 64 hřiven 11 lotů čistého stříbra.⁴⁸⁾ Tento malý počet stříbrné drobné mince, vydané roku 1760, ukazuje na to, že toho roku nebyly již do pražské mincovny dodávány stříbrné krejcarové cány a že se razilo pouze ze zásoby předchozího roku.

Ražba stříbrné drobné mince byla nepoměrně dražší než ražba mince měděné. Dvacet centnýřů mědi stálo 920 zl,⁴⁹⁾ tedy 1 centnýř byl za 46 zl a 1 kg za 49,28 kr. Naproti tomu stál 1 kg pagamentního stříbra průměrně 60 zl 12 kr.⁵⁰⁾

nigl. Münz Amt Prag von erst bis letzten Junii 1760 a účet, přiložený ke konceptu zprávy nejv. mincmistra a perkministra království Českého, týkající se ražby měděné mince a zdejšího kamence z 5. července 1760, SÚA, MM 2/15.

⁴⁵⁾ List mincmistra hlavního mincovního úřadu Matyáše Pavla Klemmera pražskému mincmistrovi ze dne 18. června 1760 a potvrzení z téhož dne. SÚA, P Minc I. 1760.

⁴⁶⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Monatsextracte 1760.

⁴⁷⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Jahrextracte 1760.

⁴⁸⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Extracten über die Kayl. Königl. ganze Ducaten, Thallern, Kopf oder 20 kr Stücke und halbe detto oder 10kr Stücke, dann Kreuzern, eingeschmolzen Abguß Schrotten und Scisalien a 1 ma Januarii bis ultima Decembris Anno 1760.

⁴⁹⁾ SÚA, P Minc III. 2. 1760, účet prodejní direkce horních produktů (Bergwesens Produkten Verschleiß Direktion) pražskému mincovnímu úřadu z 15. března 1760. S. Becher, Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838, Bd. I, Wien 1838, str. 66, uvádí nižší cenu mědi, pouze 40 zl.

⁵⁰⁾ Průměrnou cenu stříbra jsem vypočítala z několika údajů vzatých namátkou z „Weisse Silber Lieferung von verschiedenen Partayen“ uložené v P Minc I. 1760:

Mr	Lot	fl	kr
5	1	50	56
82		1663	32
285		5461	16
72	2	1366	50
83	8	1559	19
66	17	792	36
60	5	769	25
42	1	826	15
46	6	569	25
7	12	79	19
751	4	13137	33
= 12020 l			= 788253 kr
1 hřivna =	16 lotů =	280,6 g	
1 lot =	17,53 g =	65,57 kr	
1 g =	3,612 kr =		
1 kg =	3.612 kr =	60 zl 12 kr	

Toto stříbro bylo podle mého výpočtu třiasedmdesátkrát dražší než měď. Siegfried Becher, který také počítá cenu kovu (ovšem jen z důlního stříbra), ukazuje, jak velký byl rozdíl mezi nákladem na kov (stříbro a měď) a výrobními náklady na stříbrnou drobnou minci, raženou po roce 1750, a její kupní silou, a považuje tento fakt za rozhodujícího činitele při zavedení drobné mince měděné.⁵¹⁾ Podle tabulky v díle Millera-Aichholze⁵²⁾ bylo z centnyře vybito 4920 kr o váze 11,38 g, 6720 grešlí váhy 8,33 g, 10.440 půlkrejcarů, vážících 5,36 g a 24.000 feniků po 2,33 g. Porovnáme-li tato čísla s cenou mědi, zjistíme, že výrobní materiál na 1 krejcar stál zhruba 0,56 kr, na grešlí 0,41 kr, na půlkrejcar 0,26 kr a na feník 0,115 kr.⁵³⁾ I když připočteme ještě ostatní výrobní náklady, nedojdeme ani zdaleka k takové sumě, jakou představovala ražba stříbrného krejcaru a jeho částí.⁵⁴⁾

V červenci se ražba měděné mince ještě zvýšila. Stalo se tak na pokyn dvorské komory, která oznámila Pachtovi přípisem z 16. července 1760,⁵⁵⁾ že se špatná drobná mince příliš rozšiřuje a proto by bylo vhodné dát do oběhu drobnou minci měděnou. Nařizuje, aby byla ještě zrychlena ražba měděných krejcarů a grešlí a aby o tom byly čtrnáctidenně podávány zprávy.⁵⁶⁾ Ze zásoby 37.000 hřiven krejcarových plátů zpracovala mincovna 13.200 hřiven a z 39.600 hřiven grešlových plátů 10.800 hřiven. Feniky se v červenci nerazily. Pokladna mincovního úřadu měla tedy za 5250 zl krejcarů a za 4475 zl grešlí, vybitých v červenci a k tomu ještě za 1425 zl krejcarů, ražených v červnu, za 4450 zl grešlí a za 5275 zl feniků, ražených v květnu a červnu; to bylo celkem za 20.875 zl měděných peněz.

Při zvýšené výkonnosti v mincovnách, v nichž se razila měď, bylo záhy potřeba rozšířit počet pracovních sil.⁵⁷⁾ Ještě v červenci byla pracovní doba prodloužena o čtyři až šest hodin, takže se pracovalo ve dne i v noci.⁵⁸⁾ Dne 2. srpna⁵⁹⁾ dává nejvyšší mincmistr dvorské komoře na vědomí, že přijal 20

⁵¹⁾ Becher, I. c., str. 166 sl.

⁵²⁾ Viz Miller-Aichholz-Loehr-Holzmaier, I. c., str. 261.

⁵³⁾ Kl. Čermák-B. Skrbek, Mince království Českého za panování rodu Habsburského od roku 1526, díl II, 1705 až 1913, str. 715, píše: „Vypravuje se, že první drobné měděné vydali příliš malé, takže císařovna sama nařídila zvětšit je, aby obsahem kovu rovnaly se ceně na nich vyražené.“ Myslím však, že můj výpočet je dostatečným důkazem, že tomu tak nebylo.

⁵⁴⁾ Becher, I. c., I, str. 168.

⁵⁵⁾ SÚA, MM 1/17.

⁵⁶⁾ Od počátku srpna jsou pak skutečně vedeny účty pražské mincovny ne již měsíčně, ale čtrnáctidenně.

⁵⁷⁾ Viz přípis dvorské komory Pachtovi ze dne 23. května 1760, SÚA, MM 1/17.

⁵⁸⁾ Viz koncept Pachtovy zprávy dvorské komoře v Praze z 31. července 1760, SÚA, MM 2/15.

⁵⁹⁾ SÚA, MM 2/15. Byl to jistě neobyčejně veliký počet, neboť ještě r. 1756 nesměl stav mincovních dělníků převyšovat číslo 9 (t. j. 5 starších a 4 mladší). Viz E. Fiala, Die Beamten und Angehörigen der Prager Münzstätte 1700–1784, str. 338.

nových dělníků, že mincovna pracuje ve dne i v noci a zásoby plátů budou ve třech nedělích spotřebovány, a zároveň žádá o novou zásilku měděných plátů. Ve výkazech vedených nyní čtrnáctidenně máme možnost pozorovat jak prudce stoupá stav měděných mincí v pokladně. Tak v první polovině srpna bylo z 21.600 hřiven krejcarových plátů vyrobeno za 8725 zl krejcarů, za 7200 hřiven grešlových plátů za 2875 zl grešlí a v pokladně bylo za 32.475 zl měděných ražeb.⁶⁰⁾ A opět se tu připomíná zvýšení ražby, neboť se blížila chvíle, kdy měly měděné mince přijít do oběhu a pro drobnou směnu, pro niž byly určeny, jich bylo velmi mnoho zapotřebí. Prozatím bylo vybito za 15.400 zl krejcarů a za 11.800 zl grešlí.⁶¹⁾ Počet ražeb se v druhé polovině měsíce, kdy se razily opět jen krejcarý a grešle, zvýšil na 40.975 zl. Od 1. do 15. září se vybito za 4500 zl krejcarů a za 5450 zl grešlí. Úhrnná suma měděných mincí se tím zvýšila na 50.925 zl. V dalších čtrnácti dnech se vyrazilo pouze za 8550 zl grešlí, takže stav hotových měděných mincí činil 59.475 zl.⁶²⁾

Teprve 27. září 1760 byl vydán patent (*viz přílohu č. 1*),⁶³⁾ nařizující ražbu drobné měděné mince. Stále se nedbá zákazu brát méněcennou cizí drobnou minci, z níž vzniká škoda jak panovníkovi, tak poddanému. Proto se zavádí v království Českém po vzoru ostatních států, které již dlouho bijí měděnou minci a legovaného stříbra užívají na hrubší druhy mince, ražba mincí od krejcaru až po feník z čisté mědi, jež budou mít stejnou cenu jako mince stříbrná. Aby měděná mince byla snadno k rozeznání od drobných nominálů, bylo nařízeno, aby byla vyražena ostře a měla ozdobný vzhled. Její platnost byla rozšířena patentem na státní pokladnu i na běžný obchod, ale nesměla být používána k větším platům.

Celkem je možno říci, že se text patentu shoduje s úvahami o drobné měděné minci z 23. října 1758. Patent je tištěný a má v levém dolním rohu krásně provedené rytiny obou stran všech mincí, jež měly být na základě tohoto nařízení vydávány. Bylo jim nařízeno vydávat krejcarý o váze 11,38 g, průměru 25,5 mm ve dvou variantách. Jedna měla mít na aversu poprsí Marie Terezie vlevo hledící, s opisem M. Theres. D. G. R. G. H. B. R. A. AUST, druhá s poprsím Františka I. vlevo hledícího, a kolem opis FRANC. D. G. R. T. S. A. G. IER. REX. Revers měly obě varianty stejny: v barokním rámci, ve třech řádcích nápis EIN / KREUTZER / 1760 a pod tím písmeno označující mincovnu. Okraje obou stran na obou mincích jsou čárkované. Grešle měla stejný

⁶⁰⁾ Viz též koncept Pachtova dopisu dvorské komoře ze dne 18. srpna 1760, SÚA, MM 2/15.

⁶¹⁾ Viz přípis vídeňské dvorské komory Pachtovi z 3. září 1760, SÚA, MM 1/17.

⁶²⁾ SÚA, P Minc I. 1760. Extracte über die kupfer Vermünzung bey dem kayl. königl. Münz-Amt Prag.

⁶³⁾ Tento patent je uložen v SÚA, P Minc III. 5, dále v SÚA, Pt. 27. září 1760, v Archivu hlav. města Prahy, rkp. 615, v Archivu Národního musea, sg E 6 b a v Archivu praž. hradu V, krab. 3. Publikován je u S. Bechera II, str. 288 a regest v českém znění je v díle Kl. Čermáka-B. Skrbka II, str. 715.

obraz jako grešlička z r. 1759, ale její průměr byl 23,5 mm a váha 8,33 g. Půlkrejcar váhy 6,72 g a průměru 20,5 mm měl na aversu poprsí Marie Terezie vlevo hledící a kolem opis M. THERES. D. G. R. I. G. HU. BO. REG., na reversu v barokním rámci ve dvou řádcích nápis 1/2 / K. Fenik, mající průměrnou váhu 2,33 g a průměr 20 mm, byl opět ve dvou variantách: jedna měla na aversu poprsí Marie Terezie vlevo hledící a kolem opis M. THERES. D. G. R. I. G. HU. BO. REG., na reversu korunovaný barokní rakouský štítek, pod nímž byla v oválu číslice 1 a dole po obou stranách letopočet 17/59, druhá měla na aversu poprsí Františka I. vlevo hledícího a s opisem FRANC. D. G. R. I. S. A. GE. I. REX. a revers stejný jako první varianta, jen místo rakouského štítku lotrinský.

Z těchto druhů však byly v Praze raženy pouze krejcarey Marie Terezie,⁶⁴⁾ grešle a feniky (viz vyobr. č. 1, 2 a 3 na tab. VI). Jak si však vysvětlíme skutečnost, že půlkrejcarey nebyly v pražské mincovně v roce 1760 raženy vůbec a feniky pouze v tak malém množství? Bylo shledáno, že jich není potřeba.⁶⁵⁾ Naproti tomu bylo velmi zapotřebí grešlí. Příčina tkví podle Bechera⁶⁶⁾ v tom, že u nás nebyly raženy ani půlkrejcarey ani čtvrtkrejcarey, které by mohly grešlí nahradit a že tedy byly při placení drobností v ceně krejcaru, půlkrejcaru nebo feniku nutné. Z archivního materiálu však vidíme, že v Praze feniky raženy byly, i když pouze v malém množství (za celý rok 1760 jich bylo vybito jen za 5275 zl). Byly raženy pouze proto, aby mohla být zlikvidována malá zásoba měděných krejcarových plátů, kterou měl mincovní úřad z roku 1759, jež byly lehčí než mincovní pláty, z nichž se razily krejcarey, které šly do oběhu v roce 1760.⁶⁷⁾ V numismatickém materiálu nejsou známy feniky s mincovní značkou Prahy s písmenem P. Protože je v účtech pražské mincovny uvedena ražba měděných feniků za 5275 zl, domnívám se, že byly v Praze raženy také ony mince bez značky, které kladou numismatikové šmahem do Vídně.

Nelze říci, že by se po vydání patentu měděná ražba v Praze zvýšila. Je zřejmo, že tu šlo už jen o pouhou formalitu a spíše o dodání právního podkladu pro výrobu těchto mincí. Ostatně nejsou tyto případy nijak vzácné, třebaže nebývá mezi skutečným zavedením ražby a jejím oficiálním nařízením tak velký časový odstup. Tak na příklad v Mantově byly měděné soldí a sesini za-

⁶⁴⁾ V. Katz, Krejcar v českých mincovnách, Věstník Numismatické společnosti československé, r. I–V, 1919–1923, Praha 1924, str. 254 sice uvádí, že v pražské mincovně byl ražen i krejcar Františka I. a od něho přejímá tento údaj i Miller-Aichholz-Loehr-Holzmair, l. c., ale v jiné literatuře jsem o tom nic nenašla a ve sbírkách numismatického oddělení Národního musea tento exemplář není.

⁶⁵⁾ Becher, l. c., I, str. 167.

⁶⁶⁾ Becher, l. c., I, str. 167.

⁶⁷⁾ Správnost toho potvrzuje i ta okolnost, že jsem ve výkazech pražského mincovního úřadu z pozdějších let nenalezla žádnou položku, svědčící o ražbě feniků.

raženy 19. listopadu 1731, ale povolení k otevření mincovny bylo vydáno až 5. ledna 1732.⁶⁸⁾

Stříbrné krejcarey měly být podle nařízení patentu ze 4. srpna 1760 vzaty z oběhu dne 1. října 1765.⁶⁹⁾ Nová drobná mince měla být dána do oběhu prostřednictvím bankálních administrací.⁷⁰⁾ Stalo se tak však — pravděpodobně — až v listopadu nebo v prosinci.⁷¹⁾

V prvé polovině října 1760 bylo zmincováno 10.800 hřiven jak krejcarových, tak grešlových plátů a z nich bylo vybito za 4550 zl krejcarů a právě tolik grešlí. Mincovní úřad měl tedy v zásobě za 68.575 zl měděných mincí.⁷²⁾ V příštích čtrnácti dnech klesla ražba grešlí na 1500 zl a krejcarů za 4000 zl a zásoba se zvětšila na 74.075 zl. V prvé polovině listopadu bylo vybito pouze za 500 zl krejcarů a ražba grešlí stoupla na 6025 zl; v druhé polovině byla ražba krejcarů zastavena vůbec a grešlí bylo vymincováno za 6000 zl. Stav měděných mincí stoupl na 86.600 zl. V prvních čtrnácti dnech prosincových se vyrobilo za 2450 zl krejcarů a za 5450 zl grešlí. V té době už byl oběh měděných peněz v plném proudu, jak o tom svědčí nařízení dvorské komory ze 4. prosince.⁷³⁾ Legované krejcarey, grešle a dvoufeniky mají pokladny odevzdat mincovně, která je má roztavit a použít k ražbě hrubší mince. Výměnou za takto získaný kov má dát mincovna stejný počet měděných ražeb. Mincovní úřad mohl potřeby pokladen plně saturovat, neboť měl na konci roku v zásobě za 100.325 zl drobné mince.⁷⁴⁾ Tohoto čísla bylo dosaženo, když k dosavadním zásobám přibylo v druhé půli prosince ještě za 5825 zl grešlí. (Viz přílohu č. 2.) Z příloženého sumaria příjmů vidíme, že ražba měděné drobné mince byla v účtech pražského mincovního úřadu položkou dosti značnou.⁷⁵⁾ (Viz přílohu 3.) Za rok 1760 bylo celkem zmincováno 79.200 hřiven krejcarových plátů, 151.200 hřiven grešlových plátů a 16.000 hřiven plátů fenikových.⁷⁶⁾ Koncem roku

⁶⁸⁾ Miller-Aichholz-Loehr-Holzmair, l. c., str. 231.

⁶⁹⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Extracte über die kupfer Vermünzung bey dem kayl. königl. Münz-Amt Prag.

⁷⁰⁾ Svědčí o tom Chotkův přípis Pachtovi ze 16. října 1760, kde se nařizuje dodat bankální administraci v Praze 4000 zl v krejcarech a 4000 zl v grešlich a moravské administraci 6–8000 v krejcarech a grešlich. Tato suma má být mincovnímu úřadu zaplácena v jiné, t. j. stříbrné měně. SÚA, MM 1/17.

⁷¹⁾ Dne 5. listopadu nařizuje hrabě Chotek Pachtovi, aby nerazili již žádnou legirovanou drobnou minci, ba dokonce aby ji zadržovali v pokladně tak, aby již nepřicházela do oběhu. Srv. SÚA, MM 1/17. Současně se stahováním stříbrné drobné mince musela být dávana do oběhu nová kreditní měděná mince.

⁷²⁾ Správnost tohoto údaje je potvrzena i konceptem zprávy nejv. mincmistrovského úřadu dvorské komoře ze dne 17. října 1760, SÚA, MM 2/15.

⁷³⁾ SÚA, MM 1/17.

⁷⁴⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Extracte über die kupfer Vermünzung bei dem kayl. königl. Münz-Amt Prag.

⁷⁵⁾ SÚA, P Minc I. 1760.

⁷⁶⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Particular über die Kupfer-Münz-Verrechnung.

1760 už bylo v plném proudu jednání o zaražení dalšího druhu měděné drobné mince — půlkrejcarů.⁷⁷⁾ Dokonce už bylo hlavnímu mincovnímu úřadu nařízeno, aby poslal příslušné punce a pláty. Tato ražba však neměla být prováděna na úkor ražby grešlí. Prvé půlkrejcarý se objevily až v druhé polovici ledna 1761, kdy jich bylo vybito za 2450 zl. Razily se pouze do 15. března. Celkem bylo do té doby raženo za 7850 půlkrejcarů. Je zřejmo, že tu jde o pokus, který není, jak tomu bylo u ražby feniků, motivován šetrností, ale o pokus dobře uvážený, za nímž lze vidět snahu dát lidu minci, způsobitou k nejdrobnějšímu obchodu. Ale válka zdrazila ceny životních potřeb tak, že nebylo možno za tak drobný peníz ničeho nebo téměř ničeho nakoupit a proto asi bylo od jeho ražby upuštěno. Půlkrejcarý, které by byly označeny písmenem P, jak tomu bylo u krejcarů a grešlí, neznáme. Domnívám se však, že byly v pražské mincovně raženy ony půlkrejcarý bez letopočtu a označení mincovny, které August Loehr⁷⁸⁾ spolu s ostatními numismatiky klade do mincovny vídeňské.

Náklady na výrobu, kromě měděných plátů, byly celkem nepatrné. Tak mincířům za denní i noční šichty bylo zapláceno 2757 zl 48 kr, za 96 pařezů k vyváření se vydalo 288 zl, za 96 truhel uhlí po 51 kr 46 zl 39 kr, za 270 svíček po 12½ kr 56 zl 15 kr, formanům za 1200 centnýřů sena pro koně se zaplatilo 3111 zl, Matyáši Karfashovi za 2695 sáčků na měděnou minci za plátno a práci 204 zl 19 kr a konečně za různé potřeby 33 zl 14 kr. Dohromady činily tyto výdaje při ražbě měděné mince 6527 zl 15 kr.⁷⁹⁾ Výdaje při ražbě krejcarů z 1 centnýře činily 4 zl 47 kr, při ražbě grešlí 5 zl 9 kr⁸⁰⁾ (viz přílohu č. 4). Připočteme-li k této sumě ještě poplatky za dovoz vybitých mincí do banky, vidíme, jak nepatrnou položkou byl celý výrobní náklad a že při větším množství byl rozdíl mezi výrobními náklady a nominální hodnotou mince pro stát dobrým pramenem příjmů.

Protože byla nominální hodnota mince pevně stanovena a hlavně proto že byla její emise omezena, nestala se tato mince, třebaže byla ražena v době nedostatku, penízem méněcenným. Z čísel, která uvádí Loehr⁸¹⁾ pro první tři roky po jejím zavedení, t. j. od prosince 1760 do roku 1763, vidíme, že bylo v prvých letech úzkostlivě dbáno toho, aby přílišný oběh těchto drobných nominálů neohrožoval státní hospodářství; bohužel, nedá se to říci o pozdější době. Tak bylo od roku 1760 do roku 1763 vydáno pro celou monarchii za 2,678.000 zl krejcarů, za 57.000 zl. půlkrejcarů, za 161.000 zl grešlí, za 142.000

⁷⁷⁾ Viz přípis dvorské komory Pachtovi z 12. listopadu 1760, SÚA, MM 1/17. O tom, že se nerazily dříve, svědčí i koncept zprávy, zasláné Pachtou dvorské komoře v Praze z 6. prosince, v níž oznamuje, že dosud nedošly žádné pláty pro ražbu tohoto druhu mincí. SÚA, MM 2/15.

⁷⁸⁾ Miller-Aichholz-Loehr-Holzmaier, l. c., str. 241.

⁷⁹⁾ SÚA, P Minc I. 1760, Particular über die Kupfer-Münz Verrechnung.

⁸⁰⁾ Viz koncept Pachtovy zprávy dvorské komoře pražské z 13. prosince 1760, SÚA, MM 2/15.

⁸¹⁾ A. O. Loehr, Finanzierung des siebenjährigen Krieges, str. 104–105.

zlatých denárů ($\frac{2}{5}$ kr) a za 99.000 zl soldů, t. j. dohromady asi za 3,2 milionu. Z toho bylo v Praze vybito za 634.515 zl krejcarů, za 122.900 zl grešlí, za 7850½ zl půlkrejcarů a za 5275 zl feniků, t. j. přibližně čtvrtina veškeré ražby v monarchii.

Ražba drobné měděné mince mohla být — a ve svých počátcích skutečně byla — velmi dobrým příjmem pro státní pokladnu, vyčerpanou dvěma slezskými válkami⁸²⁾ a stálým placením dluhů.⁸³⁾ Vídeňský dvůr si jistě dobře uvědomoval výhodnost této ražby i vydávání dalšího druhu kreditních platidel, totiž bankocetlí. V zoufalé snaze saturovat svou potřebu peněz, nařizoval neustále zvyšování emise měděných peněz a bankovek, jejichž výroba byla nejlevnější. Záhy se přestalo dbát zásady, že drobná mince, má-li být státu k užítku, smí být vydávána jen v omezeném množství, i toho, že bankovky musí být podloženy zlatem. Při honbě za novými příjmy, která se pak za napoleonských válek ještě zvýšila, se neuvažovalo o následcích, které bude mít toto nesmírné rozhojnění bankocetlí a měděných mincí, jimž se ještě zvyšovala nominální hodnota.⁸⁴⁾ Počet tohoto, už úplně bezcenného oběživa, dosahoval nakonec pod tlakem napoleonských válek přímo astronomických čísel. Je samozřejmé, že za tohoto stavu byl stát nucen ohlásit úpadek. Přitom byla nejhůře postížena drobná měděná mince. Patentem z 15. března 1811 byly vzaty z oběhu mince šesti-, půl- a čtvrtkrejcarové a bylo povoleno je zužítkovat jen jako surovou měď.⁸⁵⁾ Pouze třiceti-, patnácti-, třikrejcarý a krejcarý zůstaly v oběhu, aby se staly spolu s ostatními platidly, sníženými na $\frac{1}{5}$, základem nové, pevnější rakouské měny.

Podíl jedině mincovny českých zemí (pražské) na nadměrném rozšíření výroby měděných mincí okolo roku 1800 bude těžko určitelný pro nedostatek přímých pramenů, třebaže jeho přesné stanovení, stejně jako stanovení vzájemného poměru stříbrných a měděných ražeb, a kovových a papírových platidel pokládám za další úkol mincovnictví konce 18. a počátku 19. století.

⁸²⁾ Pouze výdaje na sedmiletou válku činily 260,000.000 zl. Srov. A. Beer, Die Staatsschulden und die Ordnung des Staatshaushaltes unter Maria Theresia, Excurse III. Die Kosten des siebenjährigen Krieges, str. 116, AÖG 82, Wien 1895.

⁸³⁾ Po sedmileté válce mělo Rakousko 271,870.164 zl dluhu. K. Oberleitner, Die Finanzlage in den deutschen österreichischen Erbländern im Jahre 1761, AÖG 34, Wien 1865, str. 153–154.

⁸⁴⁾ V průběhu let byly raženy i tři-, šesti-, patnácti a dokonce i třicetikrejcarý.

⁸⁵⁾ Srov. Miller-Aichholz-Loehr-Holzmaier, l. c., str. 312, Becher II, str. 383.

Maria Theresia von Gottes Gnaden Königin in Böhmen, in Sermatien, in Ungarn, in Steyer, in Dalmatien, in Croatien, in Slavonien u. c.

Im Namen Gottes Amen. Wir Maria Theresia von Gottes Gnaden Königin in Böhmen, in Sermatien, in Ungarn, in Steyer, in Dalmatien, in Croatien, in Slavonien u. c. Wir haben die Verordnung der hohen kaiserlichen Hofkammer...

MARIA THERESIA

Fridr. Wihl. Comes ab Haugwitz. Reg. Poh. Sup. & A. A. pr. Cane.

Nichlas Graf von Cheret.

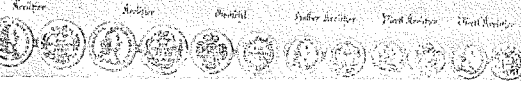
Johann Graf von Cheret.

Ad Mandatum Sacre Cesaree.

Regie Majestatis proprium.

Johann Bernhard Rostler von Darnowitz.

Joseph Anton Elter Director des Münzwesens.

Patent ze dne 27. září 1760, jimž Marie Terezie nařizuje ražbu drobné mince měděné.

Příloha č. 2.

Ražba měděných mincí v jednotlivých měsících roku 1760 v Praze.

Table with 9 columns: Month, Krejcary (zl, kusy), Grešle (zl, kusy), Feniky (zl, kusy), Suma (zl, kusy). Rows include months from 1.-31. května to 1.-31. prosince, and a total row 'Celkem'.

Příjem pražské mincovny r. 1760.

Table titled 'Sumarium über verstehende Geld Empfang' with columns 'fl' and 'X'. Rows list various income items like 'An dem A. 759 übertragenen Rest', 'An vermintzten und Gold Silber', etc., ending with a total 'Summa'.

Příloha č. 4.

Výdaje při ražbě krejcarů a grešlí v pražské mincovně r. 1760.

Calculation

Was bey einen Centr. Kupfernen Kräutern und Gröscheln, bey dem Süden, Roliren und auf stossen an unkosten bey hiesig. Kayl. Königl. Münz-Amt Prag anklaufften als

Bey den Kräutern

Table listing expenses for 'Bey den Kräutern' with items like 'Fuhrlohn von Wienn bis Prag', 'per Weinstein', 'per Saltz', etc., and a total 'Summa'.

Bey den Gröscheln

Table listing expenses for 'Bey den Gröscheln' with items like 'Fuhrlohn', 'Weinstein', 'Saltz', 'Holtz', etc., and a total 'Summa'.

NÁLEZY MINCÍ A RENOVATIO MONETAE

Brzy po tom, kdy mince přestává být representačním atributem a výsostným znakem suverénního zeměpána a počíná se uplatňovat hospodářsky jako universální směnný prostředek, feudální panovník používá při zvýšeném množství obíhajících peněz svého mincovního regálu jako zdroje příjmů své komory. Zatím co z ostatních regálů na př. horní regál, později velmi výnosný, původně neskýtá mnoho prostředků jednak vzhledem k nejasné formě¹⁾ a jednak vzhledem k menšímu rozměru těžby kovů, je mincovní regál využíván mincovním pánem vydatně. Běžný příjem z ražby mincí (ražebné, nájemné a jiné poplatky) je brzy zvyšován tím, že mince je několikrát do roka stažena, nově ražena a výměnou za starou dávana do oběhu. Tomuto způsobu výměny mince je v pramenech dáván název „renovatio monetae“ čili obnova mince.²⁾ Je ovšem třeba uvést, že příjem z nové ražby byl zvětšován ještě tím, že nová mince byla zpravidla — podle finančních potřeb feudálního panovníka — více či méně zhoršována co do obsahu stříbra, a to buď snížením váhy mince nebo zhoršením zrna. Luschin³⁾ připomíná, že již Alarich II. (484—507), jsa v tísní těsně před válkou s Chlodvíkem, v níž byl poražen a zabit, sáhl k vydání značně znehodnocené zlaté mince. Podobně činili i langobardští králové, zatím co ve Francích bylo mincovní číslo prostě přizpůsobeno znehodnocené zlaté minci.

Není třeba blíže odůvodňovat, jaké ztráty a obtíže přinášela výměna mince poddanému lidu. Výměna byla totiž nucená a byla vymáhána i tresty, nehledíc k tomu, že stará mince, která byla stažena, byla prohlášena za neplat-

¹⁾ J. Pošvář, Horní regál a jeho vývoj v českých zemích, NČ 1951, str. 17.

²⁾ G. Skalský, K dějinám mincovnictví českého a moravského do počátku 13. století, ČMM 1924, str. 37 n. J. Šusta, Dvě knihy českých dějin I, Praha 1917, str. 85 n. P. Radoměřský, Peníze Kosmova věku, NČsl 1952, str. 50 a 111 n. F. Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I, Praha 1953, str. 261, který současně se Šustou oproti Skalskému považuje brakteáty za příklad zlehčené mince. F. J. Michalevskij, Očerki istorii deneg i deneznogo obraščeniija I, Leningrad 1948, str. 146 n.

³⁾ A. Luschin v. Ebengreuth, Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte, Mnichov a Berlín 1926, str. 255.

nou a měla jen hodnotu kovu, jež byla ovšem značně nižší. Výměna mince předpokládá její teritorialisaci⁴⁾ a s ní pokračující decentralisaci mincovnictví, ježto mince platí jen tam, kde byla ražena. Teritorialisace mince je pak, jak ukázal přesvědčivě Skalský,⁵⁾ známkou hlubších změn v životě hospodářském a sociálním, jež měly za následek pronikavější feudalisaci.

Tento způsob používání a vlastně zneužívání mincovního regálu byl běžný i u českých knížat. Nejstarší doklad o obnově mince je v Kosmově kronice k r. 999,⁶⁾ kdy umírající kníže Boleslav II. mluví o zhoubnosti časté výměny a zlehčování mince, kterou označuje za škodlivější všech neštěstí jako porážky, moru, zpusťování země nepřitelem, loupežemi a požáry. Rozhořčenost kronikářova dává tušit, jakou metlou lidu byly mincovní machinace. Kosmova zpráva je zajímavá potud, že z ní lze soudit, že kromě knížete jsou tu obviňovány ještě další osoby, jež je možno snad hledati v nájemcích mince, po případě mincovních orgánech, které přímo výměnu prováděly.

O snižování váhy mince nás informuje tabulka, sestavená Skalským,⁷⁾ z níž je vidět, že váha denáru Boleslava II. byla průměrně 1,30 g, avšak za Boleslava III. klesla na 1,085 g a za Vladivoje až na 1,045 g. Poněvadž pak pokles váhy mince byl proti dřívějšímu stavu trvalý, Břetislav I. se rozhodl stabilisovat svou minci tím, že provedl významnou mincovní reformu, ježto první z vládců střední Evropy opustil karlovskou libru o váze 408 g, z níž bylo raženo 240 denárů, a jako novou mincovní jednotku zvolil hřivnu o téměř poloviční váze asi 210 g,⁸⁾ z níž pak razil patrně 200 denárů o váze něco přes 1 g. Pokles váhy však postupně pokračoval dále, jak ukázal Radoměský, který podal soupis

⁴⁾ Luschin, l. c., str. 261. — Radoměský (l. c., str. 111) se domnívá, že renovace nebyla ani tak aktem násilným, jako spíše chytráckou manipulací, jež měla docílit provedení výměny mince dobrovolně, když na příklad za Vratislava II. po r. 1086 byly za 3 staré denáry vyměňovány 4 nové, avšak značně znehodnocené. — I když panovník sáhl někdy i k takovým prostředkům, zůstávala podle mého názoru výměna mince v zásadě nucenou a nebyla přijímána s ochotou, jak je vidět i z pokusů o exempci klášterních poddaných.

⁵⁾ Skalský, Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí, Num. Sb. I, 1953, str. 42.

⁶⁾ Kosmova Kronika česká, přel. K. Hrdina, Praha 1947, str. 56 n. — V latinském originále, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* (ed. Bretholz 1923), str. 58/9 zní toto místo takto: „Dilige denarium, sed parce, dilige formam. Res enim publica, licet sit nimis audacta, per formam nummismatis falsam cito erit ad nihilum redacta... Certe nulla clades, nulla pestilencia nec mortalitas nec non, si hostes totam terram rapinis, incendiis devastarent, magis populo Dei nocerent quam frequens mutacio et fraudulenta peioracio nummi. Que pestis aut que infernalis Herinis inclemencius spoliat, perdit et attenuat christicolos quam fraus in nummo herilis? Atqui post hec senescente iusucia et invalescente nequicia surgent non duces, sed fures, non rectores populi Dei, sed nequam exactores, avarissimi sine misericordia homines, Deum omnia cernentem non timentes, qui ter vel quater in anno moneant mutando erunt in laqueum diaboli ad perdicionem populi Dei.“

⁷⁾ Skalský, K dějinám mincovnictví, str. 19. Viz též E. Fiala, České denáry, Praha 1895, str. 106 n.

⁸⁾ Skalský, Český obchod, str. 42; týž, K dějinám mincovnictví, str. 1 n; týž, Min-

vah 1377 denárů z doby 1050—1125,⁹⁾ z něhož je vidět, že váha některých denárů Vladislava I. klesla v průměru až na 0,691 g.

Avšak s váhou klesala i jakost peněz, jak je vidět rovněž z dat Radoměského.¹⁰⁾ Jestliže jakost denárů Boleslava I. a Boleslava II. byla ještě $\frac{880}{1000}$, $\frac{870}{1000}$, po případě $\frac{806}{1000}$ a snad i něco méně, vykazovaly denáry Břetislava I. zase velmi dobrou jakost $\frac{896}{1000}$, i vyšší $\frac{914}{1000}$, za to však jakost jednoho typu Vratislava II. klesla až na $\frac{494}{1000}$, po případě $\frac{461}{1000}$ při průměrné váze pouhých 0,583 g, po případě 0,778 g. U jednoho typu Bořivoje II. byla zjištěna jen jakost $\frac{250}{1000}$ při průměrné váze 0,378 g; u typu Vladislava I., jehož průměrná váha byla 0,785 g, je jakost jen $\frac{290}{1000}$ a u jiného typu, jehož váha 0,691 g byla uvedena shora, klesla jakost na $\frac{260}{1000}$.

Jestliže v denárech Boleslava I. bylo asi 1,25 g stříbra, mince Vladislava I. obsahovala stříbra jen 0,18 g, tedy asi jednu sedminu obsahu stříbra mince Boleslavovy. Podobné údaje Radoměského o váze a jakosti mincí jednotlivých knížat v období 1050—1125¹¹⁾ by bylo zajímavé srovnat s událostmi, jež mohly mít vliv na minci a nalézt tak souvislost většího či menšího znehodnocení s hospodářskou situací země pro války, živelní pohromy a tím finanční tíseň knížecí komory nebo i z důvodů mezinárodních vztahů (poplatky do ciziny) a pod.

Pokusme se nyní představit si, jak se výměna mince dala v praxi. V 11. století, kdy feudální renta, jak uvádí Graus,¹²⁾ je placena ještě většinou v naturálních a kdy oběh peněz je poměrně malý, protože domácí obchod je většinou ještě na směnném základě, bylo snad možno výměnu mince provádět důsledně. Odtud patrně ostrá slova Kosmova. Ve 12. století však nastává již jakési oživení hospodářského života, připravující rozmach 13. století, kdy výše obíhajících peněz se značně zvětšila. Skalský odhadl počet mincí, jež byly ve 12. století v oběhu, na několik milionů,¹³⁾ počítá-li se, že jednoho typu bylo asi 300.000 až 400.000 denárů.

Výměna mince se dala na trzích,¹⁴⁾ kde minci vyměňovali mincíři nebo snad jiné orgány mincovny, kteří dopravili z mincovny do tržní osady či města potřebný počet nových mincí. Je třeba si uvědomit, že váha denáru byla kolem

covní reforma Václava II., ČČH 1934, str. 12 n. Radoměský, Peníze Kosmova věku, str. 45 n., který stanovil váhu české hřivny na 210 g.

⁹⁾ Radoměský, l. c., str. 120 n.

¹⁰⁾ Tamtéž. Viz též V. Katz, O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II., Praha 1935, str. 67.

¹¹⁾ Srov. též Radoměského diagramy č. 23 (l. c., str. 110) a č. 24 (str. 112) o úpadku mincovního čísla a zisku knížat z ražby v l. 1050 až 1110 za použití metrologických poznatků. O tom blíže Em. Nohejlová-Prátová, Zákonitost nálezů mincí, Num. listy 1951, str. 85 n.

¹²⁾ Graus, l. c., str. 256 n.

¹³⁾ Skalský, Mincovní reforma, str. 11 a Num. sb. I, str. 29; viz též Radoměský, l. c., str. 117 n.

¹⁴⁾ Šusta, Dvě knihy, str. 85 n.

1 g, takže 1000 kusů vážilo přibližně 1 kg nebo i méně. Nebyla tedy doprava nové mince obtížná, protože pro běžnou potřebu trhu podle jeho živosti a významu stačilo snad nejvýše několik kilogramů ražené mince, uvážíme-li poměrně nízkou cenu potravin a výrobků prodávaných na trhu. Jakýsi zmatek byl patrně v tom, že trhy se nekonaly všude v týž čas, nýbrž v různých termínech, takže obyvatelé v hospodářském obvodu trhu v jednom místě měli již vyměněnou minci, zatím co v sousedním tržišti byl trh později a platila tam ještě mince stará. Nejistota byla zvyšována nadto ještě různými ražebními typy několika mincoven — u nás jen na Moravě — jež minci dodávaly.

Za výměnu mince byl odpovězen mincmistr, ať již královský či smluvní, na základě nájemní smlouvy. Je těžko si domyslet, kolik mincovního personálu bylo prováděním výměny zaměstnáno, zejména v Čechách, kde až do 13. století byla centrální organizace mincovnictví. Na Moravě snad byla situace snadnější vzhledem k původní decentralizaci mincoven podle jednotlivých údělů. Nepovažuji za pravděpodobný názor, že nová mince byla ražena přímo na místě před zahájením trhu.¹⁵⁾ To by znamenalo jakousi pojízdnou mincovnu, která objížděla trhy a vozila s sebou i ražební kov, protože kovu ze starých mincí vzhledem k zhoršování jakosti nebylo možno přímo použít.

Mincovní personál, provádějící výměnu, nebyl jistě lidem vítán. Nebylo tomu tak jen u nás, ale i jinde, na příklad ve Slezsku¹⁶⁾ a Polsku.¹⁷⁾ Pro svou bezpečnost a bezpečnost dopravované mince byl náležitě ozbrojen a požíval zvláštní osobní ochrany, jak je patrné z formulářů o pronájmu mince. Lid prováděl výměnu jen z donucení a s odporem.¹⁸⁾ Proto církevní zboží se snažila docílit osvobození od výměny mince, jak víme o klášteře ve Vilémově.¹⁹⁾ Šusta pak uvádí,²⁰⁾ že židé byli nuceni odkoupit určité množství nové mince týdně a je zvláštní milostí, odpustí-li panovník některé židovské osadě na dobu jednoho roku tuto tíživou povinnost.

Pokud byla mincovna provozována v režii panovníka, byla aspoň záruka, že výměna mince se děje s jeho souhlasem, třeba ji Kosmas výslovně označuje jako podvod, který je páchan na poddaném lidu. Panovník je si ovšem vědom

¹⁵⁾ Tamtéž.

¹⁶⁾ Pošvář, Slezské a moravské mincovny ve 13. století, Slezský sborník 1953, str. 343. Dále též České a polské prvky v počátcích slezského mincovnictví, Česko-polský sborník I, Praha 1955, str. 125.

¹⁷⁾ Pošvář, Renovatio monetarum v Polsku, Num. listy 1953, str. 62 n. a literatura tam uvedená.

¹⁸⁾ Radoměřský (l. c., str. 111) se domnívá, že při obnově a výměně peněz byla volena mnohdy lstivá forma vzbuzující dojem, že je vlastně výhodou pro poddané, když na příklad za Vratislava II. byly tři staré denáry měněny za čtyři nové horší o 50%.

¹⁹⁾ J. Emler, Regesta II, č. 1009. Roku 1276 byla klášteři udělena výsada „ut tempore nove monete in suis forensibus opidis homines ipsius monasterii per regios monetarios cambire denarios non cogantur inviti“.

²⁰⁾ Šusta, l. c., str. 87.

tohoto zla, jak dosvědčuje zpráva o výčitkách svědomí Přemysla II. před bitvou u Kressenbrunu r. 1260, kde se zavazuje slavným slibem, že provede nápravu.²¹⁾ Mnohem krutěji patrně postupují nájemci mincoven, protože v nájemních smlouvách, jak bude dále patrné, bývá uvedeno jen mincovní číslo nově ražené mince, avšak celkové množství nových peněz nikoli. To bylo ponecháno na vůli nájemním mincmistrům, kteří používali jistě krajního nátlaku při výměně mince, aby si zabezpečili zisk při poměrně vysokém nájemném.

K osvětlení zisku spojeného s výměnou a obnovou mince uvedu několik číslic. Vezme-li se za základ oběh 4,000.000 denárů, pak by zisk při jedné výměně byl asi $\frac{1}{4}$ této částky, dáme-li za pravdu Skalskému,²²⁾ který shodně se Šustou²³⁾ má za to, že znehodnocení mince při každé výměně znamenalo průměrně 25%. To by pak byl zisk 1,000.000 denárů, ovšem za předpokladu naprosto úplné výměny celého oběhiva. Víme-li, že obsah stříbra kolísal, zhruba řečeno, mezi 50% až 75% váhy mince, kterou stanovíme okrouhle na 1 g, dopočítáme se asi částky 500 kg až 750 kg stříbra, t. j. přibližně 2500 až 3700 hřiven stříbra při váze hřivny 210 g. Při dvoj- až trojnásobné výměně mince ročně by pak zisk byl dvoj- až trojnásobek této částky.

Lze pak nesnadno posoudit, je-li tento výpočet aspoň zdaleka přibližný. Srovnáme-li jej se zprávou Kosmovou, že r. 1040 byl do Němec stále odváděn poplatek 120 volů a 500 hřiven stříbra,²⁴⁾ byl by takový zisk oproti tomuto ročnímu poplatku nepředstavitelně vysoký. Uvážíme-li pak jinou zprávu Kosmovu z let 1107—1108,²⁵⁾ kdy kníže Svatopluk slíbil za své propuštění z německého zajetí Jindřichu V. 10.000 hřiven stříbra a vrátiv se do Prahy sehnal stěžej jen 7000 hřiven, vidíme, že finanční možnosti knížete byly dosti značné, takže zisk z jedné výměny mince tvoří asi třetinu této částky. Opakuji ovšem znovu, že tento zisk by předpokládal úplnou výměnu veškeré obíhající mince. Uvidíme dále, že tento předpoklad bude nutno opravit.

Pronikavá změna hospodářského života v našich zemích ve 13. století v důsledku kolonizace, rychlého vývoje starých měst a zakládání měst nových, rozvoje obchodu a řemesel, rozvoje hornictví, jež zejména v polovině století se dostává do mohutného rozmachu objevením stříbrných žil jihlavských, se odráží i v českém mincovnictví.²⁶⁾ Král Přemysl I. provádí na počátku století mincovní reformu zavedením brakteátové měny,²⁷⁾ když denáry obsahem stříbra stále chudší nevyhovovaly jako platidlo v rozvitějších formách feudálního prostředí. Nová mince je ražena z dobrého stříbra, vykazujícího jakost od $\frac{980}{1000}$ do

²¹⁾ V. Novotný, České dějiny I/4, Praha 1937, str. 374.

²²⁾ Skalský, K dějinám mincovnictví, str. 40.

²³⁾ Šusta, l. c., str. 86.

²⁴⁾ Kosmova Kronika, str. 88.

²⁵⁾ Tamtéž, str. 165.

²⁶⁾ Pošvář, Slezské a moravské mincovny, str. 339.

²⁷⁾ Skalský, Jak došlo v Čechách k ražbě brakteátů, Num. listy 1946, str. 57 n. — Pošvář, K počátkům ražby brakteátů, Num. listy 1953, str. 117 n.

^{800/1000}²⁸⁾ při průměrné váze téměř 1 g, později 0,74—0,73 g. Jednoduchý způsob ražby jednostrannými razidly několika mincí najednou umožňoval rychlé zásobení peněžního trhu oběživem, jehož bylo stále více třeba při přechodu k peněžnímu hospodaření od zastaralé naturální směny a naturálních dávek. Avšak i brakteátová mince je časem měněna jednak zavedením menšího (středního) typu o váze 0,6—0,7 g asi v r. 1260 a nejmenšího (malého) typu o váze 0,43—0,58 g v posledních desetiletích 13. století, u nichž jakost byla již značně horší.²⁹⁾

Nucená výměna zhoršené mince pokračuje i ve 13. století, třebaže se provádí jen dvakrát do roka. Potřeby královské komory v tomto století jsou nesmírné. Jak připomíná Šusta,³⁰⁾ vzbuzoval Přemysl II. u svých vrstevníků vážnost především jakožto král, který podle slov kolmarského letopisce „věže zlatem a stříbrem naplnil“ a který podle tvrzení erfurtského mnicha roku 1260 „otevíraje brány svého bohatství, žold a dary tak štědře mohl dávat svým vojínům, že nemalé množství rytířstva německého na sebe přitáhl“.

Mincovní poměry 13. století nám poněkud osvětluje formuláře české královské kanceláře, jednající o pronájmech mince.³¹⁾ Třebaže jsou považovány

²⁸⁾ Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech III, NČČsl 1935/36, str. 23.

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ Šusta, l. c., str. 82.

³¹⁾ Tyto formuláře přetištěné V. Brandlem (CDM VII/3, Brno 1864), J. Emlerem (Regesta II, str. 977 n.), H. Jirečkem (CIB I, Praha 1867), F. Palackým (Über Formelbücher zunächst im Bezug auf die böhmische Geschichte Abhandlungen, V. ř. sv. 2 a 5, Praha 1842 a 1847), K. Šternberkem (Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, I/2, Praha 1837, sb. listin str. 39 n.) a J. Voigtem (Das urkundliche Formelbuch des kön. Notars Heinricus Italicus aus der Zeit der Könige Ottakar II. u. Wenzel II. von Böhmen, Archiv f. Kunde d. Geschichtsquellen, Vídeň 1863, 29. díl) pocházejí z české královské kanceláře a byly sestaveny, jak se má zato, královským notářem Jindřichem Vlachem z listin z doby Přemysla II. a Václava II. Snad byl tento Jindřich Vlach totožný s Jindřichem z Isernie, významným znalcem latiny a latinského básnického slohu. Formuláře byly zahrnuty do řady kodexů, jež uvedl a navzájem srovnal A. Petrov (Genricha Italjanca sborniki form, pisem i gramot iz kancelarii Otakara II. Přemysla, Zapiski istoriko-filologičeskago fakultěta S. Petěrburgskago universitěta, část LXXXI, Petrohrad 1906, str. 187n.), mezi nimi do kodexu Zdeňka z Třebíče (rukopis je nyní v Universitní knihovně v Praze; Šternberk použil textu z dvorního archivu ve Vídni, který, jak mám zato, poslal do Prahy hr. F. Šternberkovi Dobrovský ze svého pobytu ve Vídni r. 1821) a kodexu královeckého, uloženého kdysi v Královci. O kodexu královeckém napsal svého času J. Schön (Mittheilungen aus dem Königsberger geheimen Archive, Monatschrift der Ges. des vaterl. Museums in Böhmen, Praha 1828, str. 75 n.), že žádná listina nepochází z doby po Přemyslu Otakaru II. a že sbírka byla sestavena jeho současně, snad soudcem, ježto si stěžuje na obtížnost kodifikačních prací při vydávání právních předpisů pro obyvatelstvo složené z několika národnostních skupin a vyslovuje potřebu zákonných a soudních sbírek. — Ať již autorem sbírky formulářů byl kdokoli, není pochyby, že je možno jí použít pro posouzení mincovních poměrů ve 13. století, nelze-li v nich najít dokonce vzory starší. Nikdy ovšem nelze zapomenout na zvláštní charakter těchto pramenů, kterých — hlavně jejich číselných údajů — je třeba užívat velmi opatrně.

za pramen zpráv pro toto století, zdá se mi, že jejich věcný podklad je starší a že byly prepisovány z nějakých starších předloh nebo sestavovány na základě starších znalostí. Soudím tak na příklad z údajů o nájemném v talentech denárů, jež bylo spíše obvyklé ve starších dobách. Ostatně jejich obsah potvrzuje vcelku zásady pro výměnu a obnovu mince, jak jsou uváděny i pro století dřívější. Uvedu příkladem obsah formuláře, přetištěného Šternberkem ve sbírce listin³²⁾ pod č. 28 (královeckého kodexu č. 11, kodexu Zdeňka z Třebíče č. 3), který není datován, avšak Jirečkem položen do r. 1267,³³⁾ Voigtem pak do r. 1260.³⁴⁾ Podle tohoto formuláře pronajal Přemysl II. E. (snad Eberlinovi či Eberhardovi, podle kodexu Z. Třebíčského H.), kdysi mincmistru v Čechách, minci na Moravě se všemi právy a rychtami do sv. Petra a odtud na rok za 5000 talentů (v kodexu Z. Třebíčského za 10.000 marek) ve 4 ročních splátkách. Kromě toho měl dáti v postě 10 vyz (u Z. Třebíčského 2 vzy), na velikonoce 10 sudů vína, 2 roucha ze šarlatu a 8 baldachýnů,³⁵⁾ dále „paní králové, naši nejdraší choti“ 1 roucho ze šarlatu a 2 baldachýny.

Obsah stříbra v minci se má zlepšit proti dosud obíhající o 1 lot. Z hřivny stříbra se má raziti nadále 2½ talentu moravských denárů a 12 „sine vara“³⁶⁾ (tedy 600 a 12). Co by bylo raženo nad tento počet, buď považováno za falešné. Mince se má obnovovati dvakrát ročně a to k svátku sv. Petra a k svátku Očištvání (Hromnic). Zároveň je nařízeno, že všechny koupě a prodeje mají býti prováděny jen v uvedené minci a nikoli ve zlatě nebo ve stříbře. Bez vůle mincmistrovy nemá míti nikdo váhy a závaží k vážení zlata a stříbra pod pokutou 20 talentů. Bez povolení mincmistra nesmí nikdo prováděti směnu zlata a stříbra. Konečně se vyslovuje zákaz používání starých denárů. Kodex Zdeňka z Třebíče³⁷⁾ má pak ještě dodatek o poměru dědičných mincířů, jako představených mincířských dílen, a mincmistrů.

Jiný formulář o pronájmu mince na Moravě je otištěn u Šternberka pod č. 27,³⁸⁾ jemu pak odpovídá č. 3 královeckého kodexu a č. 5 kodexu Zdeňka z Třebíče. Formulář není datován, avšak Jireček jej klade k r. 1286. Vzhledem k tomu, že je tam zmínka o zavedení lokte jako délkové míry a jiných měr a

³²⁾ Šternberk, l. c., str. 48. Emler, Regesta II, č. 2335.

³³⁾ Jireček, l. c., str. 165.

³⁴⁾ J. Voigt (str. 74, pozn. 45) uvádí, že originál se nalézal v rukou dvorního archiváře H. Rosenthala ve Vídni. K tomu srovnej Pošvát, J. Dobrovský a numismatika, sborník Josef Dobrovský 1753—1953, Praha 1953, str. 472.

³⁵⁾ Byla to drahocenná hedvábná látka, viz Podlaha-Šittler, Chrámový poklad u sv. Víta, Praha 1903, str. 15, pozn. 8. Též Brinkmeier, Glossarium diplomaticum, Wolfenbüttel 1850, který také uvádí „husones“ jako zvláštní druh ryb (vyzy). V rukopise kodexu Zdeňka z Třebíče (děkuji za zapůjčení fotokopie univ. prof. Dr. J. Šebánkovi) je „husiones“, což přejal i Šternberk.

³⁶⁾ Blíže Pošvát, Slezské a moravské mincovny, str. 345.

³⁷⁾ Šternberk, l. c., str. 49.

³⁸⁾ Tamtéž, str. 44 n. Emler, Regesta II, č. 2332.

vah, lze míti za to, že snad spadá do sedmdesátých let. Mince je pronajímána třem mincmistrům, a to Tilovi z Uh. Brodu, Bertholdovi z Jihlavy a Oldřichovi z Brna, aby ji řídili a drželi až do sv. Petra a dále celý rok. Nájemné je 1000 talentů denárů, dva šarlaty, dvě látky z Gentu a sedm tunik. Peníze mají býti složeny ve čtyřech lhůtách po 250 talentech, ostatní na požádání. Jakost mincí je určena tak, že do 1 marky čistého stříbra se přidá půl marky mědi a z tohoto kovu bude vybito 2½ talentu a 12 denárů. Ostatní nad tento počet jsou prohlášeny za falešné. Pro případ, že by mincíři nechtěli raziti mince podle příkazu mincmistrů, mají k tomu býti přinuceni rozhodnutím moravského komorníka, byl-li by přítomen, jinak výrokem městského rychtáře. Mincířům je zakázán vstup do mincovny s mečem, dýkou či jinou zbraní pod pokutou 10 talentů.

Mincmistrům přísluší pravomoc při stíhání padělatelů mince bez ohledu na výsady rodu a povolání, tedy i mincířů. Mincmistři mohou vstupovati v průvodu městských konšelů do domu k provedení domovní prohlídky při podezření z falšování mince a mají v tom ohledu i jiná oprávnění, připomínající ustanovení městského práva jihlavského, brodského a usnesení (decretum comitum) asi z r. 1266 o stíhání padělatelů peněz.³⁹⁾

Formulář nařizuje dále výslovně používání denárů ve veškerém hospodářském životě, při koupích a prodejkách, platech o žních a na vinicích. Výslovně zakazuje používání vídeňských a jiných cizozemských mincí pod pokutou 10 talentů. Táž pokuta postihuje i neoprávněné držení vážek a závaží k vážení zlata a stříbra. Následuje pak ustanovení o zvláštní ochraně mincmistrů a jejich zaměstnanců. Nikdo, ani šlechtic, je nesmí na veřejných místech obtěžovati nebo urážeti pod pokutou 50 talentů. Nikdo, ani rychtář ani šlechtic, si nesmí osobovati jakékoli právo k mincovně, vůči mincmistrům a mincovnímu personálu, kteří podléhají rozhodnutí moravského komorníka.

Určuje se jednotná míra (loket) a váha pro celé království pod pokutou 20 talentů.

Pro náš úkol je třeba z obsahu formulářů zdůraznit jednak nucenou výměnu staré mince za novou a zákaz používání staré mince, dále zákaz používání cizí mince a konečně zákaz placení kovem. Snad bude mít i jakýsi význam, srovnáme-li částky nájemného s výnosem obnovy mince. Tak v jednom formuláři o pronájmu mince v Čechách, včetně mincovny ve Smilově Brodě, je uvedeno 2500 hřiven stříbra jako roční nájemné,⁴⁰⁾ v jiném pak 14.000 hřiven stříbra,⁴¹⁾ shora pak to byly částky 5000 talentů, resp. 10.000 hřiven a jinde jen 1000 talentů⁴²⁾ za pronájem moravské mince. Hořejší výpočet zisku 2500 až 3700 hřiven z jedné výměny (ovšem ve 12. století) odpovídá celkem částkám 10.000 a 14.000 hřiven ročního nájemného ve 13. století, kdy však oběh

³⁹⁾ Emler, Regesta II, č. 533. Viz též Novotný, I. c., str. 378.

⁴⁰⁾ Emler, Regesta II, č. 2331.

⁴¹⁾ Emler, Regesta II, č. 2334.

⁴²⁾ Emler, Regesta II, č. 2332.

mincí byl mnohem vyšší. Částky uvedené v talentech jsou nepoměrně nižší a snad byly převzaty ze starších vzorů, kdy oběh mincí byl menší. Výše nájemného ovšem zdaleka nepředstavuje výnos nájemců mince, k němuž je třeba připočítati výdaje za věci dodané in natura a kromě toho jejich vlastní zisk, který zbýval po odečtení nákladů spojených s provozem mincovny. Všecky tyto částky je nutno sečíst, abychom mohli stanovit hrubý výnos z mince, který zároveň znamenal výši škody, již museli zaplatiti poddaní za roční znehodnocení své mince. Opakuji znovu, že všechna tato čísla je nutno bráti velmi opatrně, protože podávají jen velmi přibližný obraz.

Jak bylo uvedeno, měl panovník další příjmy z nucené výměny cizích peněz za domácí měnu. Cizí obchodníci byli nuceni hned po svém příchodu přes hranice v pohraniční celní osadě své zboží proclítí a zároveň vyměnití svou minci za domácí. Zde pak byly podmínky výměny velmi nepříznivé. Skalský⁴³⁾ vzpomíná žalob křižáků, táhnoucích r. 1170 přes Uhry do Svaté země, že při výměně peněz byli poškozováni v míře, již lze vyjádřiti 250%. Podle Skalského pak u nás je možno odhadnout ztráty cizinců při výměně mince na 200%. Cizinci se pochopitelně těmto ztrátám vyhýbali tím, že raději s sebou brali kov.

Placení kovem bylo však od nejstarších dob zakazováno, protože neoblíbená renovatio monetae mohla býti a byla obcházena takovýmto vyloučením ražené mince. Peníz totiž byl vlastníkov⁴⁴⁾ jen jaksi pouhou dočasnou formou stříbra zdraženého a znehodnoceného mincováním, bez bezpečné platební hodnoty, při čemž nestejná cena denáru často buď dlužníkovi nebo věřiteli působila škodu při splnění závazků úvěrních nebo jiných smluv. Není tedy divu, že se používalo stále hojněji neraženého kovu, zejména při větších platech.⁴⁵⁾ V listinách se setkáváme často s výrazy marca argenti puri, examinati, ponderati a pod., čímž byla specifikována jakost kovu. Avšak ani zde neunikl nezkušený vlastník kovu škodě. Novotný⁴⁶⁾ ukazuje, že při odhadu a ocenění kovu byl šizen nesvědomitými odhadci a obchodníky a podváděn špatnou váhou i jinak. Tomu všemu měly zabrániti zákazy placení kovem a držení vah a závaží, avšak při větším prodeji nemovitostí bylo vesměs používáno kovu, čemuž se podrobovali i sami panovníci, jak uvádí Skalský.⁴⁷⁾ Poukazuje dále na skutečnost, že někdy bylo placeno též penězi na váhu (marca denariorum),⁴⁸⁾ avšak tu bylo na závalu znehodnocení ražebního stříbra mědi, takže musel býti připlácen příslušný rozdíl ze znečištění (nácist). Byl-li pak neražený kov směňován za novou minci, dále se tak rovněž se škodou, již Skalský⁴⁹⁾ odhaduje na 150%.

⁴³⁾ Skalský, K dějinám mincovnictví, str. 39.

⁴⁴⁾ Šusta, I. c., str. 89.

⁴⁵⁾ Skalský, I. c., str. 41.

⁴⁶⁾ Novotný, České dějiny, str. 375.

⁴⁷⁾ Skalský, I. c., str. 42.

⁴⁸⁾ Viz Emler, Regesta II, č. 1189.

⁴⁹⁾ Skalský, I. c., str. 39.

Z toho, co tu bylo uvedeno, vidíme, že výklady o obnově mince v tom smyslu, že renovatio monetae znamenala vždy nucenou výměnu starých mincí za nové, jsou poněkud nepřesné. *Vedle nové mince obíhal neražený kov a někdy i staré mince, brané na váhu.* Nejspolehlivějším svědkem, který do věci může vnést jasno, jsou nepochybně nálezy mincí. Vybral jsem 40 známějších nálezů z 11., 12. a 13. století a srovnal je podle množství typů mincí, jež je měřítkem intenzity výměny mince. Při důsledné výměně by vlastně nálezy měly obsahovat jen jeden typ mincí, po případě snad jen typ předchozí. Skutečnost však je jiná, jak ukazují následující přehledy nálezů, sestavené jednak podle počtu typů, jednak chronologicky.

Z podaného přehledu nálezů je možno si učiniti obraz o tom, jak byly předpisy o výměně mincí dodržovány. *Nálezy obsahují zpravidla větší počet typů, což zcela odporuje dosud předpokládané zásadě o důsledné výměně mincí.* Jednotypových nálezů, jež by odpovídaly povinné výměně, uvádí Fiala při více než 200 popsáných nálezích sotva 10 (Vysoké Mýto, str. 173, Tábor, str. 179, Brno, str. 182, Škvorec, str. 192, Praha [Královská], str. 195, Chrast, str. 200, Žatec, str. 201, Chotěšov, str. 208 a j.). Rovněž nejsou známy ve větší míře z našich nálezů slitky stříbra, jaké byly nalezeny na příklad v SSSR,⁵⁰⁾ jež by svědčily o placení kovem širšími vrstvami.⁵¹⁾ Z toho všeho můžeme dospěti k závěru, že obnova mince a s ní spojená nucená výměna mince staré za novou nemohla býti důsledně prováděna (snad jen v 11. století, spoléháme-li se na slova Kosmova).⁵²⁾ Poddaný lid se totiž bránil zjištěným snahám jak knížecí a královské komory, tak útlaku nájemců mince. Všecky zákazy a hrozby trestem se strany panovníka se setkávají s nezdařem. Čeští vládcové zápasí téměř tři století bezvysledně o utažení mincovního šroubu, jemuž se lid dovede vyhýbat různými způsoby, jak ukazují neklamní svědkové: nálezy mincí.

⁵⁰⁾ Viz B. A. Romanov, Dengi i deneznoje obraščeniije (Istoria kultury drevnej Rusi, Domongolskij period I), Moskva-Leningrad 1948, str. 392 n. Též V. M. Nekljudov, O russkich deneznych slitkach, Trudy oddela numismatiky I, Leningrad 1945, str. 129 n.

⁵¹⁾ J. Petřtyl, Nález brakteátů a slitkového stříbra ve Lhůtě u Chotěboře, NČČsl 1952, str. 146 n., uvádí jen 7 nálezů slitkového a kusového stříbra.

⁵²⁾ Radoměřský (l. c., str. 113) zjistil, že Bořivoj I. v období 7 let od r. 1100 do 1107 celkem čtrnáctkrát vyměnil minci, takže na něj snad je možno vztáhnout Kosmovu žalobu na zlehčování mince.

Tab. č. 1.
(Nálezy jsou sestaveny podle počtu typů)

Čís.	Naleziště	Druh mincí	Období	Počet typů	Celkový počet mincí	Literatura
1	Rakvice	denáry	1058–1123	150	2000	Fiala, ČD, str. 188
2	Dubnice p. Ral.	brakt.	13. stol.	60	448	Katz, NČ 1927, str. 30. Skalský, NČČsl 1941, str. 20
3	Heřmanice	brakt.	13. stol.	55	900	Fiala, ČD 204
4	Jezdovice	brakt. a mor. den.	13. stol.	41	4894	Skalský, NČČsl 1929, 57
5	Praha, kaple sv. Kříže	brakt.	13. stol. (2. pol.)	34	?	Fiala, ČD 206
6	Nové Hvězdlice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	27	?	Fiala, ČD 211
7	Kyselovice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	27	738 lotů	Fiala, ČD 212
8	Bílá Hora	denáry	1058–1097	24	680	Fiala, ČD 182
9	Želčany	denáry	1004–1055	22	4 kg	Fiala, ČD 170
10	Lidický dvůr u Slaného	denáry	1058–1107	22	3500	Fiala, ČD 180
11	Mítkov	denáry	1182–1210	22	4400	Fiala, ČD 196
12	Jámy	brakt.	13. stol.	20	1028	Pošvář, NL 1953, 13
13	Stihnov	brakt.	13. stol.	20	400	Fiala, ČD 202
14	Zlončice	brakt.	13. stol.	19	1500	Fiala, ČD 201
15	Praha, Kanálská zahrada	denáry	1012–1055	18	3000	Fiala, ČD 171
16	Čáslav	denáry	1092–1109	18	větší počet	Fiala, ČD 186
17	Hodousice	denáry	1061–1125	18	495	Radoměřský, NČČsl 1952, 9
18	Kouřim	denáry	1100–1140	17	1071	Ječný, NČČsl 1929, 52
19	Kolín	brakt.	13. stol. (2. pol.)	15	142	Skalský, NČČsl 1932, 28
20	Senice	denáry	1107–1120	15	1000	Fiala, ČD 185
21	Chodovlice	denáry	999–1003	14	155	Skalský-Schránil, NČČsl 1930, 29
22	Mnichovice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	13	800	Fiala, ČD 209
23	Dvůr Schwarzenberg u Netolic	denáry	1120–1140	13	154	Fiala, ČD 192
24	Vilémov	denáry	1140–1179	11	?	Fiala, ČD 194
25	Hlína	denáry	1061–1090	11	?	Fiala, ČD 179
26	Olomouc	brakt.	13. stol. (2. pol.)	11	větší počet	Fiala, ČD 215

Tab. č. 1 (dokončení).

Čís.	Naleziště	Druh mincí	Období	Počet typů	Celkový počet mincí	Literatura
27	Neumětely	denáry	1058–1109	10	4000	Fiala, ČD 183
28	Rakovník	denáry	1095–1107	8	400	Fiala, ČD 184
29	Němčice u Volyně	denáry	1118–1120	6	300	Fiala, ČD 186
30	Kostomlaty	denáry	1061–1107	5	2276	Fiala, ČD 181
31	Mokropsy D.	denáry	1100–1118	5	400	Fiala, ČD 185
32	Praha, Valdštejnská ulice	denáry	1140–1174	4	?	Fiala, ČD 193
33	Oprechtice	denáry	1100–1109	4	600	Fiala, ČD 184
34	Mokropsy D.	denáry	1125–1140	4	152	Fiala, ČD 192
35	Řevnice	denáry	1061–1092	3	900	Fiala, ČD 179
36	Dolinky	denáry	1061–1092	3	?	Fiala, ČD 178
37	Zadražany	denáry	1107–1109	3	větší počet	Fiala, ČD 184
38	Praha, Opatovická ulice	denáry	1110–1120	3	200	Fiala, ČD 185
39	Brandýs n. L.	denáry	1061–1092	2	60	Fiala, ČD 179
40	H. Počáplí	denáry	1061–1086	2	300	Fiala, ČD 178

Tab. č. 2.

(Nálezy jsou sestaveny chronologicky podle obsahu)

Čís.	Naleziště	Druh mincí	Období	Počet typů	Celkový počet mincí	Literatura
1	Chodovlice	denáry	999–1003	14	155	Skalský-Schráníl, NČČsl 193, 29
2	Želčany	denáry	1004–1055	22	4 kg	Fiala, ČD 170
3	Praha, Kanálská zahrada	denáry	1012–1055	18	3000	Fiala, ČD 171
4	Bílá Hora	denáry	1058–1097	24	680	Fiala, ČD 182
5	Lidický dvůr u Slaného	denáry	1058–1107	22	3500	Fiala, ČD 180
6	Neumětely	denáry	1058–1109	10	4000	Fiala, ČD 183
7	Rakovice	denáry	1058–1123	150	2000	Fiala, ČD 188
8	Kostomlaty	denáry	1061–1107	5	2276	Fiala, ČD 181
9	Hodousice	denáry	1061–1125	18	495	Radoměřský, NČČsl 1952, 9
10	H. Počáplí	denáry	1061–1086	2	300	Fiala, ČD 178
11	Hlína	denáry	1061–1090	11	?	Fiala, ČD 179

Tab. č. 2 (dokončení).

Čís.	Naleziště	Druh mincí	Období	Počet typů	Celkový počet mincí	Literatura
12	Řevnice	denáry	1061–1092	3	900	Fiala, ČD 179
13	Dolinky	denáry	1061–1092	3	?	Fiala, ČD 178
14	Brandýs n. L.	denáry	1061–1092	2	60	Fiala, ČD 179
15	Čáslav	denáry	1092–1109	18	větší počet	Fiala, ČD 186
16	Rakovník	denáry	1095–1107	8	400	Fiala, ČD 184
17	Oprechtice	denáry	1100–1109	4	600	Fiala, ČD 184
18	Kouřim	denáry	1100–1140	17	1071	Ječný, NČČsl 1929, 52
19	Zadražany	denáry	1107–1109	3	větší počet	Fiala, ČD 184
20	Senice	denáry	1107–1120	15	1000	Fiala, ČD 185
21	Praha, Opatovická ulice	denáry	1110–1120	3	200	Fiala, ČD 185
22	Němčice u Volyně	denáry	1118–1120	6	300	Fiala, ČD 186
23	Mokropsy D.	denáry	1118–1125	3	660	Fiala, ČD 187
24	Dvůr Schwarzenberg u Netolic	denáry	1120–1140	13	154	Fiala, ČD 192
25	Mokropsy D.	denáry	1125–1140	4	152	Fiala, ČD 192
26	Praha, Valdštejnská ulice	denáry	1140–1174	4	?	Fiala, ČD str. 193
27	Vilémov	denáry	1140–1179	11	?	Fiala, ČD 194
28	Mítkov	denáry	1182–1210	22	4400	Fiala, ČD 196
29	Dubnice p. Ral.	brakt.	13. stol.	60	448	Katz, NČČsl 1927 str. 30; Skalský, NČČsl 1941, str. 20 a n.
30	Heřmanice	brakt.	13. stol.	55	900	Fiala, ČD str. 204
31	Jezdovice	brakt. a mor. den.	13. stol.	41	4894	Skalský, NČČsl 1929, str. 57
32	Nové Hvězdlice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	27	?	Fiala, ČD 211
33	Jámy	brakt.	13. stol.	20	1028	Pošvář, NL 1953, 13
34	Stihnov	brakt.	13. stol.	20	400	Fiala, ČD 202
35	Zlončice	brakt.	13. stol.	19	1500	Fiala, ČD 201
36	Praha, kaple sv. Kříže	brakt.	13. stol. (2. pol.)	34	?	Fiala, ČD 206
37	Kyselovice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	27	738 lotů	Fiala, ČD 212
38	Kolín	brakt.	13. stol. (2. pol.)	15	142	Skalský, NČČsl 1932, 28
39	Mnichovice	brakt.	13. stol. (2. pol.)	13	800	Fiala, ČD 209
40	Olomouc	brakt.	13. stol. (2. pol.)	11	větší počet	Fiala, ČD 215

RUŠIVÉ CHEMICKÉ ZMĚNY ZLATÝCH
A STŘÍBRNÝCH MINCÍ

I

*Chemickými methodami lze objektivně zjišťovat skutečnou cenu čistících a konservačních zákroků. Přesnou měrou ušlechtilosti kovů jsou číselné hodnoty t. zv. elektrodových potenciálů, které zjišťuje elektrochemie. Měď, stříbro a zlato tvoří trojici chemicky příbuzných kovů, v níž měď je kovem nejméně ušlechtilým a proto nejspíše podléhá zkáze. Pří-
měs mědi je vlastní příčinou t. zv. červené rzi, objevující se někdy na zlatých mincích a tvořené v podstatě kyslíčnickem mědným, vzniklým oxydací mědi. Tento nižší kyslíčnick mědi je značně stálý a nevhodněji se odstraní roztokem manganistanu, který je okyselen kyselinou sírovou.*

Vlastní podklad numismatiky tvoří vědy historické. Přes to je jistě třeba věnovat náležitou pozornost i vlastnostem a chování samotného materiálu, z něhož jsou mince zhotovovány. Nejde přitom snad jen o pouhá statická data technického rázu, související toliko s ražbou mincí, ale spíše je žádoucí sledovat změny mincí časem, tedy jejich korosi, a usilovat o nápravu vzniklých tak poruch. Ve světě bývá tato chemická stránka numismatiky dosud neprávem přehlížena, ač stejně i v ní a v její vyspělosti se zračí rozdíl mezi odborně vědeckým studiem a pouhým amatérstvím. Velice podnětnou byla v tom směru nedávna přednáška belgického odborníka Paula Nastera,¹⁾ proslovená na mezinárodním numismatickém kongresu v Paříži. Jmenovaný autor ve svém přehledném referátu shrnul všechny dosavadní zkušenosti, týkající se laboratorních method používaných v numismatice a stručnou, zhuštěnou formou zhodnotil zejména i moderní pracovní způsoby.

Má-li zde býti pojednáno o některých rušivých změnách, pozorovaných na zlatých a stříbrných mincích, zdá se potřebným předeslat a vsunout aspoň hlavní všeobecné poznámky, které nejen souvisí s daným thematem, ale mají význam pro výzkum a zhodnocení materiálu mincovního vůbec. Je nesporné, že exaktní chemický podklad, jímž lze jak korosi mincí tak i jednotlivé konservační zákroky vysvětlit, nejen poskytne odborným pracovníkům potřebnou basi vědeckou, nýbrž umožní uchránit zejména i spoustu cenného numismatic-

¹⁾ P. Naster, Numismatique et méthodes de laboratoire. — Congrès international de numismatique, Paris, 6–11 juillet 1953. I, str. 172–192, Paris 1953.

kého materiálu, který jinak nevhodnými, často značně bezmyšlenkově prováděnými zákroky se může zbytečně znehodnocovat a kazit. Nelze ovšem zase podceňovat význam dávno již učiněných praktických zkušeností a vůbec veškeré empirie, která vlastně dosud tvoří hlavní, byť jen i primitivní základ metod pro laboratorní úpravu mincí. Mezi oběma je analogický rozdíl jako mezi lidovým léčením a moderním lékařstvím.

Dnešní stav chemie dovoluje již často docela přesně předvídat výsledek jakož i výhody nebo zase nevýhody určitých zásahů, a proto tyto vítané možnosti nelze ignorovat ani při práci v numismatické laboratoři. Vedle toho chemické metody dovolují sledovat s velikou přesností i kvantitativně, co se děje s materiálem mincí při nejrůznějších postupech čisticích, kolik ho při nich ubude atd., čímž je dána možnost k zcela objektivnímu zhodnocení příslušných pracovních předpisů.

Poruchy mincovního kovu, byť třeba jen zcela nepatrné, projevují se na štěstí velmi viditelně již změnou jeho barvy nebo lesku. Je to velmi dobrý a značně citlivý indikátor. Pokud se nějaká rušivá změna uplatňuje na mincích, musí vždy nutně zasáhnout nejprve jejich viditelnou zevní část, jejich lesklý povrch. Někdy jsou tyto změny dokonce tak zevně nápadné, že ani citlivé chemické zkoušky nedovedou je ještě zjistit resp. ověřit. Vlastní příčinou změny vzhledu v těch případech bývají i velice slabé vrstvičky sloučenin, na příklad kysličníků nebo siričků, které tvoří pak odlišně zabarvený povrch. Takovéto delikátní změny připadají v úvahu spíše již u materiálu poměrně dobře uloženého ve sbírkách. Ale při nálezech a odkryvech učiněných přímo v terénu uplatňuje se většinou již velmi silná korose, neboť ochranné obaly uschovaných objektů nebývaly zcela neprodyšné a postačí i velmi slabý korosivní vliv, aby za dobu několika století mince k nepoznání změnil.

Většina mincí odkrývaných novodobými nálezy byla uschovávána jen se zřetelem k velké ceně drahého kovu, z něhož mince byly zhotoveny, tedy hlavně stříbra nebo zlata. Proto právě těmto dvěma kovům je třeba věnovat s numismatického hlediska zvláštní pozornost na rozdíl od většiny předmětů archeologických, v nichž vystupují i kovy méně ušlechtilé. Cena stříbra v porovnání na příklad k ceně zlata byla v starších dobách značná, ale pak stále klesala, zatím co zlato zůstalo nadále poměrně vzácným kovem i po objevení Ameriky. Značnou cenu zlata působí spíše jeho velká rozptýlenost v přírodě a tím vznikající nemalé obtíže při jeho technologickém získávání. Výskyty zlata značněji soustředěného v původním nerostném materiálu patří dnes již k raritám, ač pro ně máme i v Čechách velmi krásný příklad nálezu z r. 1927, který byl učiněn u Křepic blízce Vodňan.

Místo dřívějších primitivních pomůcek pro ryžování zlata nastoupila mnohem složitější zařízení novodobá pro drcení zlatonosného křemene, pro jeho amalgamací a extrakci roztokem kyanidu. Dnešní geochemikové odhadují průměrný obsah zlata v zemské kůře do hloubky 16 km pod hladinu mořskou

(včetně hydrosféry) na $5 \cdot 10^{-7}$ váhových procent, zatím co pro množství stříbra uvádějí hodnotu $4 \cdot 10^{-6}$.²⁾ To prakticky znamená, že v jedné tuně hornin (včetně mořské vody) je průměrně toliko 5 miligramů zlata a 40 miligramů stříbra. Zatím co 1 g zlata je obsažen průměrně až teprve ve 200 tunách hornin, je tam železa — ovšem jen chemicky vázaného ve sloučeninách — podle odhadů obsaženo množství váhově téměř desetmilionkrát větší, totiž 94 metrických centů.

Staré rozdělení kovů na drahé a obecné je ovšem jen velmi nedokonalé a s hlediska vědeckého nevhodné. Tohoto rozdělení lze užívat nanejvýše jen pro několik málo kovů, běžných v obecném životě. Sama cena kovu nemůže být žádným kriteriem pro posouzení jeho vzácnosti, t. j. jeho obsahu v zemské kůře. Tak na příklad hliník, který jakožto nejhojnější kovový prvek na Zemi tvoří dokonce 7,5% zemské kůry, byl v prvních dobách po svém objevení (r. 1827) dražší než stříbro, neboť jeho příprava ze sloučenin hlinitých v ryzí elementární formě byla tehdy velmi nákladná. Teprve od vynálezu dynam se stal obecným kovem. Rovněž také i velmi drahé kovy (radium) mohou být jako prvky velice nestálé, tedy značně sluchivé. Věda však vyžaduje zcela objektivní měřítko, aby mohla vzájemně porovnávat kovy mezi sebou co do jejich „ušlechtilosti“. K tomu jí dopomohla až teprve elektrochemie a měrou ušlechtilosti kovů jsou dnes přesné číselné hodnoty t. zv. normální elektrolytické potenciály, vyjadřované ve voltech. Tak byly kovy podle své ušlechtilosti seřaděny v t. zv. řadu napětí, v níž zlato je až na konci, ve shodě se svou velkou resistencí i proti kyselinám.

Čisté ryzí zlato ležící v zemi téměř vůbec korosí netrpí, ale stříbro se za stejných podmínek může změnit velmi značně. Mince však nebývaly raženy ze jmenovaných kovů ryzích, nýbrž vedle slitiny obou bylo odedávna užíváno i jejich slitin zejména s mědí. Měď je ještě mnohem méně ušlechtilým kovem než stříbro a nejobyčejnější produkt její korose — měděnka — je všeobecně dobře znám. Právě příměs mědi může působit u zlata změny, které by u ryzího zlata nikdy nenastaly. Má-li být pojednáno o rušivých chemických změnách, které představují korosi zlatých a stříbrných mincí, je proto nezbytně třeba respektovat aspoň v nejnútnejší, ač jistě značně míře současně i třetí kov, s nímž zlato i stříbro nejčastěji přicházejí ve spojení ve formě slitin, totiž měď. Vedle tohoto důvodu ryze praktického je k tomu ještě důvod jiný, a to vědecký. Měď tvoří totiž spolu se stříbrem a zlatem trojici prvků velmi analogických vlastností. Proto byly již samotným Mendělejevem zařaděny do první svislé řady jeho soustavy prvků vedle hlavní skupiny alkalických kovů, čímž se tak vytvořila ještě malá vedlejší skupina toliko tří prvků, lišících se značným stupněm své „ušlechtilosti“ od prudce reaktivních kovů alkalických.

Zatím co alkalické kovy (sodík, draslík atd.) jsou vyloženě kovy lehké a stojí hned na počátku elektrochemické řady napětí, jsou postaveny měď, stříbro a zlato ke konci řady a jsou typickými kovy těžkými. Stejně jako alkalické kovy

²⁾ H. Remy, Lehrbuch der anorganischen Chemie, II. Bd. (7. vyd.), 1954, str. 542.

mají i kovy skupiny mědi jen jediný volný elektron ve vnější sféře svých atomů, ale jeho vazba je podstatně pevnější než u atomů alkalických, proto mají i menší reaktivnost. Měď, stříbro a zlato patří k prvním kovům a vůbec prvkům, které člověk poznal v jejich ryzí elementární formě a také jich hned začal užívat ke svým účelům.

Kovy skupiny mědi se spolu dobře mísí a dávají tak slitiny. Bod tání stříbra (960°C) je asi 100 stupňů pod bodem tání zlata (1063°), nejvýše však taje měď (1083°). Nejnižší bod tání u slitin stříbra s mědí (eutektická směs) má slitina s obsahem 72% stříbra. Taje při 775° . Ze slitin mědi se zlatem nejnižší taje směs asi s 82% zlata, a to při 883° . U slitin zlata se stříbrem není eutektikum a bod tání se plynule mění podle procentuálního zastoupení. Barva čerstvých slitin stříbra s mědí je do množství 50% mědi ještě bílá, při vyšším obsahu mědi než asi 70% přechází z nažloutlé v červenou. Již z právě uvedených dat o barvě slitin je patrné, že vlastnosti slitin, a to jak fyzikální tak i chemické (reaktivnost jejich) naprosto nejsou snad jen pouhým průměrem vlastností příslušných kovů jednoduchých v nich obsažených s pouhým zřetelem k poměrnému zastoupení těchto, nýbrž bývají často velmi odlišné, nečekané. Ostatně je všeobecně známo, že na příklad i resistance proti korosi může silně stoupnouti jen třeba nepatrnou příměsí cizího kovu, čehož hojně využívá moderní metalurgie.

* * *

Na začátku roku 1954 byl jsem požádán doc. Dr. Em. Nohejlovou-Prátovou, přednostkou numismatického oddělení Národního musea v Praze, o rozřešení t. zv. problému „červené rzi“, vyskytující se někdy na zlatých mincích. K tomuto výzkumu byly mi poskytnuty československé dukáty ze sbírek jmenovaného oddělení. Rovněž i všechny ostatní numismatický materiál, který dále při svých zkouškách uvádím, byl mi s největší ochotou poskytnut z týchž sbírek. Zkoumané „svatováclavské“ dukáty byly raženy v Kremnici v roce 1932 a 1934. Slitina, z níž jsou zhotoveny, má složení $986,11\%_{00}$ zlata a $13,89\%_{00}$ mědi. Skvrny byly na dukátech nepravidelně roztroušené, nikoliv v drobných partiích, nýbrž spíše v souvislých políčkách. Byly barvy purpurově červené až skoro fialové a zřejmě byly tvořeny jen zcela tenkým povlakem nějakého nepatrného množství produktu korose. Při tak malém kvantu produktu a tak intimním spojení jeho s podkladem nebylo ovšem pomyšlení na jeho oddělení od substrátu, aniž by se tím nesetřelo též něco vlastní kovové slitiny, tedy něco zlata a mědi.

Místo náhodného zkoušení velkého počtu nejrůznějších reagentů, zda by se jimi porucha dala odstranit, snažil jsem se nejprve spíše zjistit, čím je změna způsobena. Jedině pak lze účinně a na vědeckém podkladě provést nápravu. Kvalitativní analýsou má smysl v daném případě pátrat jen po součástech charakteru nekovového, neboť změnu barvy, vzhledem k dobrému uložení mincí ve sbírkách, mohla způsobit toliko látka plynná, přítomná v atmosféře, tedy

nikoliv snad látka, obsahující nějaký kov. Protože však přímými reakcemi se nepodařilo nic určitého zjistit, zbývala jako nejpravděpodobnější domněnka, že tenký červenavý povlak na dukátech je tvořen kysličníkem mědi. Chemie přes neobyčejné pokroky, které učinila ve všech svých disciplínách, nedostala se na neštěstí posud k vypracování vhodné reakce pro důkaz vázaného kyslíku na příklad v obecných kysličnicích. Je v tom tím větší ironie, že právě kyslík — ovšem skoro výhradně jen chemicky vázaný ve sloučeninách — tvoří skoro celou polovinu zemské kůry (49,4%). Naproti tomu na příklad pro stříbro nebo měď máme značně bohatý výběr reakcí, dokonce i krásně barevných, jimiž tyto kovy můžeme i v nepatrných množstvích roztoků jejich solí snadno dokázat.

Ve velmi tenkém povlaku nebo v jemném rozptýlení může látka jevit zcela jiné zbarvení, než které je u ní obvyklé v silné vrstvě, v hrubších partiích nebo v kompaktní formě. Zlato jemně rozptýlené v koloidní své vodní suspensi má barvu červenou až modrou (Cassiův purpur), ač jinak jeho žlutá barva je příslovečná („zlatožlutý“). Stříbro, pověstné svou bílou barvou („stříbrobílý“) má v jemné suspensi fotografických vrstev barvu úplně černou. Z toho je vidět, že barva látek závisí velmi značně i na fyzikálním stavu (stupni rozptýlení, teplotě a j.), a není tedy tak zcela konstantním znakem poznávacím.

Za předpokladu, že červenavé skvrny na dukátech jsou tvořeny sloučeninou mědi (tedy kovu schopného korose, který je obsažen v celé hmotě mince), a že červená barva je pro tuto sloučeninu příznačná, pak připadá v úvahu prakticky jen jediná látka, a to kysličník mědný, Cu_2O . K dostatečně věrohodnému rozhodnutí je třeba si dobře uvědomit vlastnosti kysličníků mědi, jejich vznik z kovové mědi i možnosti jejich vzájemné přeměny.

Kovová měď v suchém vzduchu se mění účinkem kyslíku teprve až při zahřívání. Její zvláštní osobitá barva růžová nabývá zvyšováním teploty nádechu oranžového, pak se mění v červenou, fialovou, modrou a dále nabíhá pak zvlášť nápadnou barvou nachovou, a vůbec pestrými duhovými barvami. Jsou to t. zv. barvy tenkých vrstev, vznikající interferencí světla ve zcela nepatrné vrstvičce kysličníku mědi, jímž se následkem oxydace pokryl povrch kovu. Není to zbarvení charakteristické pro právě vznikající tak sloučeninu (kysličník), není tedy žádným specifickým znakem pro zcela určitou látku, nýbrž je vyvoláno toliko pouhým fyzikálním stavem hmoty, tedy jen nahodilou, nepodstatnou okolností. Druh uplatňující se barvy řídí se toliko tloušťkou pokryvové vrstvičky, ať již pak jde o tenký povlak kysličníku nebo siričku na kovu nebo třeba o malé množství petroleje, vylitého na vodní hladinu. Posléze se pestré zbarvení zahřívání mědi kalí, temní a nakonec povrch mědi trvale zčerná. V této poslední fázi se zřejmě vytváří na povrchu již vrstva kysličníku mědnatého, CuO , který je černý („měděné okuje“). Dřívější světlé pokryvy vytváří na mědi bezpochyby samotný kysličník mědný, který tvoří látku červenou a představuje nižší stupeň oxydace mědi. Tento kysličník vytváří tenkou vrstvu na kovové

mědi i bez zahřívání, ale až po velmi dlouhé době. Proto zvláštní, těžko definovatelná růžová barva čerstvě vyleštěné ryzí mědi přechází na vzduchu i za obyčejné teploty po delším čase v zabarvení temně červené. V přímém sousedství s kovovou mědí, aspoň v nejméně styku s ní, jak to představuje velmi tenká povrchová vrstvička, sotva může vzniknout hned přímo kysličník mědnatý (černý), odpovídající tedy již vyššímu oxydačnímu stupni. Ale jinak též mezi kysličníkem mědnatým a ryzí mědí je třeba předpokládat vždy zonu přechodní, vytvořenou kysličníkem mědným. (Kysličník mědný obsahuje jen 11,18% kyslíku, kysličník mědnatý ho má 20,11%.)

Kysličník mědný ve srovnání s kysličníkem mědnatým je látka poměrně stálejší, aspoň za normálních podmínek (teploty) a vůči většině reagentů. V soulase s tím také v přírodě jako nerost vystupuje kysličník mědnatý jen vzácně, zatím co kysličník mědný tvoří známou rudu mědi (kuprit). Černý prášek kysličníku mědnatého se rozpouští poměrně snadno skoro ve všech kyselinách a dává s nimi dobře rozpustné soli mědnaté. Naproti tomu kysličník mědný s kyselinami reaguje dosti nesnadno. Poměrně ještě nejvíce se rozpouští v žíravém amoniaku, ač ani tato jeho rozpustnost není valná. Stálost kysličníku mědného je příčinou, že ani jeho odstranění s povrchu mědi není tak snadné, jako je tomu při černé vrstvičce kysličníku mědnatého. Zejména je třeba též uvážit, že při čistících operacích dochází bohužel téměř pravidelně i k jistému rozpouštění do té doby zachovaného kovu. Tak na příklad sám žíravý amoniak by mědi neškodil, ale na vzduchu, přesněji řečeno za současného přístupu kyslíku rozpouští měď na známý intensivně modrý roztok. Proto až teprve na příklad v atmosféře vodíku, svítiplynu nebo dusíku ztráty na kovové mědi účinkem amoniaku by nenastaly. Sotva kdo by si však práci tímto způsobem komplikoval, ač v zájmu zachování měděných předmětů ve stavu co nejméně změněném by to bylo jistě žádoucí.

Pokusem se můžeme snadno přesvědčit, že zahříváním slitiny zlata a mědi v plameni plynového hořáku propadá měď snadno oxydaci a na povrchu slitiny pak vytváří barevný povlak kysličníku. Vhodným posouváním žhavé slitiny v redukčním nebo oxydačním pásmu plamene můžeme získat i krásně nachové zabarvení kysličníku mědného. Také na jiném podkladě než je kovová měď můžeme se setkat s kysličníkem mědným, a to někdy ve formě značně rozptýlené. Tak na příklad již v r. 1894 pozoroval S. Gabriel³⁾ růžové až bledě fialové zabarvení velmi silně vyžíhaných kostí. Příčinou tohoto zabarvení byl kysličník mědný, koloidně rozptýlený. V daném případě vznikl však tepelným rozkladem z kysličníku mědnatého, jak se to děje vždy při teplotách vyšších než 800° C. Měď je totiž, byť jen ve zcela nepatrných množstvích, normální součástí živočišného a lidského těla, zejména kostí a zubů.

Zcela analogické zabarvení, jak byla o něm právě učiněna zmínka, objevovalo se i na dukátech ve formě „červené rzi“. Protože při pozorně provádě-

³⁾ H. Remy, l. c., str. 369.

ných zkouškách nezmizelo zabarvení úplně ani po účinku žíravého amoniaku, bylo třeba použití jiných způsobů. Vzhledem ke snadné rozpustnosti kysličníku mědnatého v kyselinách zdálo se výhodným pokusit se o oxydaci domnělého kysličníku mědného na jmenovaný vyšší stupeň oxydu, který by se pak kyselinami již lehce odstranil. K tomuto zákroku jsem použil roztoku manganistanu draselného, k němuž bylo přidáno trochu zředěné kyseliny sírové. Teprve touto směsí purpurově červené a fialové skvrny skutečně byly odstraněny, ač mnoho jiných prostředků na ně nemělo dříve žádného patrného účinku. Zvláště skvrny barvy fialové rychle zmizely. K danému účelu by přicházel jedině ještě v úvahu roztok kyanidu draselného, jímž se ostatně rozpouštějí téměř všechny sloučeniny mědi, stříbra i zlata, jinak nerozpustné. Tento způsob má však jisté nedostatky a k otázce té bude ještě přihlédnuto na jiném místě.

Tím co bylo vše doposud popsáno, není ovšem záležitost „červené rzi“ na zlatých předmětech vyřešena úplně. Mohlo by se na příklad namítnout, proč zlaté mince byly poruchou postíženy jen na některých místech, a to zcela nepravidelně, zatím co jsou podmínky pro reakci na celém povrchu stejné. Ale při účinku na příklad sirovodíku na vyleštěné kovy vidíme rovněž, že některé partie temní ihned, jiné naproti tomu až teprve mnohem později. Uplatňuje se zde různá aktivita v různých místech povrchu, podle jeho fyzikální jakosti, na příklad hladkosti, předchozím dotyku s jinými předměty nebo i s pouhou rukou. Ostatně je též dobře známo, že ani slitiny vyráběné dnes v továrnách nejsou docela přísně homogenní.

Je ovšem pravda, že různé oxydační směsi, tedy bezpochyby i kyselý roztok manganistanu působí též na samotné kompaktní kovy, a to nejen na měď, nýbrž dokonce i na zlato. Ale toto působení je velmi pomalé a nesrovnatelně slabší než na kysličník mědný. Z opatrnosti je třeba volit nejprve roztoky ne zrovna silně koncentrované, zejména ne tehdy, když nachové skvrny jsou jen slabé. Značně by se však již porušovalo i zlato roztokem manganistanu draselného v kyselině solné, neboť tato směs uvolňuje dokonce elementární chlor. Před čištěním oxydační směsí manganistanovou je třeba minci zbavit povrchové mastnoty, i když není zevně nijak zvlášť patrná, a to třeba chomáčkem vaty, namočené v benzinu a držené pincetou. Čistící roztok se nanáší na minci pouhou skleněnou tyčinkou, na konci dříve v plameni otavenou, aby se jejím dotykem mince nepoškrábala.

Vzhledem k tomu, že se nepodařilo purpurově zabarvení, způsobené červenou rzí, odstranit již pouhým amoniakem, není vyloučeno, že vedle kysličníku mědného účastnilo se na jeho tvorbě poněkud i jemně rozptýlené zlato, uvolněné korosí mědi. Kyselý roztok manganistanu rozpustil obojí, aniž uškodil patrněji kompaktnímu kovu v podloží. V každém případě nastalo tímto opravným zákrokem v postiženém místě ochuzení o měď a tedy relativní obohacení na zlato proti původnímu stavu. Vedle nápravy rušivého zabarvení se tedy ještě odstranil důležitý předpoklad jeho opětovného vzniku: místní nahromadění mědi.

Na zlatých mincích byly zjištěny též železné okuje, jindy povlak hydroxydu železitého. Měď ve srovnání se zlatem i stříbrem vyniká větší mechanickou odolností, ale chemicky je naopak méně stálá. Proto i ze svých slitin se stříbrem a zlatem ve vlhku vystupuje, podléhá jí korosi. Souvislé vrstvičky produktů korose pro svou velikou stálost mohou nadděle naopak již kovový svůj podklad dokonce chránit před další zkázou chemickými vlivy. To platí též o siričku stříbrném, který však v silnější vrstvě svou černou barvou mince znešvaruje. Přítomnost siričku i v nepatrných stopách lze dokázat zkouškou jodazidovou.

Při dané příležitosti je třeba zvláště poukázat i na vzájemný poměr mědi, stříbra a zlata, který se pak zvláště projevuje při korosních dějích. Měď má některé výhodné vlastnosti, pro které se jí právě používá k přípravě slitin jak se stříbrem, tak i se zlatem. Zejména má větší tvrdost, takže je proto mechanicky vzdornější a zvláště proto slouží v mincovnictví k výrobě slitin pro ražbu stříbrných a zlatých mincí, aby byly resistantnější proti rušivým mechanickým vlivům. Odhaduje se, že její množství v kůře zemské je 20.000krát větší, než je množství zlata. Vyjádřeno podle relativní stupnice Mohsovy, má měď tvrdost asi 3, stříbro 2,7 a zlato jen asi 2,5. Ale v ohledu chemickém je měď naopak zase ze všech tří kovů nejméně ušlechtilá. V žáru se slučuje s kyslíkem velmi snadno, naproti tomu stříbro s kyslíkem nereaguje vůbec. V řadě elektrolytických napětí stojí však měď již za vodíkem, takže je mnohem ušlechtlejší než zinek, železo, nikl, cín i olovo. Leží tedy již spíše u elektronegativního konce řady. Proto bývala měď také ve člancích galvanických jako anoda v kombinaci s velmi neušlechtilým zinkem, čímž se získal značný spád potenciální, vyjadřovaný ve voltech. Mědi přitom neubývalo, zinek však se silně rozpouštěl. Stříbro má však tensi elektrolytickou, t. j. snahu přecházet do roztoku ve formě rozpustné soli ještě menší než měď. Zejména pak proti zlatu, které je až na konci potenciálové řady, je měď mnohem méně ušlechtilá.

Z právě uvedených skutečností vyplývají velmi důležité závěry nejen pro studium korose, ale i pro numismatiku, v případě kombinací dvou různých kovů. Jestliže budou ve vlhké půdě uschovány pouze mince měděné, bude u nich korose sice probíhat, ale dosti zvolna. Jestliže však v blízkém jejich sousedství bude i mince zlatá, nastane poměrně velmi rychlá zkáza měděných mincí. Měď představuje v tom případě kov méně ušlechtilý, který v kombinaci se zlatem se stává anodou a podléhá pak velmi rychle korosi podobně asi jako na příklad zinek v člancích kapesní baterie, z níž se odebírá proud ke svícení. Naproti tomu může zase měď v kombinaci s méně ušlechtilým kovem než je sama uchránit se zcela proti korosi na účet onoho kovu druhého. Takový velmi názorný případ elektrochemické korose jsem nedávno popsal⁴⁾ u železných se-

⁴⁾ K. Komárek, Chemický výzkum v musejnictví. — Čas. Nár. musea, odd. přírod. 122, 1953, str. 73.

kyrek nalezených ve Vltavě i v Labi, jejichž mosazné postranní pláty byly mylně považovány za zlaté jen z toho důvodu, že neměly ani stopy měděny.

Dodatkem k pojednání o korosi zlatých mincí je třeba se zmínit ještě o případech, kdy povrch mincí byl znečištěn nikoliv snad součástí pocházející z dané slitiny zlata, nýbrž látkou cizí. Na několika zlatých dukátech z doby Rudolfa II., pokrytých částečně ostře omezenými, černými povlaky a skvrnami, jsem zjistil, že toto znečištění je způsobeno železnými okujemi, tedy látkou chemicky nesmírně stálou. Toto znečištění nelze odstranit chemicky, nýbrž se tak může stát jen mechanicky, velmi pozorným odloupením. — Na veliké zlaté medaili, vážící 174 g (přírůstek numismatického oddělení Národního musea č. 56/54) jsem zjistil zkoumáním značně velkých rezavých a červenohnědých skvrn při obvodě na líci i na rubu, že jsou tvořeny toliko hydroxydem a kyslíčnínkem železitým. Obě skvrny se lehce rozpustily ve zředěné kyselině solné. Lze tvrdit, že znečištění povstalo stykem medaile se železnými předměty (možná přímo se schránkou, v níž byla dříve uložena), takže stykem železa s tak ušlechtilým kovem jako je zlato nastalo rezavění železa ve zvýšené míře. Naproti tomu přítomnost okujů na dukátech rudolfských lze vysvětlit jen přímým jejich upevněním na povrch mincí, snad již v době ražení. Okuje nemohly vzniknout korosí železa za nízké teploty, nýbrž se musily vytvořit jen cestou žárovou.

Také u jediného kusu slitiny, složené ze dvou kovových prvků, je dán na pospas korosi vždy spíše kov méně ušlechtilý, i když je procentuálně ve slitině zastoupen jen v nepoměrně menšině. Jeví tendenci ve styku s vhodnými látkami okolními vytvořit na povrchu slitiny sloučeniny, neboť jeho reaktivnost je větší než u kovu druhého. Podle charakteru látek a podle povahy prostředí, v němž jsou mince uloženy, dochází pak buď ke hromadění produktů korose na povrchu slitiny nebo k jejich odstraňování odplavením nebo aspoň prolínáním vlhkým okolním prostředím, pokud jsou jím obklopeny, na příklad leží-li v zemi.

Všeobecně lze říci, že korosí mincí uložených ve vlhké půdě nastává na jejich povrchu ochuzování o kov méně ušlechtilý (měď), takže relativní obsah kovu druhého (stříbra) tím nutně stoupá. Chemickou analýsou povrchové části takové mince bychom na příklad zjistili, že obsahuje toliko stříbro, ač původně byla to slitina stříbra s mědí. Avšak měď přešla korosí do povrchové krusty ve formě měděny, která sice často zůstává pevně lpět na povrchu mincí, ale může být také později pronikající slabě kyselou vodou rozpuštěna a vzniklý tak roztok se potom rozptýlí do okolí. Jindy při korosi mincí obsahujících měď nemusí vůbec dojít k zjevnému vyloučení korosivního produktu mědi v podobě snad nějakých zelenavých povlaků, a to ani ve stádiích přechodných. Mohou vznikat již přímo produkty rozpustné, které pak ve způsobě slabých svých roztoků mohou být difusí, kapilárními silami a zvláště i pohybem spodní vody rychle od mincí odnášeny do půdy okolní.

Značnou slučivost jeví jak měď tak zejména i stříbro k síře. Zejména sám

sirovodík, prozrazující se jinak již ve zcela nepatrných kvantech svým odporným zápachem, působí rychlé černání obou těchto kovů. Měď má schopnost vytvářet dva různé sirníky, tvořící samostatné látky, chemicky přesně definovatelné: sirník mědný, Cu_2S a sirník měďnatý, CuS . Ale s hlediska praktického obě tyto sloučeniny, sobě velmi se podobající, mohou být označeny zkrátka jen jako sirník mědi. Barva obou je černá, oba jsou ve vodě prakticky zcela nerozpustné a přesným výzkumem bylo dokázáno, že i mizivě nepatrná jejich rozpustnost, číselně vyjádřená, je skoro tatáž. Zejména je ovšem důležité, že i chemickým chováním se oba sirníky mědi sobě značně podobají, takže oba mají skoro stejnou stálost proti běžným látkám a reagentům.

Zatím co však sirník stříbrný je stálý za obyčejné teploty i ve vlhku, okysličují se sirníky mědi ve vlhkém vzduchu poměrně velmi snadno a rychle v síran měďnatý (modrou skalici), tedy ve sloučeninu již dokonale ve vodě rozpustnou. Proto ani povlak sirníku na mědi nemůže se ve vlhkém prostředí dlouho udržet a nepřichází tedy v úvahu ani při nálezech mincí. Naproti tomu sirník stříbrný, tvořící na starých stříbrných předmětech typické černé povlaky, lze sice pražením na vzduchu dosti snadno zoxydovati na síran, ve vodě poměrně dobře již rozpustný, ale za obyčejné teploty okysličení jeho nastává až teprve jen velmi silnými prostředky oxydačními (na příklad kyselinou dusičnou), které většinou mnohem více by poškodily již kovové stříbro samo. Kdyby však sirník stříbrný, tvořící se na povrchu stříbrných předmětů, byl méně intensivně zbarven a zcela tenkou vrstvičkou neprodyšně pokrýval celý svůj kovový substrát, skýtal by pak pro svou velikou stálost příslušnému objektu výbornou ochranu před další korosí. Takový vzorný případ t. zv. pasivity kovů nastává u hliníku, který přes vysloveně neúspěšný svůj charakter — stojí hodně blízko při počátku řady napětí — nerozpouští se za obyčejné teploty dokonce ani v koncentrované kyselině dusičné! (Stříbro se v ní rozpouští po chvilce velmi bouřlivě!) Příčinou této pasivity je tenká a zcela čirá vrstvička kysličníku hlinitého, která se i na čerstvém řezu kovem ve styku se vzduchem poměrně rychle regeneruje a přiléhá dokonale a pevně k povrchu kovu, jsouc přitom chemicky nesmírně stálá. Tedy teprve až podrobnějším sledováním reakčních mechanismů lze v chemii vysvětlit zjevy, mnohdy zcela paradoxní.

Celkem lze bezpečně tvrdit, že korosí přecházejí kovy v látky stálejší, přesněji řečeno: stálejší v daném prostředí a za daných fyzikálních podmínek, v jakých korose probíhá. Právě pro tuto svou chemickou stálost by mohly tedy skýtat svému podkladu výbornou ochranu, pokud by byly bezbarvé a pokud by tvořily povlaky co nejpevnější a co nejhustší. Také červený kysličník mědný, o němž bylo již dříve pojednáno, může za vhodných okolností vytvořit v tenké vrstvičce dobrý ochranný povlak na mědi nebo jejích slitinách, bohužel barevně dosti odlišný od původního kovu. Se zřetelem ke všem konkrétním skutečnostem právě uvedeným je pro účely numismatiky důležité, že i na mincích mohou vznikat za jistých okolností pevné a chemicky resistantní vrstvičky slou-

čenin, které představují jen zcela nepatrnou povrchovou korosi a naopak mohou za pozdějších, méně příznivých okolností zhoršeného prostředí chránit mince proti poškozením mnohem silnějšími korosními vlivy. Získaná pasivita nemusí být ovšem snad zrovna dokonalá v tak vysokém stupni, jako bylo uvedeno na příkladu hliníku, ani tak trvalá. Ale i pro mincovní materiál musíme s její možností počítat, aspoň v omezené míře.

Je velmi pravděpodobné, že i sirník stříbrný pro svou značnou chemickou odolnost může vytvářet na stříbrných mincích sotva znatelné povrchové blanky, které mají pak funkci značně účinných ochranných povlaků. S chemického hlediska by o tom nebylo pochyby, záleží však na fyzikálních vlastnostech takové vrstvy, aby i při tloušťce co nejmenší byla pro plyny i roztoky neproniknutelná a pevně držela přímo na kovu. Ostatně načernalé zbarvení je pro stříbrné předměty příznačné, takže svědčí dokonce o pravosti jejich materiálu. Ideál-

Obr. 1. Jodazidová reakce na sirníky. — Vlevo jsou zkoumané částičky před provedením reakce, vpravo po nakápnutí zkoumadla. (Hnědá barva zkoumadla není naznačena.) V horní části je několik partikulí, které nejsou tvořeny sirníkem stříbrným, neboť ve styku se zkoumadlem se kolem nich nevyvinou žádné bublinky plynu (dusíku). — Zvětšeno lupou asi 5krát.

ní by byl případ, kdyby na tvorbu pasivní vrstvičky vystačila již monomolekulární vrstva korosivního produktu, v níž by tedy byly molekuly ochranné sloučeniny sestaveny na způsob dlaždic těsně vedle sebe. Pak by, se zřetelem k nesmírně nepatrným rozměrům atomů a molekul, ani její vlastní barva, byť i černá, nebyla patrná a stříbrný lesk kovu pod ní by se zcela zachoval. Prakticky však jde při pasivitě o blanky tvořené velkým počtem vrstev.

K důkazu přítomnosti sirníků je velmi výhodná t. zv. reakce jodazidová, kterou sice již v roce 1915 objevil F. Raschig,⁵⁾ ale pro účely analytické chemie, zejména pak mikrochemie ji značně propracoval teprve F. Feigl.⁶⁾ Provádění této reakce je velmi prosté. Sirníky po přidání zkoumadla na svém povrchu se obalují brzy bublinkami plynu, zejména dobře patrnými pod lupou. Je to dusík, který se vyvíjí ve styku sirníků s vodným roztokem jodu (v jodidu draselném) a azidu sodného. Reakce ta je velmi specifická, neboť se omezuje jen na sirníky a pak již jen na velmi málo látek (sirnatan, rhodanidy), které v mate-

⁵⁾ F. Raschig, *Berichte d. deutsch. chem. Ges.*, 48, 1915, str. 2088.

⁶⁾ F. Feigl, *Qualitative Analyse mit Hilfe von Tüpfelreaktionen*, 3. vyd., 1938, str. 315; *Z. f. analytische Chemie* 74, 1928, str. 369.

riálu numismatickém vůbec v úvahu nikdy nepřicházejí. Zajímavé a velmi cenné je, že reakce ta nastává i ve styku zkoumadla s těmi nejméně rozpustnými sirníky, jako je sirník stříbrný nebo rtuťnatý (rumělka). Pro účely numismatické je však dobře provádět ji ne zrovna přímo na minci, neboť jod, který je ve zkoumadle přítomen přímo ve své podobě elementární, působí korosivně na kovy, i na stříbro. Proto je lépe na příklad třískou z tvrdého dřeva opatrně uvolnit s povrchu mince po nakápnutí vody něco černého prášku a ten po odpaření na skleněné desce teprve zkoumat. Zvláště je to výhodné, když jde o výzkum silnější vrstvy korosního produktu, jehož hlavní část se rozpouští na příklad v amoniaku. Pak se extrakcí žíravým čpavkem a již jen zcela slabým třením povrchu mince uvolní prášek sirníku stříbrného v množství mnohem větším, než vyžaduje chemická zkouška. Z jemné své vodní suspence sirník stříbrný se potom beze ztrát izoluje nejlépe centrifugací v malé zašpičatělé zkumavce. K odpaření jeho vodní suspence lze upotřebit buď podložního sklíčka, užívaného pro mikroskopické preparáty, nebo ještě lépe mělkého sklíčka hodinového. Pro odpaření postačí užít jen mírné teploty, na příklad nad ústředním topením. Teprve k pevně přischlému zbytku se může přidávat kapka zkoumadla a to nejlépe tak, aby jedna její polovina přesahovala ven na čisté sklo. Pak aspoň porovnáním obou částí lze spíše posoudit, zda tato citlivá reakce má kladný průběh.

Jodazidová reakce na sulfidy je chemiky považována za velmi výhodnou zejména i v ohledu mikrochemickém, neboť k jejímu provedení postačí i zcela nepatrné množství zkoumaného vzorku. Ale má i své vady. Nelze dosti dobře z její intensity usuzovat na množství sirníku ve vzorku přítomného. Tak se může stát, že sám krystal přírodního sirníku (třeba kyzu železného) dává slabší reakci než pouhé stopy nějakého sulfidu, rozptýleného v jemném prášku. V tom případě jistě značně brzdí reakci nejen kompaktní forma krystalu, kdy účinná styčná plocha je poměrně neveliká, ale zejména i síly, jimiž molekuly sirníku v krystalech jsou pevně drženy pohromadě v prostorové mřížce o zákonité struktuře. Při zkoušení jemného prášku je důležité, aby na spodu byl upevněn k podkladu, čehož lze dosáhnout již popsáním odpařením pouhé vodní jeho suspence. Kdyby se reagens přidalo toliko přímo hned k vodní suspensi sirníku, vyplynuly by částičky sulfidu vzhůru k povrchu, kde by se dotkly hladiny, a vývoj plynu kolem nich by nebyl vůbec patrný. Pro svou velkou citlivost musí se pozitivní průběh reakce brát s velkou rezervou, ale negativní výsledek naproti tomu svědčí bezpečně o nepřítomnosti sirníku ve zkoušeném vzorku.

Velmi pozorným zkoušením různých stříbrných i zlatých mincí za použití reakce jodazidové jsem zjistil, že téměř vždy lze získat zřetelné výsledky pozitivní. Lze to vysvětlit jedinečně slabou povrchovou vrstvičkou sirníku, která se na mincích vyloučila a je téměř ještě neviditelná. Snad právě i ona je příčinou, že mince z mnohých náleží, pocházející dokonce i z české doby knížecí, byly již při svém objevení skoro neporušené. Bezpochyby v těch případech sotva znatelná, ale pevná vrstva sirníku stříbrného se vytvořila na jejich povrchu ještě

dříve, než mohla vlhkost spolu s ostatními korosivními faktory vyvolat na nich pórovitý a špatně kryjící povlak měděnky, který neustálou další korosí zbylého kovového jádra se jen zesiluje na jeho úkor.

Prakticky ze všeho vyplývá též důležitý poznatek pro konservaci. Nebude totiž správné, když se budeme snažit za každou cenu chemickou cestou čistit i takové stříbrné mince, u nichž načernalý nádech je jen sotva patrný, ve srovnání s čerstvým ryzím stříbrem nebo podobnou slitinou. Jednak by bylo k tomu třeba — vzhledem k veliké chemické stabilitě sirníku stříbrného — užít značně radikálních chemikálií, jednak bychom tím způsobili jistě i naleptání kovového stříbra v podkladě a tím jeho úbytek, a zejména bychom tím povrch kovu uvedli z dřívějšího stavu pasivního ve formu značně reaktivní čili bychom jej aktivovali. Kdybychom neopatrili vyčištěný (současně však již naleptaný) povrch stříbra ochranným povlakem, projevila by se jeho korose při nejbližší příležitosti znovu, a to i z nepatrných příčin.

III

Na vzduchu bývají mince poškozovány sirovodíkem, jímž černají, v zemi působí silnou jejich korosi zase chloridy. Chemické korosní děje uplatňující se zejména v půdě jsou značně složité a dosud nedokonale probádané. Korosí kovů nastává silné zvětšení objemu, při tvorbě měděnky nejméně skoro čtyřnásobné. Měď přes značnou svou elektrochemickou ušlechtilost se rozpouští pomalu i ve slabých kyselinách (octové, citronové), má-li současně přístup vzdušný kyslík. Za těžké podmínky ji rozpouští i amoniak. Proto při chemickém čištění mincí by se mělo pracovat bez přístupu vzduchu, takže by se rozpustily jen nežádoucí produkty korose a nenastal by žádný úbytek mědi v zachovaném kovovém zbytku. Měděnka se rozpouští zřetelněji ve vodě až po jejím okyselení. Na spodině měděnky ve styku s kovovou mědí bývá červený až temně šedofialový kysličník měďný.

V dané souvislosti je třeba poukázat stručně i na hlavní látky, které korosí mincí působí, a na jejich zdroje. Tyto látky pak nejvíce rozhodují o kvalitě produktů, korosí vznikajících. Účastní se korosních reakcí aktivně přímo svou vlastní hmotou, a proto jejich vzorce píšeme do chemických rovnic, jimiž se snažíme co nejpřesněji vyznačit látkové změny, nastávající při korosi. Sám kyslík by působil korose kovů v mincovnictví užívaných za obyčejné teploty jen ve velmi omezené míře. Teprve vlhkost (voda) a kysličník uhličitý zvyšují jeho korosivní účinky a uplatňují svůj značný korosivní vliv. Vedle těchto tří plyných a všudypřítomných látek, které jsou normální součástí atmosféry, zasluhuje pozornost na příklad sirovodík, neboť zvláště dychtivě reaguje s těžkými kovy, zejména se stříbrem. Vzniká hnitím ústrojných látek zejména původu živočišného, a proto uniká v patrném množství i z odpadních kanálů a hnojišť. Vyvinuje se ve značném množství i při špatném topení uhlím, obsahujícím

mnoho kyzu. V tom případě se tvoří reakcí kyzu s vodní parou, pocházející z vlhkosti uhlí nebo vytvořené hořením vodíkatých součástí topiva. Z kamen uniká nejspíše při začátku topení, dokud nejsou ještě rozpálena, je-li jen slabý tah vzduchu a tedy i nedostatečný přístup kyslíku, jímž by se jinak spálil na kysličník siřičitý. U mincí zakopaných v zemi mohou se uplatňovat svými korosivními schopnostmi rozmanité soli i jiné látky. Zejména s močí se dostávají do půdy sloučeniny, které mohou atakovat nejrůznější předměty, jak jsem se o tom podrobněji zmínil již v jiném dřívějším svém pojednání.⁷⁾ Kovy se silně porušují zejména účinkem chloridů, které jsou v moči přítomné v hojně míře, ve způsobě chloridu sodného, tedy obyčejné soli. Jistě ani huminové kyseliny svými redukčními schopnostmi nejsou bez účinku, ač působí při korosních procesech právě zase opačně: oxydační produkty korose redukují, což u sloučenin ušlechtlejších kovů (stříbra) může dojít až k regeneraci, ovšem jen částečně, původního kovu. Zřejmě redukční charakter mají půdy rašelinové, v nichž bohužel nálezy mincí bývají vzácné. Naproti tomu v půdách obyčejných, pro vodu propustných, dochází ke značnému proudění vody, jejíž obsah kyslíku i kysličníku uhličitého již sám o sobě působí velmi korosivně na kovový materiál. Při korosi mincí ukrytých v zemi se uplatňuje mnoho faktorů, z nichž některé stále unikají naší pozornosti. Aktivně přítom vystupující látky jsou obyčejně jen ve velkých zředěních a ve srovnání s laboratorními zkoumadly působí velmi mírně, zato však po značně dlouhou dobu.

Studium korose v moderní době se těší neobyčejné pozornosti, protože korose je největším nepřitelem kovů, na kterých se přece zakládá kultura našeho světa. Proto i celé samostatné výzkumné ústavy se zabývají tímto problémem. Zejména o korosi železa byla již napsána spousta originálních vědeckých pojednání a v referátech o světové chemické literatuře jsou obsažné oddíly věnované jenom jí. Přece však doposud neznáme přesně a zaručeně ani jednotlivé reakční fáze při rezavění železa, ač studium toto je z veřejného zájmu na celém světě tak bohatě podporováno. Zůstává se jen na různých hypotézách a teoriích. Stejně ani neznáme ovšem reakční mechanismy, uplatňující se při korosi mincí. Můžeme sice často s velikou pravděpodobností formulovat chemickými reakcemi výchozí a výsledný stav, ale o vlastním průběhu změn, o meziproductech často velmi labilních, o reakčních fázích, reakcích vedlejších, katalytických zjevech atd. víme jen velmi málo určitého. Korosivní reakce u materiálu archeologického jsou velice pomalé, předpokládají jen poměrně slabé koncentrace účinných látek, ale ve značně složitých soustavách s mnoha látkami jinými a dějí se ve zcela jiném prostředí, než jaké uměle vytváříme ve svých laboratořích, kde pracujeme s čistými, dokonale izolovanými látkami, s poměrně velice jednoduchými jejich soustavami a s prudce účinnými reagenty v silných koncentracích. Přehlížíme také asi mnohé faktory, které při samovolné korosi

⁷⁾ K. Komárek, Chemické problémy v museologii. — Čas. Nár. musea, odd. přírod., 122, 1953, str. 140.

jsou nenápadné, ale jejichž účinek vyvstává jasně až po celých desetiletích působení, zatím co ani moderní vědecké pracovny nedisponují hlavním předpokladem pro zdar těchto dlouhodobých pokusů: časem.

Již dříve bylo řečeno, že při korosi mincí ležících v zemi může často nastat relativní nahromadění kovu ušlechtlejšího, zejména v povrchové vrstvě mincí, zatím co druhý kov vymizí buď docela nebo se vyloučí v krustě, tvořené produkty korose (na příklad jako měděnka). Při chemickém výzkumu slitin, z nichž mince bývají zhotoveny, nastává proto dvojí nesnáz. Jednak je třeba z tak drobného objektu jako je mince odebrat k analýze vzorku co nejméně, sice nastane jeho velké poškození nebo docela zničení. K překonání těchto obtíží by dopomohly jemné metody mikrochemické a velmi citlivé analytické metody fyzikálně-chemické (spektrografie, polarografie a j.). Vedle značně nákladných přístrojů sloužících často bohužel jen velmi omezenému úseku výzkumu je při mikroanalýze (včetně metod fyzikálně-chemických) závažná zejména ovšem otázka odborníka, který by se mohl věnovat i pracným výzkumům, důležitým pro numismatiku. Druhá, ještě mnohem hůře překonatelná obtíž tkví právě v ochuzení mincovní slitiny, zejména její povrchové části, ležením v zemi o některé součásti. Plochý tvar mincí je zvláště nepříznivý pro uchránění netknutého jádra, které se nejspíše ještě omezuje na tenkou střední vrstvu a často není žádná záruka, že tato střední zóna se vůbec v minci zachovala a obsahuje tedy slitinu původního složení. Zvláště to platí o velmi tenkých mincích na příklad o denárech z české doby knížecí, jestliže byly na svém povrchu porušeny patrnější korosí.

Šedavě zelená vrstva, téměř pravidelně se objevující na povrchu stříbrných mincí z většiny nálezů, bývá tvořena obyčejně jen pouhou měděnkou, jejíž složení chemické je prakticky totožné se složením nerostu malachitu, zásaditého to uhličitánu mědnatého: $\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu(OH)}_2$. Nepříliš složitým výpočtem lze zjistit, že z 1 gramu kovové mědi povstane 1,74 g měděnky nebo zase 1,13 g kysličníku mědného, Cu_2O . Podobně zase z 1 g kovového stříbra vznikne 1,15 g sirníku stříbrného, Ag_2S nebo 1,33 g chloridu stříbrného, AgCl . Pro zajímavost jsem propočítal, jaké při těchto přeměnách probíhají současně změny objemové. Tak z jednoho objemu kovové mědi vznikne 3,88 objemů měděnky nebo 2,1 objemu kysličníku mědného. Podobně zase z jednoho objemu kovového stříbra vzniká 1,65 objemu sirníku stříbrného nebo 2,5 objemu chloridu stříbrného.

Je ovšem samozřejmé, že při každé korosi kovu musí dojít jak ke zvětšení váhy, tak i ke zvětšení objemu hmoty, protože jednak se přitom z prvku tvoří sloučenina, tedy útvar složitější bez ztráty jakékoliv součásti původní, jednak sloučeniny těžkých kovů jsou vždy specificky lehčí než příslušné kovy samy, proto jejich objem musí být naopak zas větší. (U lehkých kovů tomu bývá obráceně. Tak na příklad kuchyňská sůl je 2,23krát specificky těžší než sám kovový sodík.) Při dřívějších výpočtech bylo použito specifických vah, udávaných pro

nerosty téhož složení chemického jako uvažované produkty korose, tedy proto sloučeniny v dokonale kompaktní formě o pevném krystalovém mřížoví: malachit, kuprit, argentit a kerargyrit.

Ve skutečnosti jsou však objemy uvedených zplodin korose daleko větší, neboť zatím co původní kov je vždy kompaktní, bývají vzniklé korosní zplodiny více méně pórovité, nekystalické a prostoupené mnoha různými trhlinami, takže zaujmají pak více prostoru v celkové své hrubé vnější rozloze. Ale již i z hodnot uvedených dříve pro objem zcela kompaktních produktů vysvítá, že zvětšení objemu je podstatné, zvláště na příklad při tvorbě měděnky, kde se objem zvětšuje dokonce skoro čtyřikrát. Proto také ani dosti silné již krusty měděnky, vytvořené na starých, dosud nečištěných mincích, nepředstavují na štěstí obyčejně zdaleka tak hroživou a beznadějnou poruchu, jaké by se snad neznačily věci obával.

Stříbrné mince při vykopání nálezů bývají obyčejně potaženy šedo zeleným povlakem měděnky, zatím co stříbro zůstává většinou zachováno v kovové hmotě a relativně se v ní tedy hromadí, aspoň na povrchu mincí. Povrch mincí po vytažení z čistícího roztoku bývá však následkem korose (ztrátou mědi) pórovitý, bez lesku, někdy až houbovitý. Musí se proto mince pak dobře vymýt nebo lépe několikrát vyvařit v destilované vodě, aby se všechen zbytek čistící tekutiny odstranil i z povrchových dutinek a komůrek, neboť by působil později sám korosivně. Zvláště důležité je ovšem i dobré vysušení takto vypraných mincí.

V českých zemích, kde se již v 7. století vydatně dolovalo stříbro, jsou poměrně časté hromadné nálezy mincí, ukrytých v zemi po celá staletí. Numismatik ovšem již dost dobře tuší, jaké složení má slitina mincí, odkrytých v novém nálezů, a to jak podle jejich patrného historického stáří a ražby, tak i podle vzhledu jejich povlaku, vzniklého korosí. Ale jak již bylo řečeno, povlak ten svým vzhledem nezávisí jen na složení kovu, nýbrž je dán i chemickým složením látek, které korosi způsobily, což může vésti k mýlkám o pravé podstatě kovové slitiny. Proto by neškodilo, kdyby se ve sporných případech prováděl vždy aspoň orientační chemický výzkum produktů korose, neboť vzniklé krusty se při čištění mincí musí stejně odstranit s jejich povrchem. Při hromadném nálezů může takový výzkum ušetřit mnoho času i vlastní materiál, neboť čištění se může provádět pak již s přesnějším zaměřením a účelněji, takže škody způsobené na mincích samovolnou korosí v době jejich nevhodného ukrytí nezvětšují se již příliš naleptáním reagenty, s jakým se i při velmi pozorném a odborně prováděném chemickém čištění musí většinou počítat. Kromě toho se získávají tak i nové zkušenosti o korosních dějích, uplatňujících se na numismatickém materiálu, a někdy se i odkryjí zajímavé okolnosti, souvisící s dřívějším uložením mincí. Z uvedených důvodů nebude na škodu, jestliže budou učiněny s čistě chemického hlediska některé všeobecně platné poznámky o čištění mincí kyselinami, které nebývají zdůrazňovány ani odůvodňovány, aspoň ne na vědeckém podkladě fyzikálně-chemickém.

Jak již bylo konstatováno, stojí měď v řadě elektrolytických napětí až za vodíkem, tedy blíže elektronegativního konce řady. Ve shodě s tím je již tak ušlechtilá, že ve styku s kyselinami neuvolňuje z nich vodík. Proto se jimi neporušuje, nereaguje s nimi, ale to jen tehdy, pokud ony kyseliny nepůsobí na ni snad současně i oxydačně. Naproti tomu oxydující kyseliny (na příklad dusičná) ji lehce rozpouštějí, a to činí dokonce i četné kyseliny ostatní, ač nemají okysličovacích schopností. Někdy dokonce žádný kyslík ani ve své molekule nechovají, vždy však musí nutně obsahovat aspoň kyslík volný, který se v nich čistě mechanicky rozpustil ze vzduchu. Proto také se rozpouští měď na vzduchu pozvolna i v kyselině solné, fosforečné, citronové ba i v octové, která platí v chemii za kyselinu jen velmi slabou. Tento paradoxní zjev se ovšem nesrovnává zdánlivě s ušlechtilostí mědi. Reakční mechanismus se vykládá přitom tak, že v první fázi se měď jen okysličuje, a to až na kysličník měďnatý, který pak — jako spíše jen hypotetický meziprodukt — ihned reaguje s okolní kyselinou. Již dříve bylo řečeno, že kysličník měďnatý se velmi ochotně rozpouští skoro ve všech kyselinách, tedy tím spíše, když je vlastně ještě „ve stavu zrodu“ nebo jen jaksi preformovaný.

Protože jmenovaných kyselin se užívá hojně právě k čištění mincí z nálezů od povrchové vrstvy korosivních produktů, většinou to velmi typicky se jeví měděnky, jsou tyto skutečnosti zvláště důležité i pro numismatiku. Z uvedeného je zřejmé, že tyto kyseliny ochuzují mince i o jejich vlastní kovovou měď a tuto korosi způsobují tím silněji, čím větší přístup má vzduch. Kdyby se pracovalo místo na vzduchu jen v pouhé atmosféře vodíku nebo kysličníku uhličitého, pak by se odstranila toliko měděnka, neboť uhličitán a stejně tak i hydroxyd měďnatý nepotřebují ke svému rozpouštění v kyselinách žádného kyslíku, jak to nejlépe vysvítá i z příslušných reakcí, přesně formulovaných poměrně velmi jednoduchými chemickými rovnicemi.

Velmi oblíbenou chemikálií k čištění mincí pokrytých měděnkou je na příklad kyselina citronová, která i v archeologii platí za universální čistící prostředek. Kdybychom nechali v jejím vodném roztoku i zcela čisté měděné mince v ploché misce, poznali bychom již za několik dní, že podlehly značné korosí. Budou silně naleptány na svém povrchu a lázeň jejich, původně zcela čirá, bude silně modrozeleně zabarvena od rozpuštěné mědi. Kdybychom však stejný pokus provedli v uzavřené aparatuře, z níž bychom veškerý vzduch vytlačili na příklad proudem vodíku, svítiplynu, kysličníku uhličitého nebo dusíku, pak by korose kovové mědi vůbec nenastala. Při práci na vzduchu nastává největší korose kovové mědi ovšem hned v místech pod hladinou roztoku, neboť tam je nejrychlejší přísun čerstvého kyslíku z atmosféry. Správně vzato, měly by se tedy mince zbavovat měděnky v nádobách spíše hlubokých, takže nebezpečná styčná plocha roztoku kyseliny se vzdušným kyslíkem, jak ji představuje hladina čistícího roztoku, by se tím redukovala na míru co nejmenší. Zase ovšem za použití vysokých a úzkých nádob by se jednak mince na

dně nahloučily na sebe a čisticí roztok by k nim neměl dostatečný přístup, rovněž pak by se čisticí manipulace tímto tvarem nádob značně ztížila. Ideální by ovšem bylo, kdyby se čištění provádělo v uzavřené aparatuře, z níž by byl kyslík předem vytěsněn. Nevadilo by pak, kdyby i po rozpuštění měděnky zůstaly mince v čisticím roztoku třeba sebedelší dobu. Pro úplnost je třeba poznamenat, že ani to by ještě nestačilo, a že i smíšením mincí nestejného složení chemického vznikají elektrické proudy, které na jedny exempláře čištěného mincovního materiálu působí korosivně, na druhých naopak (jako na katodě) vylučují nežádoucí povlak kovu (mědi), takže čisticí proces značně komplikují. Nejideálnější by proto bylo, kdyby každá mince mohla stát v samostatné malé komůrce a to v poloze skoro svislé, aby měl čisticí roztok přístup se všech stran a specificky těžší jeho podíl, do něhož již přešlo dosti mědi, klesal by ke dnu a tam se hromadil. Pro celé hroudy mincí, slepených pevně k sobě, jak někdy v nálezech se nacházejí, musilo by se stejně použít společné lázně a teprve po rozpadnutí agregátu v jednotlivé samostatné exempláře by se mohlo počítat s čištěním individuálním. Nejvhodnějším by se zdálo vytěšňovat vzduch kyslíčnickem uhličitým, získaným třeba z čerstvě opatřeného „suchého ledu“, užívaného dnes již i u nás často ke chlazení. Ale plyn ten je bohužel příliš rozpustný ve vodě a zvýšenou teplotou by lehce mohl na mincích tvořit bublinky, které by je isolovaly od účinku čisticího roztoku. Zvláště pak by naprosto nebylo možné užít ho při čištění mincí žíravým amoniakem (od krusty chloridu stříbrného), neboť by svou kyselostí otupoval účinnost čpavku a převáděl jej až v kyselý uhličitán amonný. V kyselinách se měděnka snadno rozpouští jako ostatně každý jiný uhličitán za současného uvolňování bublinek kyslíčnicku uhličitého a vzniku modrého nebo zelenavého roztoku příslušné soli. V čisté vodě je nerozpustná a teprve okyselením, k čemuž postačí i pouhý kyslíčnick uhličitý, třeba jen z atmosféry, začíná vcházet do roztoku.

Dobře známá je jedovatost mědi vůči rostlinám, ale projevuje se spíše jen proti rostlinám nízkým, výtrusným (moření obilí skalicí modrou!). Chemickým výzkumem rostlin, které prof. Dr. S. Prát⁹⁾ zastihl u Banské Bystrice růsti přímo v půdě, složené téměř jen z měděnky (vzniklé zvětřáním měděných rud a obsahující až 39% mědi) bylo zjištěno, že vyšší rostliny mohou se státi proti mědi přes její jedovatost časem velmi resistantní, ač ji pak obsahují značně i ve svém těle (až 3,25% mědi v popelu po spálení rostliny). Není tedy tato vegetace žádným důkazem, že by měděnka byla v přírodním prostředí snad zcela nerozpustná. U mincí ukrytých pod zemí se udržuje měděnka na jejich povrchu dosti dobře, pokud nenastává snad přílišná cirkulace spodní vody, zvláště ne již poněkud kyselé nebo obsahující soli. Ostatně mince, opatřené ještě i různě dokonalým obalem, bývají nalézány z velké části ne sice v místech chráněných

⁹⁾ Silv. Prát a K. Komárek, Vegetace u měděných dolů. — Sborník Masarykovy Akademie práce, 8, 1934, č. 8.

zcela před vlhkostí, ale ukrytých aspoň před přílišným a častým zatopením vodou, jak nejlépe vysvítá z přehledné zprávy doc. Dr. Em. Nohejlové-Prátové.⁹⁾

Pod vrstvou měděnky nebývá na mincích již přímo hned kov, nýbrž ještě tenká, červenavá vrstva kyslíčnicku mědného, Cu_2O . Tato krusta bývá často temně červenošedá, s odstínem do fialova a po rozdrčení dává červený prášek. Pravidelně se s ní setkáváme po rozloupnutí pevně spolu slepených (na plocho), měděnkou pokrytých mincí a bývá na povrchu pěkně třpytivá, což je náznakem její krystalické struktury. Je mechanicky pevná, tvrdá i chemicky značně stálá v porovnání s měděnkou. (O rozdílu obou kyslíčnicků mědi bylo již pojednáno dříve.) Odstraní se s povrchu mincí nejlépe poněkud zředěným žíravým amoniakem. Přitom zůstává dosti podivným, jak z kompaktní mědi může vzniknout jiná nerozpustná látka ve formě krystalické, bez přechodního stadia taveniny nebo roztoku. Není proto vyloučeno, že tento krystalický, až černošedý kyslíčnick mědný (vryp zůstává však nadále červený!) vzniká až teprve z měděnky promočené vlhkostí na jejím styku s kovovým podkladem mědi. Měděnka pak představuje nejvýše oxydovanou vrstvu s mědí dvojmocnou (sloučenina mědnatá), temně červený oxyd formu mědi oxydované jen do prvního stupně (sloučenina mědná) a ryzí měď pak formu neoxydovanou, prvek sám ve formě elementární. Přenesením do přírody kovová měď se oxyduje tedy až na sloučeniny mědnaté. Soli zlata (na příklad chlorid zlatitý) by se v přírodním prostředí účinkem látek organických (prachem, odumřelými rostlinami a zbytky živočišnými, látkami huminovými atd.) zredukovaly velmi brzy až na kovové zlato, ovšem značně rozptýlené, nikoliv kompaktní. V tom se zračí nejlépe různé tendence vytvářet sloučeniny nebo zase naopak přejít do formy kovu, což je velmi konkrétním výrazem různého stupně uslechtilosti příslušných kovů.

IV

V půdě působí roztoky chloridů velmi silnou korosi mincí jak u mědi tak i u stříbra. Na rozdíl od korose na vzduchu je chlorid stříbrný v půdě stálejší než siřník stříbrný. Na denárech z doby Břetislava I., nalezených v půdě v blízkosti hnojiště byla měď chloridovou korosí s povrchové vrstvy zcela odstraněna, zatím co stříbro se pokrylo silným povlakem chloridu stříbrného s malou příměsí částíček kovového stříbra i siřníku. Pokusně bylo zjištěno, že moč působí nejen korosivně svým obsahem chloridu sodného, ale má schopnost vytvářet i velmi dobře rozpustné a značně pevné komplexní sloučeniny s mědí, takže nedochází pak k vytvoření nerozpustného povlaku měděnky ani oxychloridu mědnatého. K odstraňování černého povlaku siřníku stříbrného s povrchu mincí místo prudce jedovatého kyanidu lze užít roztoku manganistanu, okyseleného kyselinou sírovou.

⁹⁾ Em. Nohejlová-Prátová, Nálezové okolnosti českých „pokladů“ ze středověku i novověku. — Čas. Nár. musea, odd. duchovéd., 116, 1947, str. 63–70.

Zelený povlak vznikající na mincích zakopaných v zemi nemusí být vždy tvořen jen prostou měděnkou, tedy basickým uhličitánem měďnatým. Účinkem roztoku chloridu sodného přítomného v půdě, za spolupůsobení vzduchu na měď, vzniká zásaditý chlorid (oxychlorid) mědi, který je analogického složení jako zelený nerost atakamit: $\text{CuCl}_2 \cdot 3 \text{Cu}(\text{OH})_2$. Korose mědi takto způsobená se pozoruje ovšem zejména na předmětech, s nimiž se stýká mořská voda. Vedle kyslíku spolupůsobí při ní i kysličník uhličitý. Archeologické předměty, zhotovené ze stříbra, bývají někdy změněny tak, že jádro objektu, tvořené houbovitým stříbrem, je obklopeno krustou oxychloridu měďnatého. Často však i stříbro samo podléhá silné korosi účinkem chloridů.

Na první pohled by se mohlo zdát, že proti korosi účinkem chloridů bude kovové stříbro značně resistantní, neboť vytvořený tak chlorid stříbrný, AgCl , je látka velmi stálá, tedy nereaktivní a téměř nerozpustná ve vodném prostředí. Je nejméně rozpustný ze všech chloridů vůbec, neboť v 1 litru vody se rozpouští ještě něco méně než 2 miligramy chloridu stříbrného. Kdyby vytvořila tato sloučenina souvislou, jednolitou vrstvičku na povrchu stříbrné mince, došlo by jistě k silnému pasivování celého kovového povrchu, neboť chlorid stříbrný se nemění ani účinkem velice silných minerálních kyselin (ani dusičnou!), takže další korose by pak nemohla probíhat. Fyzikální podmínky a mechanická struktura vznikajícího chloridu stříbrného jsou však vzniku takové ochranné vrstvičky nepříznivé a korose kovového stříbra, k níž v ohledu chemickém jsou v daném případě přece jen předpoklady, postupuje dál, i když velmi pomalu. Vzhledem k nerozpustnosti tak vznikající halové sloučeniny stříbra nemůže unikát stříbro do okolí a hromadí se jako křehká krusta chloridu stříbrného přímo hned na povrchu mince.

Korose stříbrných archeologických předmětů účinkem chloridů byla již dosti podrobně zkoumána. Bylo bezpečně zjištěno, že se této přeměny vedle chloridů (normálně jde skoro vždy o chlorid sodný) účastní ještě i kyslík a kysličník uhličitý a že vedle vzniku chloridu stříbrného nastává zmenšení kyselosti, snad docela se vytváří reakce alkalická. Dá se ovšem soudit, že kysličník uhličitý, o který nikdy není nouze, pozdvihne vždy zase kyselost reakčního prostředí (půdy) na míru, potřebnou k dalšímu průběhu reakce. Je zřejmé, že průběh korose stříbrných mincí zakopaných v zemi je zcela odlišný od obvyklé jejich korose, jsou-li toliko na vzduchu, bez styku s roztokem soli. Krusty, v něž se stříbro přeměnilo, nebývají složeny ze sirníku, nýbrž jsou tvořeny hlavně jen chloridem stříbrným, neboť chloridy v půdě přítomny bývají skoro vždy. S hlediska chemického by se to však mohlo zdát dosti nečekaným, neboť v zemi by byla jistě i příležitost k tvorbě sirníku stříbrného, zejména z hnijících zbytků živočišných. Sirník stříbrný, význačný svou černou barvou, je totiž při většině reakcí ve vodném prostředí stálější než chlorid stříbrný a také z chloridu vzniká účinkem sirovodíku. Příčina tohoto jakéhosi přednostního práva při tvorbě temného sirníku stříbra před bílým chloridem tkví ve zcela nepatrné rozpust-

nosti sirníku. Při reakcích chemických v roztoku vzniká totiž nejspíše taková sloučenina, která v daném prostředí je nejméně rozpustná. (Nejprve se molekuly rozpuštěných látek rozpadají v ionty a teprve tyto se spolu snaží zkombinovat tak, aby vznikly látky co nejméně rozpustné.) Sirník stříbrný byl v novější době prokázán za nejméně rozpustnou sůl stříbra. Podle nepřímých (potenciometrických) stanovení, která provedl J. Knox¹⁰) a později i K. Jellinek¹¹) se dnes v chemické literatuře udává (po přepočtení z t. zv. produktu rozpustnosti nebo z molární koncentrace), že v milionu hektolitřů vody se rozpustí jen asi pouhých pět desetitisícin miligramu sirníku stříbrného. S touto neobyčejně malou rozpustností souvisí jak velká tendence ke vzniku sirníku stříbrného při setkání stříbra nebo jeho sloučenin se sirníky nebo sirovodíkem, tak i jeho stálost, když se již jednou vytvořil.

Archeologické nálezy, na příklad mincí, však jasně ukazují, že chlorid stříbrný v prostředí půdy (t. j. za přítomnosti chloridů) je obecnějším a tedy stálějším produktem korose stříbra než sirník. Je to tím, že sirníky jsou poměrně málo stálé vůči oxydačním činidlům. Pražením za sucha se okyslíčí velmi snadno. (Tam nerozhoduje ovšem ani nerozpustnost ve vodě nebo v kyselinách, reakce za sucha nejsou iontové.) Ale i v roztoku, lépe řečeno ve vodní suspensi za vlhka, se sirníky oxydují buď rychle látkami s prudce oxydačním charakterem nebo i látkami mírně okysličujícími, třebaže až po velmi dlouhé době. Tento poslední případ platí pro nálezy stříbra v zemi. Podle vlastních svých pokusů, které jsem sám v poslední době v rámci právě diskutovaného problému vykonal, zdá se, že průběhu korose napomáhají vydatně sloučeniny železa, neboť ve spojení s chloridem sodným a ve styku se vzdušným kyslíkem vytvářejí prostředí o značně silném oxydačním účinku. V roztoku neutrálního chloridu železnatého (bez okyselení se již kalí hydrolysou a oxyduje se v hydroxyd železitý) s přísádkem modré skalice (aby se dosáhlo příměsi mědi, jaká je u mincí) přešel černý sirník stříbrný za přístupu vzduchu asi po dvou měsících v šedavou sraženinu chloridu. Železo se přitom z velké části srazilo jako hydroxyd železitý. Po rozpuštění tohoto v kyselině byla bělavá sraženina chloridu stříbrného promyta a rozpuštěna v amoniaku. Zůstalo sice ještě dosti černého sirníku, který tvořil vnitřek sraženiny, ale do amoniakálního výluhu přešel chlorid stříbrný, který se pak okyselením kyselinou dusičnou z něho zpět vyloučil jako velmi silná bílá sraženina.

Na podzim roku 1954 bylo mi k chemickému studiu zapůjčeno 20 denárů z nálezů učiněných v roce 1894 na Vinohradech v bývalé Kanálské zahradě, který bohužel se nepodařilo soustředit. Denáry jsou stříbrné a pocházejí většinou z doby Břetislava I. Nález uvádí E. Fiala ve svém díle.¹²) Od svého okolí, v němž po staletí denáry byly ukryty a kde pronikaly silně účinkující látky

¹⁰) J. Knox, Trans. Faraday Society, 4, 1908, str. 48.

¹¹) H. Remy, l. c., str. 412 (referát).

¹²) E. Fiala, České denáry, 1897, str. 171.

z hnoje a z výkalů, pokryly se mince velmi silnou vrstvou chloridu stříbrného. Barva denárů byla buď fialově šedá nebo i černá, neboť chlorid stříbrný, čerstvě sražený, je sice bílý, ale rychle na světle fialoví a posléze silným osvětlením až černá od jemně vyloučeného kovového stříbra. Zvláště zasluhuje pozornosti, že na mnoha desítkách denárů z Kanálské zahrady, které jsem měl možnost spatřit, byla výjimečně jen tu a tam nepatrná vrstvička zelené barvy, prozrazující přítomnost mědi. Přesto měď v původních denárech byla přítomna jistě v množství skoro 9% celkové hmoty, jak ukazuje rozbor denáru Břetislava I., provedený kdysi prof. F. Štolbou.¹³⁾ Také sám jsem dokázal na nepatrném ústrižku silnějšího zachovaného okraje vhodné mince, že obsahuje uvnitř podstatné množství mědi.

K odstranění krusty chloridu stříbrného lze užít ovšem jen amoniaku (rozpuštěná by se ovšem i v roztoku kyanidu). Výluh takto získaný asi z deseti denárů byl po centrifugaci zcela čirý, ač i za přítomnosti malého množství sloučenin měďnatých by musil mít barvu silně modrou. Současným mechanickým otíráním extrahovaných mincí se uvolnilo množství černošedého prášku, jehož zkoumáním bylo zjištěno, že jde hlavně o drobné lístečky a částičky stříbra, také však o sirník stříbrný. Důkaz chloridu (stříbrného) byl proveden po vyloučení stříbra z jeho amoniakálního roztoku sirovodíkem v dokonale nerozpustné formě sirníku stříbrného. Čirý centrifugát byl odpařen na vodní lázni k suchu a resultující chlorid amonný byl zkoušen na chloridový ion i vařením s buřelkem a kyselinou sírovou. Z jiného podílu zcentrifugovaného amoniakálního roztoku byl vyloučen zpět kyselinou sírovou chlorid stříbrný, který byl pak přímo identifikován rychlou zkouškou podle Tananajeva a Šapovalenky,¹⁴⁾ převedením na ferrokyanid a jeho oxydaci v červenohnědý ferrikyanid stříbrný. Zelený povlak, jen v nepatrném množství a toliko u několika exemplářů se vyskytující, obsahoval někde oxychlorid mědi, jinde pouhý zásaditý uhličitan (měděnku). Fosforečnan zjištěn nebyl.

Drobné částičky kovového stříbra, nalezené v krustě chloridu stříbrného na povrchu denárů, nemusily být jen pozůstatkem kovového jádra, nýbrž mohly vzniknout zase nazpět redukcí stříbrných sloučenin účinkem organických látek, na příklad huminových. Fakt, že nezůstala na denárech skoro žádná měděnka, svědčil by o tom, že bezpochyby bylo kolem mincí prostředí kyselé, v němž se měděnka rozpouští. Hnijící moč však uvolňuje jak amoniak, tak i kysličník uhličitý a tedy o její reakci nelze se určitěji vyjádřit. Proto jsem provedl dlouhodobý pokus, při němž jsem nechal v malé válcovité otevřené nádobce na dvě stříbrné mince (s obsahem 70% Ag a 30% Cu), zahrabané pod sebou do písku, působit po půl roku (přes léto) moč. Horní mince, zahrabaná nehluboko, se zcela rozpadla a vznikl zelený roztok, v němž měď byla vázána

¹³⁾ E. Fiala, l. c., str. 118.

¹⁴⁾ N. A. Tananajeff a A. M. Schapovalenko, Zeitschr. f. analytische Chemie 100, 1935, str. 346.

v pevnějším komplexu než v jakém je přítomna v roztocích amoniakálních. Roztok měl posléze reakci jen slabě kyselou, takže přítomné amonné soli nedošly v něm k uplatnění při tvorbě komplexu s mědí. Stříbro se úplně změnilo v bílý chlorid, tvořící neforemný, křehký zbytek původní mince. Ke spodní minci, zahrabané hlouběji, přilepila se jen na její svrchní straně písková zrna. Z provedeného pokusu je patrné, že v moči při jejím rozkladu vznikají látky, které s mědí vytvářejí velmi dobře rozpustné komplexní sloučeniny, takže se pak neusazuje na mincích žádný pevný zelený povlak obsahující sloučeniny mědi, ve vodě nerozpustné. Nelze bohužel rozhodnout, jak dalece se při daném pokusu účastnily na rozkladu moče i mikroorganismy a zda měly podíl na látkových změnách, vedoucích posléze k tvorbě rozpustného organogenního komplexu mědi. V první době nepřicházela kapalina v přímý styk s mincí, neboť ta byla pod vrstvou písku asi půl centimetru tlustou. V pozdějším čase pronikala již rozpustná sloučenina mědi ovšem i do prostředí nad pískem. Pro velikou jedovatost mědi na nižší rostliny byla vegetace rozkladných bakterií brzy buď zcela zaražena nebo aspoň silně omezena. Přesto je záhodno v rámci této otázky poukázat na práci W. Biedermanna a E. Müllera¹⁵⁾ z nedávné doby, z níž vyplývá, že měď vázaná v mnoha obecných komplexech organogenních nepůsobí již fungicidně, neusmrcuje tedy ani zárodky hub. Jedovatě působí jen jednoduché soli mědi, tedy jen volné ionty měďnaté. Také dříve již uvedené výzkumy Prátovy¹⁶⁾ otrásají silně toxicitou mědi vůči příslušníkům rostlinné říše. Není proto vyloučeno, že na rozpouštění měděnky nebo spíše na znemožnění její tvorby se mohou účastnit svou životní činností i mikroorganismy v nedalekém sousedství kovových předmětů pod zemí, vytvářející vhodné sloučeniny organické. Toxicita stříbra je sice ještě větší než u mědi, ale již přítomností chloridů klesá koncentrace jeho kationtů, vlastní to příčiny chemických reakcí a současně i jedovatosti na míru zcela nepatrnou, neboť chlorid stříbrný je téměř nerozpustný.

Značně obsáhlou kapitolou, důležitou pro čištění mincovního materiálu, je na příklad použití roztoků kyanidu (draselného nebo sodného), které sice odstraňují snadno i povlak sirníku stříbrného, ale rozpouštějí přitom jak kovovou měď, tak i stříbro a dokonce i zlato. Zkušenosti v tom směru získané budou sděleny opět na jiném místě. Zde budiž jen krátce poznamenáno, kterak lze odstranit černý povlak sirníku stříbrného s povrchu mincí i bez použití kyanidu (cyankali), neboť tato sůl pro svou neobyčejně silnou jedovatost je těžko přístupná. Četnými zkouškami jsem zjistil, že dobré výsledky se obdrží za použití vodného roztoku manganistanu draselného, okyseleného kyselinou sírovou. Této směsi jsem použil i k odstranění „červené rzi“ na zlatých mincích, jak bylo uvedeno již dříve. Roztok se vnáší na černé skvrny, které ani amoniakem s povrchu stříbrných mincí nelze odstranit, skleněnou tyčinkou. Na stříbro samo

¹⁵⁾ W. Biedermann a E. Müller, Phytopathologische Zeitschrift, 18, 1951, 307–337.

¹⁶⁾ Silv. Prát a K. Komárek, l. c.

působí oxydační směs manganistanová sice také, ale jen pomalu a nepatrně. Sírníky jsou však látky schopné oxydace, proto s kyselým roztokem manganistanu dychtivě reagují. Sírník stříbrný se tak velmi snadno převede v rozpustný síran stříbrný. Jestliže po vyjmutí z roztoku manganistanu zůstane mince zabarvena hnědě od vyloučených hydroxydů manganu, musí se po opláchnutí hned ještě na chvíli vložit do horkého roztoku kyseliny šťavelové nebo aspoň šťavelové soli, čímž ihned zbledne. (Tímto roztokem se odstraní ovšem i hnědé skvrny, které působí roztok manganistanu na příklad na kůži.) Pak teprve se mince vypere důkladně vodou, vyvaří se ve vodě destilované a dobře se vysuší.

Toto pojednání zdaleka nevyčerpává veškerou látku, vztahující se k rušivým chemickým změnám na zlatých a stříbrných mincích. Snažil jsem se však aspoň zdůraznit některé hlavní problémy, poukázat na chemický podklad jak poruch samotných, tak i jejich výzkumu a odstraňování a popsat i své vlastní výzkumné práce v tom směru vykonané. Přitom za účelem pokud možno nejlepšího porozumění jsem úmyslně volil formu, přístupnou co nejširšímu kruhu pracovníků v oboru numismatiky.

NÁLEZY

Václav Broukal

NÁLEZY ANTICKÝCH MINCÍ V ŽAROŠICÍCH, OKRES KYJOV

Nálezům antických mincí v Žarošicích věnoval pozornost J. Skutil ve svém soupisu v NČČsl III, 1927 (Soupis antických mincí nalezených na Moravě, str. 133 a 142). Uvedl, že tu byl nalezen denár Antonia Pia (138–161 n. l.) a denár Gordianův (238–244). I. L. Červinka doplnil tyto nálezy na Moravě v ČVMMSO 55, 1946 uvedením denárů císaře Caracally (211–217) a Marca Antonia († 30 př. n. l.) a bronz. antonianu Claudia II. (268–270).

K těmto mincím přibyly další:¹⁾

1. Sestercius římského císaře Caliguly (37–41), Cohen č. 9 (z r. 37) ze žárového hrobu, vyoraného r. 1945 v Žarošicích (ČVMMSO 52, 1939): V. Broukal a J. Skutil (Pravěké nálezy ze Žarošic na Ždánsku). Sestercius byl nalezen v nádobě již dříve uorané s bohatým bronzovým a železným inventářem.

2. Septimius Severus (193–211), denár Cohen č. 236 (z r. 197). Byl nalezen r. 1953 při práci v panském vinohradě.

3. Tamže byl r. 1932 nalezen i denár Traianův (98–117), Cohen č. 529 z l. 103–111.

4. Tamže byl r. 1920 nalezen dupondius Titův (79–81), Cohen č. 363 z r. 74.

Nálezci posledních mincí si nepamatují, v kterých tratích je našli.

Lubomír Nemeškal

DVA NÁLEZY PRAŽSKÝCH GROŠŮ V BZENCI NA MORAVĚ

I

V září 1954 při kopání sklepa a základů nového domu na zbořeništi čp. 441 v Bzenci našli dělníci v hloubce 1 m pod úrovní terénu hliněnou nádobu překrytou plošným kamenem s množstvím mincí slepených měděnkou. Jedna část nálezu byla — bohužel — rozebrána na místě, druhou část spolu se 13 střepy rozbité nádoby, z nichž můžeme alespoň zčásti sestavit její dřívější tvar, odevzdal 22. září 1954 majitel zbořeniště Stanislav Ventrča správci Městského musea v Bzenci řediteli Ctiboru Šťastnému, který tuto část prvního nálezu spolu s druhým nálezem odeslal k bližšímu určení a zpracování numismatickému oddělení Národního musea v Praze. V prvním nález, zčásti zachovaném, jsou vesměs pražské groše Karla IV. a Václava IV. v počtu 157 kusů.

¹⁾ Mince určil podle Cohena Eugen Pochitonov.

Jsou to tyto mince:

Karel IV. (1346–1378), pražský groš (2 k.).

1. Líc: ráz přibližně jako Smolík, tab. I, č. 10 (tam ale tlustý groš).¹⁾ Koruna má nad okrajovými lilie po velké perle, které leží na vnitřním perlovém kruhu. Perla prostřední lilie se nedotýká vnitřního kruhu. Písmeno S se dotýká začátečním i koncovým dřikem vlastního těla písmene, ale nesplývá s ním; písmeno O je uvnitř poněkud zaškrnceno a na vnější straně písmene je na stejné úrovni výběžek.

Opisy: a) + KAROLVS ꝛ PR....

b) + DEI ꝛ GRA... ..E

Výška písma vnitřního opisu je 2,1 mm.

Vnější opis je pod korunou zúžen nepřesným položením středu svrchního kolku na střížek.

Rub: český lev s hřívou ze tří řad měsíčků (první řada 3, druhá a třetí řada má 4 měsíčky). Koruna lva přerušuje vnitřní perlový kruh a zasahuje zčásti do opisového pásu. Na ocase lva je před rozvětvením vodorovně položen půlměsíček.

Opis: * + * GROSSI trojlístekNSEŠ²⁾

2. Druhý groš Karla IV. vcelku odpovídá č. 1, ale má nečitelná slova na lici KAROLVS a DEI GRATIA; rub kresebně odpovídá č. 1, v opise stěží rozeznáme slovo GROSSI.

Václav IV. (1378–1419), pražský groš (155 k.).

Pražské groše Václava IV., jejichž charakteristickou známkou je poměrná nízkost vnitřního opisu lící strany, pohybující se mezi 1,8–2,3 mm, jsou řazeny mezi nejstarší ražby Václava IV. V prvním bzeneckém nálezu jsme jich našli celkem 18. Kresba koruny je v hlavních rysech stejná; perla střední lilie se nedotýká vnitřního kruhu (11 k.). Pro značnou otřelost obrazu koruny jsme nemohli postavení koruny u sedmi grošů zjistit. Rozdělovacími znaménky mezi slovy WENCEZLAVS – TERCIVS jsou dva kroužky (11 k.), nebo dvě tečky (1 k.) nad sebou položené. U šesti grošů bylo toto znaménko nečitelné. Slova GROSSI – PRAGENSES jsou od sebe oddělena značkami Radoměřský č. 1 (3 k.)³⁾ a Radoměřský č. 2 (3 k.); u 12 grošů se nedalo toto znaménko rozpoznat.

Podstatnou složku tohoto nálezů tvoří groše, které mají psáno písmeno S ve slově WENCEZLAVS ve správné poloze (92 k.). U těchto grošů sledujeme rozličně vyražené písmeno N ve slově WENCEZLAVS. Pouze 6 grošů této skupiny má písmeno N psáno správně, písmeno Π má 25 grošů, písmeno N v podobě písmene H s rozličně umístěným spojovacím dřikem mají 3 groše. U 11 exemplářů vyběhají z obou postranních dříků písmene N dva dříky šikmo vzhůru a navzájem se kříží. Nečitelné písmeno N má 47 grošů. Rozdílnost kresby koruny můžeme sledovat na položení perly střední lilie koruny: na vnitřním perlovém kruhu má perlu 36 grošů a pod vnitřním kruhem 26 grošů. U 30 grošů nebylo lze položení perly rozpoznat. Oddělovacími znaménky mezi slovy WENCEZLAVS – TERCIVS jsou dva kroužky (13 k.), nebo dvě tečky (41 k.) nad sebou položené; nečitelné znaménko má 38 grošů. Slova GROSSI – PRAGENSES oddělují znaménka Radoměřský č. 2 (4 k.), Radoměřský č. 5 (11 k.) a Nemeškal (12 k.);⁴⁾ u 65 grošů není možné znaménko určit.

Nejmladší grošové ražby Václava IV. – pro něž je příznačným obrácené písmeno S – jsou zastoupeny v malém počtu (12 k.). Nenalzáme mezi nimi písmeno N ve správné poloze. Tři groše mají písmeno Π, Π pak 5 grošů, 2 groše mají N, jemuž z postranních dříků vyběhají dva dříky šikmo vzhůru a navzájem se kříží. Dva exempláře mají písmeno N nečitelné. Perlu

¹⁾ J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, Praha 1894.

²⁾ Srov. L. Nemeškal, Nález ze Lžina u Soběslavi, Num. sb. II, 1955, č. 6.

³⁾ P. Radoměřský, Nález v Kamenu u Tábora, NČČsl XIX, 1950, str. 186. Dále v textu cituji jen Radoměřský.

⁴⁾ L. Nemeškal, l. c., str. 173. Dále v textu cituji jen Nemeškal.

střední lilie koruny na vnitřním kruhu má 10 grošů; ve dvou případech postavení perly nebylo zřetelné. Slova WENCEZLAVS – TERCIVS dělí dva kroužky (6 k.) nebo dvě tečky (1 k.) nad sebou položené. U 5 grošů není toto znaménko čitelné. Na rubní straně mezi slovy GROSSI – PRAGENSES jsou rozdělovací znaménka Radoměřský č. 5 (2 k.) a Nemeškal (3 k.). Nečitelné rubní rozdělovací znaménko u této skupiny má 7 grošů.

U 17 grošů je písmeno S nečitelné. Písmeno N ve slově WENCEZLAVS je vyraženo ve správné poloze (1 k.), Π má 9 grošů. V jediném exempláři se vyskytl groš, který má Π s chybějícím spojovacím dřikem; písmeno N, z jehož postranních dříků vyběhají dva dříky šikmo vzhůru a navzájem se kříží, má 6 grošů. Perla střední lilie koruny leží u 8 grošů na vnitřním kruhu, někde je pod vnitřním kruhem (4 k.). U 5 grošů se nedalo postavení perly pro otřelost obrazu koruny zjistit. Rozdělovacími znaménky mezi slovy WENCEZLAVS – TERCIVS jsou dva kroužky (1 k.) nebo dvě tečky (3 k.) nad sebou položené. U 13 grošů je toto znaménko nečitelné. Rozdělovací znaménko na rubní straně mezi slovy GROSSI – PRAGENSES jsou Radoměřský č. 5 (1 k.) a Nemeškal (1 k.); u ostatních (15 k.) nemůžeme znaménka určit.

Počet 157 mincí prvního bzeneckého nálezů doplňuje 16 pražských grošů Václava IV., které nemůžeme pro značnou otřelost určit ani zařadit.

II

Druhý bzenecký nález pražských grošů byl odkryt 2. října 1954 na témže zbořeništi v malé vzdálenosti od místa prvního nálezů asi ve stejné hloubce. Mince byly ukryty v hliněném hrnečku přikrytém pokličkou. Obsah tohoto nálezů je přibližně shodný s prvním: obsahuje 543 pražské groše Karla IV. a Václava IV. a dva měděnkou spojené slitky grošů, které nelze od sebe oddělit. Na rozdíl od prvního nálezů je tento nález zachován úplně.

Jsou to tyto mince:

Karel IV. (1346–1378), pražský groš (3 k.).

1. Líc: ráz podobný jako Nohejlová č. 2 (tab. III, č. 23).⁵⁾ Koruna má nad okrajovými lilie po velké perle, které leží na vnitřním perlovém kruhu. Perla je na vrcholu střední lilie protáhlá a zasahuje také do perlového kruhu. Koruna má výšku 9 mm. Písmeno S splývá, jakoby svinuté do sebe, písmeno O je uvnitř poněkud zaškrnceno.

Opisy: a) + KAROLVS o PRIMVS

b) + DEI o GRA... REX o BOEM..

Výška písma vnitřního opisu je 2,3 mm.

Rub: český lev s hřívou ze tří řad měsíčků (první řada má 3, druhá a třetí řada po 4 měsíčkách). Koruna lva přerušuje vnitřní perlový kruh. Na ocasu lva před rozdělením je položen měsíček.

Opis: * + * . OSSI trojlíst bez stopky PRAGEN... .

Vnější opis je nad korunou lva zúžen nepřesným položením svrchního kolku na střížek. Rubní strana mince je velmi otřelá.⁶⁾

2. a 3. Jako Bzenec I, č. 1, jen poněkud více otřelý, zvláště vnější opisové pruhy na líc a opisový pruh na rubní straně (2 k.).

Václav IV. (1378–1419), pražský groš (540 k.).

Nejstarší grošové ražby Václava IV. se vyznačují poměrnou nízkostí písma vnitřního opisu lící strany. V bzeneckém nálezů II. je tento typ zastoupen 21 grošem. Písmeno N má 7 grošů psáno ve správné poloze, Π mají 3 groše a písmeno N ve tvaru H má 1 groš. 10 grošů

⁵⁾ Em. Nohejlová-Prátová, Neznámé drobné mince Karla IV., Num. sb. I, 1953, str. 59.

⁶⁾ Srov. Nemeškal, l. c., č. 1.

má písmeno N nečitelné. Perla střední lilie koruny leží v 18 případech pod vnitřním perlovým kruhem; postavení perly se nedá u 3 grošů určit. Mezi slovy WENCEZLAVS — TERCIVS jsou rozdělovacími znaménky buď dva kroužky (13 k.) nebo dvě tečky (5 k.) nad sebou položené. Tři groše mají toto znaménko nečitelné. Slova GROSSI — PRAGENSES na rubní straně oddělují znaménka Radoměský č. 1 (2 k.), Radoměský č. 2 (3 k.) a Radoměský č. 4 (1 k.). Nečitelné znaménko má 15 grošů. Mezi těmito nejstaršími ražbami Václava IV. je jeden groš, který má na lící straně ve vnitřním opisovém pruhu vyraženo chybně TERCVS (WENCEZLAVS dvě tečky nad sebou TERCVS, GROSSI Radoměský č. 1 PRAGENSES).⁷⁾

Nejpočetněji jsou zastoupeny Václavovy groše s písmenem S, které je vyraženo ve správné poloze (292 k.). Písmeno N ve slově WENCEZLAVS se vyskytuje ve 22 případech ve správném postavení — jen některé z těchto grošů mají dřík písmene N položený poněkud vodorovněji — I má 1 groš, II pak 124 groše. V 10 exemplářích nalézáme groše, které mají písmeno N, jemuž z postranních dříků vybíhají dva dříky šikmo vzhůru a navzájem se kříží. Jednomu groši chybí u písmene N spojovací dřík. Nerozpoznatelným je písmeno N u 134 grošů. Perla střední lilie koruny leží na vnitřním perlovém kruhu (137 k.) a pod vnitřním perlovým kruhem (68 k.); postavení perly není možno rozeznati u 87 grošů. Slova WENCEZLAVS — TERCIVS jsou oddělena od sebe dvěma kroužky (59 k.) nebo dvěma tečkami (117 k.) nad sebou položenými. 1 groš nemá tohoto oddělovacího znaménka. 115 grošů má toto oddělovací znaménko nečitelné. GROSSI — PRAGENSES oddělují znaménka Radoměský č. 1 (1 k.), Radoměský č. 3 (2 k.), Radoměský č. 4 (3 k.), Radoměský č. 5 (24 k.) a Nemeškal (68 k.). Nečitelné je toto znaménko u 194 grošů.

Nejmladší grošové ražby Václava IV. s typickým \mathcal{Z} (127 k.) mají písmeno N ve slově WENCEZLAVS jednak s opačně položeným spojovacím dříkem II (48 k.), po druhé spojovací dřík je položen mezi oba vrcholy postranních dříků II (56 k.). Ve 23 případech je písmeno N nečitelné. Perla střední lilie koruny je na vnitřním perlovém kruhu (113 k.) a pod vnitřním perlovým kruhem (1 k.); u 13 grošů není možno postavení perly určit. Mezi slovy WENCEZLAVS — TERCIVS jsou dva kroužky (109 k.); nečitelné toto znaménko má 18 grošů. Oddělovací znaménka Radoměský č. 4 (1 k.), Radoměský č. 5 (48 k.) a Nemeškal (27 k.) jsou mezi slovy GROSSI — PRAGENSES. 51 groš má toto znaménko nečitelné.

Groše, u nichž je písmeno S nečitelné (79 k.), mají několik typů písmene N ve slově WENCEZLAVS. Písmeno N ve správné poloze má 1 groš, II mají dva groše, II (23 k.) a H (11 k.). 3 groše mají N, jemuž z postranních dříků vybíhají dva dříky šikmo vzhůru a navzájem se kříží. Perla střední lilie koruny leží na vnitřním perlovém kruhu (10 k.) a pod vnitřním perlovým kruhem (29 k.); u 40 grošů je položení perly nečitelné. Dva kroužky (7 k.) a dvě tečky (29 k.) nad sebou položené oddělují slova WENCEZLAVS — TERCIVS; 63 groše má tuto značku nečitelnou. GROSSI — PRAGENSES oddělují znaménka Radoměský č. 2 (1 k.), Radoměský č. 5 (12 k.) a Nemeškal (3 k.). Ostatní groše (63 k.) mají oddělovací znaménka nečitelná.

Pro značnou otřelost obrazu a písma se nedají blíže určit 22 groše.

* * *

Většina pražských grošů bzeneckých nálezů I. a II. je značně otřelá, což bývá běžným zjevem u grošových ražeb Václava IV. Proto jsme mohli při zpracovávání obou nálezů postupovati jen podle některých základních rozlišovacích znaků. I jejich zjišťování bylo však mnohdy svízelné.

⁷⁾ Pražský groš s touto chybnou ražbou byl již v nálezů náhodském (K. Turnwald, Dva nálezy českých grošů, NČČsl V, 1929, str. 190).

Karlovy groše obou nálezů patří mezi poslední ražby Karlovy. Potvrzují nám to i jiné nálezy, v nichž se vyskytly Karlovy groše společně s převážnou většinou pražských grošů Václava IV.⁸⁾

Nejstaršími ražbami Václava IV. jsou groše, vyznačující se poměrně nízkým písmem vnitřního opisového pruhu na lící straně.⁹⁾ Povšimneme-li si však i celkového rázu těchto Václavových grošů, můžeme toto chronologické zařazení odůvodnit. Na příklad kresebné provedení lva je příbuzné kresbě lva na posledních groších Karla IV. Štíhlý lev Václavových grošů typu malého písma se výrazně odlišuje od lva posledních jeho ražeb s vysokým písmem a obráceným \mathcal{Z} , který je hrubého a zavalitého tvaru. Perla střední lilie koruny leží pod vnitřním perlovým kruhem a mezi slovy WENCEZLAVS — TERCIVS jsou rozdělovacími znaménky většinou dva kroužky nad sebou položené. Slova GROSSI — PRAGENSES oddělují pak znaménka Radoměský č. 1 a Radoměský č. 2.

Mezi nejmladšími a nejstaršími grošovými ražbami Václava IV. je celá řada typově odlišných grošů, z nichž mnohé se celkovým rázem blíží skupině grošů Václavových s malým písmem, druhé z nich však hrubým provedením a výškou písma stojí časově blíže nejmladším ražbám Václava IV. Přesné chronologické zařazení však není dosud možné.

K nejmladším ražbám Václava IV. počítáme pak groše, jejichž typickou známkou je obrácené písmeno \mathcal{Z} — často svinuté do sebe — vnitřního opisu lící strany, hrubě provedená kresba zavalitého lva a poměrně vysoké písmo opisů na lící a rubní straně (okolo 3 mm).¹⁰⁾ Písmeno N grošů této skupiny je vyraženo většinou s obráceně položeným spojovacím dříkem II, nebo spojovací dřík je položen mezi oba vrcholy postranních dříků II. Rozdělovacím znaménkem mezi slovy WENCEZLAVS — TERCIVS jsou dva kroužky nad sebou položené a mezi GROSSI — PRAGENSES jsou znaménka Radoměský č. 4, Radoměský č. 5 a Nemeškal.

Dobu ukrytí obou bzeneckých nálezů můžeme položit do let po r. 1419, kdy Moravou procházela vojska císaře Zikmunda, usilujícího o ovládnutí českých zemí.¹¹⁾

Emanuela Nohejlová-Prátová a Pavel Radoměský

NÁLEZY MINCÍ GROŠOVÉHO ÚDOBÍ Z OKOLÍ HUMPOLCE

Městskému museu v Humpolci a zejména jeho bývalému správci řediteli J. Kopáčovi patří zásluha, že zachytili celou řadu nálezů mincí z Humpolce a jeho okolí. Tyto nálezy obsahují peníze rozličných dob. Zvláště početná je skupina nálezů s oběživem 15. století. Jsou tu lokality: Čejov (1911); Dudín (1916); Humpolec č. p. 130 a 131 (1913); Humpolec č. p. 169 a 170 (1896); samota Chválkovice u obce Koberovic č. 18 (1914; v dubnu 1932; v květnu 1932); Plačkov (1895, 1924, 1933, 1937); Snět u Trhové Zahrádky (1904); Zbilidy (1914); Želiv (1915). Některé z těchto nálezů byly již publikovány, většinou však velmi krát-

⁸⁾ Srov. Nemeškal, l. c., str. 175; týž, Kontramarky na pražských groších, Num. listy IX, 1954, str. 102 a 103. Podobného složení byly i nálezy ze Stěblové a Doubravky (Em. Nohejlová, Dva nálezy pražských grošů, NČČsl VIII, 1932, str. 108 sl.) a nález z Mraviště u Benešova (K. Castelin, NČČsl XI—XII, 1935—36, str. 105 sl.).

⁹⁾ Toto zařazení potvrzuje zkouška jakosti u groše tohoto typu, provedená při rozboru lžinského nálezů. Srov. Nemeškal, Num. sb. II, 1955, str. 175.

¹⁰⁾ Srov. Nemeškal, l. c., str. 175, kde byl zjištěn obsah jakosti, odpovídající tomuto chronologickému zařazení.

¹¹⁾ Děkuji panu řed. Ctiboru Šťastnému za zaslání nálezových zpráv i sdělení událostí, které mohly být příčinou ukrytí bzeneckých nálezů.

kou a povšechnou zprávou. Proto si správa Městského musea v Humpolci vyžádala, aby nálezy byly v numismatickém oddělení Národního musea znovu určeny. Vyhověli jsme s radostí přání zasloužilých musejních pracovníků. Shodou okolností se však stalo, že jsme některé části těchto nálezů určovali ve velkém spěchu při — chronickém již — nedostatku času. Rozdělili jsme si práci tak, že grošové části nálezu sepsal Pavel Radoměřský (Rad.), drobnou minci — s jednou výjimkou — Em. Nohejlová-Prátová (E. N.). Přitom se opět ukázala důležitost těchto nálezů pro datování určitých mincí. Z toho důvodu jsme se rozhodli publikovat prozatím materiál humpoleckých nálezů, z nichž jsme nemohli dát dělat analýzy jakosti, vyhradzující si podrobnější závěry, kterých jsme se prozatím museli vzdát pro některou z budoucích našich úvah. Aby nebylo pochybnosti, kterou část jsme kdo sepsali, označujeme své úseky popisů svými obvyklými značkami (E. N. a Rad.).

Čejov 1911

V Čejově, okr. Humpolec, byl pod prahem stodoly rolníka Čecha („u zadních Valšů“) odkryt r. 1911 nález pražských grošů (9 kusů) a drobné mince (77 kusů). Byl zachován celý. Mohli jsme z něho popsat 9 grošů a 85 celých a 5 zlomků drobných mincí. Srov. zprávu: J. Kopáč, Zálesí XVIII, 1937, str. 20. Nález obsahuje — jako nejmladší — mince, které datujeme do padesátých let 15. stol.

Obsah je tento:

Čechy, Václav IV. (1378—1419), *Kutná Hora*, pražský groš (9 kusů).

Groše s perlou pod obvodkem (nedotažená koruna):

- 1) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva, značka u zadní nohy lva: tři kroužky (1 kus o váze 2,816 g).
- 2) Jako č. 1, ale značka u zadní nohy lva nečitelná (1 kus o váze 2,897 g).
- 3) Střední písmo, správné N, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva nečitelná (1 kus o váze 2,755 g).
- 4) Jako u č. 3, ale Π (2 kusy o prům. váze 2,761 g).

Groše s perlou na obvodku (dotažená koruna):

- 1) Střední písmo, nejasný tvar písmene N, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva nejasná (3 kusy o prům. váze 2,696 g).
- 2) Velké písmo, převrácené N a S, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva nečitelná (1 kus o váze 2,689 g).

Rad.

Čechy, okolo r. 1450, kruhové peníze se lvem: Castelin, Heller u. Pfennig č. 15 (2); týž ráz, ale na střížku se stopou po čtyřrázu a protaženém do podoby čtyřhranného. Nelze však s určitostí říci, zda je ražen na čtyřhranném střížku (1);

Nohejlová, NČČsl 1939, tab. II, č. 14 a, b, c, d, f, h a i = Castelin, č. 18 (14, p_{10} —0,379 g) týž ráz, ale první měsíček splývá s přední tlapou lva (2); Nohejlová, č. 13 = Castelin č. 19/48; p_{10} —0,338 g); Nohejlová č. 13d (4); jako Noh. 13 (Cast. 19), ale poslední měsíček vlevo v prvé i druhé řadě splývá dohromady (2); stejně splývají dva měsíčky (1); stejně splývají tři měsíčky (2).

Nohejlová, l. c., č. 13 nebo 14 (= Cast. č. 18 nebo 19), peníze špatně zachované (6).

Zlomky čtyř českých kruhových peněz blíže neurčitelných (4).

Morava, město Znojmo, peníz poloviny 15. stol. Nohejlová, NČČsl 1933, str. 63, č. 13 (1; 0,395 g).

Kladsko, peníz z r. 1437, Friedensburg č. 465 (1; 0,340 g).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406—24), půlfenik L. č. 17 (1).

Zlomek stříbra, snad část nějakého feniku, která byla nalepena na některém z pospaných kusů.

E. N.

Dudín 1916

Při přeorávání brambor byl r. 1916 na poli nalezen uherský dukát Ladislavův a 11 pražských grošů Vladislava II. Zprávu o tom uveřejnil Jos. Kopáč v Zálesí XVIII, 1937, str. 19.

Čechy, Vladislav II. (1471—1516), pražský groš (11 kusů): Teisinger č. 1 (5 kusů o prům. váze 2,524 g); Teisinger č. 13 (4 kusy o prům. váze 2,716 g); Teisinger č. 16 (2 kusy o prům. váze 2,746 g).

Uhry, Ladislav Pohrobek (1453—1457), dukát, Nohejlová, Košický poklad č. 24 (1 kus o váze 3,515 g). Nález byl ukryt po r. 1471.

Rad.

Humpolec 1890

R. 1890 byl před založením stavby musea odkryt na staveništi (č. p. 169—170) nález pražských grošů a drobných mincí. Bohužel byl na místě rozebrán a jen zbytek (64 kusy a 5 zlomků) byl r. 1896 spolu se střepy nádoby uložen v Městském museu v Humpolci. Zpráva o tom je zapsána J. Kopáčem v II. zpr. mus. spolku pro okres Humpolecký 1896—1897, str. 26 a v Zálesí III, 1921—22, str. 122. Nález je bez příměsku datován do 20. let 15. stol. E. N.

Mohli jsme popsat tyto ražby, mezi něž je zřejmě z jiného nálezu přimísen i groš Vladislava II. (snad z nálezu v Dudíně?):

Čechy, Václav IV. (1378—1419), pražský groš (38 kusů a zlomek).

Groše s perlou pod obvodkem (nedotažená koruna; 21 kus, 1 zlomek).

- 1) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva, značka u zadní nohy lva tři kroužky (2 kusy o prům. váze 2,735 g).
- 2) Jako č. 1, ale značka u zadní nohy lva nečitelná (2 kusy o prům. váze 2,360 g).
- 3) Střední písmo, písmeno Π, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva velký trojlíst (3 kusy o prům. váze 2,632 g).
- 4) Jako č. 3, ale u zadní nohy lva značka malý čtyřlístý kvítek (3 kusy o prům. váze 2,539 g).
- 5) Jako č. 3, ale značka u zadní nohy lva nečitelná (3 kusy o prům. váze 2,659 g).
- 6) Jako č. 3, ale tvar písmena N i značka u zadní nohy lva jsou nečitelné (6 kusů + 1 zlomek o prům. váze 2,712 g).
- 7) Koruna nedotažená, ale bez perly na střední lilii; větší písmo, písmeno Π, lev hrubší kresby, značka u zadní nohy lva čtyřlístý kvítek (2 kusy o prům. váze 2,414 g).

Groše s perlou na obvodku (dotažená koruna; 14 kusů, jeden zlomek).

- 1) Střední písmo, písmena Π, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva malý čtyřlístý kvítek (2 kusy o prům. váze 2,414 g).
- 2) Jako č. 1, ale značka u zadní nohy lva nečitelná (2 kusy o prům. váze 2,350 g).
- 3) Jako č. 1, ale písmena N i značka u zadní nohy lva nečitelné (4 kusy o prům. váze 2,216 g).
- 4) Velké písmo, převrácené N a S, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva malý čtyřlístý kvítek (5 kusů + 1 zlomek o prům. váze 2,202 g).
- 5) Jako č. 4, ale značka u zadní nohy lva nečitelná (1 kus o váze 2,690 g).

Mimo studium ponechán 1 otřelý kus.

Groš se středním písmem a hrubší kresbou lva, opatřený na líci *kontramarkou ježka* (*Fihlava*, Katz č. 50; 1 kus o váze 1,991 g).

Vladislav II. (1471—1516), *Kutná Hora*, pražský groš (1 kus, vylomený, zřejmě přimísený).

Rad.

Morava, halér s nešachovanou orlicí na čtyřhranném střížku, čtyřráz na líci. Luschin XI, č. 32 (1, 0,155 g).

Dol. Rakousy, *Videň*, první polovina 14. stol., fenik (nejblíže k Luschinovu č. 115); Albrecht IV. (1395–1404), fenik L. 164 (1); Albrecht V. (1404–39), Gundlach (1420 až 1423, 1425), fenik L. 11 (5).

Bavory, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. 145 (2).

Bavory-Mnichov, Jan II. (1375–95), *Oettingen*, fenik W. 155 (1). — Arnošt I. (1397–1402–1438), *Mnichov*, fenik W. 159 (1). — Týž a Vilém III. (1397–1402), *Mnichov*, fenik W. 162 (1); nečitelný fenik na starším roztepaném střížku (1).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. a Ludvík VII. (1402–1413), *Ingolstadt*, fenik W. 3. 392 (1), 3. 385 (1); nečit. značky (1); *Wasserburg*, fenik W. 3395 (1), 3396 (2), 3397 (2).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3427 (2), 3432, ale písmeno H v hl. kruhu (1); Sirový XI, č. 67 (1); *Oettingen*, fenik W. 3439 (1).

Augsburg, společný fenik biskupství a města, mincm. Hofmaier, 1420 [?], Noss, Bl. f. Mzfr. 1921, č. 11 (1).

Neražený střížek se čtyřřázem (1).

E. N.

Humpolec 1913

Na zahrádce domu č. p. 130 a 131 v Humpolci vykopali soukeník Aug. Kryštůfek r. 1913 při sázení stromků nález pražských grošů (94) a drobných mincí (50) v setlém sáčku. Zprávu o tomto nález, který byl celý zachráněn pro humpolecké museum, uveřejnil J. Kopáč v *Zálesí*, XVIII, 1937, str. 20. K popisu do Nár. musea byl nález poslán celý. E. N.

Je složen z těchto mincí:

Čechy, Jan Lucemburský (1310–1346), pražský groš (1 kus o váze 3,684 g).

Václav IV. (1378–1419), pražský groš (93 kusy).

Groše s perlou pod obvodkem (nedotažená koruna); 7 kusů:

- 1) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva, značka u zadní nohy lva nejasná (2 kusy o prům. váze 2,653 g).
- 2) Malé písmo, Π, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva nejasná (2 kusy o prům. váze 2,650 g).
- 3) Střední písmo, nejasný tvar písmene N, hrubší kresba lva, u zadní nohy lva značka malé čtyřlísté růžice s negativní tečkou ve středu (1 kus o váze 2,668 g).
- 4) Jako č. 3, ale značka u zadní nohy lva rovněž nejasná (2 kusy o prům. váze 2,523 g).

Groše s perlou na obvodku (dotažená koruna; 79 kusů):

- 1) Střední písmo, Π, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva nejasná (2 kusy o prům. váze 2,596 g).
- 2) Středně velké písmo, nejasný tvar písmene N, hrubá kresba lva, nejasná značka u zadní nohy lva (2 kusy o prům. váze 2,406 g).
- 3) Velké písmo, správné N, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva malá čtyřlístá růžice (1 kus o váze 2,510 g).
- 4) Velké písmo, Π, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva střední čtyřlístá růžice (1 kus o váze 2,668 g).
- 5) Jako č. 2, ale nejasný tvar písmene N (2 kusy o prům. váze 2,381 g).
- 6) Velké písmo, písmeno Π a převrácená písmena S, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva čtyřlístý kvítek (2 kusy o prům. váze 2,642 g).
- 7) Jako č. 6, ale písmeno Π (3 kusy o prům. váze 2,569 g).
- 8) Jako č. 7, ale nejasná značka u zadní nohy lva (7 kusů o prům. váze 2,526 g. Tři kusy jsou podle líce z týchž želez, dva z nich také podle rubu).

9) Velké písmo, převrácené N a S, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy lva střední čtyřlístý kvítek (30 kusů o prům. váze 2,517 g).

10) Jako č. 9, ale nejasná značka u zadní nohy lva (29 kusů o prům. váze 2,563 g).

Mimo studium ponecháno 7 kusů otřelých.

Rad.

Čechy, konec 14. a první polovina 15. století (1384–1448?), halč s korunkou na čtyřhranném střížku, roztrženém (1, 0,177 g).

Dol. Rakousy, Albrecht V. (1404–39), *poručenství Vilémovo* (1404–1406), *Videň*, fenik s gotickými lístky (1405), k L. č. 5 (5); půlfenik L. č. 5 (1); fenik s trojlístky (1406, 1); půlfenik téhož typu (1); půlfenik nečit. tvaru lístků (2); *poručenství Leopoldovo* (1406–14, 11), *Videň*, fenik L. č. 6 (4); půlfenik k L. č. 6 (2); *poručenství Vilémovo nebo Leopoldovo* (písmeno poručnickovo nečit.), *Videň*, fenik s trojlístky (2); půlfenik (1); *samost. vláda* (1411–39), *Videň*, Gundlach (1420–23, 1425), fenik (1, č. 11/12). — Napodobenina rak. mincí (t. zv. Beischlag), půlfenik k L. č. 12 (1).

Štýrsko, Arnošt Železný (1404–24), *Št. Hradec*, půlfenik (1, č. 17/1).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–25), půlfenik s trojřázem, Dworschak, N. Z. 1920, str. 75 (1): znam. tečka (1); hvězdička (1); nečit. znam. (1).

Bavory, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. 145 (1). — Jan II. (1375–97) spolu se Štěpánem III. a Fridrichem, *Oettingen*, fenik W. 155 (5).

Bavory-Mnichov, Arnošt I. s Vilémem III. (1397–1402), *Mnichov*, fenik W. 161, ale hvězdička pod písmeny (1).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), *Ingolstadt*, fenik W. 3381 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 2425 (1); *Oettingen*, fenik W. 3437 (1); *Braunau*, půlfenik k W. č. 3441 (1; *tab. VI, č. 5*).

Horní Falc, Ruprecht [?], *Sulzbach*, fenik Sirový X, 48 (1).

Augsburg, společná ražba biskupství a města, fenik (1402–1423), mincm. H. Hofmaier (?), 1420, Noss, Bl. f. Mzfr. 1921, str. 121, sl. A–B, č. 4 (1).

Střížek, půlfenik se čtyřřázem a stopou starší ražby (1, 0,275 g). — Zlomek nečit. feniku (1). E. N.

Chválkovice u Koberovic 1914

Na samotě Chválkovice u Koberovic byl r. 1914 odkryt pod podlahou stavení čp. 18 rolníka Frant. Janáka rozsáhlý nález 1249 mincí, z čehož bylo 222 pražských grošů (z toho 11 kontramarkovaných) a 1027 drobných mincí. Celý nález byl zásluhou učitele Fr. Hraly darován do Městského musea v Humpolci, které dva kusy věnovalo Nár. museu. Nález byl zhruba popsán V. Katzem v *NČČsl III*, 1927, str. 212 (jako Koberovice). Zprávu o něm uveřejnil i Jos. Kopáč v *Zálesí III*, 1921–22, str. 123. Na témže gruntě byly r. 1932 objeveny ještě další dva nálezy. E. N.

Obsah je tento:

- 1) Čechy, Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš s nedotaženou korunou. Malé písmo, N, ušlechtilá kresba lva, značka šesticípá hvězdička (2).
- 2) Jako č. 1, avšak značka nečitelná (2).
- 3) Jako č. 1, avšak hrubší kresba lva a značka tři kroužky (5).
- 4) Jako č. 3, avšak značka čtyřlístý kvítek (10).
- 5) Jako č. 3, avšak značka trojlíst nahoru obrácený (3).
- 6) Jako č. 3, avšak značka trojlíst dolů obrácený (3).
- 7) Jako č. 3, avšak značka nečitelná (47).
- 8) Pražské groše s dotaženou perlou. Střední písmo, Π, hrubá kresba lva, značka čtyřlístý kvítek (1).
- 9) Jako č. 8, avšak značka ne dost jasná. (9).

- 10) Jako č. 8, avšak značka nečitelná (24).
- 11) Jako č. 8, avšak velké písmo, obrácená S, značka čtyřlístý kvítek (2).
- 12) Jako č. 11, avšak značka nečitelná (4).
- 13) Jako č. 11, avšak v opise obrácená nejen S, ale i N (35).
- 14) Jako č. 13, avšak nečitelná značka u zadní nohy lva (34).
- 15) Pražský groš, velké písmo, Π, hrubá kresba lva, chybí perla na vrcholu střední lilie koruny (3).
- 16) Pražské groše Václava IV. nedostatečně čitelné (25).
- 17) Pražské groše Václava IV. s kontramarkou *Fihlavy* (Katz č. 50, 4).
- 18) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Augsburku* (Katz č. 131, 1).
- 19) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Augsburku* (Katz č. 131) a *Amberku* (Katz č. 32, 1).
- 20) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Amberku* (Katz č. 32, 1).
- 21) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Straubink* (Katz č. 83) a *Mnichova* (Katz č. 23, 1).
- 22) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Nördlingen* (Katz č. 14, 1).
- 23) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Wangen* (Katz č. 20, 1).
- 24) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města *Norimberku* (Katz č. 13, 1).
- 25) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou *snad některé badenské mincovny* (1).
- 26) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou *pravděpodobně města Koburgu* (viz Katz, str. 28):

Ve štítě korunovaná negerská hlavička vpravo otočená (1).

Rad.

Feniková část tohoto nálezu je celkově zajímavá tím, že s jedinou výjimkou v něm nejsou obsaženy žádné půlfeniky.

Neražené střížky peněz (feniků) se čtyřrázem (4).

Čechy po r. 1384, čtyřhranné peníze se lvem (celkem 17 kusů). Všechny jsou opotřebenější než u jiných nálezů z Chválkovic-Koberovic. Prvé tři kusy jsou lépe zachovány, je na nich vidět tři řady měsíčků v hřívě lva a ušlechtilé dva kruhy. Ostatní jsou hrubší kresby.

a) 1) 15×14 mm; 0,427 g	10) 15×13 mm; 0,306 g
2) 15×11 mm; 0,253 g (vylomený)	11) 15×13 mm; 0,296 g
3) 15,5×13 mm; 0,224 g	12) 15×12 mm; 0,223 g
b) kresba je hrubší a velmi otřelá:	13) 15×14 mm; 0,216 g
4) 16×15 mm; 0,542 g	c) kresba je velmi hrubá a otřelá:
5) 15,5×14,5 mm; 0,440 g	14) 15×14 mm; 0,421 g
6) 14×14 mm; 0,376 g	15) 13×13 mm; 0,371 g
7) 15×13 mm; 0,345 g	16) 15×15 mm; 0,287 g
8) 15×13 mm; 0,331 g	17) 15×13 mm; 0,323 g
9) 13×12,5 mm; 0,316 g	d) staré falsum téhož peníze: 16×15 mm; 0,417 g

Morava, čtyřhranný peníz s orlicí (10 mm dlouhou) po r. 1384:

- a) 1) 15×15 mm; 0,322 g
- 2) 14×13 mm; 0,278 g.
- b) Tentýž peníz s orlicí 9 mm dlouhou. Kusy jsou silně otřené:
 - 1) 15×14 mm; 0,364 g.
 - 2) 15×14 mm; 0,304 g.
- c) Tentýž peníz jiné kresby. Orlice je sice 9 mm dlouhá, ale útlejšího těla a křídel. Nad každým křídlem je kroužek. Celek je dosud neznámé kresby. 16×14 mm; 0,465 g (viz tab. VI, č. 6).

Dolní Rakousy před r. 1335, *Videň*, fenik L. č. 136 (1). — Albrecht II. (1330–58), *Videň*, fenik L. č. 140 (1). — Albrecht III. (1365–95) nebo Albrecht IV. (1395–1404), *Videň*, fenik L. č. 163 (1). — Albrecht V. (1404–39), *poručnictví Vilémovo* (1404–6), *Videň*, fenik s got. lístky (1405; 146); půlfenik (1); fenik s trojlístky (1406; 114); falsum téhož feniku (2); fenik s nečit. značkou (1404, 7); *poručnictví Leopoldovo* (1407–11), *Videň*, fenik L. č. 6 (89), L. č. 7 (9); fenik *poručnictví Vilémova nebo Leopoldova* (písmeno poručnickovo nečit., 12); *samoostatná vláda Albrechta V.* (1411–39), *Videň*, Angefeld, fenik L. č. 9 (11); Gundlach, fenik L. č. 11 (284); Niclas unterm Himmel, fenik L. č. 13 (31). — Podle vzorů rakouských, fenik L. č. 12 (2).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–24), *Št. Hradec*, fenik L. č. 17 (29).

Arcib. Salzburg, Pilgram II. (1365–96), fenik Zeller, str. 53, č. 3 (1).

Hals-Leuchtenburg, Jan I. (1379–1407), fenik Sirový, tab. X, č. 50 (4).

Bavory-Mnichov, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. 145 (49); W. 146 (16); W. 145 nebo 146 (2); W. 147 (1); W. 148 (1). — Jan II. (1375–97), *Oettingen*, fenik W. 155 (51); *Mnichov*, fenik W. 178 (Noss č. 86, 9); Noss č. 85 (4); tentýž fenik bez značek v koutech šestipásu (2). — Arnošt I. se Štěpánem III. (1397–1413), *Mnichov*, fenik W. 159 (Noss č. 87, 6). — Vilém se Štěpánem III. (1397–1413), *Mnichov*, fenik W. 159b (Noss 88, 2). — Arnošt I. s Vilémem III. (1397–1435), *Mnichov*, fenik W. 160 (11); W. 162 (3); W. 164 (1).

Bavory-Ingolstadt a Bavory-Mnichov, Štěpán III. a Jan II. mezi l. 1395 až 1397, fenik Noss č. 21 (Sirový, X, 47, 2).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), *Ingolstadt*, fenik W. 3384 (1); Noss č. 28 (3); tento fenik klade W. 3457 Ludvíku IX. (1450–79) Landshutskému po jeho získání Ingolstadtu. Celý ráz mince i obsah nálezu svědčí pro přidělení Nossovo; *Wasserburg*, fenik po 1395, Noss č. 42, ale tři tečky nad hlavou lva (1); *Sulzbach*, fenik var. W. 3398–3408 (nad štítem S, po stranách štítu po tečce; 1). — Štěpán III. s Ludvíkem VII. (1402–13), *Ingolstadt*, fenik W. 3381 (2); W. 3382 (1); W. 3383 (1); W. 3385 (3); W. 3386 (4); W. 3387 (10); W. 3392 (2); W. 3393 (6); W. 3390 (1); W. 3391 (1); *Wasserburg*, feniky s wasserburským lvem několikrát kresby: W. 3395 (Noss č. 45, ocas lva téměř bez rozštěpení, 1); týž fenik (ocas lva se třemi prameny na levou stranu, 3); W. 3396 (Noss 46), jinak jako předchozí (1); týž fenik, ale W. 3397 (Noss č. 48, 2); týž fenik jako W. 3395, ale ocas lva se štěpí do dvou pramenů jako u českého lva (2), jako předchozí, ale kresba ocasu nejasná (2); fenik po 1395 (Štěpán III., Noss č. 41 nebo Štěpán III. a Ludvík VII., Noss č. 52, 1) Ludvík VII. (1413–43), *Ingolstadt*, fenik W. 3409 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3424 (1); W. 3425 (2); W. 3426 (4); W. 3427 (4); bez čitelných značek (4); W. 3431 (2); W. 3432 (3); jako předch., ale helmice bez podbradních pásků (2); *Oettingen*, fenik W. 3434 (3); W. 3436 (s routovým kruhem, 4); W. 3437 (2); W. 3440 (1); Noss č. 72 (6); fenik se psem a stromem na obou stranách.

Horní Falc, Ruprecht II. (1390–98) nebo Ruprecht III. (1398–1410), fenik MBMG 1886 II, č. 102, ale písmena nejsou znát a na rubu [líci?] písmeno R v ozdobném, nedostojném orámování (1). — Viz tab. VI, č. 7.

Augsburg, společné feniky města a biskupů Eberharda II. (1404–13) nebo Fridricha II. (1414–23) nebo Petra (1424–69) do r. 1441: Noss, Bl. f. Mzfr. 1921, č. 7 (1); č. 13 (1); č. 18 (2); nečit. značky (1).

Nečitelné feniky (5).

E. N.

Chválkovice u Koberovic, duben 1932

Při odkopávce meze za stavením, v sousedství nálezu z r. 1914, našel rolník Čeněk Doubek dne 8. dubna 1932 se zbytky nádobky 576 mincí. Celý nález byl uložen v Městském museu

v Humpolci. Zprávu o něm publikoval J. Kopáč v Zálesí XVIII, 1937, str. 21. Nález je datován podle dnešních našich vědomostí do doby okolo r. 1445. E. N.

Obsahuje tyto mince:

- 1) Čechy, Karel IV. (1346–1378), *Kutná Hora*, pražský groš (1).
- 2) Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš s nedotaženou korunou. Malé písmo, N, ušlechtilá kresba lva, značka nečitelná (1).
- 3) Jako č. 2, avšak poněkud hrubší kresba lva a značka trojlist obrácený dolů (1).
- 4) Jako č. 3, avšak značka nečitelná (1).
- 5) Jako č. 3, avšak větší písmo a značka čtyřlístý kvítek (2).
- 6) Jako č. 5, avšak značka trojlist obrácený dolů (5).
- 7) Jako č. 5, avšak značka nečitelná (15).
- 8) Pražské groše s perlou dotaženou. Větší písmo, Π, hrubá kresba lva, značka čtyřlístý kvítek (6).
- 9) Jako č. 8, avšak značka nečitelná (11).
- 10) Jako č. 8, avšak velké písmo, obrácená písmena S a značka čtyřlístý kvítek (4).
- 11) Jako č. 10, avšak obrácená písmena Z i N (17).
- 12) Jako č. 11, avšak s nečitelnou značkou (17).
- 13) Pražské groše Václava IV. nedostatečně čitelné (11).

Rad.

Čechy, čtyřhranné peníze se lvem ve dvojitěm kruhu a se čtyřhrázem (po r. 1384): tři varianty odpovídají kresbě českého lva na pražském groši Václava IV.:

a) 1) 11×9 mm; 0,382 g	5) 16×14 mm; 0,595 g
2) 15×15 mm; 0,434 g	6) 15,5×15,5 mm; 0,497 g
3) 15×14 mm; 0,370 g	7) 15×13 mm; 0,424 g
4) 17×15 mm; 0,328 g	8) 15×14 mm; 0,397 g

9) 15,5×14 mm; 0,393 g.

- b) Těže kresby, ale na ocasu lva je napříč položený měsíček (1):
15×13 mm; 0,257 g.

c) Sedm kusů, patně téhož typu jako a), ale ne dost čitelných:

1) 15×15 mm; 0,391 g	4) 15×13 mm; 0,289 g
2) 15×15 mm; 0,386 g	5) 15×12 mm; 0,256 g
3) 14×13 mm; 0,304 g	6) 15×13 mm; 0,188 g (nepatrně olámaný)

7) 15×13 mm; 0,168 g (olámaný)

- d) Varianta je zřejmě mladší, se lvem v jednom kruhu (1):
15×14 mm; 0,386 g.

e) Téměř nečitelné (2 kusy):

1) 13×13 mm; 0,321 g	2) 14×12 mm; 0,194 g (olámaný)

Čtyřhranné haléře se lvem v kruhu [!] (2 kusy):

1) 13×11 mm; 0,157 g (viz tab. VI, č. 8)	2) 11×11 mm; 0,220 g (viz tab. VI, č. 9).

Morava, čtyřhranné peníze s nešachovanou orlicí v dvojitěm kruhu:

a) 11 mm dlouhou (6 kusů):

1) 13×14 mm; 0,399 g (viz tab. VI, č. 10)	4) 12×15 mm; 0,357 g
2) 14×15 mm; 0,392 g	5) 13×13,5 mm; 0,322 g
3) 13×14 mm; 0,382 g	6) 13×15 mm; 0,241 g

b) s nešachov. orlicí dlouhou 9 mm (4 kusy):

1) 13,5×15,5 mm; 0,310 g (viz tab. VI, č. 11)	3) 13×15 mm; 0,267 g
2) 13 ×15 mm; 0,268 g	4) 13×15 mm; 0,217 g

Čtyřhranné haléře s nešachovanou orlicí, 9 mm dlouhou (11 kusů).

1) 13×10 mm; 0,233 g	7) 14×11 mm; 0,168 g
2) 14×10 mm; 0,207 g	8) 13×10 mm; 0,155 g
3) 11×9 mm; 0,207 g	9) 13×10 mm; 0,138 g
4) 11×10 mm; 0,192 g	10) 14×10 mm; 0,132 g
5) 13×10 mm; 0,190 g	11) 14×11 mm; 0,113 g
6) 13×10 mm; 0,184 g	

Dolní Rakousy, Albrecht I. (1282–1308), *Videň*, fenik Luschin č. 100 (1). — Albrecht IV. (1395–1404), *Videň*, feniks beraní hlavou L. č. 164a (1). — půlfenik L. č. 164b (2). — Albrecht V. (1404–39), *poručnictví Vilémovo* (1404–6), *Videň*, fenik s got. lístky (1405, 35); půlfenik L. č. 5 (21); feniks trojlístky (1406, 19); půlfenik (7); *poručnictví Leopoldovo* (1407–11), *Videň*, fenik L. 6 (32); půlfenik (13); fenik L. č. 7 (2); půlfenik (1); *poručnictví Vilémovo nebo Leopoldovo* (písmeno poručníka je nečitelné), fenik (3); půlfenik (11); *samostatná vláda, Videň*, Angfelder, fenik L. č. 9 (2); Ulrich Gundlach, fenik L. č. 11 (69, z toho 5 kusů má stopy ražby na rubu); půlfenik (31); Niclas unterm Himmel, fenik (8 + 1 starý padělek); půlfenik (4). Ražby podle vzoru rakouských (t. zv. Beischlag): půlfenik Dworschak č. 27 (k L. č. 12^f, 4); k L. č. 12 (2); Dworschak č. 30 (P-R-O, 1).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–24), *Št. Hradec*, fenik 1409–24, L. č. 17 (13, na 11 stopy ražby na rubu); půlfenik (22, stopy ražby na rubu u všech, ale všude je lze vysvětlit negat. odražky); fenik s obráceným E k L. č. 17 (1).

Staré měděné hrubě postříbřené falsum vídeňského feniku (1).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–25), půlfenik se čtverečkem nad štítem (13, jeden měď); s kroužkem 13, jeden měď; se dvěma kroužky (1); s hvězdičkou (1); se dvěma tečkami (1); se třemi tečkami (1); s nečit. značkou nad štítem (11, z toho 3 měď).

Bavory, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. 145 (5); W. 146 (3); W. 145 nebo 146 (3). — Jan II. (1375–97), *Oettingen*, fenik W. 155 (7); fenik před r. 1395, Noss str. 91, č. 86 (2). — Arnošt I. (1397–1438) s bratrem Vilémem, *Mnichov*, fenik W. 160 (4); W. 161 (1); patrně týž fenik přeražený (1); W. 167 (1). — Zikmund I. (1439–65), fenik W. 185 (1).

Bavory-Ingolstadt a Bavory-Mnichov, Štěpán III. a Jan II., fenik, Noss č. 21 (Sirový X, č. 47, 1).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), *Ingolstadt*, fenik W. 3381 (4). — Se synem Ludvíkem (1402–13), *Ingolstadt*, fenik W. 3385 (1); W. 3388 (2); W. 3392 (1); W. 3393 (2); *Wasserburg*, fenik W. 3395 (3); W. 3397 (2); fenik s wasserburským lvem, ale písmena nejsou znát (2). — Ludvík VII. (1413–43), *Ingolstadt*, fenik W. 3409 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3424 (1); W. 3425 (1); W. 3428 (2); W. 3432 (1); půlfenik k W. 3432 (7); *Oettingen*, fenik 3434 (1); W. 3437 (1); W. 3488 (2); W. 3439 (3); fenik Noss č. 69 (1); fenik bez písmene H. W — (1).

Augsburg, společné feniky města a biskupů Eberharda II. (1404–13) nebo Fridricha II. (1414–23) nebo Petra (1424–69) do r. 1440: Noss Bl. f. Mzfr. r. 1921, č. 6 (1); č. 7 (2); č. 8 (? 1); č. 10 (1); č. 12 (2); č. 13 (1); č. 15 (1); č. 16 (1); nečit. značky (2).

Würzburg, haléř let 1396–1400, Buchenau MBNG 1926, tab. I, č. 1 (1). — Jan z Egloffsteinu (1400–11), fenik MBNG V, tab. IV, č. 45; půlfenik k MBNG V, tab. IV, č. 39 (1).

Nečitelné: fenik (1); půlfenik (2). — Neurčený: fenik (1).

E. N.

Chválkovice u Koberovic, květen 1932

Poblíž nálezu z 8. dubna 1932 našel týž rolník, Čeněk Doubek, dne 23. května 1932 druhý nález, 847 mincí, opět v nádobce. Zprávu o nálezu podal Jos. Kopáč v Zálesí, XVIII,

1937, str. 21, kde uvedl jediný groš s kontramarkou (Jihlavy). Při podrobném popisu byl shledán i druhý kontramarkovaný groš (Salzburg).

Nález byl zřejmě původně majetkový celek s oběma předchozími nálezy (z r. 1914 a z dubna 1932). Mince datují jeho ukrytí do doby po r. 1440. E. N.

Obsahují tyto ražby:

- 1) Čechy, Karel IV. (1346–1378), *Kutná Hora*, pražský groš (1).
- 2) Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš s nedotaženou korunou. Malé písmo, N, ušlechtilá kresba lva, značka „tři kroužky“ (2).
- 3) Jako č. 2, avšak značka nečitelná (1).
- 4) Jako č. 2, avšak větší písmo, až střední, Π, značka čtyřlístý kvítek (5).
- 5) Jako č. 4, avšak značka trojlist, obrácený dolů (1).
- 6) Jako č. 4, avšak značka nečitelná (33).
- 7) Pražské groše s perlou dotaženou. Střední až velké písmo, Π, hrubá kresba lva, značka čtyřlístý kvítek (12).
- 8) Jako č. 7, avšak malé písmo, oddělovací znaménka vyznačena kroužky se středovými tečkami. Lev na rubu s jasnou kresbou jazyka, opis přerušen ve slově GROSS —, značka u zadní nohy lva tři kroužky s tečkami (1).
- 9) Jako č. 7, avšak značka nečitelná (5).
- 10) Velká koruna, velké písmo, v opisu obrácené N, robustní, ale poměrně ušlechtilé vykreslený lev, značka nečitelná (1).
- 11) Podobný jako č. 10, ale v opise převrácené nejen N, ale i obě S, hrubá kresba lva, u jehož zadní nohy je značka čtyřlístý kvítek (16).
- 12) Jako č. 11, ale značka nečitelná (5).
- 13) Mosazný padělek pražského groše Václava IV., typu s velkou korunou a s převrácenými písmeny N a S (1).
- 14) Pražské groše Václava IV., neurčované (15).
- 15) Pražské groše Václava IV. s kontramarkou města Jihlavy (Katz č. 50, 2).
- 16) Pražský groš Václava IV. s kontramarkou města Salzburku (Katz č. 34, 1). Rad.

Neražené střížky se čtyřhrázem: peníze (feniky, 6): 0,527; 0,449; 0,405; 0,4; 0,328; 0,325 g; haléře (1): 0,178 g.

Čechy, čtyřhranné peníze se lvem v dvojitěm kruhu a se čtyřhrázem:

a) Kresba lva (3 řady měsíčků v hřívě), hlavně tvar jeho ocasu, je příbuzná obrazu lva na groších a dukátech Karla IV. (23 kusy):

1) 15 × 16 mm; 0,509 g	12) 15 × 15 mm; 0,338 g
2) 16,5 × 15 mm; 0,465 g (<i>viz tab. VI, č. 12</i>)	13) 16 × 15 mm; 0,332 g
3) 15 × 13 mm; 0,456 g	14) 15,5 × 15 mm; 0,327 g
4) 15 × 15 mm; 0,421 g	15) 15 × 13,5 mm; 0,310 g
5) 16 × 15 mm; 0,413 g	16) 15 × 12 mm; 0,309 g
6) 15,5 × 15 mm; 0,375 g	17) 15,5 × 14,5 mm; 0,302 g
7) 14,5 × 12 mm; 0,362 g	18) 14,5 × 13 mm; 0,290 g
8) 15,5 × 14 mm; 0,354 g	19) 14,5 × 12 mm; 0,283 g
9) 16 × 13 mm; 0,349 g	20) 15,5 × 15 mm; 0,269 g
10) 16 × 13 mm; 0,344 g	21) 14,5 × 13 mm; 0,238 g
11) 15 × 13 mm; 0,339 g	22) 15 × 13 mm; 0,221 g

23) 13,5 × 12,5 mm; 0,209 g

b) kresba obdobná předešlé, ale přes hlavní pramen ocasu je před jeho rozštěpením položen měsíček (3 kusy):

- 1) 17,5 × 16 mm; 0,451 g (*viz tab. VI, č. 13*)
- 2) 15 × 13,5 mm; 0,316 g
- 3) 14 × 13 mm; 0,275 g.

c) kresba lva je méně příbuzná lvu na mincích Karla IV. (6 kusů):

- 1) 14,5 × 12,5 mm; 0,541 g (*viz tab. VI, č. 14*)
- 2) 15,5 × 12,5 mm; 0,416 g
- 3) 15,5 × 13 mm; 0,413 g
- 4) 15,5 × 13,5 mm; 0,377 g
- 5) 14,5 × 14 mm; 0,352 g
- 6) 15,5 × 14 mm; 0,282 g

d) jako předchozí, ale přes hlavní pramen ocasu lva je položen měsíček (1):
15,5 × 13,5 mm; 0,387 g

e) příbuznost kresby je ještě menší a celý ráz je hrubší (5):

- 1) 16 × 14,5 mm; 0,443 g
- 2) 15 × 14,5 mm; 0,438 g
- 3) 16 × 14 mm; 0,342 g
- 4) 14 × 13 mm; 0,262 g
- 5) 15 × 13 mm; 0,251 g

f) kresba lva je ještě hrubší, malá hlava nemá korunky (4):

- 1) 15,5 × 14,5 mm; 0,418 g
- 2) 16 × 15 mm; 0,378 g (*viz tab. VI, č. 15*)
- 3) 14 × 12,5 mm; 0,197 g
- 4) 15 × 11 mm; 0,185 g (vylomený)

g) kresba nedosti jasná, třebaže jsou znát 3 řady měsíčků v hřívě lva a dva kruhy (3):

- 1) 14,5 × 12,5 mm; 0,399 g
- 2) 15,5 × 13,5 mm; 0,417 g
- 16 × 14,5 mm; 0,348 g

h) dvě řady měsíčků v hřívě, dva kruhy (1):

15,5 × 14,5 mm; 0,545 g (*viz tab. VI, č. 16*)

ch) kresba jen částečně čitelná. Na všech kusech dva kruhy (30):

1) 16 × 13,5 mm; 0,531 g	16) 15,5 × 13 mm; 0,320 g
2) 15,5 × 14,5 mm; 0,465 g	17) 15 × 13 mm; 0,317 g
3) 14 × 12 mm; 0,433 g	18) 16 × 13 mm; 0,306 g
4) 15 × 13 mm; 0,403 g	19) 15 × 12,5 mm; 0,298 g
5) 16 × 13 mm; 0,385 g	20) 14,5 × 12,5 mm; 0,294 g
6) 16 × 13,5 mm; 0,379 g	21) 14,5 × 13 mm; 0,282 g
7) 15 × 13,5 mm; 0,377 g	22) 12 × 13 mm; 0,276 g
8) 15 × 14 mm; 0,375 g	23) 15,5 × 12,5 mm; 0,247 g (vylomený)
9) 15 × 14 mm; 0,371 g	24) 15 × 12,4 mm; 0,233 g
10) 15,5 × 14 mm; 0,369 g	25) 15 × 13,5 mm; 0,223 g
11) 14,5 × 13 mm; 0,356 g	26) 14,5 × 13,5 mm; 0,220 g
12) 15,5 × 13,5 mm; 0,351 g	27) 14,5 × 13 mm; 0,199 g
13) 15,5 × 13,5 mm; 0,346 g	28) 14 × 13 mm; 0,180 g
14) 15,5 × 12 mm; 0,334 g	29) 14 × 13 mm; 0,174 g
15) 15 × 14 mm; 0,324 g (vylomený)	30) 14 × 12,5 mm; 0,166 g

i) kresba je ještě hrubší. Je znát jen jeden kruh (2):

- 1) 16 × 14 mm; 0,585 g
- 2) 14 × 13 mm; 0,575 g

j) kresba je téměř nezatelná (2):

- 1) 15 × 13 mm; 0,424 g
- 2) 16 × 14,5 mm; 0,422 g

Čtyřhranné haléře se čtyřřádem a obrazem korunky (po r. 1384, 4 kusy):

1) 13 × 10,5 mm; 0,260 g	3) 12,5 × 10,5 mm; 0,228 g
2) 12,5 × 11 mm; 0,251 g	4) 12 × 10,5 mm; 0,226 g

Morava, čtyřhranné peníze se čtyřřádem (po r. 1384) a s obrazem orlice (10 mm dlouhé, 4 kusy):

1) 16 × 13 mm; 0,400 g	3) 15 × 13 mm; 0,345 g
2) 16 × 13,5 mm; 0,378 g	4) 15 × 12,5 mm; 0,330 g

b) orlice je 9 mm dlouhá a odlišné kresby (4):

1) 15,5 × 13,5 mm; 0,452 g	3) 15,5 × 13,5 mm; 0,286 g (<i>viz tab. VI. č. 17</i>)
2) 15,5 × 13 mm; 0,354 g	4) 15 × 13 mm; 0,263 g

Čtyřhranné haléře téže kresby jako předchozí peníze (2):

1) 14 × 10,5 mm; 0,272 g	2) 13,5 × 11,5 mm; 0,152 g.

Čtyřhranný haléř se šachovanou orlicí (1):

12 × 10 mm; 0,171 g

Dolní Rakousy, Albrecht I. (1282–1308), *Videň*, fenik L. č. 110 (1). — Před r. 1335, *Videň*, fenik L. č. 133 (1); půlfenik L. č. 164b (1). — Albrecht V. (1404–39), *poručnictví Vilémovo* (1404–6), *Videň*, fenik s got. lístky (1405, 72. Řada z nich má tenčí střížky, takže ražba proniká negativně); půlfenik L. č. 5 (8); fenik s trojlístky (1406) k L. č. 5 (52). Na tenčích střížkách proniká ražba líce na rub; staré falsum téhož feniku (1); půlfenik (5); půlfenik nečitelných značek (12); *poručnictví Leopoldovo* (1407–11), *Videň*, fenik L. č. 6 (38); půlfenik (7); L. č. 7 (7); *poručnictví Vilémovo nebo Leopoldovo* (písmeno poručníka ani značky nejsou znát), *Videň*, fenik (10); půlfenik (15); *samostatná vláda Albrechta V.* (1411–39), *Videň*, Angelfelder, fenik L. č. 9 (2); Gundlach, fenik L. č. 11 (126); půlfenik (28); Niclas unterm Himmel, fenik L. č. 13 (19); půlfenik (5). — Rakouské nečitelné půlfeniky (4).

Podle vzorů rakouských, fenik L. č. 12 (1); půlfenik k L. 4 (12); Dvorschak č. 27 (2); půlfenik ne dost jasný (1).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–24), *Št. Hradec*, fenik L. č. 17 (19); půlfenik (13); fenik s obráceným E (1); půlfenik (1).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–25), půlfenik se čtverečkem nad štítem (2); s kroužkem nad štítem (4); s hvězdičkou (1); s nečitelnou značkou (6).

Bavory, Ludvík V. (1347–61), fenik W. 144 (? , 1).

Bavory-Mnichov, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. č. 145 (23); W. č. 146 (11). — Jan II. (1375–97), *Oettingen*, fenik W. č. 155 (18); *Mnichov*, fenik Noss str. 91, č. 85 (1); Noss č. 86 (4); staré falsum téhož feniku (1). — Arnošt I. s Vilémem III. (do r. 1435) *Mnichov*, fenik W. č. 160 (9); W. č. 161 (2); W. č. 164 (3).

Bavory-Mnichov a Bavory-Ingolstadt, Arnošt I. (1397–1438) spolu se Štěpánem III. (1375–1413), fenik W. č. 159 (4); Noss č. 21 (3).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. s Ludvíkem VII. (1402–13), *Ingolstadt*, fenik W. 3385 (1); W. 3387 (2); W. 3389 (2); W. 3391 (1); W. 3392 (2); W. 3393 (3); W. 3394 (2); týž fenik, rub není čitelný (2); Noss č. 41 (1). — Štěpán III. s Ludvíkem VII., fenik W. 3395 (6); W. 3396 (2); W. 3397 (1); *Sulzbach*, Štěpán III., fenik W. 3407 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3424 (3); W. 3425 (1); totéž, ale velké písmeno H (1); W. 3425, ale hladký kruh kolem písmene (1); W. 3426 (1); W. 3427 (4); W. 3432 (4); *Oettingen*, fenik Noss č. 69 (5); Noss č. 70 (1); Noss č. 72

(3); Noss č. 73 (5); Noss č. 74 (3); Noss č. 75 (1); W. č. 3438 (1); Noss č. 77 (3); W. č. 3435 (1).

Augsburg, společné feniky města a biskupství Eberharda II. (1404–13) nebo Fridricha II. (1414–23) nebo Petra (1424–69) z let 1402–1441: Noss, Bl. f. Mzfr. 1921, č. 2 (1); č. 11 (1), č. 14 (1); č. 15 (4); č. 16 (1); č. 18 (3); č. 19 (2); neznatelného rubu (3).

Česká Falc (?), nečitelný fenik, na němž jsou částiražby feniku Karla IV. a Václava IV. (1).

Nečitelné feniky (8); půlfeniky (2).

E. N.

Plačkov 1895

Při orání na pozemku rolníka Klapky byly r. 1895 nalezeny pražské groše (asi 500), z nichž je v Městském museu v Humpolci zachováno 28 kusů. Zprávu o nález publikoval Jos. Kopáč ve Zprávě mus. spolku pro okr. humpolecký 1895–1896, str. 23 a 26 a v Zálesí XVIII, 1937, str. 19.

E. N.

V numismatickém oddělení Nár. musea byly určeny tyto mince:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražský groš (27 kusů):

Groše s perlou pod obvodkem (nedotažená koruna; 13 k.):

- 1) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva na rubu, značka u zadní nohy lva: pěticípá hvězdička (1 kus o váze 2,621 g).
- 2) Jako u č. 1, ale poněkud hrubší kresby, na líci hladké obvodky (1 kus o váze 2,38 g).
- 3) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva na rubu, značka u zadní nohy lva: tři kroužky (2 kusy, o prům. váze 2,725 g).
- 4) Jako č. 2, ale poněkud hrubší kresby, značka u zadní nohy přešla v trojlíst (1 kus o váze 2,57 g).
- 5) Střední písmo, správné N, hrubší kresba lva na rubu, značka u zadní nohy lva: malý čtyřlístý kvítek s negativní tečkou ve středu (1 kus o váze 2,59 g).
- 6) Jako č. 5, ale nejasný tvar písmena N (1 kus o váze 2,675 g).
- 7) Jako č. 5, ale nejasná značka u zadní nohy lva (4 kusy o prům. váze 2,586 g).
- 8) Jako č. 5, ale tvar písmena N i značka u zadní nohy lva jsou nečitelné (2 kusy o prům. váze 2,791 g).

Groše s perlou na obvodku (dotažená koruna; 12 k.):

- 1) Střední písmo, písmeno Π; lev na rubu hrubé kresby, značka u jeho zadní nohy nejasná (2 kusy o prům. váze 2,56 g).
- 2) Jako č. 1, ale tvar písmena N nečitelný (1 kus o váze 2,789 g).
- 3) Velké písmo, správná písmena N a S; lev na rubu hrubé kresby, značka u jeho nohy je velký čtyřlístý kvítek bez střední negativní tečky (1 kus o váze 2,731 g).
- 4) Velké písmo, převrácená písmena N a S; lev na rubu je hrubé kresby, značka u jeho zadní nohy je malý čtyřlístý kvítek bez střední negativní tečky (8 kusů; 6 kusů zváženo, o průměrné váze 2,664 g. Značka je čitelná jen u 5 kusů).

Mimo studium byly ponechány 2 počkozené groše s nejasným postavením perly (podle různých známek však náleží pravděpodobně do skupiny s nedotaženou korunou).

Vladislav II. (1471–1516), pražský groš, silně otřelý (1, přimíchaný nedopatřením po objevu mezi nálezové kusy?].

Rad.

Na témže poli rolníka Klapky jako nález z r. 1895 byl v Plačkově odkryt i r. 1924 při stavbě silnice do Humpolce nález pražských grošů a drobných mincí. Část nálezu byla na místě rozebrána. Majetkově byl tento nález zřejmě součástí všech ostatních tří, v Plačkově nalezených. Zprávu o něm publikoval J. Kopáč v *Zálesí XVIII*, 1937, str. 19. E. N.

Určovaná část obsahuje tyto mince:

- 1) Čechy, Karel IV. (1346–1378), *Kutná Hora*, pražský groš (1).
- 2) Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš s nedotaženou korunou. Malé písmo, N, hrubší kresba lva, značka nečitelná (3).
- 3) Pražský groš s nedotaženou korunou. Větší písmo, N, hrubá kresba lva, značka čtyřlístý kvítek (4).
- 4) Jako č. 3, avšak značka „tři kroužky“ (1).
- 5) Jako č. 3, avšak značka trojlist, obrácený dolů (2).
- 6) Jako č. 3, avšak značka trojlist, obrácený nahoru (2).
- 7) Jako č. 3, avšak v opise N i Π a značka nečitelná (10).
- 8) Jako č. 7 (18).
- 9) Pražský groš s korunou dotaženou. Větší písmo, Π, hrubší kresba lva, značka čtyřlístý kvítek (2).
- 10) Jako č. 9, avšak značka nečitelná (7).
- 11) Jako č. 9, avšak větší písmo a bez perly na vrcholu střední lilie koruny (2).
- 12) Jako č. 9, avšak velké písmo a v opise obrácená N a S (3).
- 13) Jako č. 12, avšak značka na rubu nečitelná (6).
- 14) Pražský groš Václava IV., s *kontramarkou města Fihlavy* (Katz č. 50; 1).
- 15) Pražské groše Václava IV. nedostatečně čitelné (8). Rad.

Plačkov 1933

Při kopání základů k nové škole byly s jedním bavorským fenikem nalezeny pražské groše spolu se střepy nádoby a s pokličkou. E. N.

Jsou to tyto ražby:

- I. Čechy, Karel IV. (1348–1378), pražský groš (2).
- 1) Václav IV. (1378–1419), *Kutná Hora*, pražský groš s nedotaženou korunou. Malé písmo, v opise N, ušlechtilá kresba lva, značka u zadní nohy lva šesticípá hvězdička (3).
- 2) Jako č. 1, avšak u zadní nohy lva značka tři kroužky (8).
- 3) Jako č. 1, avšak značka u zadní nohy lva je nečitelná (17).
- 4) Jako č. 1, avšak hrubší kresba lva a značka u zadní nohy lva nečitelná (11).
- 5) Jako č. 1, avšak větší písmo, v opise většinou písmeno N ve tvaru Π, značka u zadní nohy lva tři kroužky (7).
- 6) Jako č. 5, avšak u zadní nohy lva značka trojlist, obrácený dolů (6).
- 7) Jako č. 5, avšak u zadní nohy lva značka trojlist obrácený nahoru (9).
- 8) Jako č. 5, avšak u zadní nohy lva značka čtyřlístý kvítek (malý, 16).
- 9) Jako č. 8, táž značka, avšak ve větším provedení (1).
- 10) Jako č. 5, avšak značka u zadní nohy lva nečitelná (30).
- 11) Jako č. 10 (30).
- 12) Jako č. 10 (30).
- 13) Jako č. 10 (30).
- 14) Jako č. 10 (37).

- 15) Jako č. 10 (30).
- 16) Pražský groš s korunou dotaženou (perla na obvodku). Střední písmo, ve většině případů Π, hrubá kresba lva, značka u zadní nohy čtyřlístý kvítek (24).
- 17) Jako č. 16, avšak značka nečitelná (48).
- 18) Jako č. 17, avšak bez perly na vrcholu střední lilie koruny (1).
- 19) Jako č. 16, avšak obrácená písmena S ve vnitřním opise na líci. Písmo je velké (1).
- 20) Jako č. 19, avšak značka u zadní nohy lva je nečitelná (5).
- 21) Podobný jako č. 19, avšak ve vnitřním opise na líci obrácená písmena N a S (23, jeden vylomený).
- 22) Jako č. 21, avšak s nečitelnou značkou u zadní nohy lva (34 a jeden zlomek).
- 23) Jako č. 21, avšak bez perly na střední lilii koruny (1).
- 24) Pražské groše Václava IV. nedostatečně čitelné (30).
- 25) Jako č. 24 (30).
- 26) Jako č. 24 (24 a dva zlomky).
- 27) Pražský groš Václava IV. s *kontramarkou města Augsburgu* (Katz č. 131; 1).
- 28) Pražský groš Václava IV. s *kontramarkou hrabství Henneberku* (Katz č. 135 ?; 2).
- 29) Pražský groš Václava IV. s *kontramarkou města Rezna* (1).
- 30) Pražský groš Václava IV. s *kontramarkou města Fihlavy* (Katz č. 50; 2). Rad.

Bavory, Štěpán II., fenik W. 145 (1).

Dolní Rakousy, Albrecht V. (1404–39), *poručnictví Vilémovo* (1404–1406), *Videň*, fenik s got. lístky (1405; 3); fenik s trojlístkou (1406; 1); *poručnictví Leopoldovo*, *Videň*, fenik L. č. 6 (3); půlfenik (1); *samostatná vláda Albrechtova* (1411–39), *Videň*, Gundlach, fenik (8).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–24), *Št. Hradec*, fenik č. 17 (1).

Bavory-Mnichov, Štěpán II. (1349–75), *Mnichov*, fenik W. 145 (2). — Jan II. (1375–97), *Oettingen*, fenik W. 155 (3). — Arnošt I. (1397–1438) s bratrem Vilémem (do 1435), *Mnichov*, fenik W. 160 (1); W. 162 (1).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), *Ingolstadt*, fenik s I, Noss č. 28 (1). — Štěpán III. s Ludvíkem (1402–13), *Ingolstadt*, fenik W. 3387 (1) W. 3393 (1); W. 3392 (1); W. 9386 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), *Landshut*, fenik W. 3425 (1).

Nečitelné: 3 zlomky. E. N.

Snět 1904

Roku 1904 byl ve Sněti u Trhové Zahrádky odkryt menší nález při sázení stromků na zahradě. Obsahuje 47 pražských grošů Jiřího a jeden uherský dukát. Je úplný i se zbytky nádobky.

Čechy, Jiří Poděbradský (1458–1471), *Kutná Hora*, pražský groš (47 kusů o průměrné váze 2,619 g).

Uhry, Zikmund (1386–1437), *Kremnica*, dukát typu Rethy, CNH 119A; značky jako Nohejlová, Košický poklad č. 12, jen křížek nad S je dvojitý (1).

Srov. zprávu: J. Kopáč, *Zálesí III*, str. 122 a *XVIII*, str. 21. E. N.

Nález ve Zbilidech 1914

„Na panském“ poli u lesa Mordoven byl 23. března 1914 vyoran v nádobce nález, který byl zčásti rozebrán. Zbytek, 373 kusy, získalo Městské museum v Humpolci a ředitel J. Kopáč podal o něm zprávu v *Zálesí III*, 1921–22, str. 122 a *XVIII*, 1937, str. 18–19.

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražský groš (101 kus).

Obsahuje tyto mince:

U 54 grošů leží perla na vrcholu střední lilie koruny pod obvodkem (nedotažená koruna). Z těchto má 12 kusů na líci ve slově WENCEZLAVS písmenko N správně napsané, v opise na rubu je u zadní nohy lva znaménko trojlístku (jasné toliko na jediném groši). Lev je většinou ušlechtilě vykreslený. Průměrná váha těchto grošů je 2,759 g. U 16 grošů je písmeno N tvaru Π. Lev v rubu je hrubší kresby. V opise u zadní nohy lva je jednak znaménko velkého hrubého trojlístku (u dvou grošů) nebo drobného čtyřlístého kvítku s negativní tečkou ve středu (u tří kusů). Průměrná váha této skupinky je 2,695 g. — Zbývá pak 26 grošů, u kterých je nejasný tvar písmene N. Značka u zadní nohy lva byla čitelná jen u tří z těchto grošů. Byla to šestipaprskovitá hvězdička, čtyřlístý kvítek a trojlístek. Mají průměrnou váhu 2,626 g.

U 27 grošů leží perla na obvodku. Písmenko Π ve slově WENZESLAVS má 10 kusů. Lev na rubu je hrubé kresby, v opise u jeho zadní nohy je u tří grošů znaménko čtyřlístého kvítku. Průměrná váha těchto mincí je 2,712 g. Skupinka grošů s obrácenými písmeny N a S ve vnitřním opisovém kruhu na líci čítá 11 kusů. Lev na rubu je méně ušlechtilé kresby, v opise u jeho zadní nohy je toliko znaménko čtyřlístého kvítku. K této skupince můžeme přiřadit i groš nezvyklého druhu. Ve vnitřním opisovém kruhu je sice ve slově WENZESLAVS obrácené N, ale písmena S jsou v postavení správném. Značka v opise na rubu je bohužel otřelá. Překvapuje značně vysoká váha toho exempláře, 2,892 g. — Zbývá 5 kusů grošů s perlou na obvodku, ale nečitelným písmenem N. Tři kusy mají v opise na rubu jasnou značku čtyřlístého kvítku. Všechny pět kusů váží průměrně 2,756 g.

Mimo studium bylo ponecháno 19 grošů, u kterých není jasno, zda mají perlu na obvodku či nedotaženou. Jejich průměrná váha je 2,711 g.

Průměrná váha všech grošů Václavových v tomto nálezů byla 2,697 g.

Nález dále obsahoval:

Čechy, pražský groš Václava IV. (1378–1419) s *kontramarkou města Jihlavy* (ježek: Katz č. 50). Groš, na jehož lícní straně je kontramarka umístěna, je typu s perlou pod obvodkem, ale hrubší kresbou lva. Písmeno N i značka u zadní nohy lva jsou nečitelné, toliko ve vnější legendě na líci mezi slovy GRATIA-REX. . . . je značka čtyřlísté růžice s negativní tečkou ve středu. Váha tohoto kusu je 2,777 g.

První polovina 15. století: kruhový peníz t. zv. husitský, se lvem a se čtyřhrázem (1 kus; 0,308 g, mírně vylomený). C. č. 10.

Polovina 15. století: kruhový peníz, t. zv. husitský, se lvem bez čtyřhrázu (220 + 9 zlomků). Z tohoto počtu je 23 kusy typu C 15 (prům. váha 0,388 g — zváženo 21 mince), 138 kusů typu C. 18 (prům. váha 0,383 g — zváženo 115 mincí), 5 kusů typu C. 19 (prům. váha 0,365 g — zváženo 4 mince), 21 kusy typu C. 20 (prům. váha 0,383 g — zváženo 20 mincí); 1 kus typu C. 18 (0,437 g) je ražený oboustranně. Mimo studium bylo ponecháno 32 kusy a 9 zlomků, otřelých a blíže neurčitelných.

Morava, Brno, první pol. 15. stol. Kruhový peníz s šachovanou orlicí (3 kusy o prům. váze 0,357 g).

Jihlava, první pol. 15. stol. Kruhový peníz s orlicí (2 kusy o prům. váze 0,383 g).

Znojmo, první pol. 15. stol. Kruhový peníz s orlicí s písmenem Z bez příčné čárky (5 kusů o prům. váze 0,371 g), s písmenem Z s příčnou částkou (11 kusů o prům. váze 0,341 g).

Dol. Rakousy, Albrecht V. (1404–1439), *Vilémovo poručnictví* (1404–1406), *Videň*, fenik s gotickými lístky k L. č. 5 (1 kus o váze 0,507 g); *samostatná vláda* (1411–1439), fenik Gundlachův, zn. gotické lístky, ražený okolo 1420, L. č. 11 (9 kusů o prům. váze 0,431 g); fenik Niclase unterm Himmel, zn. hvězdička, ražený před r. 1430, L. č. 13 (11 kusů o prům. váze 0,445 g); půlfenik téhož mincmistra (1 kus o váze 0,281 g); fenik t. zv. královský z let 1438–39, L. č. 14 (1 kus o váze 0,506 g).

Ražby podle vzorů rakouských, t. zv. Beischlag, fenik okolo r. 1430. Dworschak, Münzsammler 1935 (Beilage), tab. II, č. 26 (1 kus o váze 0,390 g).

Štýrsko, Fridrich V. (III., 1424–1493), fenik L. č. 18 (2 kusy o prům. váze 0,563 g).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. (1410–1443), fenik s trojlístky v úhlech laloků (1 kus o váze 0,303 g).

Norimberské purkrabství, fenik mincovní konvence Jana Albrechta z Braniboru s městem Norimberkem r. 1467. MBNG XXVI/XXVII, str. 88, č. 12 (1 kus o váze 0,368 g).

Sasko-Míšeň, Fridrich I. Bojovný (1382–1428), t. zv. Fürstengroschen Sa 4368, ale opis na rev. končí — SIS (1 kus o váze 2,633 g). Rad.

Želiv 1915

Při sázení stromků na zahradě Vaněčkové byl r. 1915 odkryt v nádobce s víčkem nález pražských grošů a drobných mincí, který byl v celku odevzdán Městskému muzeu v Humpolci. Ohlásil jej Jos. Kopáč v Zálesí III, 1921–22, str. 123 a XVIII, 1937, str. 20.

Byl ukryt okolo r. 1445 a obsahoval tyto mince:

Václav IV., pražský groš (18 kusů).

Groše s perlou pod obvodkem (nedotažená koruna; 11 kusů):

- 1) Malé písmo, správné N, ušlechtilá kresba lva, značka u zadní nohy lva: pěticípá hvězdička (1 kus o váze 2,552 g).
- 2) Malé písmo, Π, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva: malý čtyřlístý kvítek s negativní tečkou ve středu (1 kus o váze 2,759 g).
- 3) Střední písmo, Π, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva: větší čtyřlístý kvítek (1 kus o váze 2,560 g).
- 4) Jako č. 3, ale značka u zadní nohy lva nejasná (3 kusy o prům. váze 2,655 g).
- 5) Jako č. 3, ale tvar písmene N i značka u zadní nohy lva jsou nejasné (5 kusů o prům. váze 2,650 g).

Groše s perlou na obvodku (dotažená koruna: 4 kusy):

- 1) Větší písmo, správné N, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva nejasná (1 kus o váze 2,435 g).
 - 2) Jako č. 1, ale písmeno Π (1 kus o váze 2,727 g).
 - 3) Jako č. 1, ale nejasný tvar písmene N (1 kus o váze 2,796 g).
 - 4) Velké písmo, převrácené N a S, hrubší kresba lva, značka u zadní nohy lva „střední čtyřlístý kvítek“ (1 kus o váze 2,491 g).
- Nečitelné 3 kusy. Rad.

Čechy, konec 14. nebo první polovina 15. století (1384–1448?), peníz se lvem na čtyřhranném střížku (1; 0,365 g).

Morava, totéž údobí, haléf s nešachovanou orlicí na čtyřhranném střížku, Luschin XI, č. 32 (2, jeden silně poškozen; nepoškozený kus: 0,135 g).

Dol. Rakousy, Albrecht V. (1404–39), *poručnictví Vilémovo* (1404–6), *Videň*, fenik s gotickými lístky (1405), L. č. 5 (17); fenik s trojlístky (1406) k L. č. 5 (5); půlfenik téhož typu (1); půlfeniky s lístky nečit. tvaru (2); *poručnictví Leopoldovo* (1407–11), *Videň*, fenik L. č. 6 (8); půlfenik téhož typu (1); fenik L. č. 7 (3); půlfenik téhož typu (1); *poručnictví Vilémovo nebo Leopoldovo* (písmeno poručníka je nečitelné), *Videň*, fenik s trojlístky (1) a got. lístky (1); půlfenik s got. lístky (3); *samostatná vláda* (1411–39), *Videň*, Angfelder (1413–19), fenik L. č. 9 (1); Gundlach (1420–23, 1425), fenik L. č. 11 (46); šest z nich má stopu nějaké ražby na rubu; půlfenik (3); Niclas unterm Himmel (1427–30, 1433–36), půlfenik k L. č. 13 (1).

Napodobenina rak. mincí (t. zv. Beischlag), půlfeník k L. č. 12 (1).
Štýrsko, Arnošt Železný (1404–24), Št. Hradec, feník L. č. 17 (3); půlfeník (1).
Zlomky rakouských feníků (3).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–25), půlfeník nečit. znam. nad štítem, Dworschak N. Z. 1920, str. 75 (2).

Bavory, Štěpán II. (1349–75), Mnichov, feník W. č. 145 (6, jeden dvakrát ražen na rubu); W. č. 146 (podle Nosse, N. Z. 1920: Jan II.; 5).

Bavory-Mnichov, Jan II. (1375–97), Oettingen, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 87 č. 16 (W. č. 155, 4); č. 17 (4); č. 18 (1); podezřelý: L. pes bez květin; R. štít s routami (1; viz tab. VI, č. 18); Mnichov, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 91, č. 84 (1); — Arnošt I. (1397 až 1438) s Vilémem (1397–1435), Mnichov, feník W. č. 160 (3); č. 162 (3). — Arnošt I. s Jindřichem IV. (? 1404–38), feník, Noss, N. Z. 1920, str. 91, č. 98. Prof. Noss vysvětluje písmena jako iniciálky Arnošta a Jindřicha IV., při čemž upozorňuje, že písmena H má přeražený svislý levý dřík. Tento exemplář (viz tab. VI, č. 19) má však zcela jasné písmeno b a je nutno, abychom hledali jiné vysvětlení pro jeho určení (1).

Bavory-Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), Ingolstadt, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 88, č. 28 (1); Wasserburg (od r. 1395), feník, Noss, N. Z. 1920, str. 89, č. 44 (1). — Štěpán III. s Ludvíkem VII. (1402–13), Ingolstadt, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 88, č. 36 (2); č. 37 (3); č. 38 (1); č. 39 (1); č. 40 (5); jako Noss, č. 37, ale v kruhu tečka (1); Wasserburg, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 89, č. 45 (3); č. 48 (1); č. 49 (1). — Ludvík VII. (1413–1447), Ingolstadt, feník, W. č. 3.409 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), Landshut, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 90, č. 62 (1); č. 63 (2); č. 64 (3); č. 67 (1); Oettingen, feník, Noss, N. Z. 1920, str. 90, č. 69 (1); č. 70 (1); jako předchozí, ale za šestipaprskovitá hvězda (1); č. 72 (1); č. 73 (2); č. 74 (1); č. 76 (1).

Augsburg, společné feníky biskupství a města (1424–40), Noss, Bl. f. Mzfr. 1921, č. 1–7 (1); č. 1–8 (1); č. 1–15 (1); č. 1–17 (1); feník po r. 1441, Noss, č. G–18 (1).

Nečitelné: feník patrně bavorský (1); půlfeník, patrně napodobenina rakouských (1).

Neražený půlfeníkový střížek (1).

Zlomky: 3 větší, 4 malé.

E. N.

Josef Petřtyl

NÁLEZ V HRADCI KRÁLOVÉ Z R. 1886

Při prohlídce nálezových souborů pro chystanou publikaci Čs. akademie věd o nálezech v českých zemích dostal jsem do rukou nález z ulice Rokytanského v Hradci Králové, objevený v r. 1886 a uložený v krajském museu. Tento nález byl sice již popsán Josefem Smolíkem v Pam. arch.¹⁾ Přesto však mou pozornost upoutal soubor, jehož část v počtu asi 2080 kusů byla jako hmotný historický dokument součástí výstavy „Husitství na Hradecku“, a to právě nálezovým kmenem — penězi se lvem. Jemu totiž Smolík věnoval pouze stručný výklad ve svém popisu, spíše se o těchto ražbách jen souhrnně zmínil.²⁾ Po půlstoletém pra-

¹⁾ Josef Smolík, Nález mincí v Hradci Králové. Pam. arch. XXI, 1904, str. 529–532.

²⁾ J. Smolík, l. c., str. 529, popsal kmenovou část nálezu takto: „Čechy. 1. Pražské groše Václava III., jeden s kontramarkou města Goslaru; byly celkem sešlé (19). — 2. Husitské haléře, většinou dobře zachovalé, mezi nimi (2) po obou stranách se lvem a (2) holé střížky bez lva. První přišly patrně dvakrát pod kladivo a druhé zůstaly neraženy. Drobná tato mince činila téměř 4/5 celého nálezu (2095).“

covním odstupem máme možnost zkoumat tento nález daleko přesněji, než mohl kdysi Smolík. Odborné studie Em. Nohejlové-Prátové a K. Castelina³⁾ nám umožňují vysvětlit mnoho jevů z tohoto historicky i numismaticky obtížného údobí, pro něž máme dnes dokonce i dobrou základnu k sestavení poměrně jisté chronologie ražeb. Pozornost, kterou věnujeme tomuto souboru, nebude jistě na škodu naší numismatické metodice. Nález byl po dvacet let v musejních sbírkách v Hradci Králové, než se dostal k odbornému popisu Smolíkově, který poznamenal, že není jisté, zda tento zachovaný soubor je úplným nálezem nebo pouze jeho částí.⁴⁾

Popis nálezu:

Čechy, mezivládí v letech 1439–1452. Pražské groše Václava IV. (19, z toho 1 s kontramarkou města Goslaru). V musejních sbírkách se zachovalo 12 grošů, kontramarkovaný groš se nezachoval. Jde o groše s charakteristickými nedoraženými ploškami, málo znatelně pro rozlišení typů a variant. Prům. váha 2,641 g.

Počátek správcovství Jiříka z Poděbrad (kolem 1450), peníze se lvem, Cast.⁵⁾ č. 58 (181). Prům. váha 0,442 g. Většinou jde o malou obrazovou variantu: pravá zadní tlapa není rovná, nýbrž trochu prohnutá. V několika případech třetí horní řada měsíčků u lvího krku není rovnoběžná s ostatními řadami, nýbrž klesá směrem k ocasu. — Cast. 58, nejasné, nedoražené nebo s dvojřádem (128). — Cast. 60 (28), Prům. váha 0,448 g. — Cast. 60 var. (7): horní řada má pouze tři měsíčky, pravá zadní tlapa je prohnutá. Prům. váha 0,398 g. — Cast. 60 var. (1). Ražba s nezřetelnými řadami měsíčků, nahoře drobné měsíčky, pod nimi do sebe vtěsnány obě řady; asi dvojřáz. — Cast. 60 var. (1). Nad dvěma řadami měsíčků po 4 kusech je řádka malých měsíčků. Obvoděk hladký, široký. Ocas lva otevřený, pravá přední tlapa začíná v druhé horní řadě měsíčků. Prům. váha 0,37 g. Průměr 14 mm. Střížek není zvláště tenký, je normální, ale na rubu je vidět značně vyhloubený negativní obraz ražby. Zvláště zřetelné je to v partiích zadních lvích tlap. Nezdá se, že by šlo o náhodný silnější úder. Může běžet o odlišnou ražební techniku, která se podobá ražbám dutých peněz ze 14.–16. stol.⁶⁾ Bude třeba prozkoumat ještě další nálezy, pokud v nich jsou mince se stejnými ražebními znaky, abychom mohli případně lokalizovat jejich mincovnu.

Ladislav Pohrobek (1453–1457). Správcovství Jiříka z Poděbrad. Peněz se lvem, Cast. 62 (27); prům. váha 0,427 g. — Cast. 62 var. (2): ocas lva nahoře otevřený, pravá zadní tlapa je rovná, ocas před štěpením směřuje šikmo dolů a ostře se pak zahýbá vzhůru těsně u tlapy. (Obr. č. 1.) Prům. váha 0,485 g. — Cast. 63 (17); prům. váha 0,471 g.

Obr. 1.
Cast. 62 var.

³⁾ Em. Nohejlová-Prátová, Numismatické památky doby husitské. Čas. Nár. mus. CXX, 1951, str. 14 n. — K. Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471. Praha 1953. Případně další stati v Num. listech.

⁴⁾ J. Smolík o tom píše v úvodě: „Historické museum v Hradci Králové chová ve svých sbírkách nález stříbrných mincí, který se tam udál r. 1886. Stalo se tak v domě p. Jana Vacka, pekaře, v ulici Rokytanského (dříve Svatodušské) č. p. 68, když ve sklepě pod pekařskou pecí (která jest tam dosud) dělali jámu. Hradecký týdeník „Ratibor“ přinesl o tom uvedeného roku zprávu, že se tam uhodilo na tři hrnce s mincemi, mezi nimiž prý byly též kusy zlaté, o nichž však nic bližšího povědomo není. Na ten čas se rovněž už neví, jsou-li shora vzpomenuté mince v historickém museu částí buď větší nebo menší celého nálezu; jest jich 2600 kusů nepočítajíc dosti četných úlomků.“

⁵⁾ Periodisaci peněz se lvem uvádíme podle K. Castelina, l. c., v pozn. 3.

⁶⁾ Srov. Em. Nohejlová-Prátová, Neznámé drobné mince Karla IV. Num. sb. I, 1953, str. 52 b.

Jiří z Poděbrad (1457–1471). Cast. 67 (1343). Prům. váha 0,433 g. Většinou ražby defektní, neúplné, málo zřetelné. Často se objevuje posunutá ražba, takže vyražený obrázek je neúplný a na jedné straně mince je mezera až 4 mm mezi obvodek a okrajem střížku. Většina mincí má okraje částečně zvednuté. Nejde však o vysekávání střížků průbojníkem, protože okraje mincí jsou nepravidelné a nesou stopy nůžek. Zvednutí okrajů vzniklo asi silným a nevyrovnaným úderem. Zřejmě stopy chvatu a necvičené ruky, což se jeví i na vyražených partiích obrazu. Většinou je vyražena pouze dolní část lva, kdežto další část střížku zůstala nedotčena razidlem. V této skupině jsou dvě varianty, jež se liší od sebe velikostí obvodek. Průměr většího kruhu je 8 mm, menšího 6 mm; při tomto menším průměru je hladký obvodek také užší (asi 0,5 mm). Počet ražeb s menším průměrem se má k většímu průměru — pokud se to dalo z málo zřetelných ražeb přesně zjistit — asi 1:3. — Cast. 67 (2); zdánlivě má ražba tři řady velkých srpků. Bedlivým prohlédnutím mincovního obrazu zjistíme, že se dolní nebo horní řada posunula na nepřislušné místo. Svědčí tomu i to, že se opakují pod sebou řady měsíčků stejného směru. Pak ovšem ani Mikšův popis a obrázek exempláře z nálezů v Mělníku z r. 1946⁷⁾ není nějakým samostatným typem či variantou, nýbrž zvláštním případem dvojrázu, který je u těchto ražeb velmi běžný. — Cast. 67 dvojráz (9). — Cast. 67 var. (10). Obvodek hladký, dosti široký. Dvě řady měsíčků tenkých (4 + 4), první měsíček za pravou tlapu je rozšířen a vysunut z řady výše ke lvi tlamě. Levá přední lvi tlapa nemíří rovně vpřed, nýbrž šikmo dolů. Pravá zadní tlapa je ohnutá, levá zadní je přímá. Průměr 13 mm. Tři exempláře mají na rubu prohloubený obraz, hlavně partií noh a ocasu. Prům. váha 0,405 g. — Cast. 67 var. (61). Úzké měsíčky (4 + 4). Stejný způsob ražby, který se projevuje hlavně tím, že reliefně vynikají partie noh v dolní části lvího těla.⁸⁾ Jde asi o var. ke Cast. 67 f. Přední levá tlapa a obě zadní splývají v jeden útvar, který je charakteristickým rysem této varianty; jen někdy v přesněji vyražených mincích (asi ražených dříve, dokud razidlo nebylo tak opotřebováno) je vidět spojení přední a zadní levé tlapy, od něhož je oddělena tenkou čarou pravá zadní tlapa. Prům. váha: 0,377 g. — Cast. 66 či 67. Dvojráz (47). Řady měsíčků jsou posunuty, ražba je pootočena. — Cast. 66 či 67 (4). Střížek sice má celkově vyražený obraz, ale proti stejným ražbám pouze v konturách bez reliefního prohloubení, jakým se vyznačují ostatní ražby této skupiny. Průměr obvodek větší.

Jiří z Poděbrad. Ražby z let 1460–1468. Cast. 70 (198). Prům. váha 0,52 g. — Cast. 70 či 71 var. (1). Dvě řady měsíčků (4 + 3); nezvyklá číselná kombinace v postavení a v počtu srpků. Exemplář je naprosto jasný a nedovoluje jiný výklad. Prům. váha 0,531 g. — Cast. 70 či 71 var. (1). Dvě řady měsíčků (3 + 3). Měsíčky splývají v obou řadách v SSS. Podobnou ražbu uvádí z nálezů v Mělníce O. Mikš.⁹⁾ Prům. váha 0,421 g.

Peníze se lvem bez čtyřrázu, zlomky (26). — Téměř prázdný střížek, pouze setřené stopy po rázu (1). Podle všeho dány buď dva střížky omylem pod razidlo a pak bez kontroly odloženy, nebo ražba byla novým úderem kladiva setřena. Střížek má 8 mm v průměru. — Prázdné kruhové střížky (2).

Celkem jde o 2093 kusy kruhových peněz se lvem s 26 zlomky.¹⁰⁾ Všechny jsou bez čtyřrázu.¹¹⁾

⁷⁾ NČČsl XIX, str. 206, obr. 2.

⁸⁾ Srv. popis nálezů z Veselého u Počátek z r. 1938 Em. Nohejlové-Prátové v NČČsl XV, str. 65 a n., tab. II, 14e.

⁹⁾ NČČsl XIX, str. 207, č. 20–21.

¹⁰⁾ J. Smolík uvádí celkový počet peněz se lvem na 2095 kusů. Z toho byly údajně raženy 2 ex. po obou stranách. Tyto ražby nebyly v souboru nalezeny.

¹¹⁾ Číslo 2093 zachovaných mincí odpovídá celkem počtu mincí z popisu Smolíkovy

Morava, peníz s orlicí z jihlavské mincovny. (1)¹²⁾

Přehled peněz se lvem:

Skupina:	Kusů:	Prům. váha:	Skupina:	Kusů:	Prům. váha
Cast. 58	309	0,442 g	70	198	0,409 g
60	37	0,405 g	70 či 71	2	—
62	29	0,427 g	Zlomky	26	—
63	17	0,471 g	Prázdné střížky	3	—
67	1472	0,443 g			

Mezi ražbami jsou celkem malé váhové rozdíly v průměrné váze, jak ukazuje tabulka. Variační rozpětí, t. j. rozdíl mezi nejnižší a nejvyšší průměrnou vahou mincí jednotlivých skupin, je 0,066 (od 0,405 g do 0,471 g). Průměrné číslo vychází 0,431 g. Smolík¹³⁾ zvažil 300 kusů těchto ražeb a došel k průměrné váze 0,438 g.

Pokud běží o příměs mincí cizího původu, hlavně rakouských a jihoněmeckých, podám pouze stručný přehled podle Smolíkovy citované zprávy. K jeho popisu dodávám pouze váhová zjištění, počet kusů, jež zůstaly v muzejních sbírkách. V některých případech jsem doplnil a upravil přímou prohlídkou materiálu některá přidělení podle novější literatury.

Dolní Rakousy, Vilém, poručník, a Albrecht V. (1404–1406), feník Sirový 15¹⁴⁾ s gotickými lístky, do r. 1405 (11), prům. váha 0,578 g; s jetelovými lístky, 1406–1411 (17), prům. váha 0,509 g; nej. značky v rozích (2). — Leopold Albrecht (1406–1411), feník Sir. 16 (10); z toho 3 ex. mají na rubu čtyřráz. Prům. váha 0,602 g.¹⁵⁾ — Albrecht V. (1411–1439), Sir. 19, znam. lístky (52), prům. váha 0,485 g; Sir. 20, mincm. Niclas unterm Himmel (1420–35) (53), prům. váha 0,491 g; Sir. 22, t. zv. Grosskorn, od 1436 (3), prům. váha 0,512 g; s nejasnými znam. v rozích (2). Půlfeniky Sir. 21 (2).¹⁶⁾ — Albrecht V. jako císař (1438–1439), feník s korunovanou orlicí (3), Sir. 25. — Feniky nečitelné se čtyřrázem (7).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–1424), feník Sir. X, 18 (9), Luschin,¹⁷⁾ str. 370, č. 17, prům. váha 0,558 g.

Hals-Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–1425), feniky s nečitelným znamením (13), s lístky (1); se znam. růžice (2); hvězdice (1); půlměsíce (1). Prům. váha 0,456 g.

Salzburg, sede vacante (do r. 1494), jednostranné feniky se čtyřrázem se znakem (25), prům. váha 0,461 g; s berlou nad štítem (2).

Bavory-Mnichov, Štěpán II. (1347–1375), feník, W.¹⁸⁾ 145, Sir. 54 (1); W. 146, Sir.

(2095). V krajském museu v Hradci Králové je však k těmto mincím ještě přimíšeno 13 ex. t. zv. „horských“ peněz se čtyřrázem (Cast. 49) s průměrnou vahou 0,461 g. Smolík se o nich v popise nezmiňuje. Protože jinak Smolík byl přesný a tuto okolnost by jistě zaznamenal, předpokládám, že tento soubor starších mincí nepatří k tomuto nálezů a dostal se do něho zřejmě omylem. Jejich provenienci je dnes těžko zjistit.

¹²⁾ Mince se nezachovala v popisovaném a deponovaném materiálu.

¹³⁾ L. c., pozn. č. 2.

¹⁴⁾ E. Sirový, Nález strážovský. Věstník Num. spol. čl. IV, str. 160–9.

¹⁵⁾ Smolík uvádí (l. c.) 11 ražeb z tohoto období.

¹⁶⁾ Smolík uvádí celkem 127 ražeb Albrechta V.

¹⁷⁾ A. Luschin v. Ebengreuth, Wiener Münzwesen im Mittelalter. Vídeň a Lipsko 1913.

¹⁸⁾ J. P. Beierlein, Die Medaillen und Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach. I. sv. Bayerische Linie. Mnichov 1897.

53 (1); W. 148, Sir. 55 (10); prům. váha 0,468 g. — Jan II. (1375—1397), fenik z mincovny *oettingenské*, W. 155, Sir. 56 (2). — *Oettingenský* fenik málo zřetelný se čtyřrázem (8). — Arnošt I. s Vilémem (1397—1435), fenik se čtyřrázem, W. 160, Sir. 75 (22), prům. váha 0,481 g; W. 160, jemné písmo (1); W. 162 (4); W. 165 (3). — Arnošt I. (†1438) a Adolf (†1441), W. 168, Sir. 78 (4). — Arnošt I. a nezřetelné písmeno spoluvládce, feniky (8). — Albrecht III. (1438—1460), fenik W. 173, A mezi různými (3); W. 178 bez znamének v rozích obloučků (2), s kosodélníky (1), s tečkami v rozích (1). — Otřelé mnichovské feniky (3).

Bavory Dolní, Štěpán III. (1375—1392), *Ingolstadt*, fenik W. 3384 (2); fenik s kladivkem před S (W. nezná) (1). — Štěpán III. se synem Ludvíkem, W. 3388 (1); neznatelná znam. (2); W. 3392 (2); W. 3387 (7), prům. váha 0,464 g; W. 3393 (3). — *Wasserburg*, W. 3395 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), fenik W. 3426 (12), prům. váha 0,451 g; W. 3427 (1); W. 3428 (1); W. 3432 (2); W. 3435 (2); W. 3438 (2); W. 3439 (1), bez znam. vedle písmena.

Neurčitelné zlomky bavorských či rakouských feniků (4), otřelé feniky se čtyřrázem (22). Augsburg, biskupství. Společné ražby biskupů a města: Burkhard z Ellerbachu (1374—1404), fenik se znam. lilie (2), Noss č. 2.¹⁹ — Eberhard z Kirchbergu (1404 až 1413), fenik se znam. kotvy, Noss č. 8 (1). — Petr ze Schaumburgu (1424—1469), mincm. F. Bäsinger (1441—1444), fenik s B (92), se znam. škeble, Noss 19 (1), s dvojitou přetátou šipkou, Noss 4 (1), s nejasnou značkou na rubu (9). Neurčitelné zlomky augsburských feniků (3). Prům. váha všech 0,341 g.

Norimberk. Jednostranný fenik z 15. stol. (7).²⁰

Kurf. Falc, Ruprecht III. (1393—1410, císařem 1400) fenik z mincovny Neumarktu, bez čtyřrázu (2).

Bavorská Falc, Ludvík III. (1410—1436) a Jan Oberpfälzer (1410—1443), fenik z mincovny v *Ambergu* (2).

Würzburg, nejasný fenik (1).

Bamberg, biskupství, Lambert z Brunnu (1374—1399) a norimberský purkrabí Bedřich V. (1357—1397), fenik bez čtyřrázu (1).

Fenikový kruhový střížek bez čtyřrázu a bez rázu (1).

Největší procento z cizích ražeb mají mince dolnorakouské (asi 30%) a augsburské (asi 20%).

Jde celkem o zajímavý nález, který je svým časovým rozvrhem ražeb — pokud jde o české ražby — poměrně úzce vymezen na dobu správcovství a království Jiříka z Poděbrad, tedy asi na necelých 20 let. V nálezu nebyl ani jeden husitský peníz se čtyřrázem, což je zajímavé už proto, že v nálezu je 11 pražských grošů Václava IV., typických a nedoražených. Víme ovšem, že v padesátých a šedesátých letech byly už pražské groše v oběhu vzácností a že právě proto prosakovaly do naší měny tak snadno míšeňské groše, jimž ovšem napomáhaly přátelské vztahy Jiříka z Poděbrad k saským knížatům. Pro stanovení časového údaje, kdy byly mince vloženy do země, nám celkem málo prospějí cizí ražby, protože ještě v 16. stol. jejich soubory zatěžují místy složení našich nálezů. České ražby tohoto souboru pocházejí jasně z doby před Jiříkovou mincovní reformou v r. 1469. V souboru není totiž ani jedna ražba Cast. č. 75—80, což ovšem nemusilo být proto, že peněžní zásoba byla uložena před

¹⁹ Ad. Noss, *Zur Chronologie der augsburgischen Gemeinschaftspfennigen von Bischof und Stadt.* (Blätter f. Münzfreunde r. 56, 1921, str. 131, tab. 244.)

²⁰ Smolík ještě uvádí půlhaléř s orlicí, pod níž je obrácené písmeno N (Norimberk).

r. 1469, protože, jak ukazuje Castelin,²¹ bylo málo nových peněz, ražených podle mincovní reformy, takže staré peníze zůstávaly nadlouho ještě v oběhu, a to v poloviční hodnotě. V tom je jistě možná nepřesnost i v datování tohoto nálezů. Proti Smolíkovi²² musíme pak vložení pokladu do země časově stanovit do období po 1468, což nám vyplývá především z druhů českých ražeb, peněz se lvem, jež moderní numismatika proti Smolíkovi době již jasně odlišuje a časově přiděluje.

Svým složením se podobá královéhradecký nález podobným souborům ze Znosími u Vlašimě,²³ z Kyjova r. 1928,²⁴ z Miličína na Tábořsku,²⁵ ze Štíci u Kamenice n. L.,²⁶ z Drahoňova u Kamenice n. L. z r. 1928²⁷ a pod. Nejen strukturou, ale i lokalitou je mu ovšem nejbližší nález z Doubravice u Pardubic z r. 1917.²⁸ V něm jsou také převládající skupinou peníze se lvem (4132) spolu s moravskými (261) proti celkem malé cizí příměsi (160). Bylo by jistě vděčné srovnat nálezový materiál z Doubravice s hradeckým souborem po stránce ražebních variant. Z většího množství materiálu časově i lokalitou si tak blízkého může se odvodit i zjištění proveniencí aspoň některých ražeb, jež vyrostly za značně pohnutých vnitřních bojů Jiříka z Poděbrad se Zelenohorskou jednotou.

Také tento nález ukazuje, že ražbě drobné mince nebylo věnováno tolik péče jako ražbě hrubých mincí, protože byla nákladnější. Přesto však ražby v královéhradeckém nálezu svědčí o velikém chvatu a nepozornosti, s níž postupovala některá dobová mincovna, když tak veliké procento mincí je nedoraženo, když se vyskytuje tak často posunutý ráz, dvojráz a pod. Také pravidelný kruhový tvar má jen menší část ražeb tohoto souboru. Většinou jsou jen ledabyly vystřiženy bez ohledu na přesný tvar. Nereliefní dvojráz, který se často vyskytá, svědčí o nedbalosti při ražbě nebo o vytlučení razidla. To všechno jistě souvisí s pohnutými dobami šedesátých let, kdy proti Jiříkovi z Poděbrad se postavila Zelenohorská jednota a razila si sama na úhradu svých výloh v Plzni své vlastní peníze.²⁹ Nebyl to jistě zjev ojedinělý, protože i král Jiřík, když vydal r. 1469 svůj mincovní řád, připomíná, že peníze se lvem se razily na více místech a že tyto ražby jsou blízko falsátorským akcím. Anonymnost těchto ražeb a jejich obecná špatná jakost a ražební ledabylost svědčí o hospodářské a politické situaci doby a ukazuje na těžkou inflační krizi české měny. Tímto nálezem si znovu připomínáme, že zatím jistě i přes pečlivý a bohatý srovnávací materiál, zachycený v práci Castelinově s celkovým profilem doby, nemůžeme některé ražby odlišit z veliké spousty peněz se lvem a jejich variant. Pouze z přesných nálezových rozborů lze si pak odvodit charakteristické znaky lokální i ražební, jež představují třebaš výtvar některé krajové mincovny, dosud nedoložené ani pramenným archivním materiálem, ani roztříděným a jasně přiděleným hmotným numismatickým materiálem.

²¹ L. c., str. 255.

²² Smolík udává termín ante quem před r. 1453, post quem po r. 1446, pravděpodobně okolo r. 1450.

²³ NČČsl XIX, str. 190. Z 3063 kusů bylo 1654 peněz se lvem bez čtyřrázu a 3 ex. se čtyřrázem. Ostatní rakouské, bavorské a jiné feniky.

²⁴ NČČsl XIX, 196. Z 2250 mincí bylo 1975 peněz se lvem bez čtyřrázu.

²⁵ NČČsl VI, 142. Z toho 1 peníz se čtyřrázem, 2165 bez čtyřrázu a mnoho dalších cizích ražeb.

²⁶ NČČsl VI, 143. Peníze se čtyřrázem (1), bez čtyřrázu (478) a mnoho cizích ražeb.

²⁷ NČČsl IV, 48. Kromě rakouských a jihoněmeckých mincí bylo z 279 ražeb 215 peněz se lvem bez čtyřrázu a 10 pražských grošů Václava IV.

²⁸ Pam. arch. XXIX, 119. — NČČsl I, 45.

²⁹ K. Castelin, *Mincovna Zelenohorské jednoty v Plzni.* Num. listy IV, 52.

NÁLEZ GROŠŮ V BRANDLÍNĚ, OKRES DAČICE

V srpnu 1941 našel šestiletý Vladislav Hes při hře s motýčkou na zahradě svého otce Františka Hese v Brandlíně čís. 31 na parcele čís. 30/1 v hloubce asi 20 cm mince ležící v zemi volně na hromádce. Podle původní zprávy Okresního úřadu v Dačicích (tehdy v Telči) ze dne 27. října 1941, čís. 51.606/1-VII, uložené ve spisech Okresního úřadu v Dačicích v Okresním archivu v Dačicích, bylo to padesát mincí, a to 46 českých grošů, 3 mince nezjištěného druhu a 1 malá mince, patrně rakouský fenik. Mince měli tehdy v majetku František Hes, majitel pozemku, a Jan Janů, rovněž z Brandlína, čís. 30. Později byly do Brna Památkovému úřadu poslány k prozkoumání 43 mince. V roce 1942 byly mince vráceny okresnímu úřadu a získány v roce 1943 dačickým museem. Dnes jsou v Městském vlastivědném museu v Dačicích v počtu 36 kusů v tomto složení:

Čechy, Karel IV., pražský groš (1). Na rubu před počátkem opisu hvězda.

Václav IV., pražský groš (18). Pokud se dalo zjistit, jsou na líci rozdělovací znaménka : (4), na rubu před počátkem legendy je hvězda — kříž — hvězda (3), rozdělovací znaménka na rubu \clubsuit (1) a \spadesuit (1),

Jiří z Poděbrad, pražský groš (10). Pokud se dalo rozpoznat, jsou rozdělovací znaménka na líci X s X a X , na rubu před počátkem opisu hvězda — kříž — hvězda a rozdělovací znaménko \clubsuit .

Míšeň, Bedřich II., Bedřich Nejpáný a Zikmund, štítový groš (1). — Bedřich II. a Vilém, štítový groš (3). — Bedřich II., štítový groš (1) a mečový groš (1).

Dolní Rakousy, Vilém a Albrecht, vídeňský fenik (1).

Mince jsou zachovány většinou velmi špatně.

Původně byl v nálezů 1 groš Karla IV., Václav IV. byl zastoupen 20 kusy, Jiří z Poděbrad 15 kusy a u ostatních se počet shoduje s musejními. Nepřišly tedy do musea z grošů Václavových dva a z Jiříkových pět.

Selský majetník uložil svůj „poklad“ do země patrně v souvislosti s válečnými událostmi za tažení Korvínova, ohrožujícího i západní Moravu.

Jindřich Krupička

NÁLEZ V BĚLÉ POD BEZDĚZEM

Při hloubení základů pro pařeniště našel 13. XI. 1953 Rudolf Kudrnáč na zahradě v Bělé p. Bezdězem čp. 135 v hloubce asi 60 cm hliněnou nádobku s poklicí, plnou starých peněz. Místo nálezů jest vzdáleno asi 150 metrů od bývalých městských hradeb. Nálezce p. Kudrnáč daroval nález i s nádobkou do musea v Bělé pod Bezdězem. Na upozornění vedoucí numismatického odděl. Nár. musea v Praze p. Dr. Nohejlové-Prátové jsem místo nálezů navštívil, nález vyvedl k vyčištění a určení. Nádobka, vykroužená ze šedohnědé hlíny, je nepolovaná, vysoká 17 cm; šířka dna měří 8 cm, hrdla 10 cm. Nejširší vydutí má průměr 14 cm. Na povrchu je nádobka rýhovaná. Poklice je z téhož materiálu v průměru 13 cm a nepoškozena. Nádobka obsahovala 711 těchto mincí:

Čechy, jednostr. peníz se lvem, t. zv. husitský, se čtyřřazem (1); bez čtyřřazu (3); kruhový haléř s korunou (1).

Morava, jednostr. peníz, Nohejlová NČČsl IX, 1933, str. 63 (1).

Zhořelec, peníze 15. století (feniky): v slabém perlovci malá písmena, na rubu malá ko-

runa mírně prohnutá (26); týž peníz, hrubší perlovec a silnější písmena, koruna posunutá vpravo (14); podobný peníz s větším začátečním písmenem, jemnější perlovec, koruna větší a více prohnutá (21); týž peníz, hrubší písmena, koruna vyšší a více prohnutá (18); týž peníz podobného písma, koruna větší a silně prohnutá (6).

Dolní Rakousy, Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404–1406), *Videň*, půlfenik, Luschin č. 5 (1); *poručnictví Vilémovo nebo Leopoldovo* (1404–1411): půlfenik nečitelného písma poručníková (3); *poručnictví Leopoldovo* (1406–1411), *Videň*, fenik, Luschin, str. 267 (1); *samostatná vláda Albrechta V.* (1411–1439), *Videň*, Gundlach (1420–1423 a 1425), fenik Luschin č. 11 (2); *Videň*, Niklas unterm Himmel (1427–1430, 1433–1436), fenik Luschin č. 13 (2); půlfenik (2); *Videň*, fenik z l. 1437–39, Luschin č. 14 (1). — Albrecht VI. (1457–1463), Hausgenossen, Nikolaus Teschler, půlfenik (4).

Štýrsko, Fridrich III. (V., 1424–1493), *Štýrský Hradec*, půlfenik z let 1440–1452, k L. č. 19b (2).

Arcibiskupství Salzburg, fenik 15. století (3).

Město Norimberk, fenik 15. století, M. B. N. G. XXVI–XXVII, 1908/9, str. 89, č. 18.

Hals-Leuchtenberg, Jan III. (1403–1443), fenik s měsíčky (2).

Biskupství Bamberg, Antonín z Rotenhanu (1431–1459), fenik, Sa 1269 (1).

Falc-Amberg, Ruprecht III. (1398–1410), fenik, Sa 2413 (1).

Bavory-Mnichov, Arnošt I. — Vilém III. (1393–1435), fenik W. č. 164 (4). — Albrecht III. (1438–1441), fenik W. č. 175 (1).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), fenik W. č. 3424 (1); *Oetting*, fenik W. 3433 (1); týž špatně znatelný (1).

Mohuč, Ditrich III. z Erlebachu (1434–1459), groš (1). — Ditrich z Isenburgu (1459–1463), *Heiligenstadt*, groš Sa 2507 (16).

Brunšvik-Calenberg, Vilém (1416–1482), špatně znatelný (?), (2).

Brunšvik-Herzberg, Albrecht III. (1427–1486), groš, Sa 3653 (4).

Stolberg, patrně Jindřich XIX. (1455–1511), groš (1).

Quedlinburg, Hedvika Saská (1458–1511), groš Sa 4161 (12); Sa 4162 (2).

Sasko-Míšeň, Vilém II. (1349–1407), groš, Sa 4365 (1). — Fridrich II. a Vilém III. (1442–1445), mečový groš, Sa 4384 (19); štítový groš zn. makovice Sa 4376 (6 a 1 vyložený); mečový groš, zn. třítrojlístek, Sa nemá (7); štítový groš, zn. trojlístek bez stopky (1). — Fridrich II., Fridrich IV. [Duryňský] a Zikmund do r. 1436, štítový groš, Sa 4374 (1); křížový groš, Sa 4373 (1). — Vilém III. (1428–1482), mečový groš, Sa 4388 (14); týž groš, nad kořenem ocasu lva tečka (22). — Fridrich II. (1428–64), štítový groš, Sa 4377 (3); týž groš, v opise LANT (3); mečový groš, zn. trojnásobný trojlístek, Sa neznal (3); týž groš, ale má dvojráz (1); štítový groš, Sa 4381 (1); mečový groš, na líci i rubu lilie, Sa 4381 p (20); týž groš, nad kořenem ocasu lva kroužek (22); týž groš, v opise DEI GRACIA (4); týž groš, na líci i rubu šesticípá hvězda (27). — Fridrich II. a Markéta (1463–1464), mečový groš, Sa 4382 (29); týž groš, nad kořenem ocasu lva kroužek (46); týž groš, mezi zadními tlapami lva kroužek (8). — Arnošt a Albrecht (1464–1484), mečový groš, zn. šesticípá hvězda, Sa neuvádí (13); týž groš, zn. trojnásobný trojlístek, nad kořenem ocasu lva trojlístek, Sa neuvádí (5). — Arnošt, Albrecht a Vilém (1464–1484), groš, Sa 4389 (1); týž groš, Sa 4390 (1). — Míšenské groše nečitelného panovníkova jména (29); zlomky (3).

Sasko-Altenburg, jednostranný fenik, Posern-Klett, str. 14, č. 7 / tab. XXIV, č. 2; (1).

Hessensko, Ludvík II. (1413–1458), štítový groš, zn. lilie, Sa 2336 p (25); týž groš, zn. kříž (100); týž groš, zn. čtyřlístý květ (36); týž groš, zn. 3 podlouhlé listy (22); týž groš, zn. hvězda, v opise: LODEWICVS (2); týž groš, v opise: LODEWICI (5); týž groš, zn. nečitelná (56); korunní groš, Sa 2232 (1); zlomek groše (2).

Nález obsahoval celkem 711 kusů včetně zlomků a jest uložen v museu v Bělé p. Bezdězem. Nejmladší ražbou jsou quedlinburské groše Hedviky Saské (1458–1511), které nám zakopání pokladu nemohou datovati, jelikož groše míšenského typu ke konci 15 století nebyly již raženy. Dobu uložení mincí do země možno určití kolem r. 1470–1480.

Jindřich Krupička

NÁLEZ V DNEBOHU, OKR. MNICHOVO HRADIŠTĚ

Roku 1931 přede žněmi bourali u rolníka Josefa Hruši v Dnebohu čp. 6 starý špýchar. Pod starou podlahou nalezl při tom Václav Stejskal hliněnou nádobku s mincemi. Pod úderem krumpáče se nádobka úplně rozsykala. Nálezce sebral mince a uložil je doma v řezárně do plátěného sáčku. Část mincí byla časem rozdána, ale když jsem se o nález dověděl, zakročil jsem a během roku se mi podařilo složit celý nález zase dohromady. Mince byly silně oxidované a částečně slepené. Po očištění jsem zjistil celkem 383 kusy, jichž soupis zde podávám:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražské groše nedbalé ražby, silně otřelé, opis téměř nečitelný (7).

Husitská doba, peníz kruhový, jednostranný se lvem, bez čtyřrázu, hřívá lva má čtyři půlměsíčky ve dvou řadách nad sebou. Mohutná kresba lva, typem podobná Castelinovu č. 20 (5);¹⁾ méně zřetelná kresba lva, neúplná (1).

Kladsko, peníz 15. století, jednostranný, kruhový: krácející lev má pod přední tlapou hvězdičku, pod ohonem gotické písmeno G (2); týž peníz, gotické písmeno téměř ležaté (2); měděný peníz téhož typu, trochu vylomený, ražby dosti ostré a jasné; soudobý padělek (?), 1).

Zhořelec, peníze 15. století. Větší hrubá písmena, větší koruna, po stranách a dole mírně prohnutá, slabý perlový kruh (10); silnější perlový kruh, uvnitř menší a slabší písmena, koruna menší, dole mírně prohnutá (12); koruna větší, silněji prohnutá (10; vylomený) (1).

Sasko-Míšeň, Fridrich II. (1324–1349), štítový groš Sa²⁾ 2324 vyobr. (2). – Vilém Jednooký (1349–1407), štítový groš. Na líci jako značka kříž mezi dvěma kroužky \circ WILH \circ DI \circ GRA \circ TURING \circ LANG \circ Na rubu táž značka. Sa neznal (1). – Vilém III. (1428–1482), štítový groš, na l. a r. zn. kříž; v opise LAN (v got. typech, 2); týž groš, na líci bez zn., pouze tečka (1); týž groš, na l. po obou stranách landsberského štítu půlměsíček s obloučkem ke štítu obrácený; na r. zn. kříž, po obou stranách kříže dva půlměsíčky obloučkem ke kříži (1). – Fridrich II. (sám, 1428–1464), štítový groš. Na líci pětিলistá růže bez trny, na rubu čtyřlistá růže s trny (69); týž groš l. a r. zn. lilie (10); týž groš, l. čtyřlistá růže, pod ní tři tečky, r. pětिलistá růže (1); týž groš, l. pětिलistá růže, pod ní tři tečky, r. nečit. značka, za ocasem lva kroužek (2); týž groš, l. zn. kříž na koso položený, r. šesticípá hvězda (5); týž groš, l. r. zn. trojlístek bez stopky, v opise po obou stranách malý trojlístek jako rozdělovací znaménko (3). – Mečový groš, l. r. zn. lilie, rozdělovací znaménko kroužek (6); týž groš, lícní opis pouze LAN, na rubu jako rozdělovací znaménko dva kroužky nad sebou (2). – Fridrich II., Kateřina a Vilém III. (1440–1442), štítový groš, na líci před jmény panovníků není značka, na r. zn. makovice (6). – Fridrich II. a Vilém III. (1442–1445), štítový

¹⁾ Castelin, Heller u. Pfennig.

²⁾ Saurma-Jeltsch.

groš, na l. zn. makovice, na r. čtyřlistá růže s trny (86); vylomené (4); týž groš, na l. a r. zn. trojlístek, jako rozdělovací znaménka v opise malé trojlístky (4); týž groš, na l. a r. zn. lilie, na rubu v opise jako rozdělovací znaménka dva kroužky nad sebou (1); týž groš na l. zn. kříž na koso položený s trny, v opise LA, na r. šesticípá hvězda (10); týž groš téže značky na líci i na rubu, ale v opise LAN (2); týž groš, na líci i na rubu zn. dva půlměsíčky, obloučky k sobě obrácené (2); týž groš, na l. zn. dva půlměsíčky obrácené k sobě obloučky, na r. zn. čtyřlistá růže s trny (1); týž groš, na líci i rubu čtyřlistá růže s trny (14); týž groš, na l. pětिलistá růže, na r. čtyřlistá růže s trny (8); mečový groš, na l. zn. dva zkřížené meče ve štítě, vedle znak saský, na r. čtyřlistá růže s trny. Sa 2346 vyobr. (19). – Fridrich II. s Markétou, štítový groš, na l. MF \circ OD \circ GRACI \circ TURING \circ LANG, na r. jméno kurfiřtky na místě zn., v opise jako rozdělovací znaménka dva kroužky nad sebou. Sa 2345 (2). – Fridrich s Vilémem II. a Fridrich Durynský (1406–1440), knížecí groš Sa 4369 (1). – Fridrich II., Fridrich IV. a Vilém III. (1436–1440), štítový groš, na l. pětिलistá růže na r. čtyřlistá růže s trny (1); týž groš, bez značky, na r. šestipaprskovitá hvězda (2); týž groš, na l. se značkou dosud neznámou, na r. šestipaprskovitá hvězda. Sa nezná (1; viz tab. VI, č. 40). – Fridrich I. (1428–1464), Fridrich IV. (Durynský) a Zikmund do r. 1436, štítový groš, na l. pětिलistá růže, na r. čtyřlistá růže s trny (5); křížový groš, na l. pětिलistá růže, na r. čtyřlistá růže s trny, lev ve štítě, nad hlavou lva kříž, Sa 2336 (3). – Ludvík Hessenský (1413–1458) a Fridrich IV. Durynský († 1440), štítový groš společný míšeňský, na l. čtyřpás s křížovou květinovou ozdobou a opis LoFoDI \circ GRACIA \circ TURING \circ LANG, r. zn. lilie, v opise jako rozdělovací znaménka dva kroužky nad sebou; velmi vzácný, publikován v nálezu: Znosím a Hostinné † Ot. Mikšem (1).

Hessensko, Ludvík I. (1413–1458), korunní groš, na l. i r. šestिलistá růžice, Sa 1099 (10); knížecí groš, na l. zn. kříž, na r. čtyřlistá růže s trny, Sa 1100 (3).

Míšeňské groše s neznatelnými jmény panovníků (15).

Bavory-Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), Landshut, fenik, W. č. 3424 (4); W. č. 3427 (1). – Ludvík IX. (1456–1479), Oettingen, fenik W. č. 3451 (1).

Bavory-Mnichov, Arnošt I. a Vilém III. (1397–1435), fenik, W. č. 164 (8). – Albert III. (1438–1460), fenik, W. č. 175 (1).

Falc-Amberg, Ruprecht III. (1398–1440), fenik, Sa 1182 (2).

Hals-Leuchtenberg, Jan III. (1407–1443), fenik, zn. měsíček (1); nečitelná značka (1).

Norimberk, fenik, podle minc. konvence z r. 1457, M. B. N. G., XXVI–XXVII, 1908/9, str. 89, č. 18 (1).

Biskupství Salzburg, jednostranný fenik 15. století se čtyřrázem (8); dvoustranný fenik, na r. berla se dvěma hvězdičkami po stranách (2); dvoustranný fenik, na l. v perlovém kruhu znak, na r. berla v perlovém kruhu má na obou stranách kroužek (2).

Obsahem nálezů je tedy obvyklé oběživo 15. století, kdy v českých zemích obíhaly peníze sousedních států. Nález byl ukryt asi v letech 1470–1480.

Soupis a popis jsem mohl provést jen s pomocí doc. Dr. Nohejlové-Prátové, jíž děkuji za instrukce a za půjčení mně nedostupné literatury. Děkuji také p. Dr. Pavlu Radoměrskému za spolupráci při určení čtyř mincí.

DVOJITÝ NÁLEZ MINCÍ V MILEVSKU 1901

Na jaře r. 1901 byly zbourány v Milevsku dva menší domky, aby na jejich místě mohla býti zbudována Okresní hospodářská záložna (dnes čp. 123). V násypu pod podlahou zadního pokojíku (tedy asi směrem do dnešního dvora) v jednom z obou domků našli dělníci ve hloubce přes půl metru černý hliněný hrnek bez ozdob, velikosti asi dvou litrů, krytý pokličkou. Po roztržení hrnku motykou vysypalo se z něho množství stříbrných mincí, které přítomní dělníci si rozebrali a odnesli. V následujících dnech (nález učiněn někdy před 25. květnem 1901) pak je prodávali místním zájemcům kus po 10 až 20 krejcarech. Celkem obsahoval tento nález asi 1000 mincí, z nichž příčiněním starosty Okresní hospodářské záložny Josefa Bardy podařilo se zachránit pro záložnu zaplacením nálezného dělníku Hejnovi z Přeborova velkou část nálezu, obsahující asi 400 kusů.

Největší díl zachráněné části nálezu tvořily míšeňské groše a ražby nassavské, hessen-ské, braniborské atd., dále asi dvě kopy pražských grošů (Jan Luc., Karel IV., Václav IV., Jiří, Vladislav II.), z nichž některé byly prý kontramarkované. Mimo to obsahovala prozkoumaná část nálezu také drobnou minci českou (bohužel nevíme, jaké ražby) i cizí (Tyroly, Uhry, Milánsko), avšak jen v malém počtu. O nálezu byla podána zpráva prof. Aug. Sedláčkovi do Písku a uveřejněny články v místních časopisech (Zpravodaj hosp. spolku pro pol. okr. milevský, roč. XVI, č. 6 z 15. června 1901, č. 7 z 15. července 1901, Hlasy z Milevska, roč. II, č. 10 z 25. května 1901. Nejobsáhlejší je článek ve Zpravodaji, jehož autorem byl V. Barda).

Ještě asi r. 1923 bylo ze zachráněné části nálezu uloženo v Okr. hosp. zál. v Milevsku asi 200 až 300 mincí, snad i více, samých grošů, a to hlavně Vladislava II., ale i jiných, v papírové krabičce a roztrháných v sáčcích, později se podle sdělení býv. ředitele Karla Charváta tyto mince ztratily a dnes jsou zcela neznámé.

Druhý nález na téže staveništi byl učiněn 9. července 1901, když v bývalé staré kuchyni byl vykopán cihlou pokrytý hrneček, v němž bylo 65 pražských grošů. Jaké ražby to byly, bohužel není známo, ani kam mince přišly. Také o tomto nálezu jsou kratší zprávy v místních časopisech (Zpravodaj, roč. XVI, č. 7 a Hlasy z Milevska, roč. II, č. 14).

František Křížek

NÁLEZ V BUDČI, OKRES DAČICE

Rolník Ludvík Vrba z Budče čís. 21, okres Dačice, odevzdal dne 27. listopadu 1947 na stanici Sboru národní bezpečnosti v Budči 388 stříbrných mincí, které byly nalezeny německým zajatcem při orání na Vrbově zahradě. Ležely pod starým pařezem ovocného stromu, úplně prohnílým, který byl při orání vyrván ze země. Uloženy byly v nádobě, patrně džbánku, jež byla úplně rozbítá a z níž byly sesbírány pouze dva souvislé střepy ze dna s přilehlou stěnou. Ty ukazují, že nádoba byla zhotovena z černé hlíny, na povrchu hlazené, a že její dno mělo v průměru asi 8,5 cm. Na vnitřní straně střepů jsou bohaté stopy měděnky. Druhá nádoba, z níž jest zachován jen jeden střep, rovněž ode dna, byla zhotovena z růžově žluté hlíny, pokryté světle hnědou oprýskanou glazurou. Byla to patrně miska se dnem o průměru asi 9,5 cm a patrně přikrývala nádobu první, neboť tu není stop po měděnce.

Větší mince jsou zachovány velice dobře, menší prostředně až špatně.

Nález od majitele pozemku zakoupil Okresní národní výbor v Dačicích a do zatímni úschovy jej svěřil Okresnímu archivu v Dačicích. Určen je pro dačické museum.

Zjištěny byly tyto ražby:

- Čechy, Václav II. (1278—1305), *Kutná Hora*, pražský groš (1). — Jiří z Poděbrad (1458 až 1471), *Kutná Hora*, pražský groš (5). — Vladislav II. (1471—1516), *Kutná Hora*, pražský groš (171). — Ferdinand I. (1526—1564), *Kutná Hora*, pražský groš b. l. (4); Jan Jeptiška z Běšin, pražský groš 1539 (2); Jakub Hubáček, pražský groš 1540 (2); 1541 (2); 15?? (1); *Jáchymov*, Klaus Kraus (1530—1535), tolar b. l. (2); Martin Kempf (1541—1542), tolar b. l. (1); půltolar b. l. (1).
Šlikové, Štěpán a bratři, *Jáchymov*, tolar 1526 s titulem Ludvíka I. (1).
Dolní Rakousy, Ferdinand I., *Videň*, pfundner 1526 (1); šestikrejcar b. l. (2); třikrejcar 1534 (3).
Horní Rakousy, Ferdinand I., *Linec*, třikrejcar 1534 (1); tolar 1536 (1); půltolar 1536 (1); tolar 1542 (1).
Tyroly, Zikmund (1439—1496), šestikrejcar b. l. (14); krejcar b. l. (79). — Ferdinand I., *Hall*, šestikrejcar b. l. (2).
Salzburg, Leonard z Keutschachu (1495—1519), batzen 1500 (6), 1508 (1), 1509 (1), 1510 (2), 1511 (1), 1513 (2); halčr 1514 (1); batzen 1516 (3), 1518 (2), 1519 (1). — Matouš Lang (1519—1540), batzen 1520 (1), 1521 (6), 1522 (2), 15?4 (1); půlbatzen 1526 (1), 1532 (1). — Neurčitelné, batzen (13).
Gorice, Leonard (1454—1500), krejcar b. l. (2).
Bavory, Albert (IV.†, 1460—1508), půlbatzen r. ? (1). — Vilém a Ludvík (1508—45), půlbatzen 1525 (1).
Falc-Neuburg, Otto a Filip (1508—1548), desetikrejcar 1528 (1); batzen 1518 (1), r. ? (3).
Leuchtenberg, Jan VI. (1487—1531), batzen 1523 (1), 1525 (1), 15?? (1).
Oettingen, Wolfgang a Jáchym, (1477—1520), batzen 1519 (2), 1520 (1), 15?? (2).
Augsburg s titulem Karla V., batzen 15?? (2).
Nördlingen s titulem Maximiliána I. (1493—1519), batzen 1514 (2), 1516 (3), 1518 (1). — S titulem Karla V. (1519—1556), batzen 1522 (1).
Řezno, Jan III. (1507—1538), batzen 1523 (1).
Kaufbeuren s titulem Karla V., tolar 1541 (1), 1542 (1), 1543 (1).
Sasko, Jan Bedřich a Jiří (1532—1539), tolar 1535 (1), 1537 (1). — Jan Bedřich a Jindřich (1539—1541), tolar 1539 (1); 1541 (1), půltolar 1539 (1).
Branibory, Jiří (1515—1543), šestikrejcar 1530 (1).
Mansfeld, bratři Hoyer, Gebhard, Albert a Filip (1530—1540), tolar 1532 (1).
Neurčitelné, batzen (7); půlbatzen (1).

Nález zabírá dobu od roku (nejdříve) 1300 do r. 1543, při čemž plynulá řada začíná mincemi Jiřího z Poděbrad a končí tolařem města Kaufbeuren z r. 1543. Byly tedy mince uloženy do země nějakou dobu po tomto roku, než se dostal tento tolar do Budče. Zajímavé je složení nálezu, kde mezi 388 mincemi je necelá polovina (193 kusy) ražeb českých, necelých 39% připadá na ražby zemí rakouských a zbytek na země německé.

NÁLEZ VE VELKÉM JENÍKOVĚ, OKRES DAČICE

Dne 24. března 1938 našel rolnický syn Eduard Štěrba z Velkého Jeníkova čís. 9, okres Dačice, na poli své matky Františky Štěrbové při polních pracích (vláčení) mince, které byly uloženy v hliněné nádobě, jak ukazovaly střepey, sebrané na poli v okolí, a byly zabaleny asi v domácím plátně, z něhož bylo nalezeno několik kousků. Památkovému úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně bylo zasláno k prozkoumání v dubnu 1938 celkem 120 kusů. Zachovány byly dobře jen větší nominály, ostatní mince byly velmi zašlé.

Pro popis tohoto nálezů mám k dispozici jen písemný materiál, uložený v Okresním archivu v Dačicích ve fondu Okresní úřad Dačice. Je to původní relace četnické stanice v Heřmančicích, okres Dačice, z 30. 3. 1938 s příloženými otisky v papíru a zprávu Památkového úřadu z 19. 9. 1938, č. j. 1124/38. Podle těchto dokladů bylo složení nálezů, jak je dále uvedeno; mince samy mi k dispozici bohužel nebyly, neboť nález byl rozptýlen.

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *Kutná Hora*, pražský groš (40). — Ferdinand I. (1526–1564), pražský groš (6). — Rudolf II. (1576–1612), bílý groš (4); malý groš (15).

Korutany, Karel (1564–1590), *Celovec*, dukát 1569 (1).

Tyroly, Zikmund (1439–1496), šesták b. l. (1). — Ferdinand (1564–1595), *Hall*, tolar b. l. (29); tříkrejcar (groš) (6). — Rudolf II., *Hall*, tolar 1606 (1), 1607 (2).

Salzburg, arcibiskupství, Wolfgang Theodor z Raitenau (1758–1612), tolar b. l. (1). Sasko, Albertovská linie, August (1553–1586), tolar 1579 (1). — Kristián, Jan Jiří a August, tolar 1598 (1), 1599 (1), 1601 (1).

Hanau-Lichtenberg, Jan Reinhard (1599–1625), čtvrttolar 1609 (5).

Štrasburk, groš (1).

Zug, groš (1).

Neurčitelné: tři různé zlomky, poslední letopočty 1609 a 1610.

Mince zabírají dobu od konce století 15. do prvního desetiletí 17. století. Do země přišly po roku 1610.

Lubomír Nemeškal

NÁLEZ MINCÍ V ROZTOKÁCH U PRAHY

Dne 6. listopadu 1953 odevzdal pan Rudolf Košťál z Roztok v numismatickém oddělení Národního musea v Praze k bližšímu určení nález mincí, který — podle jeho sdělení — našel před 54 roky rolník Antonín Jánský-Vošáhlík pravděpodobně při orání na poli v Solníkách. Místo, na němž byly mince nalezeny, je nyní zastaveno domy. Nález, o němž nevíme, zda byl ukryt v nějakém obalu nebo uložen volně v zemi, obsahuje 66 mincí.

Jsou to tyto mince:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), dvoustranný bílý peníz (1). — Rudolf II. (1576 až 1612), *Kutná Hora*, bílý peníz 1602 (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–1564), krejcar 1563 jako Saurma 25 (1); haléf 1532 (1); 1534 (1).

Arcibiskupství Salzburg, Matouš Lang z Wellenburgu (1519–40), půlkrejcar 1524 (1); 152? (2); 1533 (1); 1535 jako Saurma 896 (2); 1537 jako Saurma 898 (2); 1538 (2); 1539 jako Saurma 899 (1); 1540 jako Saurma 900 (3); neč. let. (1). — Arnošt Ba-

vorský (1540–54), půlkrejcar 154? (4); 1552 (1); 1554 (1); 15?? (1); neč. let. (2). — Michael z Khünburgu (1554–60), půlkrejcar 1558 (1); 155? (1); neč. let. (2). — Jan Jakub Khuen z Belase (1560–86), půlkrejcar 1561, dolní znaky jsou však přehozeny (1); 1562 (1); 1564 jako Saurma 923 (1); 1569 (1); 156? (2); 1573 (1); 1576 jako Saurma 926 (1); 1579 jako Saurma 927 (2); 1582 (2); 1584 (1); neč. let. (3). — Jiří z Khünburgu (1586–87), půlkrejcar 1586 jako M. Bernhart-K. Roll, Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg I, 1516 (1). — Wolfgang Theodor z Raitenau (1587 až 1612), fenik 1587 (1); 1588 jako Saurma 944 (2); 1591 (1); 1592 jako Saurma 945 (1); 1593 (1); 1594 (2); 1597 jako Saurma 946 (1); 1598 (1); 1599 jako Saurma 947 (1); 1600 jako Saurma 948 (1); 1605 jako Saurma 949 (1); 1610 (1).

Sasko-Míšeň, Arnošt a Albrecht (1464–84), fenik bez let. jako Saurma 4405 (1).

Polsko, Kazimír IV. (1447–92), půlgroš bez let. (1).

Dobu ukrytí tohoto nálezů nám pomáhá určití nejmladší mince nálezů, fenik arcibiskupství salzburského z r. 1610. Nález byl ukryt kolem roku 1611, kdy vpadla do Čech vojska pod vedením arciknížete Leopolda, biskupa pasovského a štrasburského. Pasovští pronikli tehdy ku Praze, které se na čas zmocnili.

František Křížek

NÁLEZ V ČESKÉM RUDOLCI, OKRES DAČICE

V roce 1923 byl na katastrálním území Českého Rudolce, okres Dačice, učiněn významný nález mincí, který by byl zajímavým a cenným příspěvkem k poznání peněžních poměrů na našem území v době předcházející bezprostředně před Bílou horou, kdyby byl zůstal zachován pro studium ve své celistvosti a byl zachycen tak, jak byl nalezen, a nebyl se stal obětí různých zájmů. Byl by nám mnoho řekl jak svými ražbami ve zlatě, tak ve stříbře. Jeho osudy však jsou typické pro podobné nálezů a dnes jen s největší námahou můžeme podávat neúplný přehled o jeho někdejších složení, pokud je můžeme poznat z úředních dokladů, uložených v Okresním archivu v Dačicích, ze zlomku mincovního materiálu, chovaného v Městském vlastivědném museu v Dačicích, a z mincí, zachovaných náhodně v soukromém majetku, pokud se je podařilo zjistit. Rozptýlení nálezů je však tak poučné, že mu věnujeme poněkud více místa, než bývá obvyklé.

Dne 3. 7. 1923 pod čj. 526 Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně se obrátil na Okresní správu politickou v Dačicích se žádostí o zaslání nálezů asi 600 stříbrných mincí, který podle soukromé zprávy byl učiněn u Českého Rudolce, aby mohl být pořízen vědecký inventář celého nálezů.

Podle vyšetření četnické stanice v Bolíkově, soudní okres Slavonice, ze dne 17. 7. 1923 byly tyto mince nalezeny v lese na katastrální parcele čís. 2522 obce Český Rudolec, která byla tehdy vysázena smrkovým lesem, starým asi 40 let, a patřila velkostatku Český Rudolec. V lese bylo více hromad kamení, které se tehdy povrchově sbíralo a svázelo na opravu cesty, vedoucí z Nové Vsi k Peníkovu. V jedné z těchto hromad, obsahující asi tři fůry kamení, byly pod vrstvou asi tří větších kamenů v zemi nalezeny mince, ležící na dvou kouscích prkének, s jedné strany hladce ohoblovaných, s druhé strany ohnilých. Byly tedy původně uloženy v dřevěné skřínce. Při vyšetřování nálezů pořídila četnická stanice i plánec nálezů a jeho okolí, jenž pak byl poslán Památkovému úřadu v Brně. Ten však podle osobního vyšetření autorova ze dne 13. 11. 1954 se u Památkového úřadu v Brně nenachází a stejně spis o nálezů.

Okresní správa politická obdržela pro Památkový úřad celkem 634 kusy ve váze 1,55 kg spolu se zbytky prkének a dne 30. 7. 1923 poslala mince, prkénka a plánek Památkovému úřadu. O dalším řízení v této věci je možno sdělit jen to, že proti jednomu z nálezců, který byl německé národnosti, bylo vedeno okresním soudem ve Slavonicích trestní řízení pro krádež nalezených mincí. Bohužel tyto spisy se dosud nepodařilo nalézt, takže nelze říci, s jakým materiálem soud pracoval. Je toho litovatí tím více, poněvadž tak mohly být zjištěny další okolnosti, důležité pro obsah nálezu.

V úředních zprávách se mluví toliko o mincích stříbrných, ale ze soukromých zpráv je mi jasné, že bylo nalezeno i značné množství mincí zlatých. Mluví se i o několika kilogramech. Zlato prý se dostalo do sbírky † MUDr. Romanowského ve Slavonicích, jež prý je dnes ve Vídni, a do majetku židovských rodin v Dačicích, které za války zahynuly v koncentračních táborech. Zjistitelný je dnes jen dukát vratislavského biskupství, u něhož je udáváno, že pochází z tohoto nálezu. Ověřovat všechny tyto zprávy je vyloučeno, neboť příjímá účastníci byli jednak odsunuti v r. 1945, jednak nelze předpokládat, že ti, kteří zde žijí, by podali věrohodné zprávy, i když uplynula už tak dlouhá doba od nálezu, pro něž měli nepříjemnosti. Jisto je, že značná část stříbrných ražeb zůstala mezi lidmi „na památku“; někteří z nich jsou uváděni i ve spisech uložených v Okresním archivu v Dačicích.

Kromě úředních zpráv mám po ruce ještě další doklady, ale až z r. 1929, kdy došlo ke korespondenci mezi Dr. I. L. Červinkou, tehdejší státním konservátorem v Brně, a majitelem velkostatku Český Rudolec A. Reinhardt-Picchionim. Z ní vyplývá, že asi v r. 1927 zakoupil Dr. Červinka nález za 500 Kč od nálezce, poněvadž prý „nález postrádá vši numismatické a vědecké ceny“, aby byl celý nález uložen pohromadě ve sbírce jako příklad, kolik různých cizích ražeb bylo v naší zemi v oběhu před třicetiletou válkou. Majitel velkostatku se domáhal vrácení polovice nálezu. Tehdy obsahoval nález už jen 629 kusů. Kupující navrhl velkostatkáři „ideální“ rozdělení, i když by prý „na škodu“ přeplatil. Majitel velkostatku měl určité výhrady, ale konečně za určité koncese v rozdělení byl ochoten přenechat Zemskému muzeu v Brně i mince, které jinak vyžadoval pro sebe (tolar Rudolfa II., Kutná Hora 1597, Praha 1608, dva bílé groše). Dopisem ze dne 24. 7. 1929 mu bylo sděleno: „Nejsme proti dělení i českých mincí, ale podržíme si jeden ze saských tolarů.“ Pod hlavičkou Státního archeologického ústavu, čj. 227-29 bylo pak Okresnímu úřadu v Dačicích státním konservátorem sděleno, že „v dohodě s majitelem pozemku p. A. R. Picchionim, velkostatkářem v Českém Rudolci, a nálezcem p. K. Dundou ze Stálkova byl nález rozdělen na dvě „ideální“ polovice, z nichž jedna zakoupena byla pro Mor. zemské museum za 500 Kč..., druhá polovice pak zasílá se v poštovním balíčku na tit. Okresní úřad se žádostí, aby vydána byla na potvrzení p. Picchionimu“.

Předání bylo provedeno na Okresním úřadě v Dačicích dne 21. 8. 1929. Co z této polovice A. Reinhardta-Picchionioho zůstalo v Českém Rudolci u velkostatku, je nyní uloženo v Městském vlastivědném muzeu v Dačicích. Jaký byl osud druhé polovice není mi známo; v brněnském muzeu, pokud se pamatují, za mé správy oddělení rudolecký nález nebyl a také nynější správě oddělení není o něm ničeho známo.

Následující popis nálezu je podán jednak podle mincí v dačickém muzeu (D.) a v soukromém majetku (S.), jednak podle dvojího přehledu, pocházejícího z ruky Červinkovy, a to patrně z r. 1923 nebo 1924 a dalšího z r. 1929, vlastnoručně psaného a zasláno A. Reinhardtovi-Picchionimu. Oba tyto přehledy se od sebe značně odchyľují, a to takto (první číslo je ze seznamu 1923/24, druhé z r. 1929): Těšín 1–3 kusy, Báthory pro Rigu 6–7, Zikmund pro Rigu 7–10, Tyroly toлары 7–6 a 1 Alsasko, Friedberg 23–25, Bavorsy – Albrecht 5–6, Falc – Simmern 33–44, Falc – Veldenz 39–47, Falc – Zweibrücken 28–55, Nassavsko 16–21, Worms 12–14, Hanau – Filip 13–16, Stolberg 7–8, Solms – Lich 39 – 42, Frisko 2–3, Kempten 4–2, Jülich – Kleve – Berg 0–1, otřelý a neurčitelný 42–5, Kampen 0–3,

Hameln 0–1, celkový počet 630–629. Kromě toho není shody ani v rocích emisí mincí, neboť velkostatek dostal při dělení mince sice nominálu uvedeného v prvotním seznamu z r. 1923/24 ale lišící se letopočtem, který v příslušném datu nebo v takovém počtu nebyl v původním seznamu uveden. Toto vše vzbuzuje dojem, že zachované mince nejsou zachyceny tak, jak by si bylo přáti a že změna se dala zvláště pomocí mincí „otřelých a neurčitelných“.

V jednotlivostech vypadá složení nálezu takto:

- Čechy, Vladislav II. (1471–1516), *Kutná Hora*, groš pražský (1 D.).
 Ferdinand I. (1526–1564), *Kutná Hora*, Jan Jeptiška z Běšín, pražský groš 1533 (1 S.), 1536 (1 S.); Mat. Líd z Myslova, tolar 1554 (1 S.).
 Maxmilián II. (1564–1576), *Praha*, Hanuš Harder, dvoukřejcar 1568 (1 S.), 1569 (1 S.), 1570 (1 S.); bílý groš 1574 (2 D., S.); *Jáchymov*, Wolfgang Puellacher, dvoukřejcar 1564 (1), 1565 (2, z toho 1 D.), 1566 (1), 1567 (1 D.), 1570 (1 D.); bílý groš 1574 (2); *České Budějovice*, Tobiáš Gebhart, dvoukřejcar 1570? (1 D.), 1571 (3, z toho 1 D.), 1572 (1).
 Rudolf II. (1576–1612), *Praha*, Hanuš Lasanz, tolar 1608 (1); půltolar 1608 (1 S.); *Kutná Hora*, Jiří Šatný, půltolar 1585 (1 S.); bílý groš 1589 (1 D.); Volf Herold z Aupy, bílý groš (1); tolar 1597 (1); Pavel Škréta, tolar 1611 (1 S.); *České Budějovice*, Kryštof Mattighofer, tolar 1602 (1 S.), 1608 (1 S.).
 Matyáš II. (1612–1619), *Praha*, Benedikt Hübner, tolar 1617 (1 S.); *Kutná Hora*, Jan Šultys, tolar 1613 (2 S.); Šebestián Hölzl, tolar 1616 (1 S.), 1617 (1 S.).
 Lehnice-Břeh, Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602–1621), 1/24 1610 (1); groš 1617, HR (1 S.).
 Olomouc, biskupství, František z Dietrichštejna (1599–1636), groš 1616 (1).
 Münsterberg-Olešnice, Karel II. (1587–1617), groš 1613 (2 D., S.), 1614 (1), 1615 (2 D., S.).
 Opava, Karel z Lichtenštejna (1614–1627), groš 1616 (3, z toho 1 D., 1 S.), 1617 (1 D.).
 Těšín, Adam Václav (1594–1617), groš 1606 (1 D.), 1607 (2 D.).
 Vratislav, biskupství, Karel Rakouský (1608–1624), dukát 1611 (1 S.); groš 1615 (1 S.).
 Uhry, Rudolf II., *Kremnica*, tolar 1583 (2), 1602 (1); čtvrttolar 1602 (1, v seznamu z r. 1929 uveden místo toho groš).
 Dolní Rakousy, Ferdinand I., dvoukřejcar 1561 (2, z toho 1 D.), 1562 (2, z toho 1 D.), 1563 (1 D.). – Maxmilián II., dvoukřejcar 1570 (2 D.). – Matyáš, groš 1617 (1).
 Štýrsko, Karel (1564–1590), dvoukřejcar 1579 (1 D.), 1581 (1).
 Korutany, Karel (1564–1590), dvoukřejcar 1584 (1). – Ferdinand II. (1590–1637), groš 1606 (1).
 Tyroly, Ferdinand (1564–1595), *Hall*, tolar b. l. (6, z toho 3 D.); groš b. l. (1 D.), dvoukřejcar b. l. (1), 1569 (1 D.). – Pavel Sixtus Trautson (1615–1620), groš b. l. (2, z toho 1 D.).
 Bavorsy, Vilém IV. a Ludvík (1508–1545), groš 1530 (1 D.). – Albrecht IV. (1550 až 1579), třikřejcar 1572 (1); dvoukřejcar 1561 (1 D.), 1562 (2 D.).
 Falc-Veldenz, Jiří Jan (1544–1592), dvoukřejcar 1573 (1), 1574 (1), 1575 (1 D.), 1577 (2 D.), 157? (1 D.), 1580 (7, z toho 2 D.), 1581 (2 D.), 1582 (6, z toho 2 D.), 1583 (2 D.), 1585 (3, z toho 1 D.), 1586 (3 D.), 1587 (1), 1588 (1 D.), 1589 (3, z toho 2 D.), 1591 (3, z toho 1 D.), 1592 (1 D.). (Červinka uvádí ještě 1596 (1)!. Otřelý 1 D. – Jiří Gustav (1592–1634), třikřejcar 1600 (1); dvoukřejcar 1592 (1), 1595 (4, z toho 3 D.).
 Falc-Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), dvoukřejcar 1580 (1), 1585 (4, z toho 1 D.), 1586 (3, z toho 2 D.), 1587 (1 D.); třikřejcar 1588 (pův. 0, D. 1); dvoukřejcar 1588 (pův. 0, D. 1), 1589 (2), 1590 (2), 1591 (4, z toho 1 D.), 1592 (pův. 0, D. 1), 1593 (1);

tříkřejcar 1595 (1); dvoukřejcar 1595 (1); tříkřejcar 1597 (4, z toho 2 D.), 1598 (pův. 1, ale D. 2), 1599 (1 D.), 1600 (1 D.), 1601 (1 D.), 1602 (3, z toho 2 D.), 1604 (2, z toho 1 D.), b. l. (9). — Jan II. (1604–1635), tříkřejcar 1605 (2), 1606 (1), 1607 (1), b. l. s titulem Matyáše II. (D. 5).

Falc-Simmern, Richard (1569–1598), dvoukřejcar 1571 (2, z toho 1 D.), 1572 (1), 1575 (2, z toho 1 D.), 1576 (3, z toho 1 D.), 1577 (2, z toho 1 D.), 1578 (1), 1579 (1), 1580 (1 D.), 1582 (3, z toho 2 D.), 1584 (3), 1586 (2), 1587 (1 D.), 1589 (3, z toho 2 D.), 1590 (3, z toho 1 D.), 1591 (1 D.), 1592 (3), 1593 (pův. 0, D. 1), 1594 (1 D.), neurčitelných 8 D.

Falc, Bedřich IV. (1583–1610), dvoukřejcar 1589 (1; Červinka jej uvádí jako Würtemberg, ale tam nastoupil Bedřich až 1593. Bez autopsie je těžko rozhodnout). V původním seznamu není uvedena, ale v dačickém museu je mince: Bedřich III. (1559–1576), dvoukřejcar 1568 (1).

Baden-Baden, Filip II. (1569–1588), dvoukřejcar 1586 (2), 1587 (1 D.), 158? (pův. 0, D. 1).

Sasko, Albertovská linie, August (1553–1586), tolar 1585 (1).

Sasko, Jan Bedřich a Jiří, *Annaberg*, tolar 1531 (1 D.).

Sasko-Výmar, Bedřich Vilém I. a Jan (1573–1603), tolar 1596 (1).

Branibory-Anspach, Jiří Bedřich (1543–1603), 1/24 1573 (1).

Branibory-Baireuth, Albert Alcibiades (1527–1557), groš 1538 (1 D.).

Branibory, Jan Zikmund (1608–1619), 1/24 1613 (1), 1614 (3, z toho 2 D.); [Červinka uvádí ještě tříkřejcary 1614 (1), 1616 (1) Jana Jiřího. Zdá se, že tu jde o ražby Anhaltska-Dessavy z let 1586–1616].

Nassavsko-Wiesbaden, Jan Ludvík (1568–1596), dvoukřejcar 1592 (1), 1593 (1), 1594 (1; Červinka je uvádí pod Falc-Veldenz).

Nassavsko-Weilburg, Albrecht (1559–1593), dvoukřejcar 1561 (1), 1588 (2), 1590 (2 D.), 1591 (3, z toho 2 D.). — Jan Ludvík z Idsteina (1568–1596), dvoukřejcar 1591 (2, z toho 1 D.), 1593 (3, z toho 1 D.), 1594 (pův. 2, ale D. 5), 1595 (3; Červinka uvádí 1593, ale jde podle sledu asi o překlep), 159? (D. 1), neurčitelné (D. 1).

Hanau-Lichtenberg, Filip IV. (1538–1590), dvoukřejcar 1588 (4, z toho 2 D.), 1589 (2, z toho 1 D.), 1590 (1). — Filip V. (1590–1599), dvoukřejcar 1592 (pův. 1, ale D. 2), 1593 (1 D.); tříkřejcar 1596 (2, z toho 1 D.), 1597 (2, z toho 1 D.). — Jan Reinhard (1599–1625), tříkřejcar 1600 (2, z toho 1 D.), 1602 (1), 1604 (3, z toho 2 D.), b. l. (6, z toho 3 D. s titulem Matyáše II.).

Hanau-Münzberg, Filip Ludvík II. (1580–1612), tříkřejcar 161? s titulem Matyášovým (1). — Kateřina Belgica, poručenství: tříkřejcar 1612 (1), 1614 (3, z toho 2 D.), 1615 (1).

Jülich-Cleve-Berg (1609–1624), čtyřstüber, b. l. s titulem Matyáše II. (1 D., původně nebyl uveden).

Lippe, Šimon VI. (1563–1613), mariánský groš 1606 (1); 1/24 (groš) 1609 (1), 1610 (1), 1613 (1 D.). — Šimon VII. v Detmoldu (1613–1627), 1/24 (groš) 1614 (1 D.), 1616 (1 D.).

Solms-Lich, beze jména: dvoukřejcar 1592 (D. 2), 1593 (D. 3), 1594 (D. 5), 159? [D. 2; Červinka uvádí groše 1588 (2), 1589 (7), 1590 (7), 1591 (3), 1592 (3), 1593 (7), 1594 (1)]. — Arnošt, Eberhard a Heřman Adolf (1562–1590), půlbatzen b. l. (D. 8). — Arnošt (1590–1619), tříkřejcar 1615 (1), 1616 (1), ale D. 2 kusy 1614.

Stolberg-Ortenberg, Ludvík Jiří (1572–1618): Červinka uvádí dvoukřejcar b. l. (3) a tříkřejcar 1616, celkem 7 kusů. — Dačice mají: dvoukřejcar 1564 (1), 1574 (1), 1570 (1); tříkřejcar b. l. s titulem Rudolfa II. (1).

Waldek, František, Vilém Arnošt, Kristián a Vollrath (1588–1597), dvoukřejcar

1588 (1 D.), 1589 (2, z toho 1 D.), 1591 (2, z toho 1 D.), 1592 (3, z toho 1 D.), 1593 (4, z toho 3 D.), 1594 (2, z toho 1 D.), 1595 (2). — Kristián a Vollrath (1588–1636), tříkřejcar 1615 (1).

Anhalt, Jan Jiří, Kristián, August, Rudolf a Ludvík (1586–1618), 1/24 (groš) 1616 (1). V Červinkových seznamech není, je však v Dačicích v sáčku „Hagenau“ (Červinkovou rukou).

Barby, Wolfgang II. (1565–1615), groš 1613 (1), 1614 (1 D.), 16?? (1 D.).

Daun-Salm: Červinka uvádí groš b. l. (1).

Alsasko, Ferdinand (1564–1594), *Ensisheim*, tolar b. l. (1 D.); v pův. seznamu uveden pod Tyroly.

Friedberg, Jindřich II. Ogger z Homburgu (1570–1577), dvoukřejcar 1570 (1), 1574 (1 D.), 1576 (3, z toho 1 D.). — Jan Eberhard z Cronbergu (1577–1617), dvoukřejcar 1590 (1 D.), 1591 (3), 1592 (3), 1593 (4, z toho 2 D.).

Geldern, tolar 1591 (1 D.).

Východní Frísko, Enno III. (1599–1626), šestistüber b. l. (pův. 2, pak 3; z toho 1 D. s titulem Matyáše II.).

Kampen. Původně 0, pak 3 kusy. V Dačicích šestistüber s titulem Matyáše II. — (Červinka uvádí pod „Nizozemí, Město Kempten“: 2 čtvrttolary a groše 1553 a 1554.)

Zwolle, šestistüber (6, z toho 5 D. s titulem Rudolfa II.).

Lotrinsko, Karel III. (1545–1608), *Nancy*, groš b. l. (3, z toho 2 D.). Červinka uvádí i Hessensko 1/24 (groš) 1601 (3).

Kolín, arcibiskupství, Bedřich IV. z Wiedu (1562–1567), dvoukřejcar 1568 (1), 1575 (1). [Dále uvádí Červinka arcibiskupa Jana a připisuje mu ražby z let 1574 až 1579. V těch letech byli arcibiskupy v Kolíně Salentin z Isenburgu (1567–1577) a Gebhard II. Truchsess z Waldburgu (1577–1583). Dvoukřejcar 1574 (4), 1575 (7), 1577 (3), 1578 (3), 1579 (2).] — Arnošt Bavorský (1583–1612), 1/24 (groš) 1605 (1); dvoukřejcar 1609 (1).

Worms, biskupství, Theodor z Pettendorfu (1552–1580), dvoukřejcar 1570 (1). — Jiří ze Schönbergu (1580–1595), dvoukřejcar 1588 (1), 1592 (2), 1593 (2, z toho 1 D.), 1594 (1). Kromě toho v Dačicích, ale nebyly v seznamu 159? (1), neurčitelné (2). — Filip z Rotensteinu (1595–1604), dvoukřejcar 1596 (1). [U Wormsu v seznamu původně 12 kusů, pak 14.]

Štrasburk, biskupství, Jan z Manderscheidu (1569–1592), groš 1580 (1 D.); dvoukřejcar 1573? (D. 1), 1574 (D. 1), 1575 (D. 5), 1577 (D. 2), 1579 (D. 1), 157? (D. 1), 1582 (D. 1), 1588 (1), 1589 (2 D.), 1590 (4), 1591 (4, z toho 2 D.), 159? (D. 1). [Červinka uvádí jen 1580, 1588, 1589 (2), 1590 (40), 1591 (4).] — Karel Lotrinský (1592–1607), tříkřejcar 1602 (1 D.), 1603 (1), 1604 (2 D.), 1605 (1), 1606 (1).

Halberstadt, biskupství, Jindřich Julius Brunšvicko-Lüneburský (1566–1613), tolar 1604 (1 D.), 1611 (1).

Vratislav, biskupství. [Červinka uvádí groš 1562 (1) biskupa Jiřího. V té době byl vratislavským biskupem Kašpar z Logau (1562–1574). Biskup Jiří ve Vratislavi vůbec nebyl.]

Brixen, biskupství, Karel Rakouský (1613–1624), groš 1614 (1).

Fulda, opatství, Baltazar z Dernbachu (1570–1606): Červinka uvádí „tříkřejcar“ (1).

Města: Augsburg, dvoukřejcar 1562 (1 D.) — Eimbeck, 1/24 (groš) b. l. (1). — Frankfurt n. M., dvoukřejcar (2, z toho 1 s titulem Maximiliána II. b. l. v D.). — Hagenau, tříkřejcar 1600 (1). Viz svrchu Anhalt. — Hamburg, tolar 1589 (1). — Hameln, v původním seznamu není, v druhém uvedeno mezi drobnými mincemi, mariánský groš b. l. (1 D.). — Hildesheim, 1/24 (groš) 1601 (2). — Kolmar, groš b. l. (6, z toho 3 D. s titulem Rudolfa II.). — Kostnice, dvoukřejcar b. l. (3, z toho 2 D. s titulem Ferdinanda I.), 1573 (2, z toho 1 D.). — Magdeburg, 1/24 (groš) 1584 (1), 1594 (1)-

— Marsberg, 1/24 (groš) 1606 (1), 1609 (1). — Řezno, dvoukrejcar 1572 (1). — Štrasburk, čtvrtolar b. l. (1); groš b. l. (5, z toho 3 D.). — Worms, „groše“ (2). — Wismar, 1/24 (groš) 1597 (1). — Švýcarsy, Lucern, groš 1598 (1), 1602 (1 D.), 1603 (1), 1606. (1 D.). — St. Gallen, groš 1603 (1). — Schaffhausen, groš 1597 (8, z toho 5 D.), 1602 (1), 1611 (4, z toho 2 D.). — Zug, groš 1600 (1), 1601 (2, z toho 1 D.), 1603 (pův. 0, 1 D.), 1604 (3, z toho 2 D.), 1606 (4, z toho 1 D.), 1607 (1), 1608 (1 D.). — Kampen, viz Kampen.

Neurčitelné, původní seznam 42 kusy, pak 5 kusů, z toho D. 1 kus.

Polsko, Zikmund I. (1506–1548), groš 1528 (1 D.). — Štěpán (1575–1586), trojgroš pro Rigu 1581 (D. 1, původně nebyl v seznamu), 1582 (1 D.), 1583 (1), 1586 (4, z toho 2 D.). — Zikmund III. (1587–1632), trojgroš 1588 (2), 1590 (2), 1592 (3, z toho 2 D.), 1593 (6, z toho D. 4 + 1), 1594 (3, z toho 2 D.), 1595 (1), 1596 (2, z toho 1 D.), 1597 (11, z toho 2 + 5 D.), 1598 (14, z toho 2 + 5 D.), 1599 (10, z toho 4 D.), 1600 (5, z toho 1 D.), 1601 (4, z toho 1 D.), 1604 (2 D.), 1605 (pův. 2, v D. 3), 1606 (pův. 0, D. 1), 1607 (pův. 0, D. 1), 1608 (1), 1615 (2. D.), 1616 (5, z toho D. 1); šestigroš 1596 (2); pro Rigu trojgroš 1581 (pův. 0, D. 1), 1582 (1 D.), 1583 (1), 1584 (4, z toho 2 D.).

Nejstarší mincí nálezu je pražský groš Vladislava II., avšak souvislá řada mincí začíná teprve od r. 1530 a jde do r. 1617, alespoň v tom složení nálezu, jak jej můžeme rekonstruovat — byť neúplně —, ač nepochybuji, že původně šly mince poněkud dále. Zdá se, že poklad byl svěžen zemi pravděpodobně za nepokojných časů, které zavládly na Dačicku a Slavonicku okolo pohromy bělohorské. Nezdá se však že by šlo o poklad vesničana; proti tomu by mluvilo zastoupení zlata, jsou-li správné zprávy, kterých se mi dostalo.

Antonín Pospíšil

SLÁNSKÝ NÁLEZ MINCÍ

V říjnu 1948 byla ve Slaném před bývalým panským špýcharem, patřícím ke zboženému dvoru „Vinopalna“ v Palackého ulici, při úpravě chodníku provedena skrývka půdy. Při ní přišel obecní dělník Josef Pokorný v hloubce asi 25 cm na malou nádobku, obloženou opukovými kameny. Nádobka ta byla tlustostěnná, uvnitř žlutě polévaná, s dýnkem o průměru 10 cm. Již dříve před vyzdvižením byla patrně pohybem půdy rozbita a její rekonstrukce se nezdařila. V nádobce byly uloženy stříbrné mince. K nálezu byl povolán poblíže bydlicí učitel Břetislav Šváb, který mince i se střepy zalepil do obálky a odevzdal místnímu konservátoru řed. Karlu Čížkovi. O nálezu byl pak na MNV ve Slaném sepsán protokol a mince i se střepy nádobky byly dány do Okresního musea ve Slaném.

Téhož dne odpoledne byl zmíněný konservátor povolán na původní místo nálezu, kde byla vykopána ještě další nádobka s mincemi. Byla uložena asi 1 metr od nádobky první a stejně obložena kameny. V této nádobce kromě mincí byl nalezen zbytek tkaniny, patrně váčku, do něhož byly mince před uložením do půdy vloženy. Nádobka tato je tenkostěnná, uvnitř hnědě polévaná; průměr dna: 8,5 cm, průměr hrdla: 12 cm, výška 15 cm, s postranním ouškem. Při práci byla sice rozbita, podařilo se však střepy slepit, chybějící části doplnit. Je vystavena v museu slánském. I tento náález byl řádně zajištěn a odevzdán do našeho musea.

Numismatické oddělení musea náález určilo. Mince byly zbaveny měděnký lázni, při níž nepřišla na zmar žádná z mincí. Poněvadž obě nádobky i s mincemi byly zajištěny bezprostředně po nálezu, lze mít za to, že jsou téměř všechny, tak jak byly do půdy původně uloženy. Obě nádobky obsahují mince stejných ražeb, takže se vlastně jedná o jediný náález, uloženy ve dvou nádobkách. Přece však byl pořízen soupis mincí z každé nádobky zvlášť.

Prvá nádobka obsahovala 973 mincí, které před očištěním vážily 108 dkg, po lázni 101 dkg; druhá nádobka 1579 mincí o váze 233 dkg, po očištění 223 dkg. Celkem byly tedy nalezeny 2552 mince o čisté váze 324 dkg, mezi nimi nebyl ani jediný tolar nebo větší mince. Největší byl pražský groš, ostatní jsou drobné ražby.

Rok uložení do země určuje nejmladší mince nálezu: je to groš města Goslaru, ražený r. 1620, v opise se jménem Ferdinanda II. Nádobky byly tedy uloženy do půdy asi r. 1621, bezprostředně po bitvě na Bílé hoře. Ten rok byl pro Slaný zvláště těžký a chmurný, jak lze souditi ze smutných slov, vepsaných do čela několika prázdných listů v knize radniční: „Anus 1621 usque et annum 1622 plenus lacrimarum. Acta forensia silebant.“ „Bídnej a žalostiplnej rok je u konce“, tak loučí se druhý písař radní Karel Zikmund v listovním kopiáři s rokem 1621.¹⁾

Město, ležící na důležité komunikaci a jsouc účastno odboje proti císaři, pocítilo vítěznou pěst. Nejenže bylo zbaveno své výzbroje, ale byly na ně uvaleny veliké kontribuce a berně. Hlavní metla spočívala však v nespočetných návštěvách vítězných vojenských oddílů, o které město muselo pečovat a jimž musilo platit různé kontribuční taxy, které byly často drasticky na obyvatelích vymáhány. Pro bezpečnost patrně některý sedlák nebo měšťan slánský rozhodl se svěřit svůj majetek zemi a uložil jej do pole pod hradbami.

Je to pestrá směsice mincí, která dokumentuje tehdejší složité měnové poměry. České ražby jsou zastoupeny poměrně málo.

Popis nálezu:²⁾

Prvá menší nádobka obsahovala tyto mince:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), bílý peníz jednostranný, bez let. (1). — Ludvík I. (1516–26), bílý peníz jednostr., bez let. (2). — Ferdinand I. (1526–64), *Kutná Hora*, pražský groš bez let. (1); bílý peníz 1563 (1), bez let. (4). — Maxmilián II. (1564 až 1576), *Jáchymov*, dvoukrejcar 1568 (1), 1571 (1), 1572 (1), 1573 (1); bílý peníz jednostranný 1577 (1); minc. zn. nečitel., bílý groš 1575 (2). — Rudolf II. (1576–1612), *Praha*, Gebhart, malý groš 1579 (2), 1582 (1); Harder, malý groš 1583 (1); *Kutná Hora*, Šatný, bílý groš 1579 (1), 1581 (1); malý groš 1586 (1); Herolt, bílý groš 1594 (1); malý groš 1596 (1); Špís, malý groš 1601 (1), 1602 (1); *Jáchymov*, Kádner, bílý groš 1583 (1); Hoffmann, bílý groš 1590 (1); malý groš 1586 (2), 1597 (1); *Čes. Budějovice*, Mattighofer, malý groš 1587 (1), 1597 (2); nečit. minc. znam., bílý groš neč. let. (1); malý groš neč. let. (1); bílý peníz 1590 (1), 1592 (1) a neč. let. (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–64), *Vratislav*, groš 1546 (1); krejcar (1562 (1), 1563 (4), 1564 (1); černý peníz 1530 (2), 1531 (4), 1532 (1), 1534 (2), neč. let. (2). — Maxmilián II. (1564–76), *Vratislav*, krejcar 1567 (1).

Slezská knížetství: Lehnice-Břeh, Bedřich II. (1495–1547), groš bez let. (1); Jan Kristian a Jiří Rudolf (1602–21), třikrejcar 1613 (1). — Krnovsko, Jan Jiří (1607–24), třikrejcar 1611 (1), 1613 (1), 1615 (1). — Münsterberg-Olešnice, Karel II. (1587–1617), třikrejcar 1612 (1), 1613 (1), 1615 (1). — Opavsko, Karel z Liechtensteina (1614–27), groš 1614 (1). — Těšínsko, Adam Václav (1594 až 1617), groš 1604 (1), 1605 (1), 1608 (1), 1609 (1). — Vratislav, biskupství, arciv. Karel Rakouský (1608–24), groš 1614 (1).

¹⁾ Viz Dr V. Fiala, Slaný v letech 1618–1632, Rozpravy Král. čes. spol. nauk, Praha 1925.

²⁾ Děkuji tímto za pomoc p. lékárníku J. Pokornému, který mi dal k dispozici svoji numismatickou literaturu a byl mi nápomocen svými zkušenostmi při určení některých mincí. Rovněž tak děkuji za bližší určení některých mincí Dr P. Radoměrskému z numismatického oddělení Národního musea v Praze.

Slezská města: Vratislav, groš bez let. (1). – Svídnice, půlgroš 1520 (1), 1521 (1), 1523 (1), 1525 (2), 1526 (7).

Dolní Rakousy, Ferdinand I. (1521–64), groš 1548 (1), 1550 (1).

Štýrsko, arciv. Karel (1556–90), groš bez let. (2); půlbatzen 1570 (1), 1575 (1), 1576 (1).

Korutany, Karel (1564–90), půlbatzen 1578 (1).

Tyroly, arciv. Ferdinand (1564–95), groš bez let. (4); krejcar bez let. (3). – Matyáš (1612–19), groš 1617 (1).

Arcibiskupství Salzburg, Leonard Keutschach (1495–1519), půlkrejcar jednostr. z let 1512 až 1518 (17). – Matyáš Lang z Wellenburgu (1519–1540), půlkrejcar z let 1520 až 1540 (136). – Arnošt Bavorský (1540–54), půlkrejcar z let 1540 až 1554 (51). – Michal z Khünburgu (1554–60), půlkrejcar z let 1555 až 1558 (24). – Jan Jakub Khuen z Belase (1560–86), půlkrejcar z let 1561 až 1585 (86). – Wolfgang Theodor z Raitenau (1587–1612), fenik jednostr. z let 1589 až 1597 (36), z let 1599 až 1611 (19).

Anhalt, Jan Jiří, Kristian, August, Rudolf a Ludvík (1586–1618), groš 1616 (1), 1619 (1).

Bavory-Mnichov, Albrecht V. (1550–79), půlbatzen 1563 (1), nečit. let. (1).

Branibory, Jan Zikmund (1608–19), groš 1614 (1), 1618 (1).

Branibory-Anspach, Jiří Bedřich (1543–1603), krejcar 1563 (2).

Brunšvicko-Calenberg, Erich II. (1540–84), groš 1574 (1).

Brunšvicko-Wolfenbüttel, Jindřich mladší (1514–68), mariánský groš 1553 (1). – Bedřich Oldřich (1613–34), groš 1619 (5), bez let. (1) (různé varianty).

Opatství Corvey, Theodor z Beringhausenu (1585–1616), groš 1612 (1), 1613 (1).

Elsasko-Pfirt, Ferdinand (1564–94), třikrejcar bez let. (1).

Falc-Simmern, Richard (1569–98), půlbatzen 1571 (1), 1576 (1), 1587 (1), 1588 (1), 1591 (1), 1594 (1), nečit. let. (1).

Falc-Weldenz, Jiří Jan (1544–92), půlbatzen z let 1571 až 91 (16). – Jiří Gustav 1592–1634), třikrejcar 1596 (1), 1608 (1); půlbatzen 1593 (1).

Falc-Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), třikrejcar z let 1600 až 1604 (18); groš z let 1590 až 1596 (14); půlbatzen 1592 (1). – Jan II. (1604–35), třikrejcar 1605 (5).

Hrad Friedberg, Jan Eberhard z Crombergu (1577–1617), půlbatzen z let 1590 až 1596 (10).

Biskupství Halberstadt, groš 1618 (1).

Hanau-Lichtenberg, Filip IV. (1538–90), třikrejcar 1591 (1); půlbatzen 1587 (1), 1588 (3), 1589 (1), 1584 (1). – Jan Reinhard (1599–1625), groš 1600 (1), 1601 (1), 1606 (1), 1612 (1), bez let. (1).

Hanau-Münzenberg, Filip Ludvík II. (1580–1612), třikrejcar bez let. (3). – Kateřina Belgická, poručnice, groš 1613 (1), 1614 (3).

Biskupství Hildesheim, Arnošt Bavorský (1573–1612), groš 1600 (1), 1606 (1).

Holštýn-Gottorp, Jan Adolf (1590–1616), groš 1600 (2), 1601 (1), 1602 (2), 1603 (1).

Jülich-Cleve-Berg, Vilém (1539–92), groš 1578 (1), 1590 (1). – Jan Vilém (1592 až 1609), groš 1598, (1) 1601 (1), 1602 (3), 1604 (1), 1606 (1).

Lippe, Šimon VI. (1563–1613), mariánský groš 1605? (1), groš 1607 (1), 1608 (1), 1612 (2). – Šimon VII. v Detmoldu (1613–27), groš 1614 (3), 1618 (1).

Nasavsko-Weilburg, Albrecht (1569–93), půlbatzen z let 1588 až 1596 (9).

Nasavsko-Wiesbaden, Jan Ludvík I. (1568–96), půlbatzen 1586 (1), nečit. let. (1).

Mansfeld-Bornstädt, Bruno II., Vilém, Jan Jiří, Volrath a Jošt (1586–1615), groš 1614 (1).

Biskupství Minden, Herman ze Schaumburgu (1566–82), groš 1577 (1), 1580 (2). – Antonín ze Schaumburgu (1576–99), groš 1596 (1), 1598 (1).

Biskupství Paderborn, Theodor z Fürstenbergu (1585–1618), groš 1612 (3), 1614 (2), 1615 (1).

Biskupství Pasov, Arnošt Bavorský (1517–40), jednostr. fenik 1534 (2).

Pomořany-Barth, Filip II. (1606–17), groš 1613 (1), 1617 (1).

Prusko, Albrecht Braniborský (1525–69), groš 1538 (1), 1541 (1), 1542 (1), 1544 (1). – Jan Zikmund, správce (1608–18); kurfiřt (1619), groš 1619 (1).

Opatství a klášter Quedlinburg, Dorota Saská, groš 1615 (1).

Rittberg, Jan III. (1601–25), groš 1615 (1), 1617 (1), 1619 (1).

Salm, Adolf Jindřich v Daunu (1561–1606), třikrejcar 1606 (1); (poručnictví) groš bez let. (1). – Jan a Adolf v Grumbachu (1585–1625), groš bez let. (1). – Otto v Kyrburgu (1548–1607), groš bez let. (4); půlbatzen 1593 (1). – Poručnictví v Grumbachu, groš 1612 (1), 1616 (1).

Schaumburg, Adolf XIII. v Pinneburgu (1596–1601), groš z let 1592 až 1595 (9). – Arnošt v Pinneburgu, groš z let 1601 až 1618 (11).

Solms-Lich, Arnošt, Eberhard a Heřman Adolf (1562–90), půlbatzen z let 1580 až 1590 (8). – Arnošt II. (1590–1619), groš 1595 (1), 1613 (1), 1614 (2), bez let. (3); půlbatzen 1590 (1), 1591 (2), 1593 (3), 1594 (6). – Filip v Horolci (1590–1631), groš 1612 (1), 1618 (1), 1616 (1), bez let. (2).

Stolberg – linie Königstein, Ludvík II. (1538–74), groš 1565 (1); půlbatzen 1570 (1).

Stolberg-Stolberg, Jan a Jindřich, groš 1612 (1). – Jindřich a Wolfgang Jiří (1612–15), groš 1615 (1). – Wolfgang Jiří (1612–31), groš 1619 (1).

Stolberg, linie Wernigerode, Ludvík Jiří (1572–1618), třikrejcar 1613 (1), bez let. (1).

Biskupství Štrasburk, Jan z Mandersheidu (1569–92), groš 1580 (1), 1581 (2); půlbatzen 1588 (1), 1579 (1), 1575 (1), 1578 (1), nečit. let. (1). – Karel Lotrinský (1592–1607), groš 1600 (2), 1602 (2), 1603 (1), 1604 (1).

Waldek, František, Vilém, Arnošt, Kristian a Vollrath (1588–97), groš 1591 (1), 1594 (1), nečit. let. (1). – Kristian a Vollrath (1598–1638), groš 1616 (3).

Biskupství Worms, Theodor z Bettendorfu (1552–80), groš 1575? (1). – Jiří ze Schönbergu, půlbatzen 1593 (1), 1594 (2), 1598 (1), nečit. let. (1).

Württemberg, Bedřich I. (1593–1608), groš 1596 (1).

Zvěřín, groš 1619 (1).

Německá města: Colmar, půlbatzen bez let. (1). – Einbeck, groš 1572 (1), 1615 (1), 1619 (1), nečit. let. (1). – Goslar, groš 1620 (1; nejmladší mince v nálezů). – Hagenau, groš 1601 (1), 1602 (1). – Hameln, mariánský groš bez let. (1). – Hildesheim, groš 1574 (1), 1593 (1), 1616 (1). – Göttingen, groš 1605 (1), 1614 (1). – Kaufbeuren, groš 1553 (1). – Kostnice, třikrejcar 1596 (2). – Lübeck, 1/64 tolaru 1599 (1). – Nordhausen, groš 1619 (1). – Northeim, groš 1619 (1), nečit. let. (1). – Magdeburg, groš 1579 (1), 1611 (1), 1613 (1), 1616 (1), 1618 (1). – Marsberg, groš 1606 (4), 1608 (1). – Štrasburk, půlbatzen bez let. (3), fenik bez let. (27). – Worms, půlbatzen 1571 (1).

Polsko, Kazimír IV. (1447–92), půlgroš bez let. (7; nejstarší mince v nálezů). – Jan Albrecht (1492–1501), půlgroš bez let. (14). – Alexandr I. (1501–1506), půlgroš bez let. (33). – Zikmund I. (1506–48), groš 1546 (1); půlgroš z let 1508 až 1511 (21). – Zikmund III. (1587–1632), dvoutroják 1596 (1); troják 1595 (1), 1596 (2), 1598 (1), 1600 (1); groš 1597 (1), z let 1613 až 1619 (18), nečit. let. (1).

Litva, Zikmund August (1548–72), groš 1567 (1).

Město Riga, za Zikmunda (1587–32), troják 1591 (1), 1594 (1), 1595 (1); za Štěpána (1575–86), groš 1581 (1).

Biskupství Basilej, Jakub Kryštof Blaarer z Wartensee (1575–1606), groš 1596 (1), bez let. (1).

Arcibiskupství Trevír, Lotar Metternich (1599–1623), groš bez let. (1).
Švýcarská města: Curych, tříkrejcar 1554 (1), 1555 (1), 1558 (1). – Luzern, tříkrejcar 1599 (1), 1601 (1), 1603 (1), 1605 (4). – Schaffhausen, groš 1587 (1), 1597 (12), 1611 (1). – Zug, tříkrejcar z let 1597 až 1608 (17).
Nečitelné půlbatzeny (3); haléře (2); zlomky haléřů (2); groš neurčen (1).

Druhá větší nádobka obsahovala tyto mince:

Čechy, Vladislav II. (1471–1516), pražský groš bez let. (3); bílý peníz jednostranný bez let. (1). – Ludvík I. (1516–26), bílý peníz bez let. (3). – Ferdinand I. (1526–64), Praha, bez minc. zn., dvoukrejcar 1563 (1), 1564 (1); bílý peníz jednostranný bez let. (1). *Kutná Hora*, pražský groš bez let. (2), 1537 (1). – Maxmilián II. (1564–76, *Praha*, minc. neobsaz., bílý groš bez let. (1); Harder, dvoukrejcar 1570 (2), 1571 (1); *Jáchymov*, Geitzköfler, bílý groš 1575 (1); Kadner, bílý groš 1576 (1); *Čes. Budějovice*, Gebhart, dvoukrejcar 1572 (1); krejcar 1571 (4), 1572 (1); nečitel. minc. zn., krejcar nečít. let. (2); bílý peníz jednostranný 1568 (1), 1576 (1), nečitel. let. (2). – Rudolf II. (1576–1612); *Kutná Hora*, Herold, bílý groš 1598 (1), Šatný, malý groš 1579 (1), 1583 (1), 1587 (1); malý groš 1593 (1), 1595 (1); Špis, malý groš 1600 (1); *Jáchymov*, Kadner, bílý groš 1578 (1), 1583 (2); malý groš 1579 (2); Kadnerová, bílý groš 1584 (1); Hoffmann, malý groš 1593 (1). – Matyáš (1611–19), *Kutná Hora*, bez minc. zn., haléř 1615 (1).

Biskupství Olomouc, František Dietrichstein (1599–1636), bílý peníz jednostranný 161? (1); krejcar 1608 (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–64), groš 1548 (2), 1547 (1); krejcar 1563 (1), 1567 (1), 1569 (1); haléř jednostranný 1530 (1), 1531 (3), nečít. let. (2). – Maxmilián II. (1564–76), krejcar 1567 (1).

Slezská knížectví: Hlohovsko za Zikmunda Polského, groš bez let. (1). – Lehnice-Břeh, Bedřich II. (1495–1547), groš 1543 (1), 1544 (1), 1545 (1), nečít. let. (1); – Jáchym Bedřich (1596–1602), tříkrejcar 1601 (1). – Jan Kristián a Jiří Rudolf (1602–21), tříkrejcar 1606 (2), 1610 (1), 1614 (1). – Krnovsko, Jan Jiří (1607–24), groš 1611 (1), 1615 (3), 1617 (1), 1618 (1). – Münsterberg-Olešnice, Karel II. (1587–1617), tříkrejcar z let 1611–16 (15). – Opava, Karel z Lichtensteina (1614–27), tříkrejcar 1614 (1), 1615 (1). – Těšínsko, Adam Václav (1594–1617), tříkrejcar 1605 (1), 1606 (2), 1607 (1), 1609 (3). – Vratislav, biskupství, Jan V. Turzo (1506–20), groš 1508 (1); nečitel. let. (2).

Slezská města: Vratislav, groš nečitel. let. (1). – Svidnice (v opise Ludvík), půlgroš 1526 (13).

Dolní Rakousy, Bedřich III. (1440–93), haléř jednostranný bez let. (2). – Ferdinand I. (1521–64), tříkrejcar 1547 (2), 1548 (1), 1554 (1), 1556 (1), 1557 (1); dvoukrejcar 1560 (1), 1562 (1), nečitel. let. (1). – Maxmilián II. (1564–76), půlbatzen 1572 (1), nečitel. let. (2). – Rudolf II. (1576–1608), tříkrejcar 1585 (1). – Matyáš II. (1608 až 1619), tříkrejcar 1617 (1).

Štýrsko, Karel (1556–90), tříkrejcar 1587 (1), bez let. (4); feník z let 1585 až 1612 (9). – Ferdinand II. (1590–1637), feník 1594 (1).

Korutany, Ferdinand II. (1590–1637), tříkrejcar 1605 (1); jednostranný feník 1602 (1), 1610 (1), nečitel. let. (1). – Arciv. Karel (1564–90), tříkrejcar 1589 (1), 1590 (1).

Tyroly, Ferdinand I. (1521–64), půlbatzen bez let. (1); krejcar bez let. (4). – Ferdinand II. (1564–95), tříkrejcar bez let. (7); dvoukrejcar bez let. (1); krejcar bez let. (7). – Rudolf II. (1595–1612), krejcar 1604 (1).

Arcibiskupství Salzburg, Leonard Keutschach (1495–1519), půlkrejcar jednostranný z let 1515 až 1519 (11). – Matouš Lang z Wellenburku (1519–40), půlkrejcar

jednostranný z let 1519 až 1540, dílem nečitel. let. (97). – Arnošt Bavorský (1540 až 1554), půlkrejcar jednostranný z let 1540 až 1554, dílem nečitel. let. (57). – Michal z Khünburku (1554–60), půlkrejcar jednostranný z let 1555 až 1559 (12). – Jan Jakub Khuen z Belase (1560–86), půlkrejcar jednostranný z let 1561 až 1586, dílem nečitel. let. (63). – Wolfgang Theodor z Raitenau (1587–1612), feník jednostranný z let 1587 až 1598 (25), z let 1599 až 1610 (20). – Marcus Sitticus (1612–19), feník jednostranný nečitel. let. (1).

Anhalt, Jan Jiří, Kristián, August, Rudolf a Ludvík (1586–1618), groš 1615 (1), 1618 (4), 1616 (1), 1617 (1).

Baden-Baden, Filip II. (1569–88), půlbatzen 1586 (1). – Eduard Fortunatus (1588 až 1596), půlbatzen 1593 (1).

Barby (Albrecht Bedřich), groš 1611 (1), 1612 (1), 1616 (2), 1617 (1).

Bavory-Mnichov, Albrecht IV. (1505–8), groš 1509 (1). – Albrecht V. (1550–79), půlbatzen 1566 (1).

Branibory, Jan Jiří (1571–98), groš 1577 (1).

Branibory-Anspach, Jiří Bedřich (1543–1603), půlbatzen 1566 (1), 1577 (1); krejcar 1563 (1).

Branibory-Kostřín, Jan z Neumarku (1535–71), groš 1544 (2).

Brunšvicko-Calenberg, Erich II. (1540–84), mariánský groš 1550 (1).

Brunšvicko-Wolfenbüttel, Julius (1568–89), groš 1573 (1). – Jindřich Julius (1589 až 1613), groš 1602 (1). – Bedřich Oldřich (1613–34), groš 1614 (1), 1619 (6 různých variant).

Elsasko-Pfirt, arcikn. Ferdinand (1564–94), tříkrejcar bez let. (3).

Falc, Bedřich III. (1569–76), půlbatzen 1572 (1). – Jan Kazimír (1576–92), administrátor, půlbatzen 1590 (1), 1591 (1).

Falc-Simmern, Richard (1569–98), tříkrejcar nečitel. let. (1); půlbatzen 1576 (1), 1578 (1), 1582 (1), 1583 (1), 1584 (1), 1585 (1), 1587 (1), 1589 (1), 1592 (1).

Falc-Veldenz, Jiří Jan (1544–92), půlbatzen z let 1573–1589 (22). – Jiří Gustav (1592–1634), tříkrejcar bez let. (1); půlbatzen 1593 (1), 1594 (1), 1596 (1).

Falc-Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), tříkrejcar z let 1592 až 1604 (71); půlbatzen z let 1571 až 1592 (6).

Friedberg, půlbatzen 1590 (1), 1591 (5), 1592 (5), 1593 (1), 1594 (1), 1596 (3), nečitel. let. (3).

Opatství Fulda, Baltazar z Dernbachu (1570–1606), tříkrejcar bez let. (3).

Biskupství Halberstadt, groš 1615 (2), 1616 (1), 1617 (2), 1618 (1).

Hanau-Lichtenberg, Filip IV. (1538–90), půlbatzen 1588 (1). – Filip V. (1590–99) groš bez let. (znak s helmou, 1); groš 1596 (4), 1597 (2), 1598 (2), 1599 (1), 1587 (1), nečitel. let. (1); půlbatzen 1589 (1), 1592 (1). – Jan Reinhard (1599–1625), tříkrejcar z let 1600 až 1609 (36).

Hanau-Münzenberg (Kateřina Belgická, poručnice), groš z let 1612 až 1614 (18). – Filip Ludvík (1580–1612), tříkrejcar bez let. (12).

Opatství a město Hervorden, Markéta z Lippe (1565–78), mariánský groš bez let. (2).

Biskupství Hildesheim, Arnošt Bavorský (1573–1612), groš z let 1605 až 1614 (12). – Ferdinand Bavorský (1612–50), groš 1613 (3), 1614 (2), 1615 (2).

Holštýn-Gottorp, Jan Adolf (1590–1616), groš 1603 (4), 1601 (5), 1602 (7), 1600 (1), 1606 (1).

Hoya, groš 1618 (1), 1619 (1).

Kolín, Arnošt Bavorský (1583–1612), groš bez let. (1).

Corvey, mariánský groš 1552 (1).

Opatství Corvey, Jindřich z Aschenbrocku (1616–1624), groš 1619 (1). – Theodor

z Beringhausenu (1585–1616), groš 1607 (2), 1611 (1), 1612 (2), 1613 (3), 1614 (4).
 Jülich-Cleve-Berg, držitelé moci před dělením (1609–24), groš nečitel. let. (1).
 Leiningen, Ludvík z Westerburku (1597–1622), groš bez let. (za Rudolfa II.; 1), groš bez let. (za Matyáše II.; 1).
 Lippe, Šimon VI. (1563–1613), groš z let 1605–1614 (22); mariánský groš bez let. (1). – Kristián Vilém Braniborský (1598–1631), groš z let 1613–17 (varianty, 12).
 Arcibiskupství Magdeburg, Jáchym Bedřich Braniborský (1566–98), groš 1589 (1).
 Mansfeld-Bornstädt, Bruno II., Vilém, Jan Jiří, Vollrath a Jošt (1586–1615), groš 1611 (1), 1612 (1).
 Mansfeld-Hinter Ort, Bedřich Kryštof (1609–31), groš 1911 (1).
 Biskupství Minden, Heřman ze Schamburku (1566–82), groš 1576 (2), 1578 (3), 1579 (1), 1581 (1); Antonín (1587–99), groš 1589 (1), 1590 (2), 1597 (1), 1599 (1), nečitel. let. (1).
 Montfort, mariánský groš 1578 (1).
 Opatství Murbach a Lüders, Ondřej Rakouský (1587–1600), tříkrejcar 1596 (4).
 Nasavsko-Weilburg, Albrecht (1559–93), půlbatzen z let 1589–93 (8). – Ludvík (1593–1625), půlbatzen 1594 (2).
 Nasavsko-Wiesbaden, Jan Ludvík I. (1568–96), půlbatzen 1591 (2), 1592 (2), 1594 (2).
 Biskupství Paderborn, Theodor z Fürstenberku (1585–1618), groš 1611 (1), 1612 (3), 1615 (1).
 Pomořany-Barth, Filip II. (1606–18), groš 1612 (1), 1613 (2), 1614 (2), 1615 (1).
 Pomořany-Wolgast, Filip Julius (1592–1626), groš 1609 (1), 1610 (2), 1611 (3), 1613 (1).
 Prusko, Albrecht Braniborský (1525–69), groš z let 1529 až 1545 (21), 1542 (1). – Jan Zikmund, správce (1608–18), groš 1613 (4), 1614 (3).
 Západní Prusko Zikmund I. (1506–48), groš 1529 (2), 1630 (1), 1531 (3), 1534 (2), 1536 (1).
 Opatství Quedlinburg, Dorota Saská (1610–17), groš 1616 (2), 1617 (2), 1618 (1).
 Ritberg, Jan III. (1601–25), groš 1616 (1), 1618 (1).
 Biskupství Řezno, Jiří z Pappenheimu (1548–63), tříkrejcar 1555 (1).
 Porýnská hrabata ze Salm-Kyrburku, Otto z Kyrburku (1548–1607), tříkrejcar 1596 (1), 1603 (1), nečitel. let. (1); půlbatzen 1594 (2). – Jan, Jan Kazimír a Otto (1607–23), groš bez let. (1); poručnictví v Grumbachu, Jan a Adolf v Grumbachu (1585–1606), groš 1607 (1), bez letop. (9); tříkrejcar bez let. (5).
 Sasko, Albertská linie, Kristián II. (1591–1611), groš t. zv. Dreier 1601 (1). – August (1553–86), groš 1557 (1), 1567 (2), 1572 (3). – Jan Jiří (1611–56), groš 1612 (1).
 Schaumburg, Adolf XIII. z Pinneburku (1576–1601), groš z let 1589–1601 (10). – Arnošt z Pinneburku (1601–22), groš z let 1601–1616 (29).
 Solms-Hohen Solms, Heřman Adolf (1563–1613), tříkrejcar 1612 (5). – Filip Reinhard (1613–36), tříkrejcar 1612 (2), 1614 (1).
 Solms-Lich, bez minc. pána. tříkrejcar 1595 (1), nečitel. let. (5); půlbatzen z let 1590–94 (21). – Arnošt (1590–1619), tříkrejcar 1614 (1), 1615 (2), nečitel. let. (2); půlbatzen 1592 (1). – Filip (1590–1631), tříkrejcar z let 1612–16 (14).
 Stolberg-Königstein, Ludvík (1535–74), půlbatzen 1565 (1), 1574 (1), 1570 (1).
 Stolberg-Ortenberg, Ludvík Jiří v Ortenau, groš bez let. (18).
 Stolberg-Stolberg, Jan a Jindřich, groš 1612 (1). – Jindřich a Wolfgang Jiří (1612–15), groš 1613 (2). – Wolfgang Jiří (1612–31), groš 1619 (1).
 Biskupství Štrasburk, Jan z Manderscheidu (1569–92), tříkrejcar 1592 (2), 1594 (2), nečitel. let. (1); půlbatzen z let 1577–1591 (8). – Karel Lotrinský (1592–1607), tříkrejcar z let 1600–1605 (16).

Waldek, František, Vilém Arnošt, Kristián a Vollrath (1588–97), tříkrejcar 1596 (1); půlbatzen 1590 (1), 1591 (1), 1593 (1), 1594 (3). – Kristián a Vollrath (1588 až 1636), tříkrejcar 1608 (1), 1609 (1).
 Biskupství Worms, Jiří ze Schönebergu (1580–95), půlbatzen 1594 (1), 1599 (2), 1588 (1).
 Württemberg, Kryštof (1550–68), groš 1555 (1). – Bedřich (1593–1608), tříkrejcar 1586 (1); půlbatzen 1593 (1).
 Německá města: Augsburg, půlbatzen 1565 (1). – Brunšvik, mariánský groš 1546 (1), 1550 (1), 1554 (1). – Cáchy, dvoukrejcar 1577 (1). – Einbeck, groš 1599 (1), 1615 (1). – Elbing, groš 1539 (3). – Frankfurt n. Moh., dvoukrejcar bez let. (1). – Goslar, mariánský groš 1529 (1). – Göttingen, groš 1600 (1), 1605 (1), 1606 (4), 1615 (1), nečitel. let. (2). – Hagenau, groš 1601 (5), 1600 (1), 1602 (2). – Hameln, mariánský groš 1548 (1), nečitel. let. (1); groš (t. zv. knížecí groš) 1568 (1); groš 1571 (1), 1573 (1), 1576 (2), 1614 (2), nečitel. let. (2). – Hannover, groš 1616 (1). – Hildesheim, groš bez let. (1), groš 1593 (1), 1601 (1), 1602 (4), 1614 (1); mariánský groš 1550 (1). – Isny, tříkrejcar 1555 (2). – Kaufbeuren, tříkrejcar 1553 (1), 1554 (1), bez let. (1). – Kempten, tříkrejcar 1555 (1). – Kolín nad Rýnem, dvoualbus 1577 (1). – Kolmar, groš bez let. (1); půlbatzen bez let. (3). – Kostnice, půlbatzen bez let. (1); tříkrejcar 1593 (1), 1596 (4). – Lübeck, $\frac{1}{64}$ tolaru 1595 (1). – Lüneburg, $\frac{1}{16}$ tolaru 1562 (1). – Magdeburg, groš 1575 (1), 1619 (1). – Marsberg, groš 1606 (5), 1607 (1), 1608 (5), 1609 (2), 1616 (2; varianty). – Nordhausen, groš 1616 (1), 1619 (1). – Northeim, mariánský groš 1551 (1), groš 1575 (1). – Nördlingen, batzen 1527 (1). – Řezno, půlbatzen 1562 (1), 1573 (1), 1583 (1). – Štrasburk, dvoujedník bez let. (2), jedník bez let. (3), půljedník bez let. (25). – Worms, groš 1594 (1), 1619 (1), 1615 (2).
 Polsko, Kazimír IV. (1447–92), půlgroš bez let. (16). – Jan Albert (1492–1501), půlgroš bez let. (18). – Alexandr I. (1506–48), půlgroš bez let. (25). – Zikmund I. (1506–48), půlgroš z let 1506–1511 (46); groš z let 1527–45 (11). – Štěpán (1575 až 1586), trojak 1583 (1), 1585 (1). – Zikmund III. (1587–1632), tříkrejcar 1616 (2), groš 1614 (1), 1615 (3), 1616 (2), 1618 (1); trojak z let 1589–1606 různé minc. značky a varianty (29). – Město Gdyně (za Zikmunda I.), groš 1531 (1), 1533 (1), 1534 (1), 1538 (1), 1540 (2), nečitel. let. (1).
 Litva, Zikmund August (1548–72), groš 1547 (1), 1548 (1), 1568 (1). – Štěpán (1575 až 1586), trojak 1580 (1), 1582 (2), 1583 (1). – Zikmund III. (1587–1632), trojak 1591 (1), 1595 (1), 1597 (1), 1599 (1). – Riga pod Štěpánem, trojak 1584 (1), 1585 (1), 1586 (1). – Pod Zikmundem III., trojak 1591 (1), 1594 (1).
 Švýcarsy, biskupství Chur, Jan IV. (1601–27), tříkrejcar bez let. (1).
 Města: Curych, tříkrejcar 1556 (1), 1557 (1), 1563 (1), 1564 (1). – Chur, tříkrejcar 1565 (1). – Luzern, tříkrejcar z let 1599–1606 (21). – Schaffhausen, tříkrejcar z let 1577–1611 (56). – Město a kanton Zug, tříkrejcar z let 1592–1608 (72).
 Dánsko, Bedřich II. (1559–88), dvouskilink 1560 (1).
 Neurčený groš bez let. (1).

Vladimír Němeček

SOUKROMÝ ZÁPIS O NÁLEZU DUKÁTŮ A TOLARŮ Z R. 1915 V TŘEŠTI

Před téměř 40 lety došlo v Třešti k velikému nálezů dukátů a tolarů. Poklad je zajímavý z několika důvodů. První je ten, že šlo o skutečně velký nález – obsahoval asi 3 kg zlatých

mincí a 11 kg mincí stříbrných — a přece byl téměř zapomenut. Druhý, že, ačkoliv nález vzbudil při svém objevení značný zájem tisku, takže o něm psaly i Národní politika, Jihlavské listy, Deutscher Bauernfreund, Mährischer Grenzbote, vídeňský Kronenzeitung a j., nemáme ani podrobný popis nálezu ani zachovanou jedinou minci, a to v době, kdy již byla věnována nálezům mincí značná pozornost. Podávám proto o nálezů krátkou zprávu podle záznamu, který byl zachován v rodině nálezce.

Počátkem listopadu 1915 oral p. Vonka na poli v Klínárce (dnes zastaveno domkem p. Wiederlechnera v „Zátiší“ blízko nádraží) a tu našel nejdříve jednu a příštího dne dvě další mince. Dal se do kopání a při mezi objevil baňatou, květy pomalovanou nádobu se zlatými a hliněnou, daleko vyšší, se stříbrnými mincemi.¹⁾

Mince zůstaly v rodině nálezce a byly rozprodávány velmi lacino hlavně mimo Třešť, takže v rodině zůstala pouze písemná zpráva o zběžné prohlídce mincí provedené plk. J. Pospischilem 27. XI. 1915 v Jihlavě. Ze zprávy vyplývá, že bylo prohlédnuto pro nedostatek času pouze 409 zlatých mincí ze 672 nalezených; stříbrné mince, které vážily asi 11 kg, nebyly prohlíženy vůbec. Pouze se sdělení p. Lišky z Třeště, který stříbrné mince viděl vyložené, víme, že šlo převážně o toлары.²⁾

Zpráva Pospischilova, i když je kusá a neuvádí mincovny, je přece zajímavá. Prohlédnutých 409 zlatých mincí bylo tohoto složení:

Zlaté mince z východu [orientální], 59 kusů o váze 203 gramy.

Nizozemí (jména provincií ani jiná bližší určení nejsou uvedena), dukát z r. 1586 (1), 1587 (3), 1588 (1), 1590 (1), 1591 (1), 1592 (2), 1593 (2), 1595 (10), 1596 (5), 1597 (7), 1598 (14), 1599 (3), 1600 (3), 1602 (3), 1603 (5), 1604 (1), 1605 (1), 1606 (7), 1607 (7), 1608 (12), 1609 (7), 1610 (4), 1611 (6), 1612 (5), 1613 (3), 1614 (1), 1615 (3), 1618 (1), 1619 (1), 1620 (1), 1622 (3), 1625 (1), 1628 (4), 1629 (5), 1630 (5), 1631 (13), 1632 (3), 1633 (6), 1634 (12), 1635 (6), 1636 (6), 1637 (2), 1638 (4), 1639 (2), 1640 (2), 1641 (2), 1643 (1), 1644 (2), 1646 (4), 1647 (1), 1648 (6), 1649 (14), 1650 (4), 1651 (1), 1653 (1), 1659 (1), 1688 (1). Celkem 233 kusy o váze 795 g.

Frísko, dukát z r. 1584 (1), 1588 (4), 1595 (3), 1596 (2), 1597 (1), 1598 (3), 1604 (2).

Kampen, dukát z r. 1643 (1), 1646 (1), 1648 (1), 1649 (2), 1654 (1).

Dewenter, dukát z r. 1634 (1), 1635 (1).

Zwoll, dukát z r. 1631 (1), 1633 (7), 1634 (4), 1636 (1), 1637 (1), 1638 (1), 1639 (2), 1641 (2), 1642 (2), 1646 (2), 1648 (1), 1649 (2), 1655 (1).

Kolín n. R., dukát z r. 1635 (1).

Frankfurt n. Moh., dukát z r. 1631 (1), 1633 (1), 1635 (7), 1636 (3), 1637 (4), 1638 (7), 1639 (5), 1640 (7), 1642 (1), 1645 (1), 1646 (1), bez letop. (1).

Norimberk, dukát z r. 1635 (2), 1636 (2), 1638 (1), 1642 (1), 1644 (1).

Sedmíhrady, dukát b. l. (1).

Solnohrady, arcib. Jan Jakub Khuen z Bellase, dvojdukát 1564 (1), 1566 (1); arcib.

Wolfgang Theodor z Raitenau, dvojdukát 1600 (2), 1611 (1); arcib. Markus Sitticus, dvojdukát 1613 (1), 1614 (1).

Korutany, arcivév. Ferdinand, dukát z r. 1607 (1).

Uhry, Ferdinand II., Kremnica, dukát z r. 1633 (1), 1637 (1).

¹⁾ Podle zprávy v Deutscher Bauernfreund, roč. 1915, č. 38, str. 13, byly nádoby tři, z nichž dvě menší obsahovaly více než 3 kg zlatých mincí, kterých bylo asi 700 kusů. — Podle zprávy v Národní politice byly hrnečky čtyři, zalité smolou. Zlatých mincí bylo podle této zprávy 740 kusů a vážily 2 kg 800 g.

²⁾ Také podle zprávy v Národní politice byly stříbrné mince větší než rakouská pěti-koruna a některé vážily až 3 dkg.

Ferdinand II., bez uvedení země a mincovny, dvojdukát 1632(1); dukát 1625 (1), 1628 (1), 1633 (1).

Ferdinand III., bez udání země a mincovny, dvojdukát 1653 (1); dukát 1645 (1).

Onisgram, dukát se jménem císaře Ferdinanda z r. 1643 (1).³⁾

Všech popsaných 409 mincí vážilo dohromady 1430,2 g.

Obsahoval tudíž třeštský poklad mince v rozmezí r. 1564 až 1688, ovšem nevíme, zda v oněch 59 kusech zlatých mincí „z východu“ nebyly snad mince staršího nebo mladšího ročníku. Tím méně lze to říci o zbývajících 263 zlatých a všech stříbrných kusech.

To je krátká historie nálezů, který si zasloužil lepšího osudu. S hlediska vědeckého je rozchvácení tohoto pokladu ovšem nenapravitelné.

František Křížek

NÁLEZ V DAČICÍCH

V Městském vlastivědném muzeu v Dačicích je uloženo 21 kusů mincí, u nichž jako naleziště jsou udány Dačice. Jiných zápisů o těchto mincích v muzeu není, takže není již možno zjistit, za jakých okolností byl tento nález učiněn, jak byl početný a jaké ražby obsahoval. Do musea přišel někdy v době pražské Národopisné výstavy, když vznikl v Dačicích Národopisný odbor, vlastní zakladatel dačického musea, a vyvíjel čilou sběratelskou činnost pro pražskou výstavu.

Zachované mince ukazují, že šlo skoro o jednoduší celek a že jádrem nálezů byly patrně mince druhé poloviny 17. století a počátečních let 18. století, převážně ze slezských mincoven. Tato okolnost na tomto materiálu je nejzajímavější.

V jednotlivostech pak vypadá složení takto:

Slezsko, Leopold I. (1657–1705), Vratislav, Jiří Hübner, patnáctikrejcar 1661 (1); Šalomoun Hammerschmied, šestikrejcar 1674 (1); třikrejcar 1670 (1); M. M. Wackerl, patnáctikrejcar 1694 (1); třikrejcar 1696 (1); Opolí, trojník 1669 (1), 16?? (2); František Nowak, krejcar 1700 (2); trojník 1704 (1); Neznámá mincovna (Opolí či Břeh), krejcar 1699 (1); Břeh, Kryštof Brettschneider, třikrejcar 1696 (2), 1702 (?), 1).

Uhry, Leopold I., Kremnica, patnáctikrejcar 1694 (1, se stopou po oušku!); krejcar 1695 (1, zachován ze tří čtvrtin); Velká Baňa, Petr Österreicher, patnáctikrejcar 1696 (1).

Dolní Rakousy, Leopold I., Viedeň, krejcar 1697 (1).

Tyroly, Leopold I., Hall, groš 1689 (1).

Corvey, opatství, Theodor z Beringhausen (1585–1616), 1/24 (groš) 1612 (1).

Mince zabírají časově úsek 1612 až 1704, při čemž souvislá řada je od r. 1661, takže jde vesměs o ražby Leopoldovy. Do země byl uložen tento „poklad“ patrně počátkem 18. století.

Štefan Krč

NÁLEZ MINCÍ V HORNOM VADIČOVĚ (OKRES KYS. NOVÉ MESTO)

Dňa 28. apríla 1949 asi o 7,30 hod. našiel roľník Adam Berešík pri rozkopávaní základov svojho starého domu v Hornom Vadičove č. d. 192, okres Kysucké Nové Mesto, v hline-

³⁾ Takto zapisuje tento dukát plk. Pospischil. Jde zřejmě o zkomoleninu opisu, prozatím nerozluštitelnou.

nom krčiazku 82 strieborných mincí. (Horný Vadičov leží vzdušnou čiarou na 12 km od Žiliny.) Hlinená nádoba bola pri výkope rozbitá. Zachovali sa z nej 3 väčšie črepy, 4 menšie črepy a 5 úlomkov. Spodná časť hlineného krčiazku je neporušená a vonkajší priemer kruhovitého podstavca meria 6 cm. Vnútrašok hlinenej vypálenej nádoby nebol smaltovaný. Vonkajšok vykazuje stopy po zelenej poleve, ktorou nádoba bola zdobená.

Nález odstúpilo okresné veliteľstvo SNB v Kys. Novom Meste okr. prokuratúre v Kys. Novom Meste, táto ONV v Kys. Novom Meste a odtiaľ sa nález dostal dňa 21. apríla 1950 na finančný referát KNV v Žiline. V júni roku 1951 bol mi nález daný na spracovanie. Mince boli značne pokryté medenkou a hlinou, sú však po vyčistení v prevážnej miere krásne zachovalé. Finančný referát KNV v Žiline zaslal dňa 30. VII. 1951 nález mincí s nádobou Slovenskému národnému múzeu v Martine, kde je nález uložený. Nález obsahoval tieto mince:

Uhorsko, Leopold I. (1657–1705), *Kremnica*, 15grajciar 1664 (2), 1675 (1), 1676 (1), 1676 (2, dva var.), 1679 (1), 1681 (2, dva var.), 1683 (1), 1687 (1), 1690 (1), 1694 (2), 1696 (2, dva var.), neč. let. (2); 6grajciar 1667 (1), 1668 (1), 1669 (2, dva var.), 1671 (2, dva var.), 1672 (2, dva var.), 1673 (1), 1674 (2, dva var.), 1682 (1), neč. let. (1); groš 1696 (1).

Čechy, Ferdinand II. (1620–1637), *Praha*, Suttner, groš 1624 (1). – Leopold I. (1657 až 1705), *Praha*, Egerer, groš 1698 (1).

Sliezsko, Leopold I. (1657–1705), *Vratislav*, Wackerl, 15grajciar 1694 (2, dva var.); 6grajciar 1673 (2), 1674 (1), 1684 (1), 1687 (1), 1690 (1); *Břeh*, Brettschneider, groš 1696 (1), 1698 (1); *Opolí*, Nowak, groš neč. let. (17. ., 1).

Sliezské kniežatstvá, Lehnice-Břeh, Kristián vo Volave (1639–1673), 15grajciar 1663 (1); 6grajciar 1663 (1). – Olešnice, Sylvius Fridrich Württemberský (1664–1697), 6grajciar 1674 (2). – Karol Fridrich, 6grajciar 1715 (1).

Arcib. Olomouc, Karol III. Lotrinský (1695–1711), 6grajciar 1708 (1).

Rakúsko, Leopold I. (1657–1705), *Viedeň*, Cetto, 15grajciar 1661 (1), 1662 (1), 1663 (1), 1664 (1); Faber, 15grajciar 1675 (1), 1676 (1), 1695 (1), 1696 (1); Mittermayer, 6grajciar 1685 (2), 1686 (1), 1689 (1).

Tirolsko, arciv. Žigmund František (1662–1665), 15grajciar 1664 (2). – Leopold I., groš 1673 (1), 1694 (1).

Štajersko, Leopold I., *Št. Hradec*, J. A. Nowak, 6grajciar 1692 (1); Aigmann, 15grajciar 1695 (1), groš 1705 (1).

Korutansko, Leopold I., *Sv. Viti*, 6grajciar 1672 (1).

Polsko, Žigmund III. (1587–1632), trojak 1621 (1), 1622 (1). – Jan II. Kazimír (1648–1668), tymf 1668 (1); 6grajciar 1660 (1), 1662 (1), 1663 (1), 1666 (1), 1667 (1) neč. let. (1). – Jan III. Sobieski (1674–1696), 6grajciar 1677 (1), 1683 (1).

Podstatu nálezu tvoria kremnické 15grajciare (počtom 18) a 6grajciare (počtom 13). Okrem toho sú tam hojne zastúpené i mince cudzozemské, čo je obvyklé u slovenských náleзов z tohto obdobia.

Najstaršou mincou je poľský trojak Žigmunda III. z roku 1621, najmladšou sliezsky 6grajciar Karla Friedricha z Württembergu – Olešnice z roku 1715, hoci prevážnu časť nálezu tvoria mince z obdobia panovania Leopolda I. (1657–1705), menovite z rokov 1660 až 1690. Je zaujímavé, že v náleze sa nenachádzajú mince Jozefa I. (1705–1711) ani Karola VI. (1711–1740), hoci sa tam nachádza sliezsky 6grajciar dokonca až z roku 1715.

Je pravdepodobné, že poklad bol uschovaný tesne po roku 1715.

Václav Vágener

NÁLEZ DROBNÝCH MINCÍ V SEMANÍNĚ, OKRES LITOMYŠL

V kvétnu r. 1896 nalezl roľník J. Siegel ze Semanína při opravování dřevěného výměnku pod prahem 640 mincí, které koupilo Městské museum v České Třebové. Jsou to:

Čechy, Leopold I. (1657–1705), *Praha*, Řehoř Egerer, groš 1695 (1), 1696 (4), 1698 (1), 1699 (1), 1702 (1), 1703 (1), 1705 (1); *Kutná Hora*, Kryštof Krahe, krejcar 1702 (1), 1704 (2). – Josef I. (1705–1711), *Praha*, Řehoř Egerer, groš 1708 (2), 1709 (1). – Karel VI. (1711–1740), *Praha*, Ferd. Scharf, groš 1723 (1); krejcar 1732 (2).

Morava, Ferdinand II. (1619–1637), *Olomouc*, B. Zwierner, krejcar 1624 (2). – Olomouc, arcibiskupství, Karel II. z Lichtenštejna (1664–1695), šesták 1674 (1); groš 1695 (1).

Sliezsko, Ferdinand II. (1619–1637), *Vratislav*, H. Riedel, krejcar 1624 (2), 1625 (3), 1626 (1); trojník 1624 (10), 1625 (4); krejcar 1632 neznatelné minc. značky (1). Krejcar neznatelného letopočtu a značky (6). – Ferdinand III. (1637–1657), *Těšín*, minc. značka H. L., krejcar 1647 (1), 1654 (1); krejcar 1639 neznat. minc. značky (1). – Leopold I. (1657–1705), *Vratislav*, Jiří O. Hübner, patnáctník 1662 (3), 1664 (1); Fr. Nowack, groš 1701 (1), 1705 (1); krejcar 1699 (9), 1700 (3), 1701 (1); trojník 1705 bez minc. zn. Čermák č. 839 (16); M. M. Wackerl, groš 1695 (4), 1698 (1); krejcar 1698 (7), 1699 (1); Š. Hammerschmidt, patnáctník 1663 (1); šesták 1681 (1), 1699 (1); groš 1667 (1), 1669 (1), 1670 (1); krejcar 1671 (2), 1681 (1); *Opolí*, M. M. Wackerl, krejcar 1697 bez minc. zn. Čermák č. 991 (1); trojník 1669 bez minc. zn. Čermák č. 995–8 (12), 1670 (5), 1671 (8), 1673 (1), 1679 (3), 1680 (1), 1681 (1), 1682 (1), 1683 (1), 1686 (3), 1688 (2), 1690 (2), 1691 (1), 1693 (7), 1694 (5), 1695 (4), 1696 (28), 1697 (73); F. Nowack, trojník 1703 bez minc. zn. (15), 1704 (20); *Břeh*, Kr. Brettschneider, groš zn. C. B. 1696 (1), 1698 (2), 1700 (1); krejcar 1698 (4), 1699 (2), 1700 (4), 1701 (1); trojník 1693 zn. M. B. Čermák č. 830 (10), 1694 (17), 1695 (20), 1696 (13), 1697 (16); bez značky s neznatelným letopočtem (13). – Josef I. (1705–1711), *Vratislav*, Fr. Nowack, groš 1707 (2), 1708 (1), 1709 (1); *Břeh*, Kr. Brettschneider, groš 1707 (1).

Sliezská knížetství, Lehnice a Břeh, Ludvík v Lehnici (1653–1663), groš 1661 (1); Jiří ve Břehu (1639–1664), patnáctník 1663 (1); Kristian ve Volavě (1639 až 1673), šesták 1665 (1); krejcar 1669 (1), 1673 (11). – Münsterberg a Olešnice, Kristian Oldřich (1664–1704), krejcar 1683 (2); trojník 1677 (1), 1680 (11), 1694 (3), 1695 (1), 1696 (11), 1697 (5), 1698 (4), 1699 (11), 1701 (6), 1703 (1), 1704 (34); s neznat. letopočtem (4). – Karel Fridrich (1704–1744), šesták 1715 (1). – Vratislav, arcibiskupství, Fridrich Hessenský (1671–1682), krejcar 1681 (1). – František Ludvík (1683–1732), krejcar 1700 (2), 1701 (2).

Uhry, Leopold I. (1657–1705), *Kremnica*, patnáctník 1677 zn. K. B. (1), 1687 (1), 1696 (1); šesták 1676 (1); groš 1694 (1), 1695 (1); groš zn. C. H. 1696 (1), 1697 (2), 1698 (1); poltura 1679 (1), 1696 (1), 1697 (1), 1698 (2), 1700 (1). – Josef I. (1705–1711), poltura 1709 (2), 1711 (1). – Karel VI. (1711–1740), poltura 1716 (1).

Dolní Rakousy, Leopold I. (1657–1705), *Viedeň*, šesták 1677 zn. pětilistá růžice (1); groš 1670 (1); krejcar 1672 (1), 1674 (1); M. Mittermayer, šesták 1679 zn. M. M. (1); groš zn. hvězda 1673 (1); krejcar 1695 zn. dvě podkovy (1); šesták bez minc. zn. z r. 1673 (1); groš 1693 (1), 1695 (1); krejcar bez letop. (5), 1691 (1), 1695 (5), 1696 (2), 1697 (1), 1698 (2), 1699 (3), 1700 (7); půlkrejcar 1700 (1). – Karel VI. (1711 až 1740), *Viedeň*, půlkrejcar 1715 (1), 1722 (1).

Tyroly, Leopold I. (1657–1705), patnáctník 1661 (1); groš 1675 (1), 1681 (1), 1695 (1); krejcar bez letop. (3). – Josef I. (1705–1711), krejcar bez letop. (2), 1711 (1). – Ka-

rel VI. (1711–1740), groš 1714 (1); krejcar bez letop. (3). – Zikmund František (1663–1665), krejcar bez letop. (1).
 Štýrsko, Leopold I. (1657–1705), patnáctník 16–4 (1); šesták 1670 (1), 1674 (1); groš 1695 (1), 1704 (1); krejcar 1675 (1). – Karel VI. (1711–1740), krejcar 1718 (1), 1726 (1).
 Korutany, Ferdinand II. (1619–1637), *Sv. Vít*, dvoufeník 1625 (1). – Leopold I. (1657–1705), I. Prem, groš 1705 zn. I. P. (1). – Josef I. (1705–1711), groš 1708 (1).
 Salzburg, arcibiskupství, Max Gandolf z Khuenburgu (1668–1687), groš 1680 (1), 1581 (1); halěr 1677 (1).
 Bavorsy, Maximilian Emanuel, groš 1695 (1), 1724 (1); krejcar 1692 (1). – Karel Albert, groš 1733 (1).
 Město Norimberk, krejcar 1639 (1).
 Švýcarsy, Basilej, biskupství, Jan Konrád (1705–1737), groš 1718 s titulem Karla VI. (1).
 Württemberg, Eberhard Ludvík (1693–1733), krejcar 1693 zn. I. K. (1).
 Meklenburg-Schwerin, Kristian Ludvík (1658–1692), trojník 1676 (1).
 Branibory-Bayreuth, Kristian Arnošt (1653–1712), krejcar 1701 (2), 1707 (2), 1708 (2). – Jiří Vilém (1712–1726), krejcar 1714 (1), 1717 (1), 1718 (1), 1721 (1), 1723 (1).
 Město Kostnice, krejcar bez letop. (1).
 Mohuč, arcibiskupství, Lotar František Schönborn (1695–1721), současně biskup v Bamberku (1693–1721), krejcar 1707 (1).
 Hohenlohe-Schillingsfürst, Ludvík Gustav (1697, trojník ¹/₈₄ tolaru), 1687 (1).
 Krejcarsy otřelé, neznatelné (3).

V nálezů převládají mince slezské. Nejmladší mincí v nálezů jest bavorský groš Karla Albrechta z roku 1733. Neklidná doba, snad ohlas války o následnictví, vedená v blízkém Polsku (1733–1738), byla důvodem k jeho ukrytí.

Josef Petřtyl

SOUPIS NÁLEZŮ MINCÍ NA CHRUDIMSKU

Ve své práci *Nálezy mincí na Chrudimsku*, otištěné v Numismatickém časopise r. 1950, str. 116–130, zhodnotil jsem celkovou nálezovou strukturu dnešního Chrudimska a Hlincecka. V soupisu nálezů z těchto oblastí bylo začleněno mnoho nových a dosud neregistrovaných nálezů mincí; průběhem doby se vyskytly ještě další nálezy mincí, jež nutno shrnout v popisný celek pro další studijní a vlastivědnou potřebu numismatické práce. Tomu má pomoci tento nový soupis nálezů mincí na Chrudimsku, který kromě popisu nálezových okolností a charakteru nálezů uvede i literaturu. Zároveň u každého nálezů poukazuji na nálezovou tabulku zmíněné práce v Numismatickém časopise (NČČsl).

Nálezy v Chrudimi

Antické mince

1. Střelecká ulice (t. zv. Putrkasy) 1587
 V kuchyňské zahrádce byla nalezena mince Severa Pia: Wellenheim, č. 12.014. M. Lüssner, Zpráva o starožitných věcech během r. 1858 v městě Chrudimi a v okolí nalezených. Pam. arch. III, 1859, str. 233; Ferd. Pochobradský, Staré do-

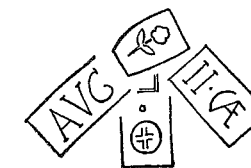
my chrudimské. Východočeský sbor. vlast., I, str. 62; neuvádí J. Schráníl, Soupis nálezů antických mincí v Čechách. Pam. arch. XXVIII, 1916, str. 125 a n.; NČČsl XIX, str. 130, tab. nálezů č. 1.

2. Asi I. čtvrt města ?
 Blíží nálezové okolnosti a datum je neznámo. Řím, Nerva (96–98), denár. J. Schráníl, l. c., str. 131, poznamenává, že mince je ve sbírce p. Jíry. Nynější uložení není známo.
3. Chrudim II., č. 198 1920
 Denár Constantův (337–350), Coh. 176 (mincovna Siscia): Zpráva Vlast. a prům. musea v Chrudimi z r. 1921; NČČsl XIX, tab. nál. č. 4.
4. Chrudim II., Na ostrůvku ?
 Denár Servia Sulpicia Galby (68–69). Zpráva Vlast. a průmysl. musea v Chrudimi z r. 1922; NČČsl XIX, tab. nál. č. 2.
5. Chrudim II., základy Kuldova domu pod Širokými schody 1895
 Byla nalezena bronzová mince nejasné a otřelé ražby, jež byla kontramarkována dvěma značkami (*viz vyobr. č. 1*). Mince se nezachovala.¹⁾ Zpráva Vlast. a průmysl. musea v Chrudimi z r. 1922; Rukopisné poznámky J. Poslta; NČČsl XIX, tab. nál. č. 3.
6. Chrudim III., kostel sv. Kříže ?
 Za neznámých okolností byla nalezena římská mince blíže neurčená. Nezachovala se. Uvádí Ferd. Pochobradský, l. c., str. 62; NČČs XIX, tab. nál. č. 5.
7. Chrudim III. V základech pro parní mlýn (býv. přádelna). 1860
 Řím, republikánská mince. Líc: Ženská hlava s přílbou. Rub: Muž zápasící se lvem. M. Lüssner, Archeologické zprávy z Chrudimi za r. 1860. Pam. arch. IV, 1861, str. 42; Chrudimsko a Nasavrcko IV, 1926, str. 32; J. Schráníl, l. c., str. 129.
8. Podhůra u Chrudimě. 25. 6. 1920
 Na řepném poli, asi 150 kroků od cesty, byl nalezen aureus císaře Augusta sicilské ražby (27 př. n. l.–14 n. l.). Prům. 18,5 mm, váha 7,85 g. Aureus je ve sbírkách Okresního musea v Chrudimi. Popsal Ed. Fiala ve Věst. Num. spol. čl. IV, 1922, str. 149; NČČsl XIX, tab. nál. č. 6.

Nálezy z doby denárové

9. Dům č. 115 v Široké ulici 1857
 Při stavbě domu č. 115 byl nalezen v nádobě se značkami na dně denár Břetislava I. Běží asi o minci, která byla hlášena v Čas. Čes. musea 1894, str. 610, jako dar ředitele cukrovaru v Libici Edv. Haisla s označením naleziště: v Chrudimi. Pam. arch. 1858, str. 44; Chrudimsko a Nasavrcko, IV, Chrudim 1926, str. 39; J. L. Pič, Starožitnosti země české III, str. 394; NČČsl XIX, tab. nál. č. 7.
10. Husova ulice 1893

¹⁾ Při označení, kde jsou nalezené mince uloženy, užívá autor často rčení: „nezachovaly se“. Tomuto údaji je nutno nejčastěji rozumět tak, že dnes nelze již zjistit, které mince, v musejním majetku jsou právě tyto z určitého nálezů popisované. Bohužel, správy museí nedbaly vždy o zachování zápisu provenience. Pozn. red.

Obr. 1.

Při kopání stoky v Husově ulici byla nalezena nedaleko kostela sv. Kateřiny kostra s esovitými kroužky, plátovanými stříbrem; u ní byl uložen denár Vratislava II. Denár je ve sbírkách Okresního musea v Chrudimi.

A. Šolta, Pam. arch. XVIII, 1898–99, str. 338; J. L. Pič, Starožitnosti země české III, 1, str. 336; Chrudimsko a Nasavrcko IV, 38; NČČsl XIX, tab. nál. č. 9.

11. Hřbitovní kostel sv. Kříže 1865

Při opravách kostela byl nalezen denár Vratislava a několik mincí Vladislava a Soběslava II.

M. Lüssner, Pam. arch. VII, str. 495; J. Smolík, t. XII, str. 20; J. L. Pič, Starožitnosti země české III, 1, str. 335, NČČsl XIX, tab. nál. č. 8; R. Turek, České denáry jako datovací pomůcka archeologická. Num. listy III, 1948, str. 20 a n.

12. Střelecká ulice 1922

Při kopání jam na smetí při stavbě domků pro zřizence lihovaru na č. kat. 549 v prodloužené ulici Střelecké (býv. Putrkasy) bylo nalezeno asi 70 denárů, a to asi 40 denárů knížete Bedřicha (1173, 1179–81, 1182–89), typu Fiala XVIII, 16 (raženy za jeho poslední vlády) a neznámý, zřejmě menší počet denárů Konráda Oty (1182, 1189 až 1191) z jeho prvního vládního období. Malá část denárů Bedřichových je uložena ve sbírkách Okresního musea v Chrudimi.

Ed. Fiala, Věst. Num. Spol. Čsl č. 7, tab. IX, č. 7; J. Petřtyl, Denár knížete Bedřicha, typ F XVIII, 16, Num. listy III, 1948, str. 73 a n.; NČČsl XIX, tab. č. 12.

13. Na staveništi krajského soudu 1858

Na místě bývalého dominikánského kláštera, který byl vypálen husity r. 1421, byly vystavěny soukromé domy a vybudováno vězení chrudimského soudu. Když byl v Chrudimi zřízen r. 1855 krajský soud, byla věznice přestavována a rozšiřována. V r. 1858 bylo nalezeno mnoho památek na staveništi a ve zbořených domcích u hradeb čp. 47, 48, 49, 16, 17. Mezi jinými bylo tu i značné množství mincí. M. Lüssner uvádí: „Nejstarší byl český knížecí peníz, jenž jméno nedalo se na něm více čísti. Zvláštní zmínky zasluhuje také stříbrný brakteát s korunovanou bradatou hlavou a s písmeny: K. A. (snad Karel IV.)...“ [sic]. Mince se nezachovaly.

M. Lüssner, Zpráva o starožitných věcech během roku 1858 v městě Chrudimi a v okolí vykopaných. Pam. arch. 1859, str. 323 a n.; NČČsl, tab. nál. č. 11.

Nálezy z doby grošové

14. U cihelny 1946–1947

Při orání na poli u Chrudimské cihelny bylo nalezeno 22 pražských grošů: Václava II. (2) a Václava IV. (20), roztroušených v hlíně. Zřejmě jde o část většího nálezů, který se ještě při orbě neobjevil v celku.

NČČsl XIX, str. 245; tab. nál. neuvádí.

15. Presy 1928

Na poli č. kat. 1988, u silnice k Slatiňanům, byl nalezen pražský groš Jana Lucemburského. Je uložen ve sbírce Okresního musea v Chrudimi.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 13.

16. U Píšťov 1926

Na poli u Píšťov byl nalezen pražský groš Jana Lucemburského. Je uložen v musejních sbírkách v Chrudimi.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 17.

17. Krajský soud

Při přestavbě krajského soudu (viz nálezové okolnosti u č. 13) byl nalezen podle Lüssnerovy zprávy „jeden parvus pragensis Václava II., malé penízky krále Jana s obrazem sv. Václava...“ Mince se nezachovaly.

M. Lüssner, Pam. arch. 1859, str. 232 a n.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 11.

18. Děkanský chrám

Při opravě děkanského chrámu v letech 1858–59 byly nalezeny podle Lüssnerovy zprávy tyto mince z grošového údobí: „Dva malé penízky, na jejichžto jedné straně viděti českého lva, na druhé jednohlavého orla. Podobný malý penízek, na svrchu pod korunou dvě gotické majuskule K. A., pod nimi malé latinské A s hvězdičkou; na spodku český lev ve štítu, nad tím maličké majuskule K. A. Tyto malé stříbrné penízky se nenalezly posud v bohaté sbírce českých mincí v Českém museu, a byly proto, že snad jsou unica, tam odevzdány. Mimo to našly se jiné pamětihodné malé stříbrné penízky Václava IV., konečně mince krále Jana, Karla IV., Vladislava II. a j.“

M. Lüssner, Archeologické zprávy z Chrudimi za r. 1859. Pam. arch. 1860, 89 a n.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 10.

19. Staveniště krajského soudu 1930

Dne 15. ledna a 11. února 1930 bylo nalezeno na staveništi krajského soudu mezi starým pavilonem a fortnou, blíže zdi, při kopání základů pro obytný dům šest mincí: pražský groš Václava IV. (1), malý peníz Vladislava II. (2), zhořelý haléf (2); jedna mince se rozdrobila. Jsou ve sbírce Okresního musea v Chrudimi.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 14.

20. Stromovka (Pumberky) 1940

Při vyorávání brambor na poli nad pískovištěm byla nalezena malá hliněná nádobka blízko povrchu země. Běželo o několik set pražských grošů Vladislava II. a o bílé, případně černé peníze Vladislava II. a Ferdinanda I. Něco mincí zůstalo majiteli pole p. Beranovi, ostatek byl na místě rozebrán. Do Okresního musea v Chrudimi se dostalo darem sedm bílých peněz Vladislava II.

NČČsl XIX, str. 245; t., tab. nál. č. 16.

21. Kleinovsko Začátek dvacátých let 20. století

Za neznámých okolností byl nalezen falešný pražský groš, u něhož není určeno jméno panovníka. Mince se nezachovala.

I. zpráva Vlastivědného musea, str. 28; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

22. Wiesnerovo pole 1912

Na Wiesnerově poli u silnice směrem na Pardubice nalezl v r. 1912 šafář Popílek míšeňský groš Jana Fridricha II. z r. 1563.

I. zpráva Vlast. musea v Chrudimi, str. 28; NČČsl XIX, tab. nál. č. 15.

23. Západně od Chrudimě Koncem 19. stol.

Za neznámých okolností byl nalezen dukát Matyáše Korvína. Mince se nezachovala a je o ní pouze zmínka v musejní knize darů.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí; t. XX, str. 88.

24. Pole za hřbitovem sv. Kříže 1951

Při jednocení řepy byl nalezen na poli mezi hřbitovem svatokřížským a letištní plochou nedaleko cesty dukát Matyáše Korvína, var. typu Réthy 204 B (Em. Nohejlová-Prátová, Košický poklad, Praha 1948, str. 44, č. 34; vyobr. č. 34 na tab. I). Mince je ve sbírkách Okresního musea v Chrudimi.

J. Petřtyl, NČČsl XX, 1950, str. 88–89; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

25. Píšťovy Asi 1893

Za blíže neznámých okolností byl nalezen na poli v Píšťovech uherský dukát

Zikmunda (1386–1437) se zn. K-L. Nezachoval se.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

26. Bližší naleziště neznámo. ?

Za neznámých okolností se našly dva dukáty Zikmunda se zn. K – R. Nezachovaly se.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

Tolarové nálezy

27. Kleinovsko

1912

Při bourání jednopatrového domu čp. 115/III v ulici Kleinovské bylo nalezeno ve starší části domu v prvním poschodí pod dlázkou (dlažbou topinkovou) v hadříku více stříbrných mincí, z nichž některé získal stavitel Fr. Straka od dělníků a věnoval museu. Jiné získali Netolický, Zajíček a Zych. V r. 1930 dostalo chrudimské museum dalších 20 mincí z téhož nálezů. Jde o tyto mince:

Čechy, Vladislav II., pražský groš (2). – Maxmilián II., *Kutná Hora*, dvoukrajec 1569 (1); *Č. Budějovice*, bílý groš 1577 (1). – Rudolf II., *Kutná Hora*, Šatný, bílý groš 1579 (1); *Jáchymov*, Kádner, bílý groš b. l. (1); Hofmann, malý groš (1); *Č. Budějovice*, Mattighofer, bílý groš 1584 (1).

Svidnice, Ludvík (1516–1526), půlgroš 1520 (1), 1526? (1).

Dol. Rakousy, Ferdinand I., groš (hubáček) 1557 (1). – Štýrsko, Karel, *Št. Hradec*, groš 1590 (1). – Korutany, Karel, dvoukrajec 1584 (1). – Tyrolsko, arcivév. Ferdinand (1564–95), groš b. l. (2).

Polsko, Kazimír IV. (1445–92), půlgroš b. l. (1). – Alexander (1501–6), půlgroš b. l. (1). – Zikmund III. (1587–1632), trojak 1591 (1), 1593 (2 var.), 1597 (1). – Litva, Zikmund August, trojak 1566 (1). – Štěpán Bathory (1575–86), trojak 1586 (1). – Město Riga, Zikmund III., trojak 1590 (1).

Bavorsko, Albert V., dvoukrajec 1561 (1). – Falc-Veldenz, Jiří Jan I. (1544–92), dvoukrajec 1577 (1), 1580 (1), 1589 (1). – Falc-Simmern, Richard (1569–98), dvoukrajec 1584 (1), 1585 (2), 1586 (1), 1592 (2). – Kurf. Falc, Jan Kazimír, správce, dvoukrajec 1591 (1). – Württemberg, Fridrich I. jako hrabě (1593 až 1608), dvoukrajec 1590 (1). – Solms-Lich a Solms-Hohensolms, Eberhard (1590–1609), Heřman Adolf (1562–1601) a Arnošt (1562–90), dvoukrajec 1589 (1), 1592? (1). – Hanau-Lichtenberg, Filip V., dvoukrajec 1592 (1). – Nassau-Weilburg-Saarbrücken, Albrecht, dvoukrajec 1591 (1). – Waldeck, Vilém Arnošt, Kristián a Volrab IV., dvoukrajec 1591 (1), 1592 (1) – Friedberg, Jan Eberhard z Kronbergu (1577–1617); dvoukrajec 1592 (2), 1593 (1), 1594 (2), 1596 (1), bez let. – Worms, biskupství, Jiří z Schöenburgu, dvoukrajec 1592 (1). – Filip z Rothensteinu (1595–1604), dvoukrajec 1596 (1). – Kolmar za Rudolfa II., dvoukrajec bez let. (1). – Strasbourg, biskupství, Jan IV. z Manderscheidu (1568–92), dvoukrajec 1575 (1), 1590 (1). – Město Strasbourg, denier bez let. (1).

Není to úplný nález, protože už v roce 1912 z něho vybrali chrudimští sběratelé určitý počet kusů; osudy těchto mincí neznáme. Jejich popis nebyl také proveden. Podle všeho tato ztráta postihla asi české ražby, zvláště z doby Rudolfa II., kterých je v nálezů málo. Jde tedy o zlomek nálezů (32 mince), doplněný částečně v roce 1930, v časovém rozmezí asi 100 let, t. j. mezi 1490 do 1597. Hlavní část nálezů (kmen) je podle zachovaných cizích ražeb asi z 90. let 16. stol.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 18.

28. Klášterní zahrada

1898

V klášterní zahradě nalezeno bylo v červnu 1898 v hliněném hrnečku 361 mincí. Jde o české a cizí ražby. Z českých jsou tu pražské groše Vladislava II. (7) a Ferdinanda I. (20), z cizích jsou zastoupeny ražby těchto míst: Svidnice (1), Dolní Rakousy (9), Horní Rakousy (2), Korutany (2), Štýrsko (7), Sasko (14), Bavorsko (7), Falc-Zweibrücken (53), Falc-Veldenz (1), Solms-Lich (2), Solms-Hohensolms (1), Hanau-Lichtenberg (26), Hanau-Münzenberg (8), Holstein (2), Schaumburg (2), Stolberg (2), Lippe (3), rýnská hrabata (4), Elsasko (5), Hagenau (4), Strasbourg (3), Curych (1), Sv. Havel (7), Schaffhausen (53), Zug (24). České ražby končí se r. 1546, cizí až r. 1616. Je tedy jakýsi časový rozpor ve složení nálezů, který byl ukryt asi po r. 1617.

J. Smolík, Dva nálezy mincí. Pam. arch. XVIII, 635; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

29. Staveniště krajského soudu

Mezi jinými mincemi uvádí M. Lüssner měděný jeton Adama Strnada z Freitok: Miltner-Neumann, *Beschr. der böhm. Privatmünzen und Medaillen*, Praha 1870, tab. LXVI, obr. 565.

M. Lüssner, Pam. arch. 1860 (autor udává podle Rybičkových záznamů rodovou historii Páteckých z Freitagu); NČČsl XIX, tab. nál. č. 11.

30. Děkaňský chrám

Při práci na obnově chrámu byl nalezen kromě jiných již uvedených mincí jeton Viléma Rožmberka. Miltner-Neumann, l. c., tab. XLII, obr. 358.

M. Lüssner, l. c.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 10.

31. Podhůra

1858

V lese bylo r. 1895 nalezeno asi 200 drobných mincí v rozpětí let 1618 až 1628 z těchto území: Čechy, Morava, Slezsko, Lehnice, Rakousy, Bunšvik, Magdeburg, Hildesheim, Verden, Mansfeld, Barby, Dorpat, Lippe, Hannover, Quedlinburg, Schaumburg. Mince uložil nebo ztratil zřejmě cizinec, který do Čech přišel asi r. 1624 a k Chrudim v r. 1628, nejspíše některý voják z chrudimské posádky. Největší počet mincí patří kyprovými průpovědními grošíky Brunšviku. Několik je zachováno v chrudimském museu.

J. Smolík, Nález mincí v Podhůře. Pam. arch. XVIII, 1897, 453; K. Lábler, Z Chrudimě. *Věstník českoslov. museí a spolků archeolog. I*, Čáslav 1895–96, str. 157. O nálezů píše: „V obecním lese ‚Hůra Králová‘ nalezen větší počet stříbrných mincí (asi 300 kusů, vesměs ze 16. století) a odevzdáno jich 217 kusů sbírkám musejním.“ J. Petřtyl, NČČsl XIX, str. 127; NČČsl XIX, tab. nál. č. 20.

32. Urnový háj

1932

Při zřizování urnového háje byly nalezeny v dubnu 1932 dvě stříbrné slezské mince: Slezsko, Ferdinand II., minc. znam. neznatelné, krajec 1624 (1). NČČsl XIX, tab. nál. č. 24. – Vratislav, Fridrich, lantkrabě z Hessen-Darmstadt (1671–82), krajec (1).

33. Základy nového divadla

1932

Při kopání základů nového divadla na nynějším Gottwaldově nábřeží (bývalé Roštině) byly nalezeny v dubnu 1932 dva groše Ferdinanda II. z r. 1629 ze slezských mincoven.

34. Staveniště krajského soudu

1858

NČČsl. XIX, tab. nál. č. 22.

Při stavbě krajského soudu (viz nálezové okolnosti v nálezů č. 13) bylo podle Lüssnerovy zprávy nalezeno „velké množství mincí, ježto se v nejrozdílnějších hloubkách větším dílem porůznu vyskytovaly. Bylo jistě do 150 kusův mincí zlatých, stříbrných a měděných nalezeno, ježto náležejí do nejrozdílnějších částův a zemí. Nejvíce bylo

- ovšem českých mincí, mnohé také ale rakouské, tyrolské, štyrské, uherské, polské, slezské, solnohradské, gorické, papežské, montfortské, oettingenské, potom městské mince řezenské, magdeburské, gdanské, hildesheimské, kostnické a j. ... jedna mince papeže Pia IV. (panoval 1559–1565), s opisem: Bononia mater studiorum, krásný dukát arciknížete Karla Rakouského a Korutanského od r. 1573, více norimberských jettonů ze 16. století atd. Také několik padělaných a proražených mincí bylo nalezeno, z nichž jedna Ludvíka XV. Francouzského. Mezi českými mincemi jsou zastupitelé téměř všech panovníkův od Václava II. až do nynějších časův. Připomínáme zde také, že byl olovený jetton nalezen, kterýž uprostřed rúžičku a po krajích opis: Ave Maria gr. obrácenými gotickými majuskulemi ukazuje.“
- M. Lüssner, Zpráva o starožitných věcech během roku 1858 v městě Chrudimí a v okolí vykopaných. Pam. arch. 1859, 232; NČČsl XIX, tab. nál. č. 11.
35. Otakarova třída 1893
Při hloubení základů pro stavbu domu obchodníka Blumenkranze v Otakarově třídě byl nalezen větší počet mincí. Z nálezů jsou známy jen tyto mince: Čechy, Jindřich Šlik († 1650), Planá, Jan Candler, groš 1637 (1). — Slezsko, Ferdinand II. (1619–37), Vratislav, H. Rieger-H. Ziesler, groš 1631 (1).
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
36. Svatomichalský hřbitov 1893
Při kopání základů pro novou budovu hospodářské školy (bývalé obchodní akademie), na části zrušeného svatomichalského hřbitova bylo nalezeno v zetelé rakvi pod hlavou mrtvoly 13 stříbrných penízků. Mince jsou z časového rozmezí 1625–1721. Podle všeho běží o majetek chudého člověka, který byl pochován po r. 1721.
Popis nálezů:
Čechy, Leopold I. (1657–1705), *Kutná Hora*, Kr. Krahe, trojník 1696 (1); půlkrejcar 1701 (1).
Kladsko, Ferdinand II. (1619–37), Daniel Breen, trojník 1650 (1).
Těšínsko, Ferdinand III. (1637–57), *Těšín*, Gabriel Görloff, trojník 1650 (1). —
Olešnicko, Sylvius Fridrich (1668–1697), trojník 1696 (1).
Polsko, nejasný otřelý groš (1).
Štyrsko, Leopold I. (1657–1705), haléř 1688 (1). — Korutany, Ferdinand III. (1637–57), haléř 1638 (1).
Hohenems, Leopold I., krejcar, dat. nejasné (1). — Kostnice za Leopolda I., haléř 1698 (1).
NČČsl XIX, tab. nál. č. 21.
37. Pišťovy 1928
Na poli u Pišťov byl nalezen neznámý počet mincí. Z nich určeny pouze tyto: Slezsko, Leopold I. (1657–1705), *Vratislav*, M. M. Wackerl (1692–98), krejcar 1698 (1). — Salzburg, fenik 1561 (1).
NČČsl XIX, tab. nál. č. 17.
38. Janské předměstí 1895
Podle zprávy K. Láblera bylo „vykopáno 22. dubna 1895 na sv. Janském předměstí asi 3000 stříbrných mincí, drobných ze 17. století. Asi 6 kg získala obec pro městské museum“. O tomto nálezů není známo nic bližšího, v museu se žádná mince s tímto provenienčním údajem nezachovala.
K. Lábler, Z Chrudimě. Věstník českosl. museí a spolků archeolog. I, Čáslav 1895 až 1896, str. 157; NČČsl, XIX, tab. nál. neuvádí.

39. Dům 103/III 1912
Při rekonstrukci domu č. 103/III byl nalezen groš Leopolda I., který byl prý věnován do musejních sbírek.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 23.
40. Staveniště krajského soudu 1858.
Nálezové okolnosti byly uvedeny u nálezů č. 13. Podle Lüssnerovy zprávy „v jednom z domků pod hradbou stávaných nalezen byl také hrnec plný menších stříbrných peněz z časův Leopolda I., Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie nejrozmanitějšího rázu; avšak jen některé mince knížat z Eggenberku měly mezi nimi větší numismatickou cenu“.
M. Lüssner, Pam. arch. 1859, 232; NČČsl XIX, tab. nál. č. 11.
41. Tovární pozemek býv. firmy Wiesner 1911
Při rozšiřování objektů býv. továrny Wiesnerovy (nynější Transporta n. p.) byl nalezen dvanáctikrejcar jehlařských tovaryšů z r. 1829: Donebauer, č. 4857; Miltner-Neumann, č. 968. Nezachoval se.
Zprávy musea 1911, str. 8; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
42. Dům 28/IV 1930
Podle písemné zprávy J. Poslta, ředitele chrudimského musea, byl nalezen při kopání vodovodu neznámý počet grošů ze 17. stol. Mince se nezachovaly.
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
43. Dům č. 112/I 1900
Při přestavbě Khomova domu čp. 112/I na náměstí bylo nalezeno šest kusů neurčených mincí, jež byly dány do musea.
Musejní zprávy 1900; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
44. Dům č. 2/II 1912
Při výkopu základů pro novostavbu Podzemského byly nalezeny dvě neurčené mince, jež prý byly podle musejní zprávy z r. 1913 věnovány do musejních sbírek.
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
45. Podhůra Počátkem 20. stol.
Za neznámých okolností byly objeveny mince, z nichž podle musejních zpráv bylo dáno 16 mincí, většinou měděných, do chrudimského musea. Bližších zpráv o nálezů není a mince se v museu nezachovaly. Alespoň nejsou označeny ve sbírce místem původu.
Zprávy Vlast. musea 1921–24 str. 27, 30; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
46. Bývalý pedagogický ústav 1899
Podle musejních zpráv z r. 1899 věnovala kongregace školských sester řádu sv. Františka část nálezů mincí do chrudimského musea. Bližší nálezové okolnosti nejsou známy.
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
47. Staveniště okresního národního výboru 1906
Pod původním prahem přestavovaného býv. hejtmanství (nynějšího okresního národního výboru) byla nalezena olovená krabička se třemi mincemi, které prý byly věnovány podle musejní zprávy z r. 1912 do chrudimského musea.
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
48. Pole u silnice ke Kočimu 1945
V r. 1945 byla nalezena na poli u silnice ke Kočimu pod kamenem uschovaná kožená taška se stříbrnými mincemi německými z 2. pol. 19. stol. a z počátku 20. stol. Byla ztracena nebo uschována za útěku německých vojsk v r. 1945. Jde o 8 pětimarek, 62 marek, 14 půlmarek, 2 desetifeniky a 1 pětifeník. Soubor mincí byl uložen v musejních sbírkách. Podrobný popis uveden v II. ročníku Num. sborníku, str. 184.
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí. ?

49. Neznámá lokalita v Chrudimi

Za neznámých okolností byl nalezen v Chrudimi měděný abecední jeton, z r. 1555, zachovaný v musejní sbírce. Srov. obraz ve W. N. Z. XIX, tab. 7, odd. 50 a v Bl. f. Mz-freunde sv. 64, 1929, str. 534.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

50. Za Novým městem 1918

Dne 6. 11. 1918 na poli za Novým městem byla nalezena medailka Frankenthalu čili Vierzahnheiligen, bavorského poutního místa. Je ve sbírkách Okres. musea v Chrudimi.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

Seznam nálezových lokalit v Chrudimi

(Číslo označuje nález v tomto soupise)

I. čtvrt:

Děkanský chrám	18, 30	Široká ulice č. 115	8
Staveniště krajského soudu		Nezn. lokalita I. čtvrti	2
	13, 17, 19, 29, 34, 40		
Náměstí, dům 112/I	43		

II. čtvrt:

Kláster	28	Dům Podzemského č. 2/II	44
Michalský hřbitov	36	Dům 198/II	3
Presy	15	Na ostrůvku	4
Kleinovsko	21, 27	Kuldův dům u Širokých schodů	5
Pole ke Kočímu	48	Za Novým městem	50

III. čtvrt:

Husova ulice	10	U cihelny	14
Kostel sv. Kříže a okolí	11, 24, 32	Pišňovy	16, 25, 37
Nové divadlo	33	Podhůra	8, 31, 45
Otakarova třída	35	Býv. parní mlýn	7
Dům č. 103/III	39		

IV. čtvrt:

Střelecká ulice	1	Býv. pedagog. ústav	46
Stromovka	20	Wiesnerovy objekty	22, 41
Janské předměstí	38	Přesně neurčené chrudimské lokality	
Staveniště okr. nár. výboru	47		23, 26, 49
Dům č. 28/IV	42		

Nálezy na Chrudimsku

Nálezy antických mincí

(1.) Broučkov u Kouřimě 1934

V květnu 1934 byl nalezen na trati k Broučkovu u Kouřimě u staré královské cesty denár Licinia Otce (307–323), Cohen č. 49. Podle pomístního názvu nelze nález přesně lokalizovat.

Batelka, NČČsl XI–XII, str. 161; NČČsl XIX, str. 129, tab. nál. č. 1, kde omylem byl nález zapsán jako Broučkov u Chrudimě.

2. Hrochův Týnec Před r. 1857

Při rozvážení pahorku u zámecké zahrady před r. 1857 byla nalezena byzantská zlatá mince císaře Justina I. (518–527): Wroth, č. 1 var.

M. Lüssner, Arch. zprávy z Chrudimska. Pam. arch. II, 231 (udává i odkazovou liter.: Catalogue... Wellenheim, Vienne 1844); Schráníl, Pam. arch. XXVIII, 1916, str. 125 a n., str. 139; NČČsl XIX, tab. nál. č. 7.

3. Ochoz u Nasavrky Tricátá léta 20. stol.

Na poli byl za orby nalezen aureus neznámého římského císaře. Mince prý byla prodána do musea. Nezachovala se.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 5.

4. Tuněchody 1905

Podle ústních zpráv byl nalezen v Tuněchodech aureus blíže neurčený. Mince se nezachovala.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 2.

5. Tuněchody 1922

Za neznámých okolností byl nalezen denár Commoda a denár Antonia Pia. Mince se nezachovaly.

Zpráva Vlast. a průmysl. musea v Chrudimi za r. 1922; NČČsl XIX, tab. nál. č. 3.

6. Tuněchody 1938

Podle ústní zprávy nalezen byl nezjištěný římský denár.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 6.

7. Chrudimsko. Lokalita není blíže zjištěna

Denár Marca Ulpia Traiana (98–117), Coh. 89 je ve sbírkách Okresního musea v Chrudimi.

NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

Nálezy z doby denárové

8. Heřmanův Městec Asi 1874

Podle poznámek numismatika Em. Mikše byly nalezeny v Heřmanově Městci nebo v blízkém okolí asi v r. 1874 denáry Vratislava II. v neznámém počtu. Šlo o ražby podle Smolíkových tabulek XIX, č. 33–38, 40–41, 19, 20–21. Fiala nález označuje typy IX, 1–3, 5–7 a udává dobu zakopání před r. 1086. Mince se nezachovaly.

J. Smolík, Domácí nálezy českých denárů. Pam. arch. XVIII, 635; Ed. Fiala, České denáry. Praha 1895, str. 178; R. Turek, Num. listy V, 1950, str. 9 a n.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 8.

9. Chrast V 90. letech 19. stol.

Při překopávce náměstí byl nalezen neznámý počet denárů Přemysla I. a Václava I. a to typu Fiala XX, 29–31.

Ed. Fiala, l. c., str. 200; G. Skalský, NČČsl XV, str. 24, 38; Kr. Turnwald, České a moravské denáry a brakteáty, Praha 1949, str. 92; NČČsl XIX, tab. nál. č. 9.

Nálezy z doby grošové

10. Nasavrky Asi 1909

Z neznámých jinak nálezů jsou v chrudimském museu s provenienčním označením zachovány dva pražské groše Václava IV. a slezský krejcar Leopolda I. z r. 1698.

NČČsl XIX, tab. nál. č. 19.

11. Hroubovice 1888
Na pozemku Samuela Freunda v Hroubovicích bylo nalezeno při kopání ve skále v r. 1888 asi 80 pražských grošů, z nichž 4 byly Karla IV. a 6 Václava IV. Byly dány do chrudimského musea.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 18.
12. Licibořice 1912
Při přestavbě čp. 11 v Licibořicích na pozemku „Na klášteře“ našel r. 1912 Fr. Sedlák ve džbánku groš Václava IV. a menší počet grošů Jiřího z Poděbrad. Chrudimské museum má z tohoto nálezu dva groše Jiřího z Poděbrad a jeden groš Václava IV.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 11.
13. Hrochův Týnec 1882
Jde o hromadný nález asi 15.000 kusů stříbrných mincí v hliněné nádobě o celkové váze asi 6 kg. Soubor mincí, skládající se z haléřů, grošů a tolarů 15. a 16. století, byl uložen asi r. 1570. Velká část mincí je českého původu. Jsou to převážně bílé a černé peníze Vladislava II. až Maxmiliána II., a drobná mince moravská a slezská (Kladsko, Lehnice, Zaháň, Hlohov, Svidnice, Vratislav, město i biskupství, Zhořelec). Kromě toho jsou v nálezu zastoupena tato mincovní území: Polsko, Uhry, Rakousy, Tyroly, Salzburg, bavorská území, Branibory, Brunšvik, Hannover, Jülich, Cleve, Berg, Lübeck, Nizozemí, Oldenburg, Regenstein, Sasko, Stolberg, Curych, Bologna. — Smolík dal přepálit z tohoto nálezu 4,820 kg mincí a prostudoval tak jakost drobné mince od Vladislava II. do Maxmiliána II.
J. Smolík, Nález mincí a jejich vysvětlení. Pam. arch. XII, 1882, 49 a n.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 14.
14. Petrkov 1939
Dne 10. V. 1938 byl nalezen v Petrkově neznámý počet mincí. Z nich se dostal do musea denár Matyáše Korvína (1457–90), Wellenheim 417/48.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 21.
15. U Smrčku Asi 1906
Při lámání skály na Hořičce u Smrčku byl v hloubce asi 30 cm objeven dvojitý nález s celkovým počtem 255 mincí. Byly z těchto území: Čechy, Václav IV., pražské groše (22, 1 s kontramarkou jihlavskou, Katz 50), peníze se lvem (5), kladské haléře (2), zhořelecké (1), rakouské (114), salzburské (6), bavorské (81), falcké (13), augsburské biskup. (5), würzburské (1), norimberské (4).
J. Petřtyl, NČČsl XIX, str. 197–8; tamže, tab. nál. č. 13.
16. Smrček ?
Podle záznamu J. Poslta bylo nalezeno asi 20 mincí, „husitských“ peněz se lvem a bavorských feniků. Nálezové okolnosti nejsou známy, mince se nezachovaly; jde nejspíše o zlomek depotu s drobnými mincemi z pol. 15. stol., jaké se v okolí Smrčku a Vrbatova Kostelce často nacházejí.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 13.
- Nálezy z doby tolarové*
17. Petřikovice 1940
Při kopání jámy pro sloup elektrického vedení v zahradě č. 6 bylo nalezeno asi 400 mincí v malovaném džbánku. Ražby pocházejí ze tří čtvrtin z Čech, dále jsou v nálezu mince polské, salzburské, svídnické, zhořelecké, vratislavské a tyrolské. Nález, skládající se většinou z drobných mincí (malých grošů, bílých i černých peněz, půlgrošů a feniků), byl uložen po r. 1586.
J. Petřtyl, NČČsl XIX, 214–5; t., tab. nál. č. 17.
18. Tuněchody 1921
V r. 1921 byl nalezen neznámý počet mincí za neurčených nálezových okolností. Ze souboru byl zachován pouze dvoukrejcar Richarda z Falce-Simmern z r. 1580. Šlo tedy asi o nález drobných mincí z konce stol. 16. a snad i začátku 17. stol., jak se objevují v chrudimském nálezovém katastru dosti často.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 27.
19. Rozhovice 1917
Podle Posltovy zprávy, doplněné dalšími sděleními, byly v Rozhovicích nalezeny mince v neznámém počtu, patrně ze 16. století. Nálezové okolnosti nejsou známy.
J. Poslt, Vlast. sbor. východočeský IV, 140; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
20. Skupice 1921
Po vánocích r. 1921 našel při dobývání pařezů v lese v Palučinách u Skupice Frant. Honzíček, zedník ze Skupice, v hloubce asi 20 cm 25 mincí. Jejich časové rozmezí je od počátku 16. stol. do r. 1607. Není tam vůbec českých ražeb, takže jde nejspíše o nálezový zlomek, z něhož byly české mince ještě před prohlédnutím nálezového zbytku asi prodány. Popsány byly:
Uhry, Rudolf II., denár 1607 (1). — Matyáš II., denár 1616 (1).
Polsko, Alexander (1501–6), půlgroš b. l. (5). — Zikmund, půlgroš 1511 (2).
Město Riga, půlhaléř (1).
Salzburg, haléř 1551 (2), 1597 (1).
Německo: Solms-Lich, dvoukrejcar 1589 (2). — Friedberg, dvoukrejcar 1591 (1).
— Falc-Zweibrücken, dvoukrejcar 1587 (1). — Waldeck, dvoukrejcar 1594 (1). — Worms, bisk., dvoukrejcar 1588 (1).
Strasbourg, denier ze 16. stol. (1).
Curych, dvoukrejcar 1555 (1).
NČČsl XIX, tab. nál. č. 25.
21. Samařov 1918
Na jaře r. 1918 při zakládání lesní kultury u Samařova na katastru obce Německá Lhotice v obecním lese při kopání jamky se vyhrnulo asi 100 kusů stříbrných mincí. Nálezce, dělník Josef Matějka, přinesl jich do chrudimského musea 67 kusů, ostatní byly rozebrány přítomnými pracovníky. Jde o tyto ražby:
Čechy, Rudolf II., *Kutná Hora*, Dominig, malý groš 1598 (1). — Ferdinand II., *Kutná Hora*, Hölzl, krejcar 1624 (1).
Morava, Ferdinand II., *Brno*, Wohnsiedler, krejcar 1624 (3), neurč. let. (1); 1626 (1); *Olomouc*, krejcar 1625 (6), 1629 (1), 1632 (2), 1638 (1), 1639 (1).
Slezsko, Ferdinand II., *Vratislav*, H. Rieger, krejcar 16126 (2), 1627 (4), nejasné datum (3); H. Zieszler, krejcar 1632 (2), 1633 (1); H. Rieger, krejcar 1635 (2); *Nisa*, H. Zieszler, krejcar 1628 (1), 1629 (1); *Ratibor*, Š. Dyringer, krejcar 1625 (2).
Kladsko, Ferdinand II., Daniel z Breen, DVB, krejcar 1624 (1), 1625 (4).
Dolní Rakousy, Ferdinand II., *Videň*, Fellner 1633 (1); nečit. znamení a let. (2). — Korutany, Ferdinand II., *Celovec*, krejcar 1622 (1). — Tyrolsko, Leopold I., *Hall*, krejcar b. l. (4). —
Salzburg, krejcar 163? (1), 1637 (1), 1640 (1), 1641 (1).
Bavorsko, Maxmilián I., krejcar 1624 (2). — Falc-Lautereck, Jiří Gustav, dvoukrejcar 1593 (1).
Polsko, Kazimír IV., půlgroš b. l. (1). — Alexander, půlgroš b. l. (1). — Jan Albrecht, půlgroš b. l. (3).
Město Luzern, krejcar b. l. (1).
Mince jsou z časového rozmezí 1593–1641.
NČČsl XIX, tab. nál. č. 24.

22. Licoměřice 1908
 Při rytí zahrady u čp. 19 bylo nalezeno více než 300 drobných stříbrných mincí v hodnotě od krejcaru až po groše z těchto území: Čechy (89, od Maxmiliána po Matyáše II. a Ferdinanda II.), Slezsko (8), Svídnice (3), Lehnice-Břeh (1), Rakousy (1), Tyroly (2), Korutany (1), Salzburg (123 a půl mince), Polsko (15), Bavorsy (16), Falc-Simmern (5), Falc-Veldenz (5), Falc-Zweibrücken (2), Augsburg (1), Bádensko (3), Kostnice (1), Nassavsko (5), Hanau-Lichtenberg (2), Solms-Lich (1), Waldeck (3), Východní Frísko (1), Stolberg (1), bisk. Strasbourg (2); město Strasbourg (4), Kolmar (1); neurč. otřené (5).
 Mince byly uloženy asi 1630.
 J. Smolík, Nález mincí u Vícemilic. Pam. arch. XXIII, 1908, 249 a n.
 NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
23. Březinka u Morašic 1928
 Jihozápadně od Morašic v Březince bylo nalezeno neznámé množství mincí, z nichž určeno 25 kusů. Jde o zlomek nálezů, uloženého pravděpodobně po r. 1645, krátce před uzavřením vestfálského míru. Popis nálezů:
 Čechy, Maxmilián II. (1564–76), dvoukrejcar 1568 (1). — Ferdinand II. (1619 až 1637), Praha, Hübner, groš 1627 (1). — Ferdinand III. (1637–57), Praha, Wölcker, groš 1645 (1). — Jindřich Šlik (–1650), Planá, krejcar 1630 (1).
 Morava, Ferdinand II., Brno (?), krejcar 162? (1), 1627 (2), 1630 (1), 1631 (1), 1635 (1); Olomouc, Fritsch, krejcar 1626 (1).
 Slezsko, Ferdinand II., Vratislav, Zwirner (?), krejcar 1623 (1). — Ferdinand III., Vratislav, Reichard, krejcar 1637 (1).
 Kladsko, Ferdinand II., Daniel z Breen, krejcar 1624 (1). — Ferdinand III., krejcar 1628 (1).
 Dolní Rakousy, Ferdinand III., krejcar 1630 (1); jednostranný krejcar (1630 (1)).
 Štýrsko, Ferdinand II., krejcar 1635 (1). — Ferdinand III., krejcar 1640 (1).
 Salzburg, Paris z Lodronu (1619–53), krejcar 1638 (1), nejasný (1).
 Hanau-Lichtenberg, Filip IV. (1538–90), dvoukrejcar 1587 (1). — Falc-Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), dvoukrejcar 1586 (1), 1588 (1). — Město Kolmar za Rudolfa II., dvoukrejcar b. l. (1).
 NČČsl XIX, tab. nál. č. 22.
24. Medlešice 1932
 Při silnici do Medlešic byly nalezeny tři dukáty: nizozemského města Zwolle 1654 (1), provincie Geldern 1649 (1) a Vratislavského biskupství, Jakuba ze Salzy, 1529 (1).
 NČČsl XIX, tab. nál. č. 31.
25. Licoměřice 1927
 Ve dvoře domu č. 4 v Licoměřicích bylo nalezeno dne 10. 6. 1927 asi 77 mincí; z toho byly čtyři rozebrány, ostatní zakoupeny do chrudimského musea.
 Popis nálezů:
 Čechy, Ferdinand II., Praha, Tobiáš Šuster, groš 1633 (1), 1634 (2), 1635 (1), 1636 (1); Jakub W. Wölcker, groš 1637 (1); Kutná Hora, Šeb. Hözl, groš 1624 (1); Vavřinec Neumann, groš 1635 (1); Jáchymov, Řehoř Steinmüller, groš 1624 (1). — Ferdinand III., Praha, J. Wölcker, groš 1638 (1), 1641 (1), 1642 (1), 1644 (1).
 Morava, Ferdinand II., Brno, Kašpar Wansiedler, groš 1626 (1); Olomouc, Balt. Zwirner, groš 1626 (1).
 Slezsko, Ferdinand II., Vratislav, Hanuš Rieger, groš 1627 (4), 1628 (3), 1629 (1), 1632 (1); krejcar 1625 (1), 1626 (1), 1627 (2), nečit. let. (1). — Ferdinand III.,

- Vratislav, Jiří Reichard, groš 1638 (1). — Slezští stavové evangel., Vratislav, H. Rieger, groš 1635 (1).
 Kladsko, Ferdinand III., P. Hema, groš 1630 (2).
 Dolní Rakousy, Matyáš, Videň, Jesenský, groš 161? (1). — Ferdinand II., Videň, Fellner, groš 1624 (5), 1625 (3), 1626 (1); Sv. Hypolit, Edling, groš 1625 (1); nezn. mincovna, krejcar 1628 (1). — Ferdinand III., Videň, Stadler, groš 1638 (1).
 Tyroly, Leopold, Hall, groš b. l. (2 var.); krejcar b. l. (1). — Ferdinand Karel, Hall, groš 1638 (1), 1639 (1).
 Štýrsko, Ferdinand II., Štýrský Hradec, groš 1622 (1), 1624 (1), 1626 (1), 1629 (1); krejcar 1635 (1). — Ferdinand III., groš 1642 (1), 1643 (1).
 Korutany, Ferdinand II., Celovec, groš 1634 (1).
 Polsko, Jan Albrecht, půlgroš b. l. (1). — Alexander, půlgroš b. l. (1). — Zikmund III., půlgroš 1606 (1).
 Salzburg, Paris z Lodronu, krejcar 1624 (2).
 Bavorsko, Maxmilián, krejcar 1624 (1). — Falc-Veldenz, Jiří Jan I., dvoukrejcar, 1588 (1), 158? (1). — Nassavsko-Wiesbaden-Idstein, Jan Ludvík, dvoukrejcar 1594 (1).
 NČČsl XIX, tab. nál. č. 23.
26. Heřmanův Městec Asi 1937
 Za neznámých okolností byl nalezen brabantský dukát z r. 1634.
 Sběratel 1937, str. 21; NČČsl XIX, tab. nál. č. 32.
27. Řestoky Asi z 80. let 19. století
 V usedlosti č. 31 na zahradě pod hruškou byl vykopán soubor mincí, jež však nebyly prozkoumány.
 J. Poslt, Vlast. sborník východočeský IV, 147; NČČsl XIX, tab. nál. č. 33.
28. Řestoky 1928
 Při úpravě zahrady čp. 38 asi 15 cm pod povrchem byly nalezeny dvě nádobky šikmo na sebe položené s mincemi. Z nich popsal 808 kusů J. Poslt, 746 mincí z nich prohlédlo Národní museum v Praze. V nálezů je převaha grošové ražby (81,6%) nad ostatními nominály. Kmen nálezů patří ražbám českých území (54%), z nich zase Slezsko představuje více než polovinu těchto ražeb. K ostatním územím patří Slezsko-Lehnice-Břeh, Těšínsko, Tyroly, Uhry, Salzburg, město Augsburg, Dolní Rakousy, Korutany, Štýrsko, Tournay, Sv. Havel, Schaffhausen, Brunšvik-Wolffenbüttel, Branibory-Anspacu. Jde o mince z doby od pol. 16. stol. do 1663–64.
 J. Poslt, Nález mincí v Řestokách, Vlast. sb. východočes. IV, 140 a n.; Em. Nohejlová-Poslt, NČČsl VIII, 125 a n.; NČČsl XIX, tab. nál. č. 33.
29. Slatiňany 1929
 Při úpravě půdy na obecním pozemku pro stavbu obecní budovy bylo nalezeno 27. 5. 1929 několik set mincí ve džbánku. Popsaných 51 mincí představuje zlomek nálezů, z něhož můžeme poznat pouze jeho charakter. Většina ražeb pochází ze 60. let 17. stol. Casové rozpětí nálezů je 1628–72. Popis nálezů:
 Čechy, Ferdinand II., Kutná Hora, H. Pruns (1633–35), groš 1635? (1). — Leopold I., Kutná Hora, L. Hackl (1654–77), krejcar 1667 (1).
 Morava, Olomoucké biskupství, Karel II. Liechtenstein, Kroměříž, minc. zn. dvě olomoucké špice, groš 1669 (1).
 Slezsko, Ferdinand III., Vratislav, Hübner, groš 16? (1). — Leopold I., Vratislav, Hübner, patnáctník 1661 (2); Hammerschmied, dvougroš 1672 (1); groš 1667 (1); krejcar 1671 (1), 1672 (2).
 Lehnice-Břeh, Jiří III., Břeh, Pfahler, patnáctník 166? (1); groš 1661 (1). — Ludvík IV., Goldberg, patnáctník 1660 (1); Břeh, Pfahler, patnáctník 1662 (1), 1663

- (1). — Kristián ve Volavě, patnáctník 1663 (1), 1664 (1); groš 1664 (1); Brett-schneider, groš 1668 (1), 1669 (2); krejcar 1669 (2).
- Dolní Rakousy, Ferdinand II., *Videň*, Fellner, groš 1626 (1, falsum), 1627 (1), b. l. (1); krejcar b. l. (2); haléř b. l. (1). — Leopold I., *Videň*, Cetto, patnáctník 1660 (3), 1660 (2); groš 1665 (1).
- Štýrsko, Ferdinand II., *Št. Hradec*, groš 1628 (1). — Leopold I., krejcar 1760 (1).
- Korutany, Ferdinand III., *Celovec*, krejcar b. l. (1).
- Tyroly, Leopold, *Hall*, desetník 1629 (1), 1630 (1). — Ferdinand Karel, *Hall*, groš 16? (1), 1643 (1), 1660 (1), 1661 (1). — Zikmund Frant., groš 1663 (1).
- Uhry, Leopold I., *Kremnica*, patnáctník 1664 (1); dvougroš 1668 (1).
- Bavorsko, Maxmilián I., krejcar b. l. (1).
- Polsko, Jan Kazimír, šestigroš 1665 (1).
- J. Poslt píše v poznámce ve Vlast. sborníku východoč. IV, 140 ještě o nálezů v Slatiňanech r. 1928. Buď jde o jiný nález nebo autor uvedl nález s nesprávným datem. NČČsl XIX, tab. nál. č. 26.
30. Hrochův Týnec 1924
Z neznámého počtu mincí byly určeny pouze ražby Slezska-Olešnice. Kristiána Oldřicha I. (1668–1697–1704), groš, 1680 (1), 1698 (1). NČČsl XIX, tab. nál. č. 30.
31. Tři Bubny 1910
Byl nalezen neznámý počet mincí. V chrudimském okresním museu je zachován s tímto označením původu pouze krejcar slezsko-olešnický z r. 1683 (1). NČČsl XIX, tab. nál. č. 29.
32. Licibořice ?
Podle zprávy Fr. Teplého našly se v Licibořicích při kopání na místě zvaném „Na klášteře“ zlaté mince Karla IV. a Marie Terezie. Fr. Teplý, Licibořice a okolí. Chrudim 1938, str. 51; — NČČsl XIX, nál. tab. neuvádí.
33. Vestec ?
Z neznámého jinak nálezů jsou ve sbírkách okresního musea v Chrudimi rakouské půlkrejčary Josefa II. 1781 (2). NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
34. Samařov Ve 20. letech 20. stol.
V doškách na střeše domku čp. 2 bylo nalezeno 28 stříbrných dvacetníků a na jiných místech v domku ještě dalších 10 dvacetníků. Ražby mají časové rozmezí 1758 až 1829. Popis nálezů:
Čechy, Marie Terezie, *Praha*, 20 kr. 1768 (1). — František I., *Praha*, 20 kr. 1797 (1), 1806 (1), 1809 (2).
Dolní Rakousy, Marie Terezie, *Videň*, 20 kr. 1765 (1). — Josef II., *Videň*, 20 kr. 1786 (1). — František I., *Videň*, 20 kr. 1805 (1), 1814 (2), 1824 (1), 1827 (2), 1828 (2), 1829 (1).
Tyrolsko, Josef II., *Hall*, 20 kr., 1774 (1).
Uhry, Marie Terezie, *Kremnica*, 20 kr. 1763 (1), 1765 (1). — Leopold II., 20 kr. 1792 (1). — František I., 20 kr. 1802 (1), 1804 (2); *Velká Baňa*, 20 kr. 1810 (1).
Sedmíhradsko, Josef II., *Karl. Bělehrad*, 20 kr. 1789 (1). — František I., 20 kr. 1827 (1).
Bavorsko, Karel Theodor, *Mnichov*, 20kr. 1779 (1).
Württemberg, Karel Eugen, *Stuttgart*, 20 kr. 1758 (1).
NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

35. Strádov Kolem 1900
Na Strádově ve zříceninách byl prý nalezen džbáněk se stříbrnými mincemi slepenými měděnkou. Obsah nálezů a jeho osud není znám. NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
36. Deblov 1915
Neznámý nález.
J. Poslt, Vlast. sborník východoč. IV, str. 140 (pouze zmínka); NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
37. Kostelec u Heřmanova Městce Asi 1899
Neznámý nález.
J. Poslt, Vlast. sborník východoč. IV, str. 140 (pouze zmínka); NČČsl XIX, tab. nál. č. 35.
38. Podlažice 1855
Kolem kostela na místě starého kláštera benediktinského, zbořeného 1421, bylo nalezeno při rovnání půdy pro štěpnicí „několik starých českých mincí“. M. Lüssner, Archeolog. zprávy z Čech, Pam. arch. 1856, 93; NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
39. Neznámá lokalita na Chrudimsku ?
V chrudimském okresním museu je 25 pražských grošů Vladislava II. Podle jednoho z charakteristického zabarvení grošů lze soudit, že jde o zlomek jednoho nálezů, jehož okolností nejsou známy. NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
40. U Slatiňan 1943
Na poli u Slatiňan byl v červnu 1943 nalezen mosazný norimberský jeton Lauferrův. Lic: Kolem říšského jablka v trojlístkovém ozdobném rámci opis GOTES. SEGEN. MACHET. REICH. Rub: Kolem koule střídají se koruny a tři lilie, opis HANSLAU-FER. IN. NVRMBERG. NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.
41. Neznámá lokalita na Chrudimsku
Podle písemné poznámky J. Poslta byl kdesi na Chrudimsku nalezen jeton s gotickými písmeny (?). NČČsl XIX, tab. nál. neuvádí.

Seznam nalezišť na Chrudimsku

(Čísla označují pořadí v soupisu nálezů na Chrudimsku)

Broučkov (u Kouřimě)	1	Licibořice	12, 32
Březinka u Morašic	23	Licomělice	22, 25
Deblov	36	Medlešice	24
Heřmanův Městec	8, 26	Nasavrky	10
Hrochův Týnec	2, 13, 30	Ochoz	3
Hroubovice	11	Petrákovice	17
Chrast	9	Petrkov	14
Kostelec u Heřm. Městce	37	Podlažice	38

Řestoky	27, 28	Strádov	35
Rozhovice	19	Tři Bubny	31
Samařov	21, 34	Tuněchody	4, 5, 6, 18
Skupice	20	Vestec	33
Slatiňany	29, 40	Neznámá lokalita	7, 39, 41
Smrček	15, 16		

РЕЗЮМЕ

Франтишек Кршижек: *К началу римского монетного дела*. I. Концепция истории римского монетного дела определяется античной традицией (главн. обр. Плиний) и новейшей (Эккель, Моммзен и Геберлин). Из античной традиции мы принимаем только факт, что первоначальным платёжным средством был скот, потом нечеканенный металл, что в 289 г. были установлены чиновники, заведующие монетным делом, что в 269 г. пущены в оборот серебряные деньги и что квадригаты ходили до 216 г., а после них были бигаты. Новейшее исследование исходило из представления Эккеля о дидрахмах как о *pisum* *peregrini*, следы чего видны и во взгляде Моммзена и Геберлина на так называемые римско-кампанские монеты и на отпуск сортов тяжелой меди вне-римским монетным дворам, особенно капуанским. С этим связывалось и приурочение возникновения динария к 269 г. Только Mattingly и Робинсон осмелились объявить войну всей традиционной системе и предложить новую. Моя точка зрения формулируется так: 1) Учреждение монетного ведомства по необходимости знаменует и чеканку монеты, ибо нет никаких данных о том, чтобы какой-нибудь римский чиновник ведал до этого монетным делом. — 2) Введение серебряной монеты датируется до 485 г. а. У. с. (= 269 г.). Но это был не динарий, а *pisum*, дидрахмы. — 3) Эти *pisum* («римско-кампанские») являются монетой Римского государства, выпускаемой монетным двором в г. Риме. — 4) Не существует «латинских» серий *aes grave*, ибо право чеканить монету принадлежит лишь суверенной, свободной общине, но это не были латинские колонии, ибо их граждане были гражданами римскими, пусть и с неполным правом гражданства. Следовательно, «латинское» *aes grave* является римской монетой. — 5) Из италиков обладали правом бить монету только те, кто состояли в союзнических отношениях к Риму. — 6) В древнейшую пору не было серебряной монеты достоинством в 10,5 и 2,5 асса, как утверждал Плиний. Древнейшая римская валюта — только медная, биметаллизма нет. — 7) Медные деньги вследствие военных событий были девальвированы. — 8) Старые *pisum* были заменены квадригатами, а те во время второй Пунической войны — бигатами. Динарий с Диоскурами моложе, чем *bigatus*.

II. Римское монетное дело исходит из среднеиталийских условий. И в Риме как меновое средство служило *aes rude* и притом в формах, какие были в ходу и на остальной среднеиталийской территории. Доказательством этого служат как археологические находки, так и латинский язык с выражениями и словами, относящимися к той эпохе, которая еще не знала чеканных денег. Другим видом денежного обращения является *aes signatum*. Тут появляются образцы то среднеиталийские, то римские, характеризующиеся уже художественно-развитой формой изображений на них. Римские слитки были особенно в ходу после 289 г., ибо они попадаются наряду с тяжелыми сериями *Fontus-Mercurius* и *Apollo-Apollo*. Нормативное вмешательство государствен-

ной власти можно предполагать только относительно римских слитков ввиду их обозначения именем римского народа. Назначение их было разное: платежное средство, сырье. Выпуск слитков был первоначально делом частной инициативы; более развитая эпоха умела различать и чистоту металла, а тем самым, конечно, и его цену. И то и другое, при частных эмиссиях, было делом доверия. Если же в Риме в конце концов стало выпускать слитки государство, метя их своим именем, то, значит, отливкой их заведывали ответственные органы, и, следовательно, это были официальные эмиссии, где государство гарантировало лишь чистоту металла, в данном случае, чистоту монетную, без отношения к тому, какой цели и какому назначению они должны были служить в частной жизни. У государства не было и мысли считать слитки за деньги. Равным образом задачей этих эмиссий не было снабжение ремесленников металлом для изделий, потому что для этого вовсе не было надобности ставить на металле клеймо государственной гарантии его чистоты. Что государство гарантировало только чистоту, вытекало из того, что на слитках не обозначены ни их ценность, ни вес. И то и другое устанавливалось взвешиванием целых кусков или их частей. Возможно, что имелось в виду и тезаврирование в казнохранилище, ибо античные известия говорят о том, что металл в слитках складировался в казнохранилище. Если эволюция в оценке металла шагнула так далеко, что государство брало на себя ответственность за чистоту металла, то оставалось сделать только один шаг к принятию государством ответственности и за вес, а, следовательно, и за цену. Если при этом почувствовалась необходимость облегчить обращение менового средства выпуском меньших достоинств, чем была весовая единица, то это привело бы к тому, что можно было подумать и о выпуске подобного металла, т. е., чеканить монету.

III. Около 326 г. были выпущены медные деньги неапольского типа с надписью ROMAION. Но это были случайные эмиссии. Собственно римское монетное дело начинается только в 289 г. учреждением монетных триумвиров (*tresviri monetales*). Первые 20 лет ушли на литье золотых, серебряных и медных слитков. Здесь нам известно пока 10 типов, — некоторые с именем римского народа и литьем асса типа *Roma-бык*, весом в один древнеримский фунт (279,36 гр.). Введение звонкой монеты показательно для времени, когда вырешилось, что ведущей силой Италии будет не Самний, а Рим. Рим, по примеру своих среднеиталийских соседей, остановил свой выбор на меди, ибо средоточие его могущества находилось в центральной Италии. Если же Рим еще в эпоху чеканки монет выпускает деньги старинной формы, то это, несомненно, из правовой и религиозной традиции и из привычки повседневной жизни предшествующего времени. Древнейший асс, будучи необычной эмиссией, необходимо требовал ясного обозначения государства и достоинства. Таковые имеются лишь на ассе *Roma-бык*, ибо на нем стоит ROMA и знак фунта (*libra*) — I. Он стоит совсем обособленно, если не присоединить к нему *semis* (Наев. табл. 55, 8—9) и *quadans* (Наев. табл. 67, 20). Разделенный асс (Наев. табл. 56, 4) показывает, что вначале при меньших платежах монета разрубалась, как во времена *aeris rudis* и *signati*. От остальных римских серий он отличается и тем, что у него нет специального штампа для рельефа, что связывает его с остальным среднеиталийским *aes grave*, служившим Риму образцом.

После войны с Пирром и Тарентом Рим ввиду необходимости серебряной монеты ввел чеканку таковой (269 г.), а в то же время и свою широко задуманную систему. Для Рима выпускается серебро *Hercules-волчица*, ROMANO; медь серии *Roma-колесо*; для *ager Romanus* в Италии — серебро — как и выше, медь серии *Roma-Roma*; для Лация — серебро *Mars* — грудь коня, ROMANO; медь серии *Fontus-Mercurius*; для Кампании — серебро *Apollo*, ROMANO-конь и медь серии *Apollo-Apollo*.

Приблизительно в эпоху объединения Италии под владычеством Рима, в 264 г., отменяются различные весовые стандарты этих эмиссий, и выпускается для всех

эмиссионных территорий монета согласно единой весовой системе — 6 *scrupuli* для серебра и 240 *scrupuli* для асса. В Риме вводится новый *nummus* типа *Roma-Victoria* в честь объединения. Литеры A—Ω, AA ΩΩ и A — знаки эмиссии и, повидимому, означают полугодия, так что годом эмиссии этой монеты мог бы быть 240 г. Медь — как и прежде; вновь появляется либральная медь *Roma-Пёс*, *Roma ROMA*. У *ager Romanus* серебро — *Mars*, палица-конь, палица, ROMA; медь как и прежде, но символ — палица, и появляется чеканная медь. Лаций получает серебро *Mars-грудь коня*, *falx*, ROMA; медь как и раньше, но символ — *falx*, вновь чеканная медь. У Кампании — серебро *Apollo-конь*, ROMA; Медь как и раньше, но символ — виноградный лист, чеканная медь. Перемена типов произошла во второй половине первой Пунической войны, ибо эмиссии немногочисленны. При введении нового нумма для Рима, тип *Hercules-волчица* (меньшего веса) остался нуммом и для *ager Romanus*. На серебре ценность не обозначена, тогда как на меди она обозначена, — Таким образом основой валюты служила медь. Расходы по производству монет приходилось покрывать, употребляя металл худшего качества. Следовательно, отношение серебра к меди не было зафиксировано, и нумм, очевидно, представлял ценность одного сестерция, если отношение серебра к меди было 1:100. Динарий был только единицей счета, фактически же он был равен четырем фунтовым ассам или четырем нуммам.

По окончании первой Пунической войны Рим чувствовал себя достаточно сильным, чтобы попытаться унифицировать валюту. Выражением этих попыток и является введение единой государственной монеты для всех четырех эмиссионных территорий, типа *Janus-ргога*, что означало, что Рим стал морской державой. Этот тип в равной мере встречается на всей территории, подвластной Риму. Он мог появиться лишь после установления морского могущества Рима. *Nummus Roma-Victoria* приводит нас к 240 г. Следовательно, единая монета была введена во второй половине 240 г. (или в 239 г.). Стандарт не подвергся изменению. В первой эмиссии чеканились ассы и до *sextans*, т. е. так же, как и серия *Roma-колесо*. Таким образом древнейшей эмиссией является вариант с корабельным носом (*ргога*), обращенным влево, потому что именно он имеет эти номиналы. В серебре появляется новый *nummus Fontus-quadriga* (квадригат) и его драхма. Далее, следует золотая эмиссия *Fontus-присяга*, ROMA в 6,3 и 4 скрупула. Появляется и чеканная медь с корабельным носом и так наз. «либелльная» (Наев. табл. 56). Драхма связана лишь с первой группой квадригатов, с остальными же — *victoriatus*. Квадригаты ходили вплоть до 216 г., когда Ганнибал в этой монете потребовал выкупа за пленников, взятых при Каннах. Сейчас же после этого приходят другие деньги — *bigati*. Следовательно, *quadrigati*, в сущности, не дожили до начала второй Пунической войны. Этим определяется и время *aeris gravis* серии *Janus-ргога*, ибо они связаны друг с другом. В это же время подвигается и эмиссия золотой монеты.

Войны в период между первой и второй Пунической вызвали редукцию фунтового стандарта на полуфунтовой; типы остались прежние, только прибавились *decussis*, *tressis* и *dupondius* с головою Рима и Минервы (лишнее доказательство того, что эмиссия ROMA-колесо относится к городу Риму). Только после победы над галлами Рим возвращается к фунтовому стандарту, но *ргога* теперь обращена вправо; этот стандарт остается до самого конца республики, и на этой основе чеканится монета вплоть до второй Пунической войны, когда финансовая катастрофа заставляет прибегнуть к радикальной редукции триентной (собственно, квадрантной), а вслед за тем и к секстантной. Во время этого кризиса снижается шестиск-упульвный нумм, и устанавливается новый номинал, отличный в смысле биту.

С течением времени, вследствие дальнейшей редукции медных денег, серебро становится настоящим динарием, так что оно и тарифицируется знаком X. Это происходит приблизительно в начале последнего десятилетия III века. Эти изменения

уже выходят из рамок первого периода римского монетного дела и открывают новую эпоху, характерным представителем которой является серебряная монета вместо аес grave, динарий, по которому и равняется чеканная медь, сперва секстантная.

Монетный двор, как я полагаю, первое время находился там, где было казнохранилище и где должны были заведывать и римские чиновники, деятельность которых по сути дела происходила в Городе, следовательно — в Риме. Они не заведывали заочно, не разъезжали по Италии, как кочевники, и не чеканили монету там, где в ней была нужда. Сперва работало, вероятно, одно заведение, а с 269 г. — несколько (4?). Безусловно с 264 г. в них шла очень интенсивная работа. Я отрицаю и южноиталийские монетные дворы, Неаполь ли это или другие, ибо эти города не находились на государственной территории Рима, будучи союзными общинами, следовательно, юридически — суверенными государствами.

(Стр. 5—63; табл. I—V.)

Ярмила Штепкова: *Динары и диргеми в домусульманской Аравии.* В своей статье автор знакомит с меновыми отношениями в центральной Аравии и рисует картину распространения динара и диргема в областях Ḥiǧāz, Tihāma и Naǧd доисламской эры.

После краткого введения автор пытается решить этот вопрос (в рамках названных областей), как он отражается в письменных арабских источниках. Автор опирается главным образом на материал, собранный им из древнеарабской поэзии, дополняя и освещая его данными из арабских источников и позднейшего времени. Основание для своих выводов автор нашел в стихах некоторых поэтов, где они употребляют слова «dīnār» и «dirham». И выяснилось, что поэты пользуются словом «dīnār» — золотая монета — только метафорически — для выражения очарования и красоты прославляемого в стихотворении лица. Автором древнейшего подобного стихотворения является Muḥakkīǧ al-Akbar b. ʿAuf b. Sʿad, живший в начале VI ст. н. э. К доисламскому периоду принадлежат и остальные стихи, в которых поэты Muḥriz b. Muḥabir aḏ-Ḍabbī, al-Muʿaddal al-Laiṭī и Rabīʿa b. Muḥaddam употребляют выражение «dīnār». Автор приводит еще несколько примеров такого же значения «dīnār», коморые, однако, относятся уже к эпохе калифата. Равным образом и dirham — серебряная монета — употреблен в древнейшем стихе, автором которого является ʿAntara b. Saddād b. ʿAmr лишь как сравнение с растением, которое окрошил дождь.

Диргеми — darāhimi-l-aṣḡadī — как платежное средство, упоминаются только в одном стихотворении, автором которого является Aswad b. Jaʿfur, долго живший при дворе лахмского короля Nuʿmān b. Mundir Abū Qābūs в городе в конце VI столетия н. э.

В заключение автор приходит к выводу, что в центральной Аравии металлические деньги не были ходячим платежным средством. Хотя некоторые поэты доисламского времени и знали о них, всё-же является спорным вопрос, в какой мере они были осведомлены об их функции, как меновой единицы. К тому же надо принять во внимание, что все эти поэты принадлежали к племенам, соседившим с культурными областями, где звонкая монета имела обращение как платежное средство. Проникая в области, населенные бедуинскими племенами, она, скорее всего, расценивалась лишь как кусок драгоценного металла. Об этом свидетельствуют и сообщения позднейших арабских историков, согласно которым до ислама арабам были известны монеты ḡimī, kisḡāwī и ḥimjānī по они пользовались ими на вес (tibḡ) подобно слиткам. Понятия «dīnār» и «dirham» означали в ту эпоху, кроме определенного номинала, еще и определенную единицу для золота и серебра. Выражение «взвесил его цену» (wazana ṭaṣanahu) свидетельствует о том, что монеты, служившие для торговых сделок, расценивались только по весу своего металла.

Но этот способ обмена практиковался лишь в крупных торговых центрах, как Мекка, вообще же преобладал натуральный обмен, а у бедуинских племен даже еще и во время ислама оставался главным платежным средством верблюд.

(Стр. 65—72.)

Карел Састелин: *Хебское монетное дело в период гроша (1305—1520).* Работа автора посвящена второму периоду деятельности монетного двора в Хебе с XIV до начала XVI столетия. Работа состоит из семи разделов в соответствии с семью монетами, характеризующимися собственной чеканкой монеты: 1) Начало периода гроша и первые монеты городской чеканки (1303—1378 гг.); 2) Хебские фениги; 3) Хебский монетный двор в догуситское время (1378—1420 г.); 4) Гуситская революция и конец односторонних геллеров (1420—1444 гг.); 5) Привилегия короля Фридриха монетному двору 1444 г.; 6) Новые хебские геллеры (приблизительно с 1446 до 1506 г.); 7) Монеты последней чеканки хебского монетного двора (1506—1520 гг.). — В каждом разделе автор рассматривает современные грамоты и другие письменные исторички — главным образом хебские городские книги, равно как и монеты, которые с значительной долей вероятности можно отнести к тому или другому из семи рассматриваемых периодов.

После почти пятидесятилетнего перерыва город Хеб вновь получил от чешского и римского короля (потом — императора) Карла IV разрешение иметь собственный монетный двор. Повидимому, новый хебский монетный двор начал быстро (хотя, как кажется, лишь в ограниченном количестве) чеканить геллеры по типу современных имперских геллеров с рукою и крестом. До сих пор мы еще не можем их определить, хотя в современных источниках и часто говорится «о городской валюте». Кроме геллеров, в хебском крае имели хождение и пражские гроши (табл. № 1 и 2). К числу монет, возможно, хебского чекана этого времени относится и брактеатовый геллер с буквой E (№ 1).

В следующем разделе (о хебских фенигах) автор рассматривает несколько брактеатов с изображением орлицы и буквой E на краю (№№ 2—5), происходящих, повидимому, из Хеба. Появились они во второй половине XIII или во второй половине XIV столетия. Ко времени правления Карла IV или уже к правлению Вацлава IV относится тоже хебский брактеатовый фениг (№ 6) с позднейшим гербом города. Этот герб мы потом найдем на всех последующих монетах хебского чекана.

Третий раздел посвящен деятельности и битью монеты на хебском монетном дворе в догуситскую эпоху (1378—1420 гг.). Иногда в эти годы чеканилось много односторонних хебских геллеров из плохого серебра, которые хронологически мы можем пока лишь приблизительно отнести к трем группам. Старшая группа (№№ 7—14) и средняя (№№ 15 и 16) появились еще до 1420 г. Кроме геллеров, в хебском крае ходили тогда и пражские гроши, дукаты и рейнские золотые (табл. № 3).

В 1420 г. обесценение городских геллеров привело к новой постановке дела на хебском монетном дворе. Грамотой 7. IX. 1420 г. Зикмунд своей королевской властью разрешил чешскому народу бить мелкую монету двух достоинств: фениги (= $\frac{1}{18}$ пражского гроша) и геллеры (= $\frac{1}{36}$ пражского гроша). Из последующих лет нам известны многочисленные письменные данные о деятельности хебского монетного двора и о деньгах, ходивших в хебском крае (табл. № 4); по всей вероятности, тогда и появилась младшая группа односторонних хебских геллеров (№№ 17—20). Контрамарка, изображающая разделенный щит с решетчатой нижней половиной, не хебского происхождения. Грамотой короля Зикмунда 1420 г. обесценение хебских денег не было, конечно, отменено. Поэтому в 1437 г. предположено было ввести чеканку большей денежной единицы — «белых» фенигов достоинством в $1\frac{1}{9}$ пражского гроша. Кажется, однако,

до чеканки дело не дошло. Около 1444 г. чеканка почти не имевших никакой цены односторонних хебских геллеров была, наконец, прекращена.

В 1444 г. немецкий король Фридрих предоставил городу Хебу право чеканить «пенизы» — достоинством в одну седьмую пражского гроша. Не исключено, что эти новые хебские «пенизы» должны были и по виду своему быть одинаковыми с современной чешской мелкой монетой. Данная Фридрихом монетному двору привилегия, как можно судить по некоторым письменным известиям, вероятно, тоже была использована. Вскоре после этого, после 1446 г., хебский монетный двор стал выпускать по нюрнбергскому образцу новые хебские двусторонние геллеры со гербом и буквой Е. Мы разделяем их опять-таки на группы — старшую (№№ 21—24) среднюю (№№ 25—34) и самую младшую (№№ 35—37); выпуск их продолжался приблизительно до 1506 г.

В 1506 г. Хеб добился от чешского короля Владислава II права чеканить «пенизы» по виду и весу «белых» пенизов, т. е. достоинством в $\frac{1}{7}$ пражского гроша. В последующие годы, когда появились наши №№ 38—41, по письменным данным, монетный двор опять стал чеканить и с изрядной для себя прибылью, много денег. Деятельность хебского двора прекратилась между 1517 и 1520 гг. (Стр. 73—114.)

Эм. Ногейлова-Пратова: *Инвентарь пражского монетного двора за 1591 г.* Инвентари чешских монетных дворов XVI и XVII столетий весьма редки. Автор публикует вновь найденный инвентарь пражского монетного двора за 1591 г., составленный официальной комиссией при уходе «вардайна» П. Кекка и вступлении в должность Давида Эндерле. Этой переменной лиц в должности «вардайна» (второго чиновника на монетном дворе) в Праге собственно была ликвидирована история с поставками металлического материала Бартоломеем Альбрехтом (см. того же автора «*Ražby mincovny v Českých Budějovicích*» около 1600 г. NČČsl XVI и XVII, 1941, стр. 50—78). Вину за беспорядки взвалили на «вардайна» Кекка. Последний был отставлен от должности, но вскоре получил повышение в другом месте. Хотя вообще нам известен характер инвентарей, но этот (к сожалению, лишь частичный инвентарь 1591 г.) является особенно ценным, знакомя с внутренним распределением, устройством и продукцией пражского монетного двора. (Стр. 115—122.)

Алена Мала: *К началу чеканки мелкой медной монеты в Праге.* Мелкая серебряная монета с самого начала ее хождения таила в себе большую опасность в смысле несоответствия высоких производственных расходов с низким покупательным ее достоинством, что можно было примирить лишь путем экономии драгоценного металла. Но тогда монета становилась неполноценной, создавая затруднения на денежном рынке. Поэтому предпринимались поиски нового пути, который обеспечил бы мелкой монете ее полноценность.

После долгих и трудных попыток разрешить этот вопрос Габсбургская монархия начала в 1760 г. выпускать первые кредитные медные деньги у нас, т. е. крейцеры, «грешли» ($\frac{3}{4}$ крейцера), полукрейцеры и фениги ($\frac{1}{4}$ крейцера). Упомянув вкратце о предшественниках мелкой медной монеты, автор переходит к обозрению данных, связанных с началом чеканки мелкой медной монеты на пражском монетном дворе, как это явствует из архивного материала Архива пражского монетного двора и фонда MM (*Montana et monetica*), хранящихся в Государственном центральном архиве.

Чеканка медной монеты на пражском монетном дворе началась уже в июле 1759 г. Однако в нумизматическом материале имеются от этого года только «грешлики», остальная монета была переплавлена. Только из запаса медных полос, предназначенных первоначально для чеканки крейцеров, были в следующем году чеканены фениги (и то лишь в небольшом количестве, всего ка суму 5275 гульденов).

Автор полагает, что это те фениги, без клейма монетного двора, которые нумизматы, не задумываясь, относят к Вене. Как следует началась чеканка медной монеты в мае 1760 г., а юридическое утверждение она получила с патентом 27 сентября 1760 г. Новые деньги были пущены в оборот в ноябре или декабре того же года через банки. В 1761 г. к чеканившимся уже трем видам медных денег присоединился еще и четвертый — полукрейцер, являющийся, повидимому, тем же самым полукрейцером, без года и клейма монетного двора, который А. О. Lochr относит к венскому монетному двору. Из записей о поступлении пагаментного серебра на пражский монетный двор автор вычислил разницу в цене металла на чеканку мелкой серебряной монеты и на чеканку медной. На основании этого расчета, сырье для легированной монеты на пражском монетном дворе оказывается в 75 раз дороже, чем для медной.

Наконец, в своей статье автор на основании сравнения данных в труде Зигфрида Бехера «*Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838*», устанавливает, что чеканка медной монеты на пражском монетном дворе в 1760—1763 гг. составляла приблизительно четвертую часть всей медной монеты, чеканившейся в Габсбургской монархии. (Стр. 123—142; табл. VI.)

Ярослав Пошвар: *Renovatio monetae и находки монет.* Феодалный государь начинает пользоваться своей регалией чеканки монеты, как доходной статьей княжеской или королевской камеры, уже вскоре после того как монета приобретает функцию денег, т. е. универсального менового средства. Именно, монета несколько раз в год изымается из обращения и обменивается на новую, что источники называют *renovatio monetae*. Понятно, обмен носил принудительный характер, и старая монета объявлялась недействительной. Обыкновенно это происходило на рынках. Обмен предполагал территориализацию монеты, а вместе с тем и прогрессирующую децентрализацию монетного дела. Все это содействовало усилению феодализации.

Уменьшение веса монеты и связанный с этим принудительный обмен ее причиняли большой ущерб крепостному люду, как это уже в 999 г. отмечает чешский летописец Космас. Автор настоящей статьи дает картину падения веса и достоинства денара за 1050—1125 гг. Он пытается вычислить барыш государя от обмена монеты, исходя из данных Скальского о несколько-миллионной наличности курсировавших денаров и из его взгляда, что обеспечение монеты составляло при каждом обмене 25%. Кроме того, автор приводит доход от принудительного обмена нечеканенного металла, что, по Скальскому, составляло 150%. Затем государь извлекал прибыль и из принудительного обмена иностранных денег на местную валюту, что, как можно предполагать, составляло до 200%.

Практически обмен на рынках производился монетчиками, доставлявшими из монетного двора в город или в ярмарочные места необходимое количество денаров. Так как денар весил приблизительно один грамм, а 1000 — приблизительно, один килограмм, то с технической стороны транспорт монеты не представлял затруднений, ибо для текущей надобности рынка хватало бы и нескольких, максимум, десятка кг монеты. Затруднения были связаны с различием сроков ярмарочных, так что обмен производился не одновременно во всей стране, а также — в неоднобразии монеты при большом числе монетных дворов, например, в XIII столетии в Моравии. Персонал монетного двора, как известно из формуляров о сдаче монеты на откуп, был воотужен. Из этих же формуляров мы знаем, что устанавливалось лишь весовое количество чеканенной монеты, но отнюдь не её количество. Это было уже дело мицмейстера — предпринимателя, отсюда же и этот нажим на народ при обмене, ибо мицмейстер, несмотря на сравнительно высокую зарплату, хотел еще и из монетного двора извлечь себе выгоду.

Данные об обмене монеты, сообщаемые формулярами, относятся не только к XIII столетию, но их, очевидно, можно искать и в более древнее время.

Наконец, автор задает вопрос, согласуются ли мнения исследовавателей об обмене монеты и с материальными доказательствами, т. е. находками монет? Однако при этом он констатирует, что большая часть находок из эпохи денара и брактеатов (т. е. до введения в 1300 г. гроша, когда обмен прекратился) содержит большее или меньшее число родов, или, по крайней мере, типов монет, что при последовательно проводимом обмене было бы невозможно. В доказательство этого автор дает таблицу 40 находок, среди которых не было ни одной одножинной. На второй таблице эти находки расположены в хронологическом порядке. Установленный факт неполного обмена монет автор объясняет отрицательным отношением народа к обмену монет, в результате чего более ценная монета не сдавалась, а, напротив, припрятывалась и утаивалась.

(Стр. 143—156.)

Карел Комарек: *Разрушительные химические изменения золотых и серебряных монет.* Химические методы позволяют совершенно объективно оценить значение средств для очистки и консервации монет. Точная степень благородства металлов определяется данными электрохимии. Золото, серебро и медь не только бывают иногда соединены вместе в сплавах, но они образуют и самостоятельную группу элементов в периодической системе Менделеева. Серебра в земной коре в восемь раз больше, чем золота, рассеянного в значительном количестве в горных породах. Настоящая статья имеет в виду некоторые особенности монетных металлов в связи с их коррозией.

Так называемая «красная ржавчина» на поверхности золотых монет — это закиси меди. Она образует пурпуровые, даже фиолетовые пятна, которые удаляются раствором марганцовокислого калия, окисленным серной кислотой. Тонкий слой закиси меди и сульфида серебра на монетах может, при соответствующей форме своего образования, иметь положительное значение для сохранения металла, защищая его поверхность от дальнейшей коррозии, которая могла бы появиться в более сильном виде, особенно при внезапно ухудшившихся условиях окружающей среды. Для доказательства присутствия сульфида можно воспользоваться под-азидной реакцией (по Файглю), но не прямо на монете.

Под влиянием коррозии поверхность монеты утрачивает свои менее благородные металлы. При коррозии объем монет значительно увеличивается. Из одного объема металлической меди образуется 3,9 объема компактной основной углекислой соли меди или 2,1 объема закиси меди. Из одного объема металлического серебра образуется 1,65 объема сульфида серебра или 2,5 объема хлорида серебра. Расчет был произведен применительно к удельному весу минералов аналогичного химического состава (малахита, красной медной руды, аргентита, рогового серебра). Фактически объем при коррозии увеличивается даже еще больше, ибо продукты коррозии — пористы и пронизаны трещинами.

Было бы полезно, хотя бы для ориентировки, всякий раз подвергать химическому исследованию коррозионные продукты, особенно при массовых находках монет. Этим облегчался бы более целесообразный выбор способа химической чистки. При чистке монет в кислотах (соляной, лимонной и др.) или в аммиаке заметно растворяется и сам металл меди. При работе без доступа воздуха (в атмосфере водорода, азота и т. п.) была бы удалена только основная углекислая соль меди. Чистку ценных монет правильнее было бы производить в закрытой аппаратуре, предварительно удалив из нее воздух.

Основная углекислая соль меди не растворяется в дождевой воде и в значительном количестве входит и в живую растительность. Она растворяется, как в кислотах, так и в некоторых веществах, образующихся от разложения мочи; с медью они дают

хорошо растворимые комплексные соединения. Большая серебряная монета, покрытая песком, после полугодового действия на нее мочи, вся распалась, а медь перешла в комплексную связь, более устойчивую, чем в растворах, содержащих аммиак, и притом в форме, хорошо растворимой в данной среде. Серебро перешло в хлорид.

В почве, при наличии хлоридов, хлорид серебра бывает гораздо более стойким, чем сульфид серебра. Причиной этого служит тот бесспорный факт, что присутствие соединений железа в нейтральной среде значительно усиливает окислительное действие почвы, так что, при одновременном наличии растворимых хлоридов, сульфид уже не может устоять. В виде опыта сульфид серебра был превращен в хлорид серебра под действием нейтрального раствора хлорида железа (II) (при наличии небольшого количества сернокислой меди) и в большинстве случаев уже в течение нескольких месяцев соприкосновения с воздухом.

Химическим исследованием серебряных денариев (приблизительно 1050 г.), найденных в Канальском парке в Праге, было установлено, что медь, входившая в монетный сплав в количестве около 9%, совершенно выщелочилась с поверхности монет, оставив на них лишь очень толстый налет хлорида серебра. В этом слое продуктов коррозии оказалось довольно много мелких частиц металла серебра и немного сульфида серебра. Сильная коррозия монет была вызвана действием навоза и отбросов по соседству с местом находки. Отсутствие зеленого налета соединений меди можно объяснить вышеописанным опытом. И без действия кислот образование основной углекислой соли меди может быть ограничено, ибо под влиянием органических веществ, образующихся от разложения мочи и других отбросов, получаются достаточно стойкие растворимые комплексные соединения меди.

Для удаления черных налетов сульфида серебра можно пользоваться раствором марганцовокислого калия, окисленного серной кислотой. В случае, если монета приобретет коричневую окраску от действия выделенных гидратов марганца, необходимо промыть ее в горячем растворе щавелевой кислоты, отчего она тотчас побелеет.

(Стр. 157—180.)

Находки монет (стр. 181—248).

Русское резюме статей (стр. 249—257).

Французское резюме статей (стр. 258—267).

Перечень иллюстраций (стр. 268).

С чешского перевел В. Перемилонский

František Křížek: *Les débuts du monnayage romain*. I. L'idée qu'on se faisait de l'histoire du monnayage romain était déterminée, d'une part, par la tradition antique (particulièrement par Pline), d'autre part par la doctrine moderne, établie par Eckhel, Mommsen et Haebelin. Pour ce qui est de la tradition antique, l'auteur n'en accepte que les faits suivants: le bétail constituait le moyen de paiement primitif, puis apparaît le métal informe, non monnayé; les postes des magistrats monétaires furent créés en 289; on a adopté la monnaie d'argent en 269; les quadrigati avaient cours jusqu'en 216 et furent suivis par les bigati. Les recherches modernes portaient de l'opinion d'Eckhel qui soutenait que les didrachmes étaient nummi peregrini. On trouve encore des traces de cette assertion dans l'opinion que Mommsen et Haebelin se faisaient des monnaies romano-campaniennes ainsi que des séries de l'aes grave qu'ils attribuaient aux officines monétaires situées hors de Rome, principalement à celle de Capoue. Ces conceptions se rattachaient à l'opinion selon laquelle on commença à frapper des deniers d'argent dès 269. Ce ne sont que Mattingly et Robinson qui ont osé les premiers attaquer ce système traditionnel et proposer un système nouveau. Voici comment l'auteur de la présente étude formule son opinion: 1. La création de la magistrature monétaire est forcément contemporaine de l'introduction de la monnaie, car on ne trouve pas de document prouvant qu'avant cette date un magistrat de Rome ait été investi de la fonction monétaire. 2. On a adopté la monnaie d'argent en l'an de Rome 485 (269 avant notre ère). Toutefois, les premières monnaies en argent ne furent pas des deniers, mais des nummi, des didrachmes. 3. Ces nummi („romano-campaniens“) sont des monnaies de l'État romain, émises par l'officine de Rome. 4. Il n'y a pas de séries „latines“ de l'aes grave, car le droit de frappe n'appartenait qu'à une commune libre et souveraine, ce qui n'était pas le cas des colonies latines; leurs citoyens étaient bien citoyens romains, mais avec un droit de cité restreint. L'aes grave „latin“ est par conséquent une monnaie romaine. 5. Quant aux Italiotes, seuls les alliés de Rome avaient le droit de monnayer. 6. A l'époque la plus ancienne, il n'y avait pas de monnaies d'argent valant 10,5 et 2½ de l'as, comme l'affirmait Pline. Les plus anciennes monnaies romaines n'étaient que des monnaies de cuivre; le bimétallisme n'existait pas à cette époque. 7. Par suite des guerres, la monnaie de cuivre se trouva dévaluée. 8. Les anciens nummi furent remplacés par des quadrigati, ceux-ci, de leur côté, lors de la seconde guerre punique, par des bigati. Le denier au type des Dioscures est plus récent que le bigatus.

II. Le monnayage romain est basé sur les conditions de vie de l'Italie centrale. A Rome aussi, l'aes rude servait, à l'origine, d'instrument d'échange sous les formes employées couramment sur le reste du territoire de l'Italie centrale, comme le prouvent des trouvailles archéologiques ainsi que la langue latine avec des expressions et locutions provenant de l'époque où la monnaie n'était pas encore connue. Un autre moyen de paiement fut l'aes signatum. On en connaît des spécimens provenant soit de l'Italie centrale, soit de Rome,

ceux-ci caractérisés par des images ayant déjà une valeur artistique. Les briques de Rome étaient à leur apogée après l'an 289, car on les rencontre dans les trouvailles avec les séries de l'aes grave Fontus-Mercurius et Apollo-Apollo. On ne peut supposer une intervention normative de l'État que dans le cas des briques de Rome, celles-ci portant le nom du peuple romain. Elles servaient, d'une part, de moyen de paiement, d'autre part de matière première. A l'origine, les briques étaient émises par l'initiative privée; avec le temps, on apprit à connaître l'aloi du métal et partant le prix. Dans les émissions privées, c'était une question de confiance. Quand enfin l'État commença à émettre des briques avec l'empreinte de son nom, il les fit couler par des organes responsables; c'étaient des émissions officielles où l'État ne garantissait que la pureté du métal, le titre des briques, quel que fût leur emploi dans la vie privée. Il n'était pas dans les intentions de l'État de donner aux briques le caractère de monnaie. D'ordinaire, elles ne devaient pas non plus servir aux artisans de matière première pour la fabrication de divers objets. Pour cela, il n'aurait pas fallu munir le métal de l'empreinte officielle garantissant l'aloi. Comme les briques ne portaient pas de marques garantissant la valeur ou le poids, l'État ne garantissait manifestement que la pureté du métal. Pour connaître sa valeur et son poids, on devait recourir à la balance et peser les briques ou leurs fragments. Il se peut aussi qu'on se soit servi de briques aux fins de thésaurisation dans l'aerarium; les rapports de l'antiquité mentionnent, en effet, que des briques de métal étaient conservées dans le trésor (aerarium). Du moment qu'on est arrivé, dans l'appréciation du métal, à en garantir officiellement l'aloi, il n'y avait qu'un pas à faire pour que l'État garantît aussi le poids et partant la valeur. Et quand la nécessité se fit sentir de faciliter, lors des échanges, la circulation par l'émission des briques avec une valeur inférieure à celle de l'unité de poids, on en est arrivé au point qu'il était possible d'émettre de tels fragments, c'est-à-dire d'introduire la véritable monnaie.

III. Vers l'année 326, on émit des monnaies de cuivre à l'imitation des monnaies de Naples à la légende grecque ΡΩΜΑΙΩΝ. Ce n'étaient, toutefois, que des émissions de circonstance. Le monnayage romain proprement dit ne commence qu'avec l'établissement, en 289, des triumvirs monétaires. Au cours des premières vingt années, on coulait des briques d'or, d'argent et de cuivre (nous en connaissons, jusqu'à présent, dix types dont quelques-uns marqués du nom de la nation romaine) ainsi que l'as au type Roma-boeuf pesant 279,36 grammes, c'est-à-dire le poids de l'ancienne livre romaine. L'introduction de la monnaie est caractéristique pour l'époque où il fut décidé que c'est Rome et non pas le Samnium qui jouerait le rôle prépondérant en Italie. Comme le noyau du pouvoir romain se trouvait en Italie centrale, Rome commença par adopter l'étalon de cuivre à l'exemple de ses voisins dans ce territoire. Si Rome persiste à émettre l'ancienne forme de moyen de paiement concurrentement avec la véritable monnaie de cuivre, cela tient probablement à ce qu'on a voulu se conformer aux traditions juridiques et religieuses ainsi qu'aux habitudes de la vie journalière de l'époque précédente. L'as le plus ancien était une émission extraordinaire; c'est pourquoi il a fallu que la pièce portât une indication claire de l'État et de la valeur. Ce n'est que le cas de l'as au type Roma-boeuf, portant l'inscription ROMA et la marque de la livre I. Cette série est tout à fait isolée, à moins qu'elle ne puisse être rattachée à la série des semis Haeb. tab. 55, 8-9 et des quadrans Haeb. tab. 67, 20. L'as morcelé (Haeb. tab. 56, 4) montre qu'à l'origine, lorsqu'il s'agissait de paiements de moindre volume, on morcellait la monnaie de même qu'on en avait la coutume avec l'aes rude et l'aes signatum. L'as au type Roma-boeuf se distingue des autres séries romaines aussi parce qu'il n'a pas de disque spécial pour le relief; par là, il se rattache aux autres monnaies de l'aes grave de l'Italie centrale qui servaient d'exemple à Rome.

Après la guerre avec Pyrrhus et avec Tarente, le besoin de la monnaie d'argent se fit sentir et Rome commença, en 269, à frapper la monnaie d'argent en inaugurant en même temps son système de monnaies très étendu. Sont émises les séries suivantes: pour Rome,

argent: Hercule-louve, ROMANO, cuivre: Roma-roue; pour l'Ager Romanus en Italie, argent: Hercule-louve, ROMANO, cuivre: Roma-Roma; pour le Latium, argent: Mars-protome de cheval, ROMANO, cuivre de la série Fontus-Mercurius; pour la Campanie, argent: Apollo, ROMANO-cheval, cuivre: Apollo-Apollo.

Probablement à l'époque où Rome a soumis, en 264, l'Italie unifiée, elle abandonne les différents standarts de poids de ces émissions et frappe, pour tous les territoires, des monnaies d'après un système de poids unique, à savoir 6 scrupules pour l'argent et 240 scrupules pour l'as. On introduit à Rome un nouveau nummus au type Roma-Victoria, frappée à la gloire de l'unification. Les lettres A-Ω, AA-ΩΩ et Α sont des marques d'émission et désignent des périodes de six mois probablement; c'est ainsi qu'on arrive à l'année 240 où l'on aurait commencé à émettre cette monnaie. Les monnaies de cuivre restent les mêmes qu'auparavant; on y ajoute une nouvelle monnaie de cuivre de poids de la litra Roma-chien, ROMA. Pour l'Ager Romanus, argent: Mars, massue-cheval, massue, ROMA, la monnaie de cuivre reste la même, mais avec le symbole de massue; on introduit des pièces de cuivre frappées. Pour le Latium, argent: Mars-protome de cheval, falx, ROMA, cuivre reste comme auparavant, mais avec le falx, on introduit des pièces de cuivre frappées. Pour la Campanie, argent: Apollo-cheval, ROMA, les monnaies de cuivre restent les mêmes comme auparavant, mais avec le symbole de feuille de vigne, monnaies de cuivre frappées. Le changement de types eut lieu dans la seconde moitié de la première guerre punique, car les émissions ne sont pas nombreuses. Lors de l'émission du nouveau nummus pour Rome, la monnaie au type Hercule-louve, de poids inférieur, continua à servir comme nummus pour l'Ager Romanus. Les monnaies d'argent ne portent pas d'indication de valeur; par contre, celles de cuivre en sont pourvues. Le cuivre servait donc d'étalon monétaire. Pour couvrir les frais de fabrication des monnaies, on avait recouru à la réduction des monnaies. L'argent était donc dans un rapport libre avec le cuivre et le nummus avait probablement la valeur d'un sesterce, si le rapport du cuivre à l'argent était de 1 à 100. Le denier n'était qu'une unité de calcul, représenté en réalité par 10 as libralis ou 4 nummi.

La première guerre punique finie, Rome se sentit assez forte pour tenter des efforts d'unification. On introduisit une monnaie d'État unique pour les quatre territoires d'émission, à savoir la monnaie au type Janus-proue de navire qui était le symbole de la puissance maritime de Rome. On rencontre ce type, d'une manière uniforme, sur tout le territoire dominé par les Romains. Ce type ne pouvait être introduit qu'après Rome fut devenue une puissance maritime. Le nummus Roma-Victoria nous a amenés vers l'année 240, la monnaie unique fut donc introduite au cours de la seconde moitié de 240 ou en 239. Le standart reste inchangé. Dans la première émission, on coule l'as et ses divisions jusqu'au sextans, comme c'était le cas de la série Roma-la roue. Puisque la variante au type de la proue tournée à gauche possède toutes ces divisions, on la considère comme étant la plus ancienne. On introduit une nouvelle pièce d'argent, le nummus au type Fontus-quadrige, ROMA (quadrigatus) et sa drachme. Vient ensuite une émission de monnaies d'or au type Fontus-le serment, ROMA à 6,3 et 4 scrupules. Vient aussi la monnaie frappée de cuivre au type de la proue et la monnaie dite de libelle (Haeb. tab. 56). La drachme n'est en connexion qu'avec le premier groupe des quadrigati, les autres groupes étant liés au victoriat. Les quadrigati avaient court jusqu'en 216 où Hannibal exigeait que la rançon des prisonniers faits à Cannes fût payée en quadrigati. Bientôt après viennent d'autres pièces, les bigati. En somme, les quadrigati n'ont donc duré que jusqu'au début de la seconde guerre punique. Cela délimite aussi l'époque de l'aes grave de la série Janus-proue de navire, ces deux séries étant en connexion étroite. C'est à la même époque qu'ont lieu les émissions des monnaies d'or.

Les guerres qui eurent lieu entre la première et la seconde guerre punique, amenèrent la réduction du système libral au système semi-libral; les types sont restés les mêmes, sauf que de nouvelles pièces (le decussis, le tressis et le dupondius) furent frappées avec la tête

de la déesse Rome et de Minerve (preuve rétroactive que l'émission Roma-route est une émission de la ville de Rome). Ce n'est qu'après la victoire remportée sur les Gaulois que Rome revient au système libral avec, toutefois, la proue de navire tournée à droite, ce qui reste jusqu'à la fin de la république; on continua à émettre des monnaies d'après le système libral jusqu'au début de la seconde guerre punique. C'est alors qu'une détresse financière força les autorités romaines à recourir à de nouvelles réductions radicales (système triental ou plutôt quadrantal et bientôt après, le système sextantaire). A cette époque de crise financière, on réduit la valeur du nummus pesant 6 scrupules et on introduit une nouvelle division au type du bige. A la suite d'une réduction ultérieure du cuivre, l'argent devient, entre temps, le réel denier, tarifé par la marque de valeur X. Ceci a lieu au début de la dernière décennie du 3e siècle. Toutefois, ces changements n'appartiennent plus aux débuts du monnayage romain et inaugurent une époque nouvelle, caractérisée par la monnaie d'argent, le denier, remplaçant l'aes grave. En connexion avec le denier on frappe des monnaies de cuivre, tout d'abord du système sextantaire.

L'auteur suppose qu'au cours de la première période, l'atelier de monnayage de Rome se trouvait là où était l'aerarium et où se tenaient les magistrats romains dont l'activité se limitait, en principe, à la Ville, c'est-à-dire à Rome. Leur compétence n'allait pas au-delà de la Ville, ils ne parcouraient pas non plus l'Italie pour frapper la monnaie là où l'on en avait besoin. Au début, il n'y avait probablement qu'une officine à Rome, à partir de 269, il y en avait plusieurs, peut-être quatre. En tout cas, on y travaillait, à partir de 264, d'une manière très intense. L'auteur rejette l'hypothèse des ateliers de monnayage de l'Italie méridionale, à Naples ou ailleurs; ces villes ne se trouvaient pas, en effet, sur le territoire de l'État romain et, en tant que communes alliées, elles étaient, au point de vue juridique, des États souverains. (Pages 5-63, tab. I-V.)

Jarmila Štěpková: *Les dirârs et dirhams dans l'Arabie antéislamique*. L'auteur s'occupe des conditions d'échanges dans l'Arabie centrale et donne un aperçu de la diffusion, à l'époque antéislamique, du dinâr et du dirham dans les régions de Ḥiğâz, Tihâma et Nağd.

Après une courte introduction, l'auteur aborde le problème comme il apparaît dans les sources arabes écrites. Elle s'appuie surtout sur les documents qu'elle avait recueillis dans la poésie antéislamique, en les complétant et éclaircissant par les sources arabes des époques postérieures. Pour ses déductions, l'auteur se sert des vers où les poètes employèrent les expressions de dinâr et dirham. Après avoir recueilli et trié ces documents, l'auteur constate que les poètes ne se servent du mot dinâr — monnaie d'or — que comme d'une métaphore par laquelle ils veulent exprimer la grâce et la beauté des personnes glorifiées dans le poème. Le plus ancien vers de ce genre est du poète Muraḳḳiṣ al-Akbar b. 'Auf b. Sa'd, qui vécut au début du VIe siècle de notre ère. Appartiennent aussi à l'époque antéislamique les vers des poètes Muḥriz b. Muka'bir aḏ-Ḍabbî, al-Mu'addal al-Lai'tî a Rabi'a b. Muḳaddam où l'on emploie le mot dinâr. L'auteur mentionne encore quelques-unes de ces comparaisons, mais elles appartiennent déjà à l'époque du califat. Dans le plus ancien vers dont l'auteur est le poète 'Antara b. Šaddâd b. 'Amr, on ne se sert du mot dirham — monnaie d'argent — que dans une comparaison avec la végétation arrosée par la pluie.

Les dénominations des monnaies darâhimi-l-aḡḡâdî ne sont employées, à propos d'un achat, que dans un seul vers dont l'auteur Aswad b. Ja'fur vivait longtemps, vers la fin du VIe siècle de notre ère, à Ḥîra, à la cour du roi des Lahmides Nu'mân b. Mundir Abû Ḳâbûs.

Dans la conclusion de son article, l'auteur estime qu'en Arabie centrale, les monnaies n'étaient pas d'un emploi courant comme moyen de paiement. Il est vrai que quelques poètes antéislamiques les connaissaient, mais il n'est pas sûr s'ils se rendaient bien compte de leur fonction comme moyen d'échange. Il faut, d'autre part, prendre en considération

que tous ces poètes appartenaient aux tribus voisines des régions culturelles où les monnaies servaient de moyen de paiement courant. Quand ces monnaies pénétraient dans les régions habitées par les tribus bédouines, on n'y voyait probablement que des morceaux de métal précieux. Cela ressort aussi des rapports des historiens arabes postérieurs, d'après lesquels à l'époque antéislamique, les Arabes connaissaient, il est vrai, les monnaies rúmí, kistráwí et ħimjárí, mais les employaient seulement en lingots, comme poids (tibr). A cette époque-là, les expressions de dínár et de dirham désignaient, outre les monnaies d'une certaine valeur nominale, des unités de poids de l'or et de l'argent. L'expression „il a pesé sa valeur“ (wazana tamanahu) prouve le fait que la valeur des monnaies, employées dans les transactions commerciales, n'était exprimée que par le poids du métal de la monnaie.

Toutefois, même ce mode d'échange n'était d'un emploi courant que dans les grands centres de commerce, comme p. ex. à La Mecque; par ailleurs, les matières les plus diverses servaient d'ordinaire d'objets d'échange; chez les tribus bédouines, même à l'époque islamique, le chameau était employé comme unité monétaire pour le paiement des marchandises. (Pages 65—71.)

Karel Castelin: *L'activité de la Monnaie de Cheb (Eger) pendant la période des gros (1305 à 1520)*. L'auteur s'occupe de la deuxième période de l'activité de la Monnaie de Cheb, tombant au XIVe, XVe et au début du XVIe siècle. Il divise son étude en sept chapitres qui répondent aux sept périodes caractérisées par des frappes propres: 1. Les débuts de la période des gros et les premières frappes municipales (de 1305 à 1378 à peu près); 2. Les phennings de Cheb; 3. La Monnaie municipale à l'époque préhussite (probablement de 1378 à 1420); 4. La révolution hussite et la fin des hellers unifaces (de 1420 à 1444); 5. Le privilège monétaire du roi Frédéric de 1444; 6. Les nouveaux hellers de Cheb (probablement de 1446 à 1506); 7. Les dernières frappes de la Monnaie municipale (de 1506 à 1520). Dans chaque chapitre, l'auteur examine les chartes contemporaines, les autres sources écrites—notamment les livres municipaux de Cheb — ainsi que les frappes qu'on peut, avec une grande probabilité, ranger dans les différentes périodes.

C'est Charles IV, roi de Bohême et de Rome (plus tard empereur romain) qui, après un intervalle de presque 50 ans, a autorisé, le 10 janvier 1349, la ville de Cheb à frapper de nouveau la monnaie dans un atelier municipal. Il est probable que la nouvelle Monnaie de Cheb s'est bientôt mise à frapper, bien qu'en nombre limité, des hellers à l'imitation des hellers contemporains de l'Empire au type de la main et de la croix. Jusqu'à présent, il n'a pas été possible de les déterminer, bien que, dans les sources contemporaines, il soit souvent fait mention d'une „monnaie municipale“. En dehors des hellers, des gros pragois (tab. No. 1 et 2) étaient alors en circulation dans la région de Cheb. Il se peut aussi que les hellers bractéates, marqués de la lettre E (No 1) proviennent des frappes de Cheb de l'époque.

Dans le chapitre suivant, traitant des phennings de Cheb, l'auteur examine quelques frappes des bractéates à l'image d'une aigle et avec la lettre E sur le bord (No 2 à 5), provenant, selon toute probabilité, de l'atelier de Cheb. Elles sont de la seconde moitié du XIIIe siècle ou de la seconde moitié du XIVe siècle. Le phenning bractéate de Cheb (No 6), portant les nouvelles armoiries de la ville, se place encore dans le règne de Charles IV ou à l'époque de Venceslas IV. On retrouve ces armoiries sur toutes les frappes municipales postérieures.

Le troisième chapitre décrit l'activité et les frappes de la Monnaie de Cheb dans la période préhussite (de 1378 à 1420). C'est au cours de ces années qu'on a commencé à frapper en grand nombre des hellers unifaces de Cheb fabriqués de l'argent de qualité inférieure; on peut les classer, au point de vue chronologique, approximativement dans trois groupes. Le plus ancien groupe (No 7 à 14) et le groupe moyen (No 15 et 16) datent encore d'avant 1420. A cette époque, outre les hellers, des gros pragois, des ducats et des guldens du Rhin (tab. No 3) étaient en circulation dans la région de Cheb.

La dépréciation des hellers municipaux amena, en 1420, une nouvelle réglementation du monnayage de Cheb. De par le pouvoir du roi de Bohême, Sigismond autorisa, par une charte du 7 septembre 1420, la ville de Cheb à frapper deux sortes de monnaie divisionnaire: le phenning (qui était de 18 pièces au gros) et le heller (de 36 pièces au gros pragois). Il existe beaucoup de renseignements écrits sur l'activité de la Monnaie de Cheb des années suivantes ainsi que sur les pièces qui étaient en circulation dans la région de Cheb (tab. No 4); c'est alors probablement que fut frappé le groupe le plus récent des hellers unifaces de Cheb (No 17 à 20). La contremarque représentant un écu coupé avec la partie inférieure tréillissée ne provient pas de Cheb. La charte du roi Sigismond de 1420 n'a pas mis, bien entendu, fin à la dépréciation de la monnaie de Cheb. C'est pourquoi on pensa, en 1437, à frapper une nouvelle unité monétaire d'une valeur plus élevée, le phenning „blanc“ de 9 pièces au gros pragois. Il semble, toutefois, que la frappe n'eut pas lieu. Peu avant 1444, on cessa enfin de frapper les hellers unifaces de Cheb qui n'avaient, à cette époque, presque aucune valeur.

En 1444, le roi d'Allemagne Frédéric accorda à la ville de Cheb le droit de frapper une nouvelle monnaie de 7 pièces au gros pragois. Il n'est pas exclu que cette nouvelle monnaie de Cheb devait, même par son type monétaire, ressembler au petit numéraire de Bohême. A en juger par quelques documents écrits, il semble bien que la ville de Cheb ait fait usage du privilège monétaire accordé par Frédéric. Peu après 1446, la Monnaie municipale s'est mise à frapper, à l'imitation des monnaies de Nuremberg, de nouveaux hellers de Cheb, à deux faces, au type des armoiries et avec la lettre E. Nous y distinguons le groupe ancien (No 21 à 24), le groupe moyen (No 25 à 34) et les types récents (No 35 à 37); on en frappait probablement jusqu'en 1506. De nombreux renseignements de l'époque sont conservés sur l'activité de la Monnaie ainsi que sur les monnaies en circulation dans la région de Cheb (tab. No 5).

En 1506, la ville de Cheb obtint du roi de Bohême Vladislav II le droit de frapper la monnaie ayant l'aloï et le flan des monnaies „blanches“ de Bohême; cette nouvelle monnaie devait être de sept pièces au gros. Nous possédons des renseignements écrits qu'au cours des années suivantes, où furent frappées les monnaies que nous reproduisons sous les Nos 38 à 41, la Monnaie de Cheb fabriqua un très grand nombre de monnaies et en tira un grand profit. L'activité de la Monnaie de Cheb cessa entre les années 1517 et 1520. (Pages 73 à 113.)

Emanuela Nohejlová-Prátová: *L'inventaire de la Monnaie de Prague dressé en 1591*. Les inventaires des Monnaies de Bohême, datant du XVIe et du XVIIe siècle, sont très rares. L'auteur publie ici l'inventaire de la Monnaie de Prague que l'on vient de trouver. Il fut dressé en 1591 par une commission officielle lors du départ du garde-contrôleur P. Keck et de l'entrée en fonction de David Enderle. Par ce changement de titulaires de la fonction de garde-contrôleur (second fonctionnaire en rang de la Monnaie), on mit le point final à l'affaire des livraisons du métal des monnaies de Barthélemy Albrecht (voir à ce sujet l'étude du même auteur „Les frappes de la Monnaie de České Budějovice aux environs de 1600“, NČČsl, Revue tchécoslovaque de numismatique, XVI et XVII, 1941, pp. 50 à 78). La responsabilité des désordres fut rejetée sur le garde-contrôleur Keck qui fut destitué de sa fonction à la Monnaie de Prague pour avoir bientôt de l'avancement ailleurs. Bien qu'on sache ce qu'il faut penser des inventaires officiels des Monnaies, le précieux inventaire de 1591, malheureusement incomplet, est une source bienvenue pour nous renseigner sur la division intérieure, les installations et le rendement de la Monnaie de Prague. (Pages 115—122.)

Alena Malá: *Contribution aux recherches sur les débuts de la frappe de la monnaie divisionnaire de cuivre de Prague*. Dès son institution, la monnaie divisionnaire portait en soi un grand danger: celui de la disproportion trop grande entre les frais de fabrication et le prix de vente,

inconvenient auquel il n'était possible de remédier qu'en économisant sur le métal précieux. Or, les monnaies ainsi dépréciées causaient des difficultés dans la circulation. C'est pourquoi on cherchait un nouveau moyen qui devait rendre à la monnaie divisionnaire sa pleine valeur.

Après de longues et difficiles expériences tendant à résoudre ce problème, la monarchie habsbourgeoise procéda, en 1760, à l'émission d'une monnaie fiduciaire, la première de ce genre chez nous. C'étaient des monnaies de cuivre suivantes: le kreuzer de cuivre, le sous (Gröschel = $\frac{3}{4}$ du kreuzer), le demi-kreuzer et le phenning (= $\frac{1}{4}$ du kreuzer). Après avoir brièvement rappelé les prédécesseurs de la monnaie divisionnaire de cuivre, l'auteur passe en revue les événements qui se rattachent aux débuts de la frappe de ces pièces dans la Monnaie de Prague. Elle s'appuie sur les documents des Archives de la Monnaie de Prague ainsi que du Fonds MM (Montana et monetica) qui sont conservés aux Archives Nationales Centrales.

La Monnaie de Prague commença à frapper des pièces de cuivre déjà au mois de juillet 1759. Toutefois, seuls des sous de cette année se sont conservés, les autres monnaies ont été fondues. L'année suivante, on frappa des phennings en utilisant le stock des lames de métal de monnayage destinées primitivement à la frappe des kreuzers. On ne frappa, d'ailleurs, qu'un petit nombre de phennings — pour 5275 guldens. L'auteur estime qu'il s'agit là de phennings sans marque monétaire que les numismates — sans faire de distinction — considèrent comme des monnaies de Vienne. Au début du mois de mai 1760 seulement on commença définitivement à frapper la monnaie de cuivre et ce n'est que la patente du 27 septembre 1760 qui en fournit la base légale. Par l'intermédiaire des succursales de la Banque de Vienne les nouvelles monnaies furent mises en circulation en novembre ou en décembre de la même année. Outre les trois sortes de pièces de cuivre, frappées jusqu'à ce temps, on procéda, en 1761, à battre une quatrième sorte, le demi-kreuzer qui est probablement la pièce sans date ni marque monétaire que A. O. Loehr attribue à la Monnaie de Vienne.

En s'appuyant sur les données relatives aux livraisons, à la Monnaie de Prague, de l'argent provenant des pièces démonétisées ou des bijoux, l'auteur calcule la différence entre le prix du métal des monnaies pour la frappe de deux sortes de la monnaie divisionnaire: la monnaie d'argent et la monnaie de cuivre. Ce calcul montre qu'à la Monnaie de Prague, le métal utilisé pour la monnaie fabriquée d'un alliage revenait 75 fois plus cher que celui employé pour la monnaie de cuivre.

En comparant ses données avec celles contenues dans l'ouvrage de Siegfried Becher, *Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838*, l'auteur estime que le nombre des pièces de cuivre frappées à la Monnaie de Prague au cours des années 1760 à 1763 représentait, approximativement, le quart de la frappe des monnaies de cuivre opérée sur tout le territoire de la monarchie. (Pages 123—142.)

Jaroslav Pošvář: *Renovatio monetarum et les trouvailles de monnaies*. Le souverain féodal commença à user de son droit de la régale monétaire comme d'une source des revenus du fisc princier ou royal peu après que la monnaie eut pris la fonction de l'argent, c'est-à-dire du moyen universel d'échange. Au cours de l'année, la monnaie était plusieurs fois retirée de la circulation et remplacée par une nouvelle monnaie; cela s'appelle, dans les documents contemporains, *renovatio monetarum*. Il y a des raisons pour croire que l'échange était forcé et que l'ancienne monnaie fut démonétisée, ce qu'on rendait public d'ordinaire sur les marchés. La pratique de l'échange présupposait que la circulation de la monnaie était limitée à un territoire; d'où la décentralisation toujours croissante du monnayage. Tout cela contribuait à féodaliser davantage la société.

La dépréciation de la monnaie et l'échange forcé qui en résultait portaient un grand préjudice surtout aux hommes de condition servile, comme le note déjà le chroniqueur tchèque

Cosmas en parlant de l'année 999. L'auteur donne un aperçu de la décroissance de poids et de la diminution de valeur des deniers au cours des années 1050 à 1125. Il essaie de calculer le profit que le souverain tirait d'un échange de la monnaie. Il prend pour base l'opinion de Skalský qui évalue le nombre des deniers en circulation à quelques millions et estime qu'à chaque échange, la dépréciation représentait 25%. L'auteur calcule en outre le revenu que le souverain tirait de l'échange forcé du métal non monnayé et qui se montait, de l'avis de Skalský, à 150% environ. L'échange forcé de la monnaie étrangère contre la monnaie indigène apportait au souverain un profit supplémentaire qui allait jusqu'aux 200%.

L'échange était opéré sur les marchés par des employés de la Monnaie qui transportèrent de la Monnaie dans la ville ou sur le marché le nombre nécessaire de deniers. Comme le denier pesait un gramme environ, 1000 pièces pesaient 1 kilogramme: au point de vue technique, le transport ne présentait pas de difficultés, quelques kilogrammes, tout au plus une dizaine de kilos suffisant pour couvrir les besoins du marché. Il y eut, toutefois, d'autres inconvénients: les différentes dates des marchés empêchaient que l'échange n'eût lieu simultanément dans tout le pays; un autre inconvénient se produisit lorsque, le nombre des ateliers de monnayage croissant toujours, comme p. ex. au XIIIe siècle en Moravie, la monnaie perdit son uniformité. Le personnel de la Monnaie était armé, comme on le sait des formulaires dont on se servait lors de l'affermage de la monnaie. Les mêmes formulaires nous apprennent qu'on ne déterminait que le titre de la Monnaie nouvellement frappée, mais qu'on ne fixait pas le nombre de pièces frappées. C'était l'affaire de l'entrepreneur qui avait pris à ferme la Monnaie. De là la pression à laquelle le peuple se trouva exposé lors de l'échange, car les frais du fermage étant assez élevés le maître de la Monnaie cherchait à tirer de l'opération le plus grand profit possible. Les données que nous fournissons les formulaires sur l'échange de la monnaie s'appliquent non seulement au XIIIe siècle, mais ont probablement pour base les événements de l'époque plus ancienne.

L'auteur essaie enfin de résoudre la question de savoir si les renseignements susmentionnés sur l'échange de la monnaie se trouvent corroborés par des documents matériels, c'est-à-dire par des trouvailles de monnaies. Il constate que la plupart des trouvailles de monnaies provenant de la période du denier et des bractéates (période qui s'étend jusqu'à l'établissement, en 1300, du système du gros, où les échanges de monnaies prirent fin) contiennent un nombre plus ou moins grand de sortes ou du moins de types de monnaies, fait qui ne serait pas possible si l'échange s'était fait d'une façon conséquente. L'auteur appuie son opinion par deux tableaux enregistrant 40 trouvailles dont aucune ne contenait qu'un seul type de monnaie. Le deuxième tableau donne la chronologie de ces trouvailles. Le fait que l'échange de la monnaie n'était pas réalisé d'une façon conséquente s'explique par la résistance que le peuple opposait à l'opération; au lieu de présenter à l'échange l'ancienne monnaie de valeur supérieure on la gardait et cachait. (Pages 143—155.)

Karel Komárek: *Les altérations chimiques perturbatrices des monnaies d'or et d'argent*. Les méthodes chimiques sont à même d'apprécier, d'une façon tout à fait objective, les différents procédés d'épuration et de conservation. L'électrochimie nous permet de mesurer exactement „la noblesse“ des métaux. L'or, l'argent et le cuivre se rencontrent non seulement dans les divers alliages, mais ils forment aussi, dans le système périodique, un groupe d'éléments indépendant. L'écorce terrestre ne contient que huit fois plus d'argent que d'or qui se trouve cependant très répandu dans les roches. La présente étude s'occupe de quelques qualités de ces métaux de monnayage sous le rapport de leur corrosion.

Ce qu'on appelle „la rouille rouge“ qui se rencontre sur la surface des monnaies d'or est l'oxyde cuivreux. Il forme des taches pourpres jusqu'au violet qu'on peut enlever au moyen d'une solution du permanganate de potassium acidifiée par l'acide sulfurique. Les minces couches de l'oxyde cuivreux ainsi que de sulfure d'argent, si leur dépôt sur les mon-

naies a eu lieu sous une forme appropriée, peuvent exercer une influence favorable sur la conservation du métal et protègent sa surface contre une corrosion ultérieure qui pourrait se produire à un degré élevé surtout lors de l'altération subite des conditions du milieu. Pour constater la présence du sulfure, on peut employer l'essai de Feigl à la touche avec l'azoture de sodium et l'iode, toutefois, l'essai ne doit pas être fait sur la monnaie même.

Par la corrosion, la surface de la monnaie s'appauvrit en métaux moins nobles, le volume de la pièce augmente d'une façon substantielle. Un volume de cuivre métallique produit 3,9 volumes de vert-de-gris compact ou 2,1 volumes d'oxyde cuivreux. Un volume d'argent métallique produit 1,65 volumes de sulfure d'argent ou 2,5 volumes de chlorure d'argent. Le calcul a été fait en tenant compte des poids spécifiques des minéraux d'une composition chimique analogue (malachite, cuprite, argyrose et cérargyrite). En réalité, le volume augmente, au cours de la corrosion, même beaucoup plus, les produits de la corrosion étant poreux et traversés par des fissures.

Il serait à souhaiter que l'on puisse, lors des trouvailles en masse de monnaies, soumettre, ne fût-ce qu'en vue d'une orientation générale, les produits de la corrosion à un examen chimique. Cela faciliterait le choix d'un procédé approprié d'épuration chimique. Quand on se sert, lors de l'épuration des monnaies, d'acides (chlorhydrique, citrique etc.) ou de l'ammoniac, on constate que le cuivre métallique se dissout, lui-aussi, au cours de l'opération. Si l'on procédait à l'épuration sans accès de l'air (dans l'atmosphère d'hydrogène, d'azote, etc.) on n'éliminerait que le vert-de-gris. Il serait à souhaiter qu'on puisse procéder à l'épuration de monnaies rares dans un appareil fermé d'où l'on aurait, auparavant, refoulé l'air.

Le vert-de-gris n'est pas tout à fait insoluble dans l'eau de pluie et entre, en quantités considérables, même dans la composition des plantes vivantes. Il se dissout dans les acides ainsi que dans quelques substances formées par la décomposition de l'urine qui forment avec le cuivre des combinaisons complexes parfaitement solubles. Après être exposée, pendant six mois, à l'action de l'urine, une grande pièce d'argent, recouverte de sable, se désagrèga: le cuivre passa dans une liaison complexe plus solide que celle qu'il a dans les solutions ammoniacales; il revêtit la forme parfaitement soluble dans le milieu donné. L'argent s'est transformé en chlorure.

Dans le sol, en présence des chlorures, le chlorure d'argent se révèle beaucoup plus stable que le sulfure d'argent. Cela tient peut-être au fait que la présence des composés du fer dans un milieu neutre augmente considérablement la propriété oxydante du sol de sorte que le sulfure ne résiste plus en présence de chlorures solubles. On a fait l'expérience suivante: le sulfure d'argent, qui était en contact avec l'air, fut exposé à l'action d'une solution neutre de chlorure ferreux (en présence d'une petite quantité de sulfate cuivrique). Au bout de quelques mois, il s'est transformé, en grande partie, en chlorure d'argent.

L'examen chimique des deniers d'argent, provenant à peu-près de 1050 et trouvés au Jardin du Comte Canal de Prague, montra que le cuivre, contenu, à raison de 9% à peu près, dans l'alliage original des monnaies, fut complètement extrait de la couche de surface des monnaies; seule une forte couche de chlorure d'argent est restée sur les monnaies. Dans cette couche des produits de corrosion, on a trouvé un assez grand nombre de menues particules d'argent métallique ainsi qu'un peu de sulfure d'argent. La très forte corrosion des monnaies était due à l'action du fumier et des déchets qui se trouvaient dans la proximité de la trouvaille. Le fait que l'on n'a pas trouvé, sur les pièces, de couche verte des composés du cuivre, peut s'expliquer par l'expérience décrite plus haut. La formation du vert-de-gris peut être empêchée même sans l'action des acides; en effet, des combinaisons complexes de cuivre solides et très solides se forment par l'action des matières organiques produites par la décomposition de l'urine et d'autres déchets.

Pour faire disparaître les couches noires de sulfure d'argent, on peut se servir de la solution de permanganate de potassium, acidifiée par l'acide sulfurique. Si, par l'action du préci-

pité des hydroxydes de manganèse, la monnaie prend une coloration brune, il faut la laver dans une solution chaude d'acide oxalique; la monnaie devient aussitôt blanche. (Pages 157—180.)

Trouvailles de monnaies (p. 181—248).

Résumé russe (249—257).

Résumé français (p. 258—267).

Liste des planches (p. 268).

Traduit par Konstantin Jellinek

SEZNAM VYOBRAZENÍ

OPRAVA

- Str. 11 (2. a 3. řádek shora)
Místo „tetradrachny se stříbrem se váhově rovnaly“
správně „tetradrachny se stříbrem váhově rovnaly“
- Str. 31 (17. řádek zdola)
Místo „hastě u \bar{A} “ . . . správně „hastě u \bar{A} “
- Str. 31 (16. řádek zdola)
Místo „ligatura \bar{A} “ . . . správně „ligatura \bar{A} “
- Str. 49 (14. řádek zdola)
Místo „ROMA, ROMA, či ROMA“
správně „ROMA, ROMA, či ROMA“

K článku F. Křížek, K počátkům římského mincovnictví:

- Obr. 1.* Koláčovitý tvar aeris rudis str. 24
Obr. 2. Dortovitý tvar aeris rudis str. 24
Obr. 3. Loďkovitý tvar aeris rudis str. 25

K článku K. Castelin, Chebské mincovnictví v době grošové:

- Brakteátový haléf str. 78
Brakteátové feniky str. 80
Brakteátové haléře str. 83, 87, 90
Neurčená kontramarka str. 91
Norimberský dvoustranný haléf str. 95
Chebské haléře str. 96, 99, 100, 101, 103, 104

K článku A. Malá, Příspěvek k počátkům ražby drobné měděné mince v Praze:

- Obr. 1.* Patent ze dne 27. září 1760, jímž Marie Terezie nařizuje ražbu drobné mince měděné str. 140

K článku K. Komárek, Rušivé chemické změny zlatých a stříbrných mincí:

- Obr. 1.* Jodazidová reakce na sírníky str. 167

K nálezům:

- J. Petřtyl, Nález v Hradci Králové
Obr. 1. Varianta kresby lva str. 203
- J. Petřtyl, Soupis nálezů mincí na Chrudimsku
Obr. 1. Kontramarky na bronz. antické minci str. 233

Tabulky:

- Tab. I–V. (K článku F. Křížek, K počátkům římského mincovnictví.)
Tab. VI, č. 1–3 (K článku A. Malá, Příspěvek k počátkům ražby drobné měděné mince v Praze).
Tab. VI, č. 4 (K nálezům: J. Krupička, Nález v Dnebohu)
Tab. VI, č. 5–19 (K nálezům: Em. Nohejlová a P. Radoměřský, Nálezy z okolí Humpolce)

O B S A H

Články:

František Křížek, K počátkům římského mincovnictví	5
(Legenda k tabulkám I–V)	62
Jarmila Štěpková, Dináry a dirhamy v předislámské Arabii.	65
Karel Castelin, Chebské mincovnictví v době grošové (1305–1520).	73
Emanuela Nohejlová-Prátová, Inventář pražské mincovny z r. 1591	115
Alena Malá, Příspěvek k počátkům ražby drobné měděné mince v Praze	123
Jaroslav Pošvář, Nálezy mincí a renovatio monetae.	143
Karel Komárek, Rušivé chemické změny zlatých a stříbrných mincí	157

Nálezy:

Václav Broukal, Nálezy antických mincí v Žarošicích, okr. Kyjov	181
Lubomír Nemeškal, Dva nálezy pražských grošů v Bzenci na Moravě	181
Emanuela Nohejlová-Prátová a Pavel Radoměřský, Nálezy mincí grošového údobí z okolí Humpolce	185
Josef Petrtýl, Nález v Hradci Králové z r. 1886	202
František Křížek, Nález grošů v Brandlíně, okres Dačice	208
Jindřich Krupička, Nález v Bělé pod Bezdězem	208
Jindřich Krupička, Nález v Dnebohu, okres Mnichovo Hradiště	210
Karel Dolista, Dvojitý nález mincí v Milevsku roku 1901	212
František Křížek, Nález v Budči, okres Dačice	212
František Křížek, Nález ve Velkém Jeníkově, okres Dačice	214
Lubomír Nemeškal, Nález mincí v Roztokách u Prahy	214
František Křížek, Nález v Českém Rudolci, okres Dačice	215
Antonín Pospíšil, Slánský nález mincí	220
Vladimír Němeček, Soukromý zápis o nálezu dukátů a tolarů z r. 1915 v Třešti	227
František Křížek, Nález v Dačicích	229
Štefan Krč, Nález mincí v Hornom Vadičově, okres Kys. Nové Mesto	229
Václav Vágner, Nález drobné mince v Semaníně, okres Litomyšl	231
Josef Petrtýl, Soupis nálezů mincí na Chrudimsku	232
Резюме	249
Résumé	258
Seznam vyobrazení	269

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Historický ústav ČSAV — Numismatická komise

NUMISMATICKÝ SBORNÍK
III

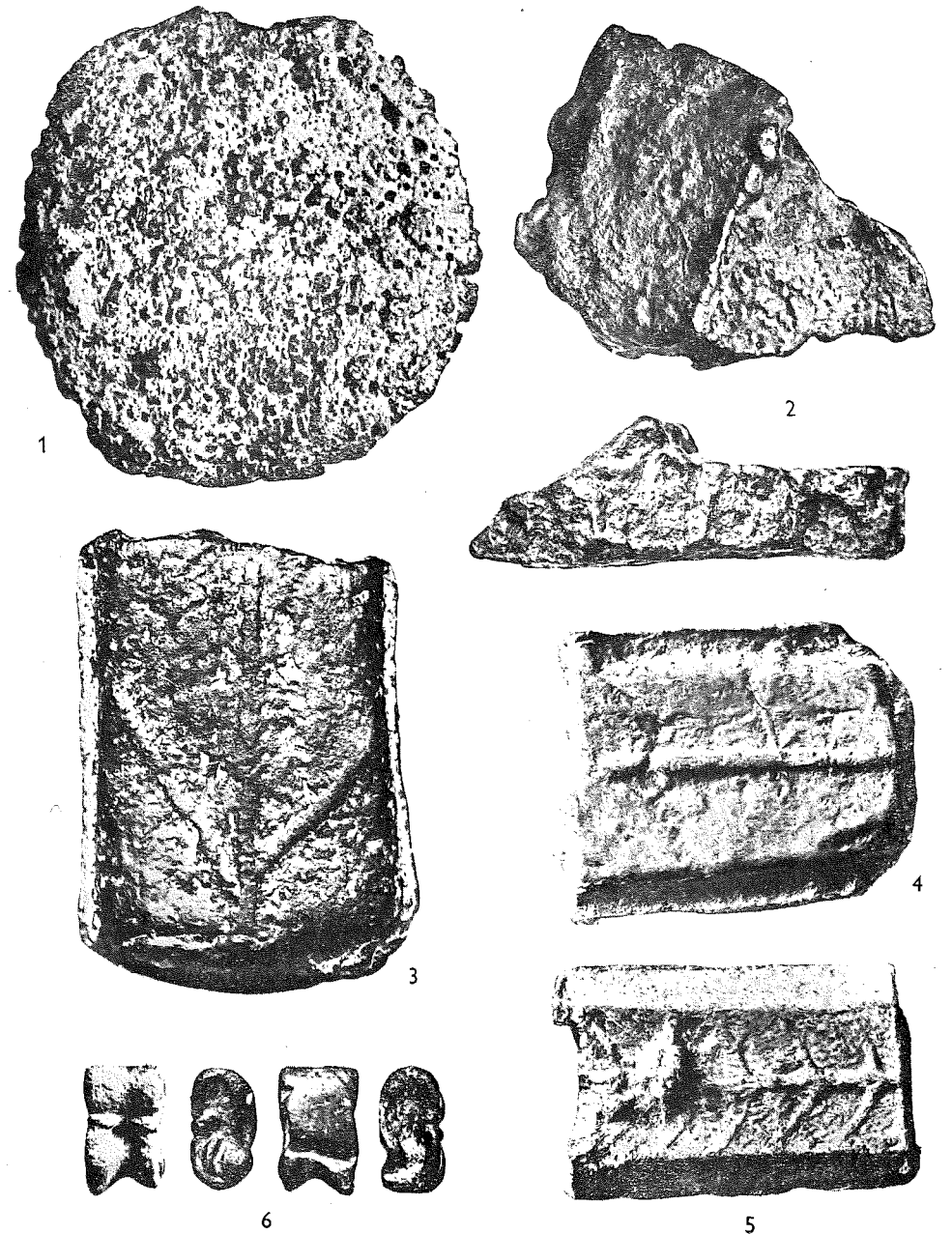
Vědecká redaktorka Dr Emanuela Nohejlová-Prátová

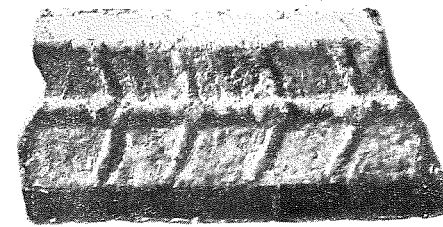
*Obálku navrhla Jaroslava Hoferová-Běhounková
Graficky upravil Jindřich Řehák
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 447. publikaci
Odpovědná redaktorka Zdeňka Infeldová*

Z nové sazby písmem garmond Baskerville vytiskl Orbis 3, n. p.,
závod Jiřího Dimitrova, Praha VII — Formát papíru 70×100 cm —
21,21 autorských archů — 21,58 vydavatelských archů —
HSV 38873/55/SV3/6604 — D — 0563561

Náklad 1300 výtisků — 02/65 — I. vydání

Cena vázaného výtisku 31,40 Kčs Δ
Cena výtisku 26,20 Kčs
86511-4

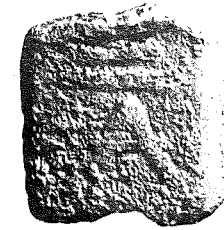

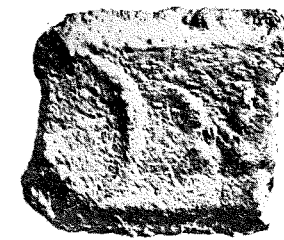
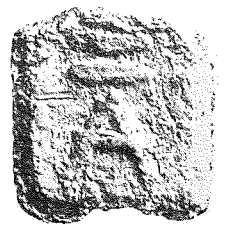
1

2

4

3

6

5

7

1

2

3

4

5

6

7

1

2

3

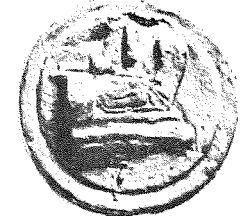
4

5

6

7

8

9

10

11

1a

2

3

1b

7a

3

7b

5

4

8

9

6

10

11

17

12

13

14

15

16

18

19